

HYPNOTISMUS

LÉLEKTANI, ORVOSTUDOMÁNYI,
TÖRTÉNETI ÉS TÖRVÉNYSZÉKI SZEMPONTBÓL.

* *

IRTA

DR. SZILVEK LAJOS.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1900.

HYPNOTISMUS.

* *

IRTA

D^R. SZILVEK LAJOS.

A PÉCSI EGYHÁZMEGYEI HATÓSÁG JÓVÁHAGYÁSÁVAL.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM RÉSZVÉNY-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1899.

TARTALOM.

	Lap
I. fejezet: A hypnosis keletkezése és megszűnése	1
II. » A hypnosis tünetényei	30
III. » A hypnosis állítólagos tünetényei	76
IV. » A hypnotikus tünetények analogiái	86
V. » A hypnotikus tünetények magyarázata	118
VI. » A hypnotizálás eredményei	176
VII. » A hypnosis története	210
VIII. » A hypnosis törvényszéki jelentősége	237

I. FEJEZET.

A hypnosis keletkezése és megszűnése.

A) Hypnotizálásra kétféle, *somatikus* és *psychikus* eszközökkel rendelkezünk.

Hypnosis támad *somatice*, ha az érzékszervek valamelyikére, különösen pedig a látás-, hallás- és tapintásra tartós és egyhangú, vagy hirtelen, pillanatos, erős behatás gyakoroltatik; ha lassú, egyenletes, simogatásszerű vonásokat végezünk tenyerünkkel a homloktól kiindulva az arcon keresztül le egész a gyomorig s innen, kezünkkel félkört leírva, a homlokhoz visszajutunk. Néhány percen át ezt folytatva a kísérleti egyén szemeit lezárja és hypnosisban van. (*Messmer-féle vonások, passes.* Messmer és tanítványai ily módon az állítólagos magnetikus fluidumot akarták átvinni. Több hypnotizáló ma is használja ezt az eszköz s úgy látszik, mint bőringer szerepel, noha az álom képzetének psychikus feltámasztása is közreműködhetik a hypnosis előidézésére. A somatikus hypnotizálás legrégibb módja a *fixatio*. Ha valaki tartósan egy pontra irányítja szemeit, különösen, ha a szemek ezen irányítása fáradtságos, hypnosis keletkezik. A fakirok az által esnek hypnosisba, hogy az orruk hegyét rögzítik. A régi egyiptomiak úgy hypnotizálták magukat, hogy mereven rögzítették tekintetüket csillogó kristályokra. A fényképező gép előtt már többen maradtak ülve hypnosisban annak követ-

keztében, hogy merev nyugodtsággal fixálták a gépet. Ha valaki tükröben két szeme közét erősen, kitartóan rögzíti, szintén hypnosisba eshetik. A *Braid*-féle eljárás abban áll, hogy a hypnotizálandó egyén valamely tárgyat huzamosabb időn át rögzít. Ha valamely gombos vagy hegyes végű tárgyat a kísérleti egyénnek orra töve fölé tartunk s fel-szólítjuk, hogy állandóan erre irányítsa tekintetét. A szemek ennek következtében, mert fel és befelé kénytelenek tekinteni, igen fárasztó helyzetbe jutnak. A szemizmok csakhamar kifáradnak, a tekék- és pillákban rezgés áll be, a testet zsibbadás fogja el és néhány fáradt szempilla csukás és nyitás után a szemek végleges lezáródásával beáll a hypnotikus álom. Noha a kritika nagyon kérdésessé tette a tisztán somatikus rögzítés hypnotizáló hatását, ma is használják e módot úgy magában mint a *vonásokkal* együttesen. Hypnosis támadhat azáltal is, ha valakivel gyertyalángot, saját szemeinket rögzítettetjük, vagy valamely gyorsan forgó tükröt figyel meg kitartással. A halló érzék is közvetíthet hypnosist, ha pl. az óra monoton ketyegése vagy a megzendített hangvilla egyenletes bűgása erősen leköti a figyelmet. Ha valaki természeténél fogva, mint a hysteria némely fajánál, vagy a gyakrabban történt hypnotizálás következtében igen könnyen mélyed hypnosisba, ez úgy is előidézhető, hogy a hypnotizáló erősen szemek közé tekint, vagy rövid időre gyengén a szemeket lefogja, sőt a hypnotizáló egyszerű megjelenésére is. Kellőleg disponált egyéneknél a lassú, tartós érzéki benyomások helyett igen erős, pillanatnyi érzékingereket támasztanak (a párisi Salpetrière orvosai és tanárai) a látás vagy a hallás szervében mint hypnotizáló eszközt, így *Charcot* hirtelen alkalmazott Drummond-féle fényt, a tamtamon rögtönös, erős hangot, egy kevés lögyapot felrobbanását, magnesiumlángot, villamos fényt. Ezek mellett egyéb eszközöket sem vetnek meg, mint pl. gyenge nyomás a szemtekére, gyengéd simogatás a koponyán vagy a homlokon stb. A dervisek monoton testmozgásaik következtében is hypnosisba(?) eshetnek és ez az állapot analgesiával lévén összekötve, érthető, hogy

fájdalom nélkül szurathatják át nyelvüket, vállalkoznak üveg poharak összeharapdálására stb. Egyes testpontok (*hypnogén, hypnosigén pontok*) enyhe megnyomására szintén támad hypnosis. (*Pitres* [Bordeaux] kimutatta az ilyen pontok létezését a test törzsén, a fejen és egyéb részeken. Számuk egyénileg különböző, 4-től egész 30—40-ig találhatók).

Ernest Hart annak kimutatására, hogy kevésbbé képzelődő, nyughatatlan természetű lényekben is lehetséges a képzelődés vagy meglepő benyomás által az »akaratot« elenyésztetni, néhány érdekes adatot említ fel, amelyekben legalább a kiindulási pont szintén a somatikus eszközök sorába tartozik. .

Az *experimentum mirabile Kircheri*, amely hajdan oly nagy feltűnést keltett, abban áll, hogy pl. egy kakast, amely különben lehet akármilyen verekedő természetű és rikácsolhat minden erejéből, s küzködhetik még akkor is, midőn kezünkben tartjuk, mégis, ha csendesen és jól megmarkolva hasra fektetik az asztalon, csőrét odanyomják az asztalra és csőre hegyénél egy krétavonalat húzunk keresztben az asztalra, az merőben hypnotizálva van. Mozdulatlanul hever, mintha meg volna igézve, és egy bizonyos ideig ebben az állapotban megmarad. Ha tengeri nyulat hanyatt fektetünk egy vályuba, amely csak arra szolgál, hogy oldalra ne fordulhasson, gyorsan hypnotizálva lesz. Ugyanezt lehet tenni tengeri disznóval, békával vagy alligátor-kölyökekkel. Egy csomó más állattal is meg lehet tenni e kísérletet, madarakkal nemkülönben. *Harting*, angol biológus, azt is tapasztalta, hogy ha valamely állaton e kísérletet gyakrabban hajtják végre, megbénul sok esetben valamelyik tagja. Amint azonban a hypnotizált nyulat felveszik, a kakast lábra állítják, azonnal megkezdik rendes működéseiket, és a hypnotikus állapot a természetesnek enged. Lovak is hajlandók hypnotizálásra, csak eléjük kell hogy álljon az ember és meresztesse magára az állat szemeit. Ezt az eljárást egy Balassa nevű huszártiszt találta fel és a lovak patkolásánál használta. Ausztriában rendeletileg meg van

hagyva a katonaságnál alkalmazása balassieren elnevezés alatt. Ha egy kígyó kalitkájába egy tengeri nyulat betesznek, a kígyóra meresztve a szemét, megigézteti magát. Közönségesen úgy adják elő, hogy a kígyó igézi meg nézésével a nyulat, holott ez igézi meg szeme meresztésével maga magát s így a jámbor kígyóra — és a nem jámbor színpadi műtogatóra ingyen fogják rá a képzelt bűvös hatalmat.

Wundt azon nézetének ad kifejezést, hogy noha a kakas vagy póka ostobaságának látszik jelét adni a fent leírt esetben, tényleg azonban az ilyen eljárás, az állati értelemről tesz bizonyosságot. Hogy a fején és a csőrén keresztül húzott vonalat folytatva az előtte levő téren az állat helyzetében igen soká megmarad a leírt vonalat szemlélve, ez az állatnak egy téves következtetésére mutat, ámde tévesen sem lehet következtetni ész nélkül. Tévesen következtet ez esetben az állat, mert azt véli, hogy a leírt vonal volt az ok, amely az asztalra lenyomta, és mert látja a vonalat még mindig, azt hiszi, hogy az még mindig gyakorolja hatását. Tényleg azonban az állat sem helyesen, sem helytelenül nem következtet az ok működéséből az eredményre. Az egyik állapot képzete társul nála a másikéval, és ennek következtében az egyik a másiknak lesz okozója és ehhez képest viselkedik. Lenyomatását összekapcsolja a leírt vonallal s mozdulatlanul marad. Az ember is tesz gyakran így, midőn meggondolás nélkül mintegy ösztönszerűleg végez bizonyos cselekedeteket. *Darwin* erős üvegszekrényben tartott viperát; nagyon jól tudta, hogy azon keresztül az állat hozzá nem férközhetik. Mégis ha szemlélte azt, s az feléje mozgást tett, hirtelen visszakapta fejét. A veszély képzetéhez társul a menekülés képze, illetőleg reflex mozgása.

Nem a kakas vagy póka okoskodik tehát tévesen, nem forog itt fenn a »post hoc, ergo propter hoc« esete, hanem *Wundt* a két lehetséges magyarázat közül azt adja, amely jobban beillik rendszerének keretei közé, noha ellentmond az állati lélek összes megnyilatkozásainak.

Braid, újabban *Czermak* is osztották *Kircher* felfogását az állatok említett módon való hypnotizálhatóságára vonatkozólag. *Preyer* ellenben (1873 és 1878) kimutatta, hogy megvakított és egészen vak állatok, amelyek merev nézésre képtelenek, szintén a leírt állapotba esnek, azok pedig, melyeknek szemei félig vagy egészen nyitva maradnak, épen nem alusznak. Ez esetekben ugyanis nem hypnózis forog fenn, hanem *kataplexia*, ugyanis a megijed és heves emotiója következtében a gátló központok rendkívüli izgalomba jutnak vagy normalis izgalmak gátoltatnak szokatlan erősebbek által. A *kataplexia* állapota embernél is jól megkülönböztetendő a hypnosisétól, amit *Preyer* hat szempont tekintetében szemlélhetőleg fel is tüntet.

Többen azt tartják, hogy a somatikus eszközök csak annyiban támaszthatnak hypnosist, amennyiben fáradtságot okoznak és az álom képzetét ébresztik fel. A testi behatás e felfogás szerint látszólagos, másodrendű, tényleg a hypnózis psychikus behatáson alapszik. Azt különben a somatikus módszer hívei is beismerik, hogy a képzelő tehetség említett közreműködése igen előnyös a hypnózis genesiséhez, csak az a kérdés, vajjon okvetetlenül szükséges-e, kizárólagos ható ok-e vagy sem. Már e század elején *Faria* portugáliai pap azt tapasztalta, hogy minden magnetikus vagy elektrikus áram áttevődésének kizárásával a hypnózis támasztásánál az a leglényesebb, hogy a kísérleti személy fantáziájára hatva, abban a suggestio segélyével az álom képzetét mennél intenzívebben támaszsa fel. *Du Potet* e század elején szintén képes volt egyetlen parancsszóval hypnosist elő idézni. E tény kétségbevonhatatlanságát meggyőző erővel a nancy-i iskola vitatta be. Az eljárás a következő: Minden zavaró, külső behatás mellőzésével a hypnotizálandó személy a hypnotizálóra mereszti tekintetét; azután meghagyják neki, hogy egyedül az elalvásra gondoljon, majd jelzik neki az egyes fázisokat, amelyeken át az álom életbe lép: elzsibbadás, álmoság, fáradtság, érzéketlenség. Mikor pedig a pillák fáradtak, a tekintet megváltozik, a pupillák tágulnak, akkor parancsolva elrendelik

az alvást: »Aludjék!« Ha a szemek nem zárulnak be, ezt többszörös az említettekhez hasonló bemondások között szóval vagy újjal eszközlik. A kezdet sikertelenségét többszörös kísérletekkel győzik le. A kórházakban, ahol a tett kísérletek utánzása jelentékeny tényező, az orvosnak nagy a tekintélye, a betegek simulékony akaratuak és kevésbé raffináltak, ez a módszer rendesen biztos eredményre vezet. Sőt néha maga az a körülmény, hogy valaki másokat hypnysisba esni lát, teljesen elegendő arra, hogy maga is hypnosisba essék. Ezt és a hypnotizáló fölényét tekintetbe véve, könnyen érthető, hogy levél vagy telefon útján is el lehet némelyeket altatni. Az előző hypnosisok utánzása és ezek képzetének felébresztése adja ehhez a kellő magyarázatot.

Ernest Hart is kimutatta legújabbán, — amit különben már *Braid* megtett — hogy az autosuggestio és az álom képzele minő alkalmas tényezők a hypnosis előidézésére. Felszólíttatván ugyanis, hogy egy számárhurutban szenvedő nőt, aki erős köhögésével magának is másoknak is terhére volt, altatna el; a leányt egy égő gyertya elé ültette, erre ráfogván, hogy azt már előzetesen mesmerizálta (megdelejezte). Köhögése azonnal megszűnt, mély álomba merült, amely eltartott másnap délig. Vacsora alatt az asztalnál orvosunknak átellenében ült az említett kisasszony, azonnal elálmosodott és azt állította, hogy az orvos már ismét magnetizálta, akinek ez esze ágában sem volt, sőt ez egyszerűen képtelenség, minthogy a hírhedt Mesmer-féle delejes fluidum tudvalevőleg nem is létezik. Az említett hölgy anynyira fogékony lett az orvos képzelt delejes befolyása iránt, hogy a nyaralóból, ahol ezek történtek, célszerűnek találták őt hazavinni Londonba. Délután, mikor eltávozott, Hart lovagolni ment házigazdájával. A vasúti állomásnál haladván el, a házigazda kívánságát fejezte ki, hogy itt állnának meg egy-két pillanatra, szeretne Londonba utazó ismerőseivel egy-két szót váltani. Hart nem állt szóba senkivel. fel-alá sétálván azonban a kocsisor előtt, kétszer is azon kocsiszakasz ablakai alatt ment el, amelyben a számár-

hurutos kisasszony ült. Ez, látván az orvost, ismét elaludt és nem is ébredt fel egész utazása alatt. Ez a jelenség aztán néhány napon át ismétlődött rajta. Hart másokban is tapasztalta, akik igen fogékonyak voltak és némi hypnotikus dressurában részesültek, akkor is elaludtak megjelenésére, mikor ő azt nem akarta, hacsak az illetőknek megvolt a gondolatuk, hogy Hart el akarja őket altatni.

Az írott vagy mondott szón kívül bármely olyan érzéki jel is lehet hypnotizáló eszköz, amely alkalmas arra, hogy a hypnotizáló akaratát közvetítse a kísérleti személylyel. Ez érthető és természetes. Érthetetlen és természetellenes azonban az a feltevés, hogy a suggestio minden érzéki jel közbejötté nélkül is tudomására hozható a kísérleti személynek (*mentalis suggestio*) úgy, hogy az elaltatásnak tisztán a gondolata vagy akarata a hypnotizáló részéről elégséges a hypnosigenesisre. *Méric* abbé hivatkozik esetekre, amelyek a feltevését beigazolnák. Azt, hogy mennyire voltak ezek az állítólagos tisztán mentális suggestiók ellenőrizve, nem tudjuk; annyi azonban tény, hogy a dolog a priori, psychologice képtelenség, és hogy apróra megfigyelt ellenpróbákat mutat fel az irodalom, minőt alább mi is ismertetünk.

A mennyi iskola minden hypnosist tisztán psychikai úton létrejöttek tekint annak kizárásával, hogy érzéki ingerek élettani hatása valaha hypnotikus álmot okozhatna. Szerinte ha támaszt is hypnosist valamely érzéki inger, a hatása mindig a képzelő erőnek tudandó be, amelyben az elérendő, vagy már tapasztalt hypnosisnak képzete vagy emlékképe fel támad; legalább is azt kell megengedni, hogy az érzéki inger a fáradtság érzetének közvetítésével a hypnosis képzetét támasztja fel. *Schaffer* e felfogással szemben utal olyan esetekre, ahol kizárólag sensorialis ingerek képezték a hypnosis adaequat okát, mivel sem az orvosnak a hypnotizálás a hivatkozott esetben szándéka nem volt, sem a kísérleti személynek a hypnotizálásról fogalma, tudmása sem lehetett. Sőt eseteiben az is lehetetlen volt, hogy a sensorialis inger okozta fáradtság következtében autosuggestio támasztotta volna a hypnosist. Így egy hyste-

riás betege tenyerének összecsapására hirtelen lezárva szemeit, a hypnosis összes objectiv jellegeit tárta elé. Az álomba merülés gyorsasága ebben az esetben kizárja a feltevés valószínűségét, mintha a fáradtság következtében merült volna fel a hypnosis képzete s így a hypnosis tisztán pszichikai úton keletkezett volna. Schaffer a nancy-i iskola ellenében a kísérleti személyek nyilatkozataira is hivatkozik, akik fixatio vagy hangvilla segélyével hypnotizáltatván, azt állítják egyhangulag, hogy közvetlenül a hypnosis előtt egyre fokozódó szédülést éreznek, amely öntudatukat egyre jobban elborítván, csakhamar nem tudják, hogy mi történt velük. Még egyikük sem állította, hogy a fixatio okozta fáradtság hajtotta volna őket álomba, sőt nem is érzik úgy a hypnosit, mintha álom lenne. E szerint tisztán érzéki ingerek, a képzelő tehetség közbejátszása nélkül is támasztanak hypnotikus állapotot.

A párisi iskola a somatikus módszer, a nancy-i a pszichikus eljárás, Braid egyesítve mindakettőt mellett tör lándzsát, Bernheim pedig kimutatta a kettő között fenforgó érintkezési pontot, és ha nem is képes minket nézetének helyes voltáról teljesen meggyőzni, nyilván nagyon ügyesen tudja magát védelmezni és nagyon meggondolásra méltó fejtegetéseket vetett felszínre.

Azon felfogása mellett, hogy midőn a hypnosis valamely esemény vagy tárgyi behatás következtében támad, ezek voltaképen csak eszközül szolgálnak arra, hogy autosuggestio révén az alvás képzete az illetőben felébredjen, szinte meglepő bátorsággal szállott síkra 1889-ben a párisi nemzetközi hypnotikus congressuson, amelyen Európa és Amerika különböző országaiból vagy 200 hypnotista orvos gyülekezett egybe. Felfogásának szembeszökőleg korlátlan kifejezést különösen azáltal adott, hogy egyebek között kimondotta, miszerint nézete szerint a masszázsban, a hydrotherapiánál, a metallotherapiánál, az electrotherapiában, a bűvös kenőcsöknél, a homeopathiánál stb. a hatás egészen vagy részben csak a suggestiótól függ. El lehet képzelni, hogy 200 orvos jelenlétében vágva ki tételét, micsoda orkánt zúdított

maga ellen, midőn egy szavával annyi tudós elméletnek és kenyérkereseti módnak rontott neki. Felszólalását a leg-erélyesebb tiltakozásoknak egész sorozata követte. *Roth* (London) tiltakozott a homeopathia nevében, *Dumontpallier* a metallotherapia nevében, *Pierre Janet* a psychologia nevében stb., *Guermonprez* orvostanár (Lille, katolikus egyetem) pedig különösen azt hangsúlyozta egyenes vonatkozásban a hypnosisra, hogy lehetetlen kimagyarázni a hypnotikus állapot keletkezését suggestióból 1. az állatnál; 2. a csecsemőnél; 3. akkor, midőn a hypnosis hirtelen keletkező erős érzéki ingerek behatása folytán támad; s mert 4. azt csak nem lehet feltételezni, hogy ama kellemetlen jelenségeket, amelyek néha a hypnosis tartama alatt mutatkoznak, minők pl. az epilepsia, a hysteria kezdeti tünetei, hypnotizáló, vagy valaki a környezetből suggerálta, avagy a hypnotizált autosuggerálta volna.

A congressusi jegyzőkönyvek nem örökitették meg Bernheim válaszát az említett ellenvetésekre. Annyi bizonyos, hogy az ellene felhordott nehézségek őt nem ingatták meg felfogásában. Három évvel a párisi congressus megtartása után *Coconnier* Nancyban a polgári kórházban Bernheim klinikáján a hypnosist tanulmányozván, kérdésére, vajjon még mindig azon a nézetén van-e a suggestio hatása tekintetében, B. válaszul megjegyezte, hogy most még jobban, mint annak előtte, s hogy ő a dolgot egészen világosnak látja. Mikor aztán C. megemlített egy-két tényadatot, amelyek ellenkeznek elméletével, nevezetesen *Pitres* tapasztalatait a hypnogén zónákra vonatkozólag, élénken közbevágott: Hypnogén zónák? Kérem, annyit állítok elé, amennyit óhajt. Tessék csak követni. Aztán egy fiatal mellbeteg ágyához vezetvén őt, annak fejét több helyen ujjal érintette, aminek folytán a fiatal beteg semmi különös változást el nem árult. Erre így szólt: Gyöngén érinteni fogom jobb halántékát és betegünk rögtön aludni fog. Csakugyan, alig hogy rátette ujját, a fiatal leány katalepsiába esett. Pár perc múlva így szólt: Most bal halántékát fogom érinteni s egy perc multán fel fog ébredni. És úgy lett, a leány

csakugyan felébredt. A bizonyítás java azonban ezután következett. Ugyanis minden szó, minden megjegyzés nélkül, azáltal, hogy B. ujját jobb vagy balfelől tette a beteg testének bármely részére, alvást, illetőleg ébredést tudott előidézni. Lássa, úgymond, így keletkeznek a hypnogén zónák, ezek mit sem bizonyítanak tételem ellen.

Az említett ellenvetésekre különben elég megnyugtató válaszokat lehet adni.

1. Ami az állatok hypnotizálását illeti, nem lehetetlen ezeket suggestióval elaltatni, ha a suggestio alatt nem valamely elvont általános eszméjét értjük az álomnak, hanem ennek özszerű, érzéki képét. Ilyenekre az állat fantáziájánál fogva képesítve van, noha, értelemmel nem bírván, elvont gondolkozásra képtelen is, amint azt *Darwin állatpsychológiájában* magam is a többi között kimutattam. *Guermonprez* ellenvetése csak annyiban bír alappal, amennyiben psychologiai tévedéssel feltételezi, hogy csak az álom elvont ideája támaszthat hypnotikus állapotot, nem pedig annak özszerű, érzéki képe is, avagy annyiban, amennyiben egy másik psychologiai tévedéssel felteszi, hogy az állat az álom érzéki phantasmáját képtelen megalkotni.

2. Amit az állatoknál mondtunk az álom képzetének sugalmazásáról, ugyanez áll a gyermekeknél, a csecsemőknél is a hypnotikus állapot lemondásáról. (*Liébaault*nak ugyanis nemcsak kis gyermekeket, hanem csecsemőket is sikerült hypnotizálni.) Ezeknek szintén van képzelő tehetségük és így nem lehetetlen, hogy kellő eljárás mellett bennük az álom képzele felébresztetvén, s őket elaltassa.

3. De hirtelen, heves érzéki behatások rögtönösen is támaszthatnak hypnósiszt! Erre azzal a kibujóval lehet válaszolni, hogy sok esetben nem lehet minden bizonyossággal kimutatni, vajjon az álom gyors beálltának dacára is nem-e volt lehetséges valami úton-módon az érzéki behatás nyomában hirtelen az álom képzetének keletkeznie, pl. annak folytán, hogy az illető már előbb ilyesmit látott, hallott, olvasott, t. i. az összefüggést hasonló érzéki behatás és a nyomába lépő elalvás közt. Ugyanis ha e képzetek társí-

tása előzőleg már valaha megtörtént, mi akadályozhatja meg a kellőleg hajlamosított egyént abban, hogy az érzéki behatás folytán támadt idegmódosulással villámgyorsasággal ne társuljon a már egyszer felidézett képzelet az álomnak, hogy így autosuggestióval önmagát merithesse álomba. Képzeltétehetségünk működései még a modern physiologiai lélektanban is oldatlanul hagynak bizonyos problémákat és mindenki jól tudja, hogy fantáziánk csodálatosan gazdag, gyors és különös functióiban.

4. A negyedik ellenvetés vastag félreértésen alapszik. Abból, hogy a beállott hypnosis következtében bizonyos kellemetlen tünetek (epilepsia, hysteria) merülnek fel, épen nem következik, mintha az epileptikus, hysterikus symptomákat is a hypnotizáltnak autosuggestióval, vagy valaki másnak suggestióval önmagukban, directe kellett volna intentálni. Ez nem történik meg, sőt a legtöbb esetben moraliter lehetetlen, hogy megtörténjék. Csak az álom, a hypnotikus állapot képe merül fel az illető lelkében, csak a bekövetkező alvás képzetét mondja be a hypnotizáló. Ha azonban egyszer már e rendellenes állapot beállott, a hypnosis tartama alatt mutatkoznak különféle tünetek a hypnotizált testi és lelki tulajdonságainak, változásainak, fogatkozásainak megfelelőleg.

Igaz-e hát, mint Bernheim mondja, hogy minden hypnotikus tüneteknek egyedüli kulcsa a suggestio? Ambár az ellenvetéseket nem hagyja válasz nélkül a suggestio hypothesis; noha a suggestio egymagában elégséges arra, hogy bármely hypnotikus tünetment elállíthassunk; de az épenséggel nincs bebizonyítva, hogy a suggestión kívül más eljárással lehetetlen lenne hypnotikus állapotot előidézni.

A mondottakból látnivaló, hogy nagyon igaza van Pitresnek, midőn állítja, hogy suggestio segítségével ezerféle módja van a hypnosis elállításának.

Ha valamely könnyen hypnotizálható személynek azt mondjuk: míg egytől hatig olvas, el fog aludni, mikor a hat-hoz eljut, — megtörténik. Vagy: ön el fog aludni, mikor ezen

és ezen helyre megérkezik, egy bizonyos kaput ki fog nyitni. valamely meghatározott tárgyat meg fog érinteni stb., — mindez szintén megtörténik az adott suggestiók értelmében. Érdekes, hogy ezek az indirekt suggestiók hatásosaknak mutatkoznak néha olyan személyeknél is, amelyek ellenállnak a direct suggestiónak. *De Jong* (de la Haye) többször hypnotizált betegeket olyképen, hogy mély lélekzetvételt rendelve el náluk csukott szemekkel, biztosította őket afelől, hogy bizonyos meghatározott számú lélekzetvételnél biztosan el fognak aludni, ámbár az illetőkre a közönséges hypnotizáló eljárások legtöbb válfaja minden hatás nélkül szokott maradni.

Beaunis, a nancy-i orvosi karnál a physiologia tanára a következő érdekes esetet beszéli.

A szünidők közeledtével, midőn néhány hónapra városunkat elhagyni készültem, egy reggel E. A. kisasszony, akit majdnem minden nap szoktam hypnotizálni, így szólít meg: „Ezután hát nem tud már többé elaltatni, mint-hogy elutazik.” »Miért nem?» »Mert lehetetlen, minthogy nem lesz itt egy jó darabig.” »Hisz ez mit sem tesz: delejezett játékpénzeket fogok önnek adni és mikor majd el akar aludni, semmi egyebet nem kell tennie, mint ezek közül egyet-egyet egy pohár cukros vízbe vetni, s rá egy negyed-órára el fog aludni.» Aztán jobban meggondolván a dolgot, így szóltam hozzá: »Mi több, ennél még egyszerűbb módja is van a dolognak. Ha el akar aludni, semmi egyebet nem kell tennie, csak nevemet kimondván, így szólnia: „Altasson el engem” és erre rögtön el fog aludni. „De ezt csak tréfaképen mondja!” »Ez nem tréfa, hanem egészen komoly dolog.» »Nem hihetem.” »Kevésből áll megkísérelni. Rögtön tehet kísérletet és látni fogja, vajjon sikerül-e.» »Azonnal próbát teszek.” Hanem a tanárra a nő azt a hatást tette, hogy nem igen hisz a dologba. Különben, bármily határozottan beszélt a tanár a kisasszonynyal, maga sem érezte magát egészen biztosnak. A nő lement a kertbe, a tanár pedig, nehogy tekintetével vagy jelenlétével befolyásolja, visszavonult lakosztályába. Nemsokára azonban jelentik

neki, hogy a kisasszonyt a kertben alva találták. Lemen-
vén a kertbe csakugyan alva találta.

Mint hogy azonban jelenlétem még mindig befolyással lehetett valamiképen a hypnosis előidézésére, kíváncsi voltam, vajjon Nancyból eltávozván, fog-e sikerülni a kisasszonynak a jelzett módon elaludni. Megkértem tehát Liébault orvost, akihez gyakrabban el szokott járni, hogy kísérje figyelemmel és engem sziveskedjék értesíteni. Az eredmény teljesen ugyanaz volt. Hogy elaludjék, semmi egyebet nem kellett tennie, csak azt az egyszerű és mégis bűbajos erejű mondást ismételnie. És ami igazán jellemző volt, a kisasszony alvás közben senkivel sem volt kapcsolatban a jelenlevők közül; senkit, ha beszélt, meg nem értett, még azokat sem, akik, mint pl. Liébault doktor, őt rendszeren szokták elaltatni.

Ha valamely hypnotizálható személynek bemondjuk: bizonyos meghatározott időpontban magától el fog aludni, az időpont beálltával nyugtalan kezd lenni, abba hagyja munkáját s elaluszik.

Heidenhain tett ilyen kísérleteket, nem hysterikus személyekkel és sikerültek. 1880. február 1. tudtára adták Friedländer tanulónak, hogy ugyazon nap délutánján 4 órakor hypnotizálni fogják távolból és felszólították egyuttal, hogy valamivel 4 óra előtt kísérje figyelemmel a zsebóráját, hogy így önmaga ellenőrizhesse, vajjon beválik-e pontosan a hypnotikus jelentés. Szomszédját, Rügner orvost bízták meg a megfigyeléssel; a mondott időben Friedländer csakugyan elaludt.

Hogy ugyanez az eredmény, ha az alvás eszméjével vagy telefon útján mondják be, *Liégeois* a következő módon igazolta be: Egy kisasszonynak, akit már többször hypnotizált azelőtt, ezeket írta: »Kisasszony! egy perccel később, hogy elolvasandotta e sorokat, akarja vagy nem, el fog aludni. Azután 5 perccel később fel fog ébredni. Később nem fogja olvashatni e sorokat, anélkül, hogy 5 perc alatt el ne aludjék Dormez, aludjék.« És a kis-

asszony minden alkalommal elaludt, valahányszor e bűvös sorokat elolvasta.

B) A kérdésre, hogy az emberek hányas százaléka hypnotizálható, nagyon eltérő választ ad a statisztika. *Forel* azt tartja, hogy minden szellemileg ép ember kellő móddal hypnotizálható. Mások kísérleteik eredményére támaszkodva azt hiszik, hogy 90, 80 70 sőt csak 30 százalék lenne suggerálható. *Bernheim* nézete szerint minden kórházi orvosnak képesnek kell lenni arra, hogy legalább betegének 80 százalékát hypnotizálhassa, ellenkező esetben annak adja jelét, hogy nem érti a hypnotizálás módját, s ehhez képest ebben a kérdésben illetéktelen ítéletet mondani. A számadatok eltérő voltán alig fogunk nagyon megütközni, ha tekintetbe vesszük a hypnotizált anyag és a hypnotizálási eljárás különböző voltát, mivelhogy a hypnosis keletkezésének úgy a kísérleti személy hypnotizálhatósága, egyéni jellege, mint a hypnotizáló által használt eszközök mivolta döntő tényezők ebben a tekintetben. A suggerált hypnotikus álom elfogadásához okvetetlenül szükséges, hogy a kísérleti személy a suggestióval szemben merev ellenállást ki ne fejtсен, simulékony akarattal a suggestióhoz alkalmazkodjék, s ezzel a szenvedőleges magatartással eleven képzelő erő intensív munkáját egyesítse, amely egy dolog körül összpontosítván lelki működéseit, a bemondott álom képzetét osztatlan erővel engedje működni. Mindaz, ami a figyelemnek egy képzet körül való összpontosításával ellenkezik, ami a képzelő erő energiájából levon, a suggerált képzet belterjességét korlátozza, megannyi akadály a hypnosis előidézésében. Innen érthető, hogy 8—10 éven alatti gyermekek alig, vagy épen nem hypnotizálhatók; mert a képzelőtehetség ereje, a figyelem fegyelmezettségének kellő foka hiányzik ezeknél a hypnotizáláshoz. A nők, amennyiben általán véve alkalmazkodóbb, simulékonyabb a természetük, ellenállási energiájuk kisebb, jobban suggerálhatók különösen erélyes, ügyesen alkalmazott suggestióval. Miként a láрма, élénk fény, bármely hevesebb sensorialis benyomás, szórakozottság akadályozzák a hypnosis keletkezését, úgy a tudat üressége, a

kedély egyensúlya, jól összpontosított figyelem, intensív fantázia-működés megkönnyítik a bemondott alvás elfogadását. A képzelőtehetségen fordul meg első sorban a hypnosis keletkezhetése, azért úgy a rendkívüli idegizgalomban levők, miként a lomha fantáziájuk miatt egészen apathikusok nem hypnotizálhatók. Részeg ember nem hypnotizálható. Mikor az alkohol maniakális izgalmat okoz, a képzetek sokkal változatosabban és gyorsabban követik egymást, hogy sem az álom képzete mellett kitartó figyelemmel a részeg megmaradhatna; a mozgató központok izgatottsága folytán támadt túlságos mozgékonyság is kedvezőtlen a hypnosis keletkezésére nézve; később, midőn a szellem functiói egyre zavartabbak lesznek s a paralisz tünetei merülnek fel, szintén alkalmatlan a hypnotizálásra. Örültek szintén nem hypnotizálhatók, noha e tekintetben kimerítő számú kísérletekkel még nem rendelkezünk. *Binswanger* szerint a legtöbb esetben legalább a rudimentalis hypnosis előidézhető.

A hysteriásokról többen állították egész általánosságban, hogy azok igen könnyen hypnotizálhatók valamenynyien. Kísérleti úton azonban kimutatták, hogy itt nagyon is helyén való az élés megkülönböztetés. Így azok a hysteriások, akik éveken át nyomják az ágyat s közel járnak a hysteriás psychosishoz, bizalmatlan, ellenszenves, szeszélyes indulataiknál fogva nem hypnotizálhatók. Szükséges ugyanis a hypnotizálandó részéről is bizonyos szenvedő és cselekvő közreműködés a hypnosis keletkezésénél, amit ezeknél éppen nem találhatni. Ezen közreműködés felébresztése a hypnotizálandó személy egyéni jellegén s jóakarátán kívül attól is nagyban függ, hogy mily ügyességgel, tapintattal, éleslátással rendelkezik maga a hypnotizáló. Ennek bizalmat gerjesztő személynek kell lenni s némi fölényt kell gyakorolnia különösen akkor, ha gyógyítási célokra történik a hypnotizálás. Egy s ugyanazon eljárási módot nem alkalmazhatja minden betegével szemben, élénk figyelmet kell fordítania a gyógykezelés individualizálására. Midőn a psychikus elaltatást követi pl. sem szűkszavú nem lehet az egyes lelki és testi fázisok jelzésében,

sem bizalmatlanságot vagy zavart el nem árulhat; élénk figyelemmel kell kísérnie és biztos szemmel megállapítania a stádiumok fokozatos előrehaladását, nehogy egyes konstataciói a tényleges állapotokkal meg nem egyezvén, már előre kockáztassa a kísérlet eredményét. Más eljárást fog követni műveltebb, élénkebb fantáziájú, mint kevésbé intelligens, lomha képzelő erejű emberekkel. Ahol pl. az egyszerű szóbeli suggestió mint álmokozó ható ok a kísérleti személy kritikus természete folytán a teljesen inadaequat ok színében tűnik fel, ott az igen célszerűen egyesíthető a fixációval vagy egyéb manipulációkkal, amelyek az álm előidézésére a kísérleti személy felfogásához képest alkalmasok lehetnek.

Charcot, sőt a *Salpêtrière* egész iskolája a hypnosis és hysteria egymáshoz való viszonyának a kifejezésére ezt a tételt állította fel: »Minden hysterikus nem hypnotizálható, hanem minden hypnotizálható hysterikus.« Mások ellenben, szintén tekintélyes szakférfiak, azt vitatják, hogy a hysteriának a hypnotizmusához épenséggel semmi köze sincsen. Így pl. *Forel* kimondja, hogy minden élelőkü ember bizonyos fokig hypnotizálható, és ha némelykor nem hypnotizálható, az csak muló psychicus állapotoknak rovandó fel.

Ez utóbbiak *Charcot* és társainak érveire azt felelik, hogy bármennyire legyenek is ezek valószínűek, nézetük tarthatatlan ama mindennapi tapasztalás következtében, mivel egyre hypnotizáltak olyan egyének, a kiket a hysteriának még az árnyéka sem bántott sohasem. Hogy *Charcot* és társai hypnotizált egyénei mind hysteriások, azon nem lehet csodálkoznunk, minthogy e hypnotizáló orvosok mindig hysteriás anyagot választanak. (A *Salpêtrière*-ben magában több mint 3000 nagyobbára hysteriás agg nő gyógykezeltetik).

Liébeault nem válogatta meg az egyéneket, hanem hypnotizálta őket aszerint, amint keze ügyébe estek. Így 1887-ben 484 egyén közül csak 21-en voltak képesek ellenállni hypnotizálási kísérleteinek. 1888-ban 429 személyt

kisérelt meg hypnotizálni, ezek közül nem álltak ellen többen 16-nál. Hasonló statisztikai adatok következtében Charcot egyik leghívebb tanítványa, *Babinski* is kénytelen volt oda nyilatkozni (így akarván magán és a theorián segíteni), hogy a hysteria sokkal jobban el van terjedve, mint azt közönségesen gondolnók. Ez a kibuvó aztán szembe szállhat a statistika lesújtó számaival.

Persze az ellenfél ebbe bele nem nyugszik. Sőt emlékezetünkbe idézi, hogy pl. *Donato Vincennes*ben (Páris) egy csomó olyan altisztet hypnotizált, akiket főbb tisztjeik választottak ki és bocsátottak Donato rendelkezésére; Brestben orvosokat és felsőbb iskolai hallgatókat hypnotizált; Torinóban a Scribe színházban 300 fiatal embert és 40 tisztet; Milanóban újságírókat és egy csomó műegyetemi hallgatót.

Liébeault már 1891-ig 7500 személyt hypnotizált. Ezen óriási számból kiderült, hogy egyremásra 100ból legalább 90-et lehet hypnotizálni. *Wetterstrand* Stockholmban egy év leforgása alatt hypnotizált 3047 személyt s a hypnotizálhatók százaléka szerinte 97. De nem folytatjuk. Röviden csak még azt akarjuk megemlíteni, hogy egy falusi orvos, *Ringier*, miként könyvében (*Erfolge des therapeutischen Hypnotismus in der Landpraxis*) említi, szántszándékosan olyan egyéneket választott ki, akik erős rasszhoz tartoznak, rendes értelmi fejlettségük és csöndes életükben távol maradtak a nagyvilági élet idegbontó izgalmaiktól, ellenben egy magas, szellős fensík lakói, akik életük legnagyobb részét a szabad levegőn töltik. *Ringier* ilyen 210 földművelőt akarván hypnotizálni, ezek, 12 kivételével, valamenynyien engedtek törekvéseinek. És hogy olyanok is hypnotizálhatók, akik eleinte ellentállnak, azt fényesen mutatja *Moll* egyik esete, amelyben 80 ülés alkalmával nem sikerült valakit elaltatnia, míg végre 81-edszer elaludván, hallucinációkat mondhatott be az illetőnek. Ilyen tapasztalatok után csakugyan azt kell hinnünk, hogy körülbelül mindenki hypnotizálható.

A hypnotizálók százaléka persze egészen más arányt mutat fel. Somatikus eljárással ugyan mindenki hypno-

zálhat, csakhogy ilyen behatásra a legtöbben nem hypnotizálhatók; psychicus módszer segélyével pedig nem könnyű dolog valakit hypnosisba ejteni. Ehhez megkivántatik, hogy az illető teljesen hatalmában bírja a suggerálás mesterségét, ami lehetetlen a kísérleti személy fantáziájának megkerítése nélkül, ez pedig nem könnyen kerül hálóba akárhánynál. E végből szükséges, hogy a hypnotizáló jó psychologus legyen és ez esetben nem elég az elmélet, hanem kitűnő diagnosissal, ember- és helyzetismeretre van mindenekelőtt szükség, sokat segíthet a hypnotizálónak a maga mesterségében való feltétlen hite és lelkesedése, különösen, ha ezek a kísérleti személyekre is átragadnak. *Hypnotizőr*, akinek csak elaltatás a célja minden áron, sok ember lehet, aki kellőleg értelmes, akarataának nagy az energiája, kellőleg informálva van a hypnotizálási anyag hogyléte felől; *hypnotista*, aki tudományos módszerrel úgy hypnotizál, amint a körülmények természete javalja vagy megkívánja, anélkül, hogy kárt okozna az idegrendszerben, aránylag elég kevés akad, minthogy ehhez mélységes pszichológiai ismeretek, éles megfigyelő tehetség, gyakran nem közönséges találékonyság, megzavarhatatlan lélekjelenlét, nagy akaraterő és néha kitartó türelem kívántatik.

Általában, de a pszichologia és a törvénykezés szempontjából különösen is, a hypnosis alanya körül a legérdekesebb kérdések egyike: vajjon lehet-e valakit akarata ellenére is hypnotizálni. E kérdésre egyszerű igen- vagy nemmel nem lehet megadni a kielégítő, szabatos választ. *Bernheim* ugyan igyekszik megnyugtadni olvasóit azzal, hogy a hypnotizáló ereje a kísérleti személy akarataán megtörik, ha ez a behatásnak ellentáll, ámde nincs mindig az illető képesítve a kellő ellentállásra.

Hogy a kérdésre a tényállásnak megfelelő választ adhassunk, különbséget kell tennünk olyan személyek között, akiket már hypnotizáltak és azok között, akik még nem voltak hypnotizálva. Az előbbieket gyakran akaratauk ellenére is hypnotizálhatja rendes hypnotizálójuk. Azok, akik még nem hypnotizáltattak, ismét vagy rendes ideg-

alkotásuak, vagy rendkívül fokozott a hypnotizálás iránt a fogékonyságuk. A rendellenes idegzettűek, akik hatványozott érzékenységgel viseltetnek az efajta behatások iránt, gyakran képtelenek már az első alkalommal is az ellentállásra. Az egészséges, rendes idegzettel bíró személyek, ha nem igyekeznek menekülni a hypnoticus kezelés elől, ellentállásuk, eltökéllett akaratuk dacára sem képesek mindig megakadályozni, hogy álomba ne meríttessenek. Végül egészséges, rendes idegzetű emberek minden ellenszegülésük dacára könnyen hypnosisba ejthetők valamely hirtelen, imponáló módon parancsoló suggestióval vagy azáltal, hogy természetes álmukat hypnoticussá változtatják át.

Coconnier (L'hypnotisme franc), akinek fejtegetéseit e tekintetben követjük, említi, hogy személyes tanuja volt olyan esetnek, amelyben a legnagyobb könnyűséggel volt elaltatható egy nő, akit már vagy hat hónap óta hetenkint rendszeren háromszor szoktak elaltatni. Egy kiváló hypnotizáló orvos az ő jelenlétében hívatta magához az illető nőt s rövid kérdezősködés után az előző két napra vonatkozólag egy zsöllyeszéket ajánlva neki fel, készült őt hypnotizálni. Az orvos kijelentette, hogy a szokásosan üzőtt hypnotizálás következtében oly gyorsan fog álomba merülni, hogy Coconniernek, aki tanulmányozás végett járt nála, alkalma sem lesz megfigyelni az eszközt és módot, amely szerint a hypnotizálás végbemegy. Úgy is történt. Azután az orvos alig tudta felébreszteni. Utóbb azonban az is sikerült neki. Ujra el akarván altatni, nem volt képes erre. Nem sokára azonban azután, hogy szóba jött az újra való elalvás, noha a nő ellentállt s az orvos megszűnt alkalmazni hypnotizálási kísérleteit, egyszerre csak hirtelen elaludt. Coconnier ezúttal csak azt figyelhette meg, hogy miként ébresztenek fel a hypnozisból, de nem azt, hogy miként történik az elaltatás. *Moll* és *Beaunis* szintén megerősítik a szabályt, amelynek illusztrálása végett e példát említettem.

Ochorowicz a következő mulatságos esetet beszéli el ide vonatkozólag. Egy alvajáró *X.* kisasszony, aki már

régóta nem lett magnetizálva, azt hitte, hogy teljesen elvesztette rá a fogékonyását s egy nap O.-nál társaságban beállítván, oda nyilatkozott, hogy ő ma annyira erősnek érzi magát, hogy szeretné megkísérteni, hogy egyszer ő hypnotizálja O.-t. O. beleegyezett a tréfába. Elragadtatva szivessége által, megragadja O. hüvelykujjait és erős tekintettel kezdi fixálni. Hogy örömet szerezzen neki továbbra is, O. tetette magát egy darabig, mintha csakugyan elaludt volna a hypnotizálás folytán, nem sokára azonban kinyitván szemeit, erősen rögzítette tekintetével a kisasszonyt, hypnotizálási szándékkal, aki csakugyan néhány másodperc alatt el is aludt. Azután vagy háromnegyed óráig kísérleteztek vele a hypnózisban, míg végre O. előbbi állását elfoglalva vele szemben, ráfuvással felébreszti és tetteti magát, mintha még egyre hypnózisban lenne. A kisasszony azt hívén, hogy O. csakugyan alszik, tapsolt örömében s meg nem foghatta, hogy mi nevetni valót találnak rajta a körülállók. Azt meg épinséggel nem akarta elhinni, hogy voltaképen ő volt hypnózisban.

Ochorowicz arra nézve is beszél el egy esetet, hogyan volt hypnotizálható akarata ellenére egy leány, akit azelőtt már többször hypnotizáltak. Egy tizennégy éves leányt, úgymond, már ötször-hatszor magnetizáltam. Noha kitűnő egészségnak örvendett, mégis rendkívül fogékony volt a hypnotizálással szemben. Tisztán azért hypnotizáltam, hogy tapasztalatokat gyűjtsek, amelyeknek meg kelle győzniök egy orvos ismerősömet. A kísérleteknek egyedüli eredménye az lett, hogy az illető a rendes időnél valamivel továbbra nyújtotta szokásos alvási idejét. Társai azonban belebeszéltek, hogy el fogja veszteni szabadakaratát, ha továbbra is engedi magát elaltatni, aztán nem fogják neki megengedni, hogy nőül mehessen unokatestvéréhez, akit szeretett, már ahogy szeretni szokott egy leány tizennégy éves korában. Szóval az én kísérleti személyem ellenszegült az elaltatásnak anélkül, hogy ezt megokolta volna. Nem akarta magát többször delejezni engedni. Kérték, ráparancsoltak, hogy tegyen le szeszélyeiről, de mindhiába.

„Hát nem fél kisasszony, hogy akarata ellenére fogom elaltatni?”

»Óh, nem, mert közelében még csak le sem ülök.«

Azonban kértek, hogy tegyek kísérletet és szülei felhatalmaztak rá, boszankodván leányuk *engedetlensége* miatt. Ekkor hirtelen térdeire egy zsebkendőt dobtam, amelyet az asztalon hagyott, megjegyezvén:

„Jó, már megvan. Öt perc múlva el fog aludni.”

»Ez semmi«, mondja ő, azonban e pillanatban odább állt és óvatosan kerülte tekintetemet.

„Nem érdemes menekülnie, figyelmeztetem őt, magától fog visszatérni.”

Fél órával később csakugyan visszatért somnambulismusban. Tehát lehet valakit akarata ellenére is elaltatni. Posthypnoticus suggestióval szintén meg lehet erősíteni e tétel igazságát. Ha a hypnoticus álom tartama alatt kellő módon bemondják az alvónak, hogy meghatározott időben el fog aludni, minden ellentállása dacára is kénytelen lesz engedelmeskedni a suggestiónak.

A neuropathicus, a neurosisban szenvedő, nevezetesen a hystericusok egyre szaporodó tömege, minden előzetes hypnosis nélkül is rendkívül fogékonyságot mutat az elaltatásra. Elaluszna ezek akarata ellenére is a legrövidebb idő alatt csakhamar aránylag csekély behatásra. Mindenki olvasott a szakmunkákban olyan leányról, aki nem varrhatott, nem hímezhetett, mert munkáját rögzítvén tekintetével, rögtön elaludt. Ismeretes az az asszony, aki rögtön elaludt, ha tükörbe tekintett; egy másik, aki azonnal katalepsiába esett, ha csiszolt üvegre vagy a víz napsütötte felületére tekintett; ismeretesek azok a nők, akik rögtön »elvesztik öntudatukat« a tömegben az első lövésre vagy trombitaszóra, avagy elaltathatók villamos fénysugarak vagy áz által, ha delejt hozunk bőrfelületük közelébe.

Az ilyen »ideges« személyek teljesen ki vannak szolgáltatva a hypnotizáló ügyességének vagy lelketlenségének. Hughes Josephine, egy huszonhat éves kifogástalan erkölcsű leány, szintén az idegesek ezen osztályába tartozott.

Castellan, egy nyomorék lábu, huszonöt éves koldus, tekintetével és különös magaviseletével fascinálván az egyszerű, naiv, fogékony leányt, magnetizáló vonásokkal (*passes*) somnambulismusba ejtette. Aztán suggestiókkal kényszerítette a lányt, noha ez röghöz tapadt paraszt volt és irtózott a rút, rongyos, hosszú feketehaju, borzas szakállu koldustól, hogy négy napon át kövesse, míg gaz kezeiből jóra való emberek ki nem szabadították és vissza nem vitték az atyai házba, hogy ott elrejtőzzék és sirassa szegénységét. *Walkerrel*, Braid társával is megtörtént, hogy Braid el lévén foglalva, egy olyan személyt, aki nagyon óhajtott elaludni, hypnotizálván, maga is elaludt. A kísérleti személyt Braid ülőhelyzetben találta, Walker ujjait rögzítvén, aki előtte állt folyton mereven nézván amannak szeméit. Kevés vártatva Braid visszatérvén, Walkert ugyanazon helyzetben találta, mély álomban, karját és ujját kataleptikus merevségben, a kísérleti személyt pedig éber állapotban, egyre fixálván a hypnotizőr ujját.

El lehet képzelni, mennyire hatalmában vannak az ilyen idegalkotású lények egy ügyes, gyakorlott hypnotizálóknak!

Olyan személyeket, akiknek testén hypnogén pontok vagy zónák vannak, nemcsak orvosok vagy megszokott hypnotizálójuk képes ezek érintése által rögtön álomba meríteni (amely esetekben az illetők hatásos befolyása s a kísérleti személy részéről az autosuggestio mint tevékeny tényezők szerepelnek), hanem bárki más első alkalommal is.

Pitres beszéli egyik leckéjében: . . . G. Eliz testének különböző pontjain bir hypnogén zónákkal, ezek közül az egyik, a *könyökhajlásban*, különösen hatékony. E. kissé korlátolt, de igen tisztességes leány, mikor a kórházat elhagyta, vele egy időben lépett ki abból Teréz is, egy erkölcsileg teljesen elzüllött nő. Csakhamar, mint E. beszéli, a kórházból történt távozásuk után találkoztak két urral, akik Terézt ismerték és rögtön meghívták a hölgyeket villás reggelire. E. vonakodott a meghívást elfogadni, de végre engedett a kéréseknek. Egy kis vendéglőbe a városon kívül

megérkezvén, az egyik úr meg akarta ölelni E.-t, akit azonban, miután ez komolyan megneheztel, többé nem háborgatott. Mikor a villás reggelinek vége lőn, T. E.-t magára hagyta azzal az úrral. Ez ismét meg akarta őt ölelni, E. azonban visszautasította, fenyegette, hogy kiabálni fog és egy széket ragadott meg a maga védelmére. Az illető férfiú azonban hirtelen hozzá férközött és megragadta karjait. E pillanatban elvesztette öntudatát s nem tudta, hogy tovább mi történt vele. Mikor magához tért, T. által felébresztetvén, mind a négyen együtt voltak a vendéglőben és csakhamar felkerekedtek. A szegény leánynak aztán keservesen kellett később megtudnia, hogy mi történt vele.

Croq (fils) brüsszeli orvos D. Jozefinen szintén kimutatta, hogy a hypnogén zónák érintése által akkor is képes volt az illető nőt elaltatni, mikor ez határozottan ellenszegült. Ezeknek az eseteknek a bizonyító erejéből némi keveset Pitres egyik megjegyzésének értelmében levonhat az, hogy a laboratoriumokban és a klinikákon végzett efajta személyeknél nem szabad egészen figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy az orvosok és orvostanhallgatók jelenléte, akik az illetőket rendszeren hypnotizálni szokták, s akikről a tapasztalásból szerezték a meggyőződést, hogy őket könnyen tudják hypnotizálni, ezeknek a pusztja jelenléte is nem csekély hatással lehet rájuk, hogy az autosuggestio révén álomba merüljenek.

Forel biztosít felőle, hogy néha egészen rendes idegalkatu emberek, akik még soha hypnotizálva nem lettek, igen gyorsan hypnotizálhatók. És valóságos komikuma a sorsnak, hogy ezek között gyakran épen olyanokat találunk, akik nagy előszeretettel mókáznak a hypnotismus felett s erősen kötik az ebet a karóhoz, hogy olyan nincs, hogy őket valaki hypnotizálja. *Heidenhain* egy alkalommal egy csapat német katonát hypnotizált főlebbvalóik jelenlétében, akik szigoruan meghagyták nekik, hogy el ne aludjanak. Biztosra lehetett volna venni, hogy H. ez után kudarcot fog vallani. Azonban dacára a szigorú rendeletnek, noha minden erejüket megfeszítették, hogy ébren

maradjanak, a vitéz katonák bizony szép lassacskán sorban elaludtak.

*Moll*¹ állítja, hogy még soha nem hypnotizált egyének, akik ellentállnak a hypnotizálásnak, még akkor is hypnotizálhatók néha, ha kivonják magokat a rendes kezelés alól. Azt azonban hozzá teszi, hogy az ilyen eset nem lesz gyakori.

Sokkal könnyebben történhetik azonban az, hogy a természetes álom lesz hypnotikussá átváltoztatható. *Bernheim* beszéli a következő esetet: »Klinikai osztályomban egy alvó, még soha nem hypnotizált tüdőbeteghez így szólok: Ne ébredjen fel. Aludjék tovább. Nem lesz képes felébredni. Két perc múlva felemelem karjait s ezek katalipsiában maradnak. Azt mondván neki, hogy három perc múlva fog felébredni, elhagyom. Nem sokára, miután már a megjelölt időpontban felébredt volna, visszatérek hozzá, beszédbe ereszkedem vele; semmire sem emlékezik vissza azokból, amik vele történtek. Ez esetben tehát a természetes álom tartama alatt vele rapportba lehetett lépni s ez a rendes álmot hypnotikusra változtatta át.

Pitres írja, hogy *Berger O.* tapasztalatai szerint, amelyeket *Gschleiden M.* is megerősít, a természetes álmot hypnotikussá úgy is át lehet változtatni, hogy a kísérleti személynek tudomására sem jut a kezelési eljárás. *Berger* támasztott ily módon hypnotikus álmot olyképen, hogy mélyen alvó személyek feje fölé tartotta meleg kezét, vagy azáltal, hogy villamáramot bocsátott rájuk.

Már *Noizet* tábornok tapasztalta, hogy, ha mélyen alvók homlokát gyöngéden érintette újjával, vagy ami még jobb, azoknak gyomorgödrét, s rá néhány perc multán elkezdett velük beszélni, hogy ezek feleleteket adtak neki, anélkül, hogy felébredtek volna s általában a somnambulismus jeleit árulták el. *Liébeault*, *Delboef*, *Forel* s mások többszörös kísérlettel ezt megerősítették.

¹ Akinek alapos tudása és gazdag tapasztalatai egyaránt ismeretek a hypnotismus kérdése körül.

Az anaesthesiás álmot is át lehet változtatni hypnotikussá. *Sanchez Herrero*, valladolidi orvos beszél el egy konkrét esetet, amelynek sajátos vonásai kellőleg megrajzolják e metamorphosis képét. A nevezett orvoshoz egy nap egy hölgy jött orvosi consultálás végett, kijelentvén, hogy bármely módszernek aláveti magát, kivéve a hypnotizálást, mert ezt ő ördögi praktikának tartja. Az orvos ellenben úgy volt meggyőződve, hogy épen ez az eljárás fog neki jót tenni s elhatározta, hogy akarata ellenére fogja hypnotizálni. Azt javasolta a nőnek, hogy engedje magát chloroformmal elaltatni, mert ez az egyedüli orvossága a bajának, s a nő ebbe beleegyezett. 15 gramm chloroform az inhalatióból öt perc alatt előidézte az anaethetikus álom suggestibilis periodusát. Az orvos ekkor azt suggerálta neki, hogy engedje magát elaltatni hypnotizálással. Két nap egymásután ugyanazt az eljárást követte vele szemben. Negyedik nap maga a beteg nő kérte az orvost, hogy hypnotizálja őt a szokott, közönséges módon, és aztán két hónapon át minden ellentállás nélkül alávetette magát a hypnotikus gyógykezelésnek. *Herrero* ismételte kísérleteit ugyanazon eredménnyel, és a leírt kezelés hatása szerinte kétségtelen.

Annak, akit akarata ellenére altatnak el, van ideája a hypnotikus álomról, s így nincs teljesen kizárva az elalvás kényszerképzete befolyásának lehetősége. Az e módon képzelt psychikus behatás azonban teljesen ki van zárva olyan esetekben, amelyekben a kísérleti személy egyáltalán mit sem tud a hypnotikus álomról s egyúttal vagy legalább *hic et nunc* arra nem is gondol. *Heberle* (*Hypnose und Suggestion im deutschen Strafrechte*) írja a következőket: *Putz L.* kereskedősegéd Nürnbergben egyik nap az Orient kávéházban tekintetének fixatiójával igyekezett hypnotizálni az egyik felszolgáló leányt, aki esetleg épen vele szemben foglalt helyet. Ezen első alkalommal csak az sikerült neki, hogy álomosság vett erőt a leányon, ami azonban csakhamar megszűnt önmagától. Egy más alkalommal azonban, ismét megjelenvén az említett kávéházban, újra elkezdte

mélységes tekintettel fixálni a leány szemeit, aki ennek annyira érezte a hatását, hogy nem érzett magában több erőt, csakhogy a szomszédos szobába vánszoroghatott, ahol csakhamar mély álomba merült. A házbeliék ott megtalálván, hiába kísérelték álmából felébresztetni. Goldschmiedt orvoshoz siettek tehát, aki megjelenvén, a leányt mintegy élet nélkül elterülve találta, noha lassan még egyre lélezett. Különböző módokat használt az orvos a leány felébresztésére, de egyiket sem koronázta siker, míg végre, néhány kézvonást végezvén arcán, nagy nyomatékkal rá nem parancsolt, hogy ébredjen fel. Erre a leány felébredt, rögtön e szavakban tört ki: Itt van-e még az az ember a gonosz szemeivel? A fiatal leány, amint kinyilatkoztatta, ezen óráig halvány sejtelemmel sem birt a hypnotizálásról.

Mindazonáltal nem kell megijednünk, mintha mindenki egész könnyedséggel ki lenne szolgáltatva a hypnotizáltatás veszélyének. Egy-két pici szabály elégséges, hogy ez ellen biztosíthassuk magunkat. Csak megbízható társaságban szabad elaludnunk, nehogy a természetes álmot valaki hypnotikussá változtassa át. Ha pedig ébren vagyunk, fel kell magunkat szabadítani a hypnotikus kezelés befolyása alól, és erre a legegyszerűbb eszköz már Braid eredménye szerint: mozgásban tartani szemeinket és szellemünket.

Braid egy alkalommal Walkerrel Európa egyik leg-hírnevesebb magnetizálóját látogatta meg. Ez utóbbi egyebek között arról is beszélgetett velük, hogy néha egyetlen tekintet elégséges arra, hogy valakit álomba meríttessünk, miközben nagy, értelmes szemeit folyton Walkeren tartotta, ily frappans módon akarván elméletét rögtönösen igazolni. Walker azonban észrevévén szándékát s megemlékezvén Braid gyakorlati szabályáról, e szinte ellenállhatatlan befolyás dacára sem merült hypnotikus álomba.

Beaunis figyelmeztet, hogy a nevetés kitűnő eszköz a hypnotikus álom kikerüléséhez. Ha valaki a hypnotizáló törekvését tréfára fordítja s egyre nevet, a legerélyesebb kísérletek is hajótörést szenvednek. Tehát ha tréfálunk Bolond Miska módjára, avagy nevetünk, miként a *Fliegende*

Blätter, Nancy és Páris valamennyi orvostanára sem képes bennünket hypnotizálni.

A hypnotikus álom keletkezése alkalmával a képzelő-tehetség élénksége és a sensorialis inger játszván a lényeges szerepeket, érthető az *autosuggestio*. Hypnotizáló személy közreműködése nélkül maguktól is elalusznak némelyek. A képzelő tehetség intensívebb működése idegen bemondás nélkül is történhetik, valamint a fixatio sem tételez fel szükségképen valamely más hypnotizáló személyt. Az autohypnosis, a szakértők egybevágó tanúsága szerint, csak ritkábban s akkor szokott történni, ha az illető autosuggestívensek könnyen hypnotizálhatók, eleven fantáziával rendelkeznek és bizonyos gyakorlattal a habitus hajlandóságát és könnyűségét sajátították már el.

Arra vonatkozólag, hogy az állatok hogyan és mennyire hypnotizálhatók, a tett kísérletek száma és eredménye igen csekély. Az állatszelidítők mindennapi tapasztalataiból, ha nem is minden ellentmondás nélkül, úgy látszik, hogy a merev tekintet nincs minden eredmény nélkül, pl. nyugtalankodó oroszlánok, veszedelmes kutyák, megvadult lovak megnyugtatóására, megfékezésére. Azt is tapasztalták, hogy a simogatás, nevezetesen a homlok, a szempillák és a vállak simogatása megnyugtatólag hat a lovakra és kutyákra. Gyakran mutatkozik az ilyen kezelés után az állatoknál az álomosság állapota is, ezt azonban persze nem lehet azonnal lefoglalni a hypnosis számlájára. Mindazonáltal *Preyer* is állítja, hogy némely állat úgy hypnotizálható akár az ember. Tengeri malacok pl. azáltal, hogy az egyik fülüknél fogva lógatják őket vagy orrukra csipetítő fogót illesztenek, olyan állapotba hozhatók, amelyben némely hysterikus tulajdonságot mutatnak, minők a mozdulatlan-ság, a kateleptikus állapot, az érzéketlenség.

C) A *dehypnotizálás*, a hysterikus álomból való felébresztés a keletkeztető módnak megfelelőleg szintén somatikus vagy psychikus lehet. Az előbbi abban áll, hogy gyengén arcára fujnak a hypnotizáltak, legyezés- vagy ablaknyitással friss levegőt bocsátanak rá. Ezek azonban és még

inkább valamely heves rázás vagy ütés, erőteljes hangadás, a szemek erővel történő megnyitása, víznek az arcba való fecskendezése mint könnyen nélkülözhető, sőt káros ébresztési módok kimentek a szokásból. Miként a hypnosis támasztásánál a psychikus eljárásmód nap nap után nagyobb tért hódít a somatikus rovására, úgy az ébresztés alkalmával szinte kizárólag újabban a suggestiót kezdik használni. Ugyanis bemondják a hypnotizáltak az ébredés képzetét vagy közvetlenül és egészen egyszerűen, vagy pedig részleteiben és feltételesen, pl. oly módon, hogy »ön kezd ébredni, fáradsága szűnőben, pillait kezdi felemelni«, avagy: ha megérintem fejének bizonyos pontját, szemeit ki fogja nyitni stb. Minthogy pedig a természetes álom- és az alvójárásból való hirtelen felébredés módjára többszörösen tapasztalták, hogy a hirtelen ébredés káros hatással van az idegrendszerre, az ébredést újabban fokozatosan előkészítik, sőt gyógykezelés alkalmával a hypnotizáló arról is gondoskodik, hogy a suggestio segélyével az illető kellemes közérzettel ébredjen fel. Felületes hypnosishól a hypnotizáló egyszerű távozása is felébreszt, aminek magyarázatát abban adják, hogy a távozást a kísérleti egyén úgy fogja fel, mint a hypnosis megszakítási szándékának érzéki jelét. Néha mély hypnosishól is történik ébredés valamely erősebb hangzörejre vagy ha az alvónak valamely hevesebb, izgató álma volt. A felébredés elég gyorsan történik; maga a hypnotikus állapot ellenben eltart néha 15, 20 óráig is, sőt gyógykezelési szempontból protrahálják szántszándékosan anélkül, hogy káros következményekkel járna, sőt pl. a hysteriás epilepsia eseteiben fölötte előnyösnek bizonyult a hypnosis huzamosabb tartama.

II. FEJEZET.

A hypnosis tünetényei.

A) *A suggestio hatása az automatikus és tengéleti tünetényekre.*

A suggestió hatását a vérkeringésre és a légzésre számos kísérlet igazolja. Ki van mutatva, hogy egyszerű

bemondásra úgy az érlökés, mint a légzés számát szaporítani és csökkenteni lehet. *Jendrassik* egy betegénél suggestióval vagy 3 percre függesztette fel a lélekzetvételt. *Krafft-Ebing* suggestióval több kísérleti egyénen a test hőmérsékét is képes volt megváltoztatni. *Forel* állítása szerint bemondással a havi vérzés folyamatára is lehet hatást gyakorolni. *Sperling* és *Voisin* szintén állítják, hogy kellőképp alkalmazott suggestio a vérzést megindítani vagy megakasztani egyaránt képes. *Schaffer* kísérletei nem egészen igazolták ez állításokat, noha neki is sikerült profus menstruatiót suggestióval megakadályozni. Az akarattól nem függő, az u. n. tengéleti izmokra is lehet hatni suggestióval. Igen könnyen lehet a bélmozgásokat élénkíteni és így tartós székrekedés esetében is bőséges széküresedést támasztani. Viszont drasztikus hashajtó szert is lehet suggestióval ellensúlyozni. Állítják, hogy a vizelet-elválasztás szintén nem független a suggestiótól. *Murell*, a westminsteri kórház orvosi iskolájának professzora, beszéli a következőket: Egy amerikai hypnotizálótól azt kérdeztem, vajjon ha hánytatót adna be a kísérleti személynek és azt mondaná be neki, hogy az bor, szintén hánytató gyanánt működne? S miután kérdésemre feleletet adni nem tudott, kísérlettel világította meg a kérdést. Ugyanis bizonyos hánytatót adva be a kísérleti személynek, azt suggerálta, hogy sherry az, amit ivott. Nagy meglepetésemre a kellemetlen érzet semmi nyomát sem lehetett az illetőn felfedezni, érverése erőteljes, bőre normális volt és a kísérleti személy a legjobb kedélyhangulatban, vidáman danolt. S ez így tartott egy fél órán át. Ekkor azt kívántam, hogy ébreszszék fel az alvót. A hypnotizáló egyet csettentett ujjaival és a kísérleti személy fölébredvén, nyomban halotthalvány lett s elkezdett hevesen fuldokolni. Az amerikai ismét elaltatván őt, a rosszullett összes tünetényei nyomban megszűntek. Az étvágy élénkítésére és az anyagszere befolyására szintén van befolyással a suggestio.

Elválasztó folyamatokat: verejték-, könny-, tejkiválasztásokat szintén támaszthatni suggestióval. *Hassenstein* egy

dajkánál, kinek megakadt a tejelválasztása, ezt suggestióval képes volt megindítani. Izzadást is lehet előidézni megfelelő képzetek bemondásával és viszont azt könnyen megszüntetni, noha az előbbire vonatkozólag *Moll* azt tartja, hogy nem a bemondás eredménye az izzadás, hanem természetes következménye a hypnotizálással összekötött merev tartás és fárasztó, izgató fixálásnak. Könnyeket legkönnyebben úgy lehet kiválasztani, ha ezen folyamatot természetesen megindító hangulatot vagy működést suggerálunk.

Sokkal érdekesebbek és jobban vitatottak ama kísérletek, amelyek egyszerű suggestióval égési sebeket és kiterjedt bőrvérzéseket támasztanak. *Jendrassik* egyik tapasztalata a következő: A hypnotizált egyén alszárára közönséges itatós papirost kötött, kijelentvén, hogy ez mustárpapiros, amely holnap reggelre hólyagot fog támasztani. A meghatározott időben az egész felület piros volt és sok, apró hólyaggal volt fedve. Egy gyújtódobozt vevén azután kezébe, a kísérleti egyénnek hypnosis alatt ennek élével megérintette jobb alkarját, azt suggerálván neki, hogy a doboz izzó fém s hogy az érintett helyen néhány óra múlva égési seb fog keletkezni. Az érintés alkalmával a kísérleti személy élénk fájdalmat mutatott, noha éber állapotában ezen az oldalon érzéketlen volt s ha a kísérletező ilyenkor valóban izzó fémmel érintette volna, ezt nem érezte volna. Eleinte semmi változás sem mutatkozott az érintett helyen s álmából felébresztetvén, úgy látszott, hogy a suggestióról semmi tudomása sincsen és fájdalomérzetről sem panaszkodott. Midőn 5 óra múlva I. jobb alkarját megtekintette, a doboz alakjának teljesen megfelelő piros sávot talált, ezen területen csakhamar egy folyadékkal telt, feszült falu hólyag keletkezett, mely piros udvarral volt körülvéve. Lassankint igen mély égési seb keletkezett, amelynek gyógyulása csaknem 3 hetet vett igénybe. Egy másik kísérlete *Jendrassik*-nak a következő: Egy előnyomtatásra szolgáló K betűt, melyet a hypnotizált nem látott, sőt nem is tudta, hogy az betű, tüzes tárgynak suggerálva, bal vállához érintette, e helyen létrejött a K-nak megfelelő égési seb, és ami a leg-

meglepőbb, a jobb vállon a K-nak tükörképe égési seb alakjában szintén előállott.

Beaunis, nancy-i tanár, több szakértő tanu, köztük Bernheim és Liébeault, jelenlétében lefolyt következő esetről vett fel s állított ki jegyzőkönyvet: 1885. május 12. reggeli 11 órakor *Focachon* charmes-i gyógyszerész hypnotikus álomba merített egy hölgyet. A hypnosis alatt bal vállára ragasztottak 8 bélyeget, azzal a kijelentéssel, hogy ezek hólyaghúzó tapaszok. A bélyegek karjára erősítettén, egész nap hypnosisban tartották, leszámítva délben és este, mikor rövid időre étkezés végett felébresztették, a mikor azonban szorgosan ellenőrizték. A következő éjjelre szintén hypnotizálta a gyógyszerész hölgyünket azzal a meghagyással, hogy csak más nap reggel 7 órakor fog felébredni. Felébredése után nem sokára az előbbi tanuk jelenlétében levették karjáról a szorító köteléket s először is azt konstatálták, hogy a bélyegek változatlanul ugyanazon a helyen találtattak. Eltávolíttatván helyeikről, azt tapasztalták, hogy a felbőr 4—5 cm. kerületben megvastagodott, sárgás-fehér színt öltött magára, de fel nem húzódott, hólyagokat nem képezett, csak kissé ráncosnak mutatkozott és általában azokat a tüneteket mutatta fel, amelyek a hólyagképződést és a nedvfejlődést megszokták előzni; körös-körül egy körülbelül $\frac{1}{2}$ cm. szélességű erősen megvörösödött daganat mutatkozott. Az nap 11 órakor d. e. még további változások nem mutatkoztak, később beállott a gyógyedés.

Krafft-Ebing beszéli, hogy egy hypnotizált személynek bal karjára a percussios kalapáccsal egy 7 cm. hosszúságú keresztet rajzoltak s kijelentették neki, hogy más nap 12 órára azon a helyen egy veres kereszt lesz látható. A következő nap 11 órakor csodálkozott a kísérleti személy, hogy jobb karján egy viszkető, excoriált terület tapasztalható. A megejtett vizsgálat kiderítette, hogy az illető helyen, épen ott, ahol az előtte való napon a bal kart a kalapáccsal markirozták, a jobb karon egy 7 cm. hosszúságú vörös kereszt keletkezett egy olyan területtel, amely részben vakarózással excoriáltatott.

Schaffer írja, hogy *Laufenauer* egy hysteriás férfiban koponyatetejének egy körülírt helyére véres izzadást volt képes suggerálni meghatározott időre; ekkor apró cseppekben veres színű gyöngyök mutatkoztak, melyek górcső alatt vörös vérsejteket is mutattak, és hozzáteszi, hogy e megfigyelések természetes magyarázatát adják ama »csodaszerű« eseteknek, melyek szerint bizonyos szűzek vallásos rajongásban, hol lábaikon, hol mellükön véreztek. Ezek hysteriás egyének voltak, kik extasisban rendkívül felfokozott autosuggestióval létesítették a véres izzadást (*Lateau Lujza*).

Bourru, *Burat* és *Mabille* egy hystero-epileptikus tengerészt gyógykezelték. Egy alkalommal alkarijára rajzolták nevének kezdőbetűit. Aztán meghagyták neki, hogy d. u. 4 órakor merüljön hypnotikus álomba és akkor a betűk a kijelölt vonalaknak megfelelőleg véresen fognak jelentkezni. A beteg a bemandott időben elaludt és utána láthatók lettek karján a könnyedén vérző írásjegyek.

Miként *Schaffer* most idézett, úgy *Moll*, *Forel* és *Wundt* különböző nyilatkozataiból könnyű kivenni, hogy e tünetek felsorolásának célja és értelmezése nem egyéb, legalább indirecte, mint a katolikus egyház híveinek a stigmatizatio természetfölötti jellegébe vetett hitét megingatni akarni. Miként a csodás jelenések egyszerű hallucinatiók, a csodás gyógyulások mind a képzelő erejének rovandók fel, úgy a stigmák is semmi egyebek autosuggestióknál, a stigmatizáltak egyszerűen hypnotizáltak. Az okoskodás nyilván nagyon sántikál. Ha vannak is hallucinatiók és történnek is hypnosisban gyógyulások functionális idegbajokból, épen nem következik, hogy minden vizio hallucinatio, hogy minden bajból a csodás gyógyulás suggestio eredménye, mi már csak azért is lehetetlen, mert, mint alább látni fogjuk, igen korlátolt azon betegségek száma, amelyek hypnossal egyáltalán kezelhetők. A stigmákra vonatkozólag szintén elhamarkodott a következtetés, mert ha némi vérzések természetes úton is történhetnek a suggestio következtében, épen sem következik, hogy minden, még a minő-

ségileg az idézett vérzésektől nagyban elütő stigmák is a suggestio termékei.

Abból, hogy vannak hamis fogak, fűrtök és bankók, hogy az aranyat hamisítják, a gyémántot alak- és ragyogásban imitálni lehet, épen nem lehet következtetni, hogy nincsenek természetes fogak és fűrtök, igazi bankó, valódi arany és hamisítatlan gyémánt. Egyébként e tekintetben a szakértők véleménye sem egészen egyöntetű és többen felvetik a kérdést, vajjon a felhozott esetek a történeti kritika előtt kiállják-e kifogástalanul a próbát és hogy kizárólag a bemondott képzetekből magyarázandók-e az említett vérzések és nem-e inkább az egyén szervezeti rendkívüli hajlandóságából. *Wundt* is azon nézetnek ad kifejezést, hogy objectiv igazvoltuk kimutatásához szükséges lenne az esetek nagy száma és a rendszeres ellenőrzések egészen kifogástalan eljárás módja. *Moll* azt tartja, hogy még ott is, ahol jegyzőkönyveket vettek fel, elégséges okot talál a kritikus a kételkedésre. *Beaunis* esetében az illető hölgy éjje át nem ellenőriztetett. *Krafft-Ebing* esetében az illető hátára angol flastromot ragasztottak azzal a bemondással, hogy az hólyagot fog húzni, ami nem sikerült és a kereszt táján vakarózás nyomai mutatkoztak; méltán kelt az is feltűnést, hogy a kereszt a bal kar helyett a jobbon mutatkozott. *Forel* maga is nagy fentartással nyilatkozik idevágó kísérleteinek értékéről. Innen érthető, hogy kiváló hypnotizálóknak a célra egészen alkalmas kísérleti személyeken sem sikerült véreztetéseket támasztani, és hogy amit konstataáltak e tekintetben, nagyon csekély, igen felszínes vérezés volt mindent összevéve. Úgy látszik, mintha ott, ahol egészen kifogástalan az ellenőrzés, a legkedvezőbb körülmények között sem sikerülnének az e fajta kísérletek. Sőt *Schultze* még az égési sebeket is kifogásolja, amiben ha nem is vagyunk hajlandók őt követni, annyit, úgy véljük, nyugodtan kimondhatunk, hogy a vérzéseket nevezetesen pedig a stigmaszerű vérzéseket a tudomány mindaddig nem fogadhatja el biztosak gyanánt, míg azoknak történeti hitelessége, keletkezési módja, lényeges tulajdonságai ki nincsenek mutatva,

tüzetesen leírva és kellőleg ellenőrizve. Hogy azonban elfogult érzékenykedésről vagy kétségbeesett védekezésről ne vádolhassanak bennünket, megjegyezzük, hogy magát az extasist s a vele néha előfordult stigmatisatiót a katolikus egyház soha sem számította a csodák közé, amelyekre támaszkodva, valakit canonizált, boldoggá vagy szentté avatván, és pedig még akkor sem, ha különben az extasist valamely természetfölötti csodás jel kísérte, pl. az arc túlvilági fényessége, mivel az ilyen esetben csodának inkább az utóbbit tekintette. Szándékunk egyébiránt a stigmatizatiót külön vizsgálódás tárgyává is tenni.

B) *Hypnotikus tünetmények a mozgatókörben.*

Az akaratlagos mozgást a hypnotikus suggestióval minden irányban lehet befolyásolni. Ezek képezik a suggestió egyik legsajátosabb területét és itt olyan tünetekre akadunk, amelyek első sorban mutatják a hypnosis rejtelmes, szinte csodás voltát. E tünetmények a hypnotikus állapotban bemondásra, az akarat közbelépése nélkül, lépnek életbe mintegy automaticæ, azon psychikus mechanizmus segítségével, amely a bemondott képzeteket a mozgató pályákra minden gátlási folyamatok nélkül rögtönösen áthelyezi. A suggestio vagy arra szolgál, hogy bizonyos mozgások szüneteljenek, vagy hogy mozgások lépjenek életbe. Ilyenek az aphasia vagy alalia, agraphia, ataxia, amimia, katalepsia, lethargia.

Az *aphasia* részleges vagy teljes elvesztése a beszéleti képességnek és abban áll, hogy érthető és jól megértett kérdésekre a tiltó suggestio következtében nem tud válaszolni a hypnotizált. Ez alapját nem a süketségben birja. Ha *Preyer* pl. a hypnotizáltak neve után kérdezősködött, a kérdést megértve, tagolatlan hangokkal, dadogva igyekeztek rá választ adni, azonban gyakran nem voltak képesek tovább jutni az első betűnél. A hozzá intézett szavakat e szerint jól meghallják, sőt meg is értik, csak kellő mozgásokat nem képesek eszközölni, amelyek a mondandó válasz szavainak képzéséhez szükségesek lennének. *Preyer* olyantól,

aki nevét nem volt képes kimondani, miután sört adott volna neki inni, arra a kérdésére, hogy ízlett-e, igenlőleg, nagy érzéssel intett fejével, és tagolatlanul úgy lehelt ki, mintha azt akarta volna mondani: igen jó volt. A szóemlékezet megvan ezen esetekben, a képzetek felfogása nem szünetel, sőt a tagolt beszéd apparatusa is érintetlen, azonban ennek önkéntes megindítása lehetetlen, azért képtelen a hypnotizált a beszédre, utánmondásra, hangos olvasásra. Ha a központmozgási akadályt megszüntetjük, a hypnotizált nyakát megnyomva és kezünket fejére téve, a hypnotizált mindent képes utánunk mondani. Más tekintetben némely hypnotizáltak, különösen nők, csodálatos bőbeszédűséget árulnak el, és alkalmas kérdésekre magukat kompromittáló dolgokat beszélnek el. Bemondással szótlanná tehetjük a kísérleti személyt bizonyos szavakra, sőt betűkre nézve.

Az *agraphia* abban áll, hogy egyáltalán vagy bizonyos szavakat, betűket nem tud írni; némelyek azonban szebben irnak, mint rendes állapotban. Az *ataxia*, hogy biztosan nem tud járni; nem támoanyag ugyan a hypnotisált, de úgy lépdél, mintha az összeeséstől tartana minden pillanatban. Ez annál feltűnőbb, mert különben az egyensúly fentartása a hypnotizáltaknál, miként az alvajáróknál is kiválóan biztos. Az *amimia*, hogy képtelen a változatos arckifejezésekre az arcizmok ideiglenes bénulása következtében a hypnotizált, sőt utóbbi esetben eljuthat arckifejezése az álarcszerű teljes semmitmondóság fokához. A *katalepsia* az összes tagok mozdulatlansága, megmerevedése; a *lethargia* mélységes alvási állapot, amelyet teljes érzéketlenség és tökéletes amnesia jellemeznek.

A *katalepsia*ban a hypnotizált minden tagja meg van merevedve. A szemek rendesen nyitva vannak, a pupilla tágultabb vagy szűkültőbb a rendesnél, a tekintet merev, az arckifejezés közönyös, és könyek futnak végig a halvány arcokon, akár egy haldoklónál. A kataléptikus érzékei ugyan még fogékonyak, de a fájdalom iránt teljesen érzéketlen, különösen ennek suggestióval történt bemondása után, és azért lehet szúrni, vágni, ütni anélkül, hogy arckifejezése a

fájdalom vagy kellemetlen érzésnek legkisebb jelét is elárulná. Noha megmerevedettnek látszik minden tagjában, a hypnotizálóval szemben rendkívül hajlékony (*flexibilitas cerea*) bármely irányban. Így a hypnotizáló parancsára a kataleptikus óra számra képes elállni a legfárasztóbb testtartással, anélkül, hogy a kimerülés legcsekélyebb jelét is elárulná, pl. vízszintes irányban kifeszített karokkal több órán át minden fáradtság nélkül. Ha ilyenkor egyes tagjain olynemű változásokat eszközölünk, amelyek bizonyos kedélybeli hangulat, lelki állapottal szoktak kapcsolatosan előfordulni, ez utóbbiakat amazokkal előidézhetjük legalább külső jeleikben, pl. ha összeszorítjuk a kataleptikus ökleit, arca azonnal haragos kifejezést ölt; ha imára összekulcsoljuk kezeit, arca is az ima természetének megfelelő vonásokat ölti fel.

A *lethargiában* a szemek egészen vagy részben nyitottak, a szemek görcsösen felfelé irányítottak, a szempillák gyakran állandó rezgésben vannak. Feje egyik vállára hajlik és ha valamely tagját felemelvén, eleresztjük, erőtlenül hull alá, mint a hulláé mielőtt beállott volna az izommerevedés. Más tekintetben azonban a mozgató kör rendkívül sokat nyer intensitásban az idegek és izmok fokozott ingerlékenysége, a neuromuscularis hyperexcitabilitas következtében. Az ingert rendszeren simogatás vagy nyomás által támasztják. Ha pl. a *nervus ulnarist* megnyomják, eléáll mindazon izmok *contracturája*, amelyeket az idegszálakkal ellát és így a kéz ujjai egészen sajátságos helyzetbe jutnak. Egyes hypnotizáló, aki az idegek és izmok fekvését jól ismeri, ezek túlingerlékenysége következtében meglepő dolgokat mutathat be, pl. az egész testet oly merevvé teheti mint egy fadarab, és lábait az egyik, fejét a másik székre helyezvén, akár ráülhet testének törzsére a két szék között, anélkül, hogy a súly alatt meghajlanék a hypnotizált teste merevségében.

*Charcot*nak a hipnózis élettani reflextüneteményeire vonatkozó vizsgálatait megerősítette, sőt kibővítve tovább fejlesztette néhány magyar bűvár (*Högyes, Laufenauer, Schaffer*),

azért álljon itt az utóbbi nyomán néhány kivonatos megjegyzés a fokozott reflexingerlékenység tünetényeiről.

A hypnosis alatt mutatkozó fokozott reflexingerlékenység a hypnotizált idegrendszerének oly irányú megváltozása, mely bármely külérzéki behatásnak a mozgató pályákra való közvetlen és akadálytalan áttevődését megengedi. A sensorialis ingereknek a mozgással való eme gátlás nélküli associatiója különböző alakú izomtűneményekben lel kifejezést. Nyers érzéki ingerek (bőr dörzsölése, gyertyaláng) az izmok tartós merevségét okozzák. Finomabb, bonyolódottabb érzéki ingerek coordinált, rythmikus izomtűneményeket válthatnak ki. Pl. gyertyalángot mozgatva a hypnotizált szemei előtt, ezek a lángot associáltan és oly tempóban követik, amint a láng mozog; ha a gyertyalánggal távozunk, a hypnotizált a gyertyát lépteivel követi. Ha valamely zeneszer hangingereket bocsát a hypnotizálthoz, akkor ennek végtagjai rythmikus, megfelelő mozgásba jönnek, sőt a dallam folytatása a hypnotizáltat táncra is perdíti. A gyertyaláng okozta reflexjelenség kísérleti mása az alvajárásnak; a hypnotizáltnak a dallam rythmusával egybevágó tánca mint acusticus reflex a középkori híres táncjárdányoknak (tarantismus) képezi természetes magyarázatát. A somnambulismus és a tarantismus létrejöttéhez csupán az agyvelőnek oly megváltozott állapota szükséges, amely a közvetlen és akadálytalan associatiók kifejlődését engedi meg. (*Högyes*).

A hypnosis alatt mutatkozó reflexűnemények lényegileg kétfélék. Vannak oly egyének, kiknek a hypnosisban idegtörzseit avagy az egyes izmoknak mozgató pontjait, egy tompavégű ceruzával megnyomva, összehuzódásba juttatjuk ezáltal a megfelelő idegtörzs által beidegzett izomcsoportot, illetve az egyes izmot akár úgy, mintha csak a faradikus árammal az egyes villamos mozgató pontokat ingereltük volna. E jelenséget *Charcot idegizomtűlingerlékenységnek* hívja. Az általa lethargiásnak nevezett stadiumban a hypnosis alatt az inak, az idegek és az izmok mechanikai ingerek iránt kiválóan fogékonyak. Úgy találta, hogy az

idegek mechanikai ingerlése amaz izmoknak tartós merevségét okozta, amelyeket az ingerelt ideg ágakkal ellát. Az izmok mozgató pontjainak ingerlése ugyanily összehúzódnást létesít a megfelelő izomban. Legsikeresebben lehetett e viszonyokat az arcon tanulmányozni, ahol az egyes izmok csupán a bőr által fedetnek, s így elkülönülten izgathatók a nyomás által. A homlokizomnak mechanikai ingerlése a homlokknak vízszintes ráncokba szedését eredményezte stb. Mindezen vizsgálódások helyességét nálunk *Laufenauer* beigazolta.

Másrészt akadnak egyének, kiknél bármely durva érzékszervi inger (bőr dörzsölése, gyertyalángnak a szem elé tartása) tartós merevséget idézhet elő az egész vagy a féltestben, tehát a különböző idegvégkészülékek ingerlése kontrakturákat provokál. E jelenséget *Schaffer sensomuscularis túlingерlékenységnek* hívja. *Charcot* szerint a hypnózisnak ú. n. somnambul stadiumában az ideg- és izompontok nyomása teljesen eredménytelen, míg a bőrnek gyöngye simogatása az ingerelt bőrrészlet alatt fekvő izmoknak tartós merevségét okozza. E jelenséget *bőrizomtúlingерlékenységnek* nevezte el. *Högyes* és *Laufenauer* ez irányban a kutatásokat folytatva, úgy találták, hogy a hypnózis alkalmas fokán bármily érzékszervi ingerrel is lehet kontrakturát provokálni. Sőt éber állapotban is képesek voltak ily módon merevedéseket előidézni: *Schaffer* e jelzett reflexjelenségekre a suggestio behatását is megvizsgálta és úgy találta, hogy mindeme reflex-izommerevedéseket hypnózis alatt negatív hallucinációkkal (vakság, süketség, érzéketlenség, ízlelés- és szaglászhiány suggerálásával) meg lehet akadályozni; továbbá, hogy pozitív hallucinációkkal (fény, hang, tapintás, ízlelés, szaglász behatás jelenlétének suggerálásával) tényleges izgatások nélkül is elő tudta idézni. Mint igen fontos kísérleti tény, azt is konstataálta, hogy egy adott negatív hallucinatio, pl. a süketség suggestiója, nem csupán a fül részéről kiváltható reflexcontractura kifejlődését akadályozta meg, hanem egyuttal a sensorialis reflexeket is; így a látóhártya

és a bőr felől merevséget egyáltalán nem lehetett előidézni, a nyelv és az orr részéről pedig csak igen nehezen.

Schaffer vizsgálódásaiból arra a következtetésre jutott, hogy a sensomuscularis contracturák agyi reflexek (mivel a suggestio által kirekeszthetők, illetve szabatosan előállíthatók). Másodszor azt a következtetést is levonta, hogy egy adott negatív hallucinatio (pl. a süketség suggestiója) nem irányul kizárólag a megfelelő érzékszerv agyi gócéra, hanem az általa előidézett, functionális elváltozás áttérjed az egész agyféltekére, amiből érthető, hogy a süketség suggestiója mellett sem látó, sem bőrreflexeket nem lehetett kiváltani.

A hypnosis tartama alatt suggestióval különféle mozgásokat rendelhetünk el a hypnotizálnál. Ha azt mondjuk be, hogy járkáljon, térdeljen le valamely meghatározott helyen, nevéssen, énekeljen el bizonyos ismert dalt, készségesen engedelmeskedik. Azonban a kísérleti személy lelke, akaratahoz nemcsak a szó, a verbalis suggestio közvetítésével, hanem egyéb érzéki jelek segélyével is hozzá férhetünk, nevezetesen pedig vele közölt mozgások és megfelelő taglejtések által. Ugyanis a vele közölt mozgásokat az izomérzék közvetítésével a hypnotizált úgy fogja fel, mint a hypnotizáló akaratainak megnyilatkozásait, és ezeknek úgy engedelmeskedik, mint a szóbeli bemondásoknak. Ha valamely igen suggestibilis személynek pl. egyik karját felemeljük minden szó nélkül és csakhamar elbocsátjuk, az rendesen passív magatartással aláhanyatlik. Ha a felemelést többszörösen ismételjük, tapasztalhatni, hogy az egyes kísérletek multán tovább és tovább marad meg karja a neki így adott helyzetben, míg végre bizonyos számú kísérletek után állandóan a kapott helyzetet foglalja el. Ezután már bárminő vele közölt helyzetet egyszerű beállítás után is megtart. Az izomérzék segélyével csukott szemekkel is tudomást szerez a hypnotizált tagjainak helyzetéről, s az ismételt mozgatások világosabb tudatára hozzák azt a képzetet, hogy a tett kísérletek a hypnotizáló kívánságának érzékileg adott kifejezései és ezért hűségesen engedelmeskedik. A vég-

tag ilyenkor nem merevedik meg és a mozgásoknál semmi ellentállást ki nem fejt. Ha azonban ilyenkor szóbeli suggestióval a mozgítás érzeti jelével ellenkező helyzetet monduk be, amazt fogja követni. A szóbeli suggestio ugyanis határozottabb kifejezése a hypnotizáló akaratának, mint a vele közlött mozgás és azért a felemelt kar azon kinyilatkoztatásra: karja leesik, csakugyan alá is hanyatlik. (*Bernheim* szerint: *suggestiv katalepsia*). Ugyanily módon automatikus mozgásokat is lehet támasztani. *Schaffer* egyik hypnotizált nőbetegénél arról akarván meggyőződni, vajjon hypnosis alatt izomzatában zsongfokozódás nincs-e jelen, karját könyökben kétszer-háromszor hajlította és feszítette, mire azt látta, hogy a hypnotizált, bár ő a mozgást abba hagyta, tovább végzi könyökében a rythmikus feszítéseket és hajlításokat. E mozgásokat mindaddig végzik a hypnotizáltak, míg a mozgásokat verbális suggestióval vagy azáltal, hogy az automatikus mozgásban levő végtagot lefogjuk, s így az izomérzék útján juttatjuk a beszüntető suggestiót a hypnotizált tudatára, meg nem akasztjuk. Az is megtörténik, hogy a hypnotizált a hypnotizáló minden egyes szavát fonográf módjára utána mondja. Miként a fentebb jelzett esetekben a vele közlött mozgást, úgy ebben a kimondott szót mint a kísérletező akaratának nyilatkozását fogván fel, engedelmesen utánozza azokat ismételvén. (*Echolalia*).

Preyer szerint a kísérletező a hypnotizált nyakára vagy homlokára alkalmazott egyetlen kéznyomással eszközölheti, hogy a kísérleti személy gépies pontossággal ismétlje mindama szavakat, amelyeket a hypnotizáló előtte elmondott, legyenek azok bár teljesen idegen nyelven. Ha azonban kezét visszavonja, azonnal megakad a beszélő gép; ellenben ismét megindul, feltéve, hogy egy újabb kéznyomást vagy egyéb gyöngre (villamos vagy más) ingerlést alkalmazunk a kísérleti személy nyakára.

Némely hypnotizáltak akkor is utána mondanak minden egyes szót, ha nyakukra, torkukra vagy hasukra szócsőt alkalmaznak és ebbe belebeszélnek. Ha a most jelzett

szűken körülhatárolt pontokra zengő hangvillát tesznek, a hypnotizált egyhangú énekhez fog. A nyakbőr simogatása vagy csiklandozása olyan hangokat vált ki, amelyek a béka-kurutttyolásra és most született állatok hangjaira emlékeztetnek, ha ezeknek a hátát simogatják. Az utóbbi esetben persze hangvezetés nem történik; az előbbieken azonban, úgy látszik, nehéz feltenni, hogy az esetleg fokozódott hallási érzék fel ne fogta volna a megfelelő hanghullámokat.

Az utánmondás akkor sikerül legjobban, ha a szócsövet a nyaknál csontos részekre vagy a fejre illesztik, így szerzik meg ugyanis a jó hangvezetőt a közvetítésre.

A hypnotikus echolalia egyébiránt kellő kritikával még mindez ideig alig lőn megvizsgálva és némi támaszpontokat nyújt azok téves feltevéseihez, akik az érzékek transposíciójának lehetősége mellett kardoskodnak.

Ezen tünetmények csoportjába tartozik végre a *fascination* is, amit Donato hypnotizáló után *donatismusnak* is mondanak. A mediumot a hypnotizáló tekintetével fascinalja, mereven és hosszasan annak arcába tekintvén és így a hypnotizált amannak minden egyes mozgását szolgálai módra követi. Ha felemelkedik, ha leül, ha jár, ha megáll, lábát vagy kezét felomeli, mindeme mozgásait hűségesen utánozza. A kísérleti személy ezen állapotban szemait és füleit rendszeren használja. Tekintetét a hypnotizáló szemekre mereszti és annak minden mozgását úgy követi, mint a vas a delejt. Állítják, hogy e mozgások hűséges követése nem tételezi fel okvetetlenül a szemek használatát. Azonban, hogy minden olyan esetben, mikor az utánzandó mozgásokat a látáson kívül semmi más érzékkel tudomásul nem veheti a hypnotizált, ennek szempillái teljesen nem voltak lezárva és így az egyes utánzandó mozgásokat mégis csak látta, ha utólag erről tudatában semminemű nyomok sem maradtak is fenn, ez egészen biztosra vehető. Így érthető, hogy a hypnotizálót lépésről-lépésre követi, ugyanazon ütemben ugyanazon taglejtésekkel, vele megáll, megfordul stb. A hallás közvetítésével ilyenkor szintén utánozza a hypnotizálót, ha az beszél, nyelvével csattant, torkát köszörüli, tapsol stb.

A hypnotizáltak mozgásai csak részben mondhatók szabadoknak, általában vontatottak, hiányzik belőlük az éber állapot elevensége és határozottsága. Érdekes e tekintetben egy orvosnak (*Bleuler-Rheinau*), aki maga is többször hypnotizált, szakszerű jelentése a saját hypnotizáltatása után: Ha valamely cselekedetet mondtak be, jó darabig képes voltam ellentállni; végre azonban mégis követtem a suggestio parancsát és pedig részint az akaraterő csökkenése folytán, miként valamely reflexnek engedünk, amelyet megakadályozni igen terhünkre lenne, vagy pedig kisebb, egyszerűbb mozdulatoknál (pl. valamelyik lábomat felemelni) úgy éreztem, hogy a rendelt mozgás megtörtént minden aktív személyes közreműködésem nélkül. Annak a bemondásnak, hogy a szobából kimenvén, valamit behozzak, könnyen ellen tudtam állni, ha azonban a mozgást részeire felbontották, azt suggerálván, hogy először az egyik, aztán a másik lábamat emeljem fel stb., akkor engedelmeskednem kellett a bemondásnak s végrehajtottam a suggerált egész cselekedetet. Ez a megfigyelés fényt vet azon behatás módjára, amelyet a hypnotizált akaratára gyakorolhatni. Az ellentállás munkája tartóssága miatt igen kellemetlen, nehéz lesz; az akarat könnyebbülést keresve, minden külső kényszer nélkül enged a bemondásnak. Ha nagyon ellenére van a bemondott cselekvés, a kikerülendő kellemetlenségnek is, amit az akaratára való behatás okoz, igen nagynak kell lenni, különben nem enged; ha nem igen van ellenére, könnyen hat a suggestio. Akaraterős embereknek szokásaik, jellemők, erkölcsi felfogásukba ütköző dolgot nehezen lehet suggerálni. Esetünkben az egyes lábmozgatások könnyen történhettek részint, mert nem voltak annyira ellenszenvesek s így nem lett volna indokolt az akarat megfeszítése, részint, mert azt az egyszerű mozgást a suggestio rögtönösen áttehette a mozgató pályákra ellentállási folyamatok nélkül.

C) *A suggestio hatása az érzéki tehetségekre.*

Az érzéki tehetségek magának a hypnotikus állapotnak, még inkább a suggestiónak következtében működési módjukban oly meglepő változásokat mutatnak fel, amelyek néha a hihetetlennel határosak. Ezek részben az érzéki tehetségek működési gyöngülései- és erősödései, részben azoknak tévedéseire vonatkoznak. A működési gyengülés néha egész az érzéketlenség fokáig sülyed le (*anaesthesia*); az érzékszervi működések finomodása, belterjessége (*hyperaesthesia*) nem ritkán odáig fokozódik, hogy bizonyos esetekben a tünetények magyarázatát természetfölötti okokban lennének hajlandók némelyek megtalálni. Nagyon meglepők a *paraesthesia*, az *illusio* tünetényei is, midőn az érzékek csalódása abban a formában nyilvánul, hogy bizonyos tényleg észrevett tárgyat egy mással cserél fel a hypnotizált.

A kísérletezések alkalmával a hypnotizáltak érzékszervi rendellenességei a legváltozatosabb képet tárják elénk, anélkül, hogy az eltéréseket egyenesen ellentmondásoknak kellene tartanunk. Már akkor, midőn a kísérleteket ugyanazon hypnotizáló ugyanazon személy körül teszi, érthető, hogy a kísérleti személy egyéni dispositiója, a külső körülmények és a hypnotizáló különböző eljárása, jelentékenyen módosíthatják a tünetényeket lefolyásukban. Még inkább érthetők természetesen az eltérések akkor, midőn úgy a kísérleti személy mint a hypnotizáló újra meg újra változik. Az egyéni alkat, a suggestibilitás a hypnotizáltban, szakértelem és ötletes leleményesség a hypnotizálóban bőséges forrásait képezik a legváltozatosabb lefolyású tünetényeknek és feltűnő változásokat sem kell okvetetlenül akár a csalás, akár a csalódás rovására feljegyeznünk.

A külérzések körébe tartozó tünetények, legyenek azok bármennyire feltűnők, úgy látszik, nem jöhetnek létre az egyes érzékelő tehetségek specifikus energiájának megváltoztatásával. Physiologusok azt is valószínűnek tartják, hogy a hypnotikus állapotban mutatkozó rendellenes érzék-

szervi működések okát nem a környéki egyes érzékszervek vagy ezek működési módjának változásában kell keresnünk, hanem inkább az agyvelőben, a középponti idegrendszer rendellenes állapotában. Az öntudat a hypnotikus tünetnyek lefutása alatt rendesen zavart, igen mély hypnosisban szinte teljesen megszűntnek látszik, aminek kettős következése van két kiváló lelkihetséguinkre nézve: *abulia* az akaratban és *amnesia* az emlékező tehetségben. Némely hypnotikus tünetmenny azonban teljes öntudat állapotában is felléphet.

A látási érzék tekintetében a hypnotizáltak többnyire kevésbbé érzékenyek a világosság-sugarakkal szemben, sőt mélységes hypnosisban teljes vakságról tesznek tanuságot. A legtöbb hypnotizált ennek folytán képtelen olvasni (*alexia*) még azon esetben is, ha különben látni tud, ami néha még mélyebb hypnosis esetében is fenforog. A fokozott látóképesség egy megkapó esetét írja le *Bergson*. A hypnotizált oly könyvnek a betűit olvasta, melyeknek magassága 3 mm. volt; az olvasás azonban ama tükörkép által történt, mely a kísérletező szaruhártyájában létesült s amelyben a betűk már csak 0.06 mm. nagyságuak voltak. Ugyanez az egyén egy görösői készítmény 0.06 mm. átmérőjű sejtjeit felismerte s lerajzolta minden nagyító üveg segítségével nélkül. Ha azonban mérsékelt világítás mellett bizonyos távolságból is képes a hypnotizált néha igen apró írást vagy nyomást elolvasni, az a feltevés, mintha zárt szemekkel vagy teljes sötétségben is képes lenne a hypnotizált olvasni, ez ideig még mindig csalódásnak bizonyult. Vagy kívülről tudta az illető az állítólag így olvasott szöveget, vagy nem voltak egészen csukva a szemei, vagy pedig a homály illető foka csak nem-hypnotizáltnak tette az olvasást lehetetlenné.

A hallási képesség úgy látszik legkisebb változásnak van alávetve az érzéki tehetségek között. Mindazonáltal észleltek már hypnotizáltakon érzékszervi gyöngülést és finomodást (*hyperakusia*) egyaránt. A sükettség a hypnosis után is megmarad. *Braid* beszéli egy kísérleti egyénről, a kinek egyébiránt épen nem volt valami kitűnő hallása,

hogy az neki háttal fordulva, 18 lábnyi távolságból meghallotta lélegzetvétélet, amelyet ő maga finom hallásának dacára sem tudott észrevenni. *Sallis* írja, hogy egy olyan egyén, aki 3 lábnyi távolságból nem vette ki a zsebóra ketyegését, hypnotizáltatván, 36 láb távolságból képes volt azt meghallani s egyenesen a hangforrásnak tartott.

Szaglási érzékünk szintén ki van téve a hypnotikus állapotban ezen végletszerű hullámnak, a működési elgyengülésnek és finomodásnak (*anosmia*, *hyperosmia*). Az utóbbit elég gyakran konstataáltak, ha az *anosmia* jelenei egészen ritkák is. *Braid* egyik hypnotizáltja a rózsa illatát 46 láb távolságból képes volt megérezni és bekötött szemekkel egyenesen a rózsához menni, ennek illata által vezéreltetve. *Filomena Gavazzi*, *Meriggioli* mediuma képes volt órákat, gyűrűket, kulcsokat illetékes gazdáiknak visszaadni finomodott szaglása segélyével. *Sauvaire* beszéli, hogy egy hypnotizált szaglás révén képes volt nyolc zsebkendőt tulajdonosaiknak kézbesíteni, noha mindenáron félre akarták vezetni. *Braid* beszéli egyik hypnotizáltjáról, hogy az, noha háttal felé fordulva, 30 láb távolságból képes volt megmondani, vajjon ő (*Braid*) teát, kávét, bort vagy egyéb szeszes italt ivott-e?

Az *izlés* érzéke nyilván osztja egyéb érzékek sorsát a hypnosis alatt. Mindezideig azonban e téren még igen keveset kísérleteztek. Ami eddig történt, az a körül forgott, hogy ezen érzék csalódását az ízek kicserélésével kimutassák. *Preyer* többek között a kísérletezés módját ezen érzékre vonatkozólag kijelölte. A hypnosis ezen érzéket egyébiránt könnyen befolyásolja.

A *tapintás* érzékénél egyelőre még kérdéses, vajjon lehet-e minden irányban anaesthesiát támasztani a hypnosis alatt. Ellenben ki van mutatva, hogy ezen érzék nagyfokú finomodása épen nem tartozik a ritkaságok közé a hypnotikus állapotban. *Sallis* szerint hypnotizált személyek a tárgyak alakját, nyakuk és fejük hátsó részével képesek a hőmérsékülönközetek segélyével megismerni, s ha ezek nagyobbak, 18—20 hüvely távolságból is. Továbbá képesek

a légáramlatok finom érzékelésének közvetítésével egyes alakot követni és minden akadály elől ügyesen kitérni. Egy fiatal hölgy, akit *Sallis* gyakrabban hypnotizált, miután szemeit szorgosan bekötötték, noha ő jártával semmi neszt nem adott a szőnyeggel borított utakon, háttal feléje fordulva képes volt jókora távolságból egy egész sor szobán keresztül követni s pontosan utánozni legkisebb elhajlásait is. Ha *Sallis* valamely bútordarab mögött elrejtőzött, akkor odaérkezve, ott ő is megállapodott. És hogy ebben az esetben az illető nőt egyedül finom tapintási érzéke (amellyel u. i. a légáramlatot, ennek sűrűbb vagy ritkább, hidegebb vagy melegebb voltát megismeri) vezette, onnan világlik ki, mert már többször tettek hypnotizáltakkal kísérletet, hogy azoknak bekötött szemekkel teljes sötétségben olyan szobákban kellett járkálniuk, amelyeknek bútorberendezését egyáltalán nem ismerték. Ha bőregeret megfosztunk szemvilágától, füleit viaszszal bedugjuk, szagló érzékét elröncsoljuk, rendkívül finom tapintásánál fogva még mindig képes valamely szobában röpködve, minden akadályt kikerülni, még azon esetben is, ha az finom sodronyhálóból áll.

Az *izomérzék* kiváló finomodását konstatálták *Braid* és *Berger* a következő esetekben: *Braid* egy hypnotizált szemei és egy lap papír közé széles könyvet helyezett. Dacára annak, hogy a hypnotizált nő ennek következtében nem láthatta a papírlapra vetett apró írást, ezt oly szabatosan volt képes kezelni, hogy pl. a leírt szavakat és betűin minden egyes keresztvonást és pontocskát a neki megfelelő helyre rakott. *Braid* egy másik hypnotizált nője képes volt a jelzett körülmények között egy egész lapra való írást úgy kijavítani, hogy mindig a megfelelő helyeken végezte a törlést és a változtatásokat. Ha a papírlapot eredeti helyzetéből félrecsúsztatták, akkor minden egyes correctura ugyan tévesztett helyekre jutott, de vonatkozással a papíron írt szavak eredeti helyzetére, minden egyes javítás topographice a neki megfelelő helyet foglalta el.

A *közérzék*et is befolyásolja a hypnosis a mondott

kettős irányban. Ugyanis hol finomodásokat, hol meg csökkenéseket lehet tapasztalni a hypnotizáltaknál ezen érzékszervi tehetség működésében is. Az éhség, szomjúság, fáradtság stb. érzését illetőleg nem sorol fel az irodalom tett kísérleteket, nagyobbára arra vonatkoznak ezek, vajjon a fájdalom érzete erősödött avagy gyöngült-e a hypnosis tartalma alatt. Különösen pedig azt kutatták tömeges kísérletek alkalmával, hogy mennyire lehet hypnotikus állapotban az *analgesiát*, a fájdalomérzés megszűnését, tapasztalatilag beigazolni, és úgy találták, hogy a hypnossal kapcsolatosan a fájdalom iránt való érzéketlenség kisebb-nagyobb méretekben rendesen előfordul. *Little* amerikai orvos egy fiatal hypnotizált embernek, akit simulánsnak tartottak, tűvel keresztül szúrta a szaruhártyáját, anélkül, hogy ezen éles fájdalomra reagált volna az illető, noha a hypnosis megszűntével szaruhártyája erős gyulladásba ment át. Allítják, hogy lehet tyúkszemet kivágnak, fogat húzni minden fájdalomérzet nélkül hypnotikus állapotban. *Schaffer* is odanyilatkozik, hogy a suggestióval létesített anaesthesia fájdalom nélküli műtétek végrehajtására alkalmas. A tett tapasztalatok szerint szüléseket fájdalom nélkül lehetett vezetni, fogakat a legcsekélyebb fájdalomérzet nélkül kihúzni, szintúgy hólyagokat felmetszeni. Nagybbszerű és hosszabb műtétek végzésére a hypnosis azonban nem alkalmas, és így chloroform-pótló hatása nincs. Hogy azonban egészen intensív fájdalommal szemben is lehet-e analgesiát támasztani, az még véglegesen eldöntve nincs. A szaktekintélyek ellentmondó nézeteit csak a jövő kísérletei, tapasztalatai fogják tisztázhatni. Hogy az érzéketlenség fokozatosan áll elé, az kiderül *Forel*nak következő kísérletéből: Miután egy hypnotizáltnak azt sugalmazta, hogy kezében anaesthesia van, azután kétszer tűvel megszúrta az illető kezét. Ezt a két szúrást megérezte a beteg s a hypnosisban is tett erre vonatkozólag nyilatkozatot: a későbbi szúrásokról mitsem tudott, azok megtörténtét tagadásba vette s az alkalmazott egyéb bemondások a szokott mód szerint

mind sikerültek. Felébredése után csak két tűszúrásról tudott, noha a későbbi szúrások mind mélyebbek voltak a két elsőnél.

D) *Hypnotikus tünemények a képzelet, az emlékezet és az érzelmesség körében.*

Illúziók, érzéki tévedések bármely külső érzéki tehetség körében támaszthatók. Az illusio szoros értelemben a hallucinációtól megkülönböztetendő. A hallucinációnál az (subjectiv) érzéki észrevételnek semmiféle környéki inger nem felel meg; az illúciónál ellenben van érzéki izgalom, környéki inger, azonban ez meghamisítva jut el az apperceptió szervéhez. A hypnotizált személy ugyanis a külvilág dolgait mindig úgy fogja fel, amint azt a suggestio neki leírja, ha e leírás nem is felel meg az illető tárgy objektív tulajdonságainak. Egy-ugyanazon pohár vízből a bemondott illúziók következtében a hypnosis tartama alatt chinint, sósvizet, bort, sört, theát stb. vél inni a hypnotizált. Suggestio következtében a hallott kopogást ágyúdörgésnek, a tintatartót kanári madárnak, az ammoniák szagát rózsáillatnak, az élvezett burgonyát ananásznak stb. tarja. Ezek az érzéki tévedések annyira erőt vesznek a hypnotizált képzelő tehetségén, hogy az általában bemondott tárgy minden egyes részzeit magának ki is szinezi. Így ha azt mondják neki be, hogy kanári madár énekel a szobában s a tintatartót állítják oda kalitka gyanánt, akkor ő hallja a madár gyönyörű énekét, bámulja annak pompás tollazatát, gyönyörű alakját stb., s hogy ilyenkor a bemondott tárgyakat csakugyan látni, hallani stb. vélik, az onnan kétségtelen, mivel a tárgyak különféleségének egészen megfelelő indulatárnyalatok a maguk természetesen jellegzetes módjuk szerint egész világosan tükröződnek le a hypnotizált tartásán, modorán, arckifejezésén.

A *képzelő tehetség* a suggestio tulajdonképeni területét képezi. A kimondott szó vagy véghez vitt egyéb érzéki jel a fantáziában lesz képzetté és ennek befolyása érvényesül a hypnosis tartama alatt, sőt néha utána is. A sug-

gestio a fantáziában *hallucinatio*kat is támaszt. Ebben valamely subjectív kép annyira objective, megtestesülten lép fel, hogy a valóságosan létező dolgokkal egyenértékűleg hat reánk. A hallucinatio positiv vagy negativ. Amazok, olyan dolgok képzelt észrevételében állnak, amelyek tényleg nem léteznek; a negativ hallucinatiookban ellenben a hypnotizált olyan személyeket, tárgyakat nem vesz észre, amelyek objective csakugyan léteznek. Amazokkal az egyes érzékelő műveleteket az öntudatba beállítjuk, a negativ hallucinatiookban ellenben suggestióval az egyes érzékszervi működéseket az öntudatból kirekesztjük. Hallucinatiokat bármely érzékelő tehetségünk körében támaszthatunk, de különösen azok feltűnők, amelyek a látás szervéhez tartoznak, noha *Moll* azt tartja, hogy a tapintási és az izlési folyamatok területén legkönnyebben támaszthatók a hallucinatioók.

Méric abbé beszéli, hogy egy hypnotizált személynek ezeket mondotta be suggestióképen: Amint fel fog ébredni, az asztal sarkánál levő széken egy Paprika Jancsit fog látni két púppal és egy nagy kalappal. Amint a hypnózisból felébredt az illető, csakhamar hangos hahotába tört ki, s a nevetés annyira erőt vett rajta, hogy arcain folytak le könnyei. Kérdésemre, hogy mi felett nevet annyira, azt kérdezi, hogy hát én nem látom, és újra kitörvén rajt az erőteljes nevetés, rámutat a széken ülő alakra s pontosan leírja annak tulajdonságait a suggestio értelmében.

Forel Z. kisasszonynak azt suggerálta, hogy három valóságos, egyaránt sötétzsinű, jó illatú, száras és leveles ibolyát adott neki, azonban tényleg csak egy ibolyát adott át. Arra a kérdésre, hogy vajjon az ibolyák mind valóságosak-e, avagy az egyik vagy másik csak suggerált, azt felelte, hogy mind a három valóságos virág.

A negativ hallucinációra idézni szokták példa gyanánt a következő esetet, melyet *Binet*, a Salpêtriére assistens orvosa beszél el. Egy hypnotizált nőnek azt suggeráltuk, hogy a hypnózisból való felébredése után F. urat nem fogja látni közülünk, de hangját mindazonáltal hallani fogja. Mikor felébredt, F. előtte állt, de ő sohasem tekintett rá.

F. felé nyujtotta kezeit, de ő erre sem reagált. Nyugodtan ülve maradt abban a karos-székekben, amelyben hypnotice elaltatták. Mi oldala mellett ültünk s vártuk a következőket. Rövid idő multán csodálkozott a hypnotizált azon, hogy F. nincs a laboratoriumban és tőlünk kérdezte, hogy hol van F. Erre azt válaszoltuk, hogy elment s kértük őt is, hogy vonuljon vissza szobájába. F. ekkor az ajtónál foglalt állást. A hypnotizált az ajtóhoz érkezvén, midőn kezeit a kilincs felé nyujtaná, F-be ütközött. Az ellentállás nagyon meglepte és legyőzhetetlen meg érthetetlen levén előtte, félelem fogta el s vonakodott még egyszer az ajtóhoz közeledni.

Aztán egy kalapot vettek elő, megmutatták a hypnotizáltnak, aki azt kezeibe vevén, meggyőződött annak valóságos voltáról. Erre a kalapot feltették F. fejére. A kísérleti személy azt hitte, hogy a kalap a levegőben lebeg és ezen nagyon csodálkozott. Mikor azonban F. kalapjával többször üdvözölte és világosan látta a kalap ívalakú mozgásait, akkor tetőpontjára hágott a csodálkozása s azon véleményének adott kifejezést, hogy a kalapot bizonyosan valami gépezet mozgatja. Azután azt gondolván, hogy a kalap valami fonálon függ, felállott egy székre, hogy megkeresse ezt a fonalat.

Forel egyik kísérletében a pozitív és negatív hallucinációt együtt találjuk. Ugyanis egyik hypnotizáltjának azt mondom, hogy felébredése után őt egészen vörös ruhában fogja látni, két zergeszarvval a fején. Ezenkívül mellette ülő felesége el fog tűnni az egyik ajtóval együtt, amely szőnyeggel egészen el lesz fedve, úgy, hogy a hypnotizált kénytelen lesz a másik ajtón távozni. Ezután más dolgokról beszélt vele, suggestióval három ásitást rendel el nála és felébreszti. A hypnotizált kinyitja szemeit, dörzsöli őket, *Forel*ra tekint, elkezd nevetni, egyre dörzsölvén szemeit. Miért nevet? kérdi tőle F. Hiszen ön egészen vörösben van és két zergeszarv van a fején stb. Felesége, mondja továbbá a hypnotizált, eltávozott. Ezen a széken ült, de távozott. A széket látom, de felesége nincs már itt. Mikor

felszólították, hogy tapintsa meg a széket, ezt nem szívesen tette, s valahányszor Forel nejét érintette, azt vagy a székek vagy egyéb láthatatlan ellentállásnak tartotta. Azután el akar távozni, de nem tud; mindenütt szőnyeget és deszkázatot talál még akkor is, mikor az ajtót érinti. Ha az ajtót ilyenkor kinyitotta Forel, a hallucinatio vagy megszűnt vagy továbbra is fenmaradt, amely utóbbi esetben a nyílást úgy látta, mint amely szőnyeggel van borítva, a kinyitott ajtót pedig egyáltalán nem vette észre.

Úgy positiv mint negativ hallucinatioakat a legnagyobb változatosságban a látás érzékén kívül egyéb tehetségeinkben is előidézhetni. Az ilyen káprázatok azonban rendesen csak néhány percig tartanak s az illető érzéki tehetség minden tárgygyal szemben rendesen végzi működéseit. *Forel* kísérletet tett a káprázat pontosságának megállapítására is, fehér lapon a suggerált képet utána rajzoltatván és úgy találta, hogy az rendesen nagyon gyarló módon sikerült, a hypnotizáltak ugyanis azt mondták, hogy nem látják egész tisztán a suggerált körvonalokat. Kísérletileg azt is kimutatták, hogy a suggerált tárgyak csak lassan, fokozatosan mutatkoznak a kísérleti személy képzeletében, miután az eleinte mutatkozott ellenszenvet és hitetlenséget a hypnotizált magában lassankint legyőzi. Némely esetben a hypnotizált személy felfogás és mozdulatokban teljesen alkalmazkodik a suggestióhoz, azonban felébredvén a hypnosisból megvallja, hogy csak azért alkalmazkodott mindenben, mert ezt kényelmesebbnek találta, mint az ellentállást.

Preyer a hallucinatiokkal szemben nagyon reservált álláspontot foglal el. Dacára a mindennapos állításnak és az irodalomban oly nagy számmal található feljegyzett eseteknek, nem hisz a mülegesen támasztott hallucinatiookban a hypnotizáltaknál. Nem tartja ugyanis valószínűnek, hogy képzet okozta tisztán középponti ingerületekkel lehessen olyan lelki állapotot teremteni, amely középpontkivüli elhelyezéssel és tárgyasítással ugyanazt a hatást gyakorolja az észrevevőre, mintha ezen észrevételek az érzékelő alanyon kívül eső tárgyi világból keletkeztek volna. Nem hisz

továbbá különösen ezen észrevételeknek a tartósságában. Hivatkozik e tekintetben saját tapasztalataira és az irodalomban említett példákat nem tartja egészen kifogástalannak a szigorúbb kritika ítélőszéke előtt. Azt megengedi, hogy téveszméket lehet támasztani a suggestióval a hipnotizáltakban, de nem hallucinációkat. Örülteknél azonban szerte is a dolog egészen másként állhat.

Ha szem előtt tartjuk ama nehézségeket, amelyek a káprázatok támasztásában és azok huzamosabb időn át való megmaradásában felmerülnek hipnosis alkalmával, azt hiszem, kellő engedményeket tettünk e kiváló physiologusnak, és midőn a suggestio tudvalevőleg annyira erőyes behatást gyakorol a képzelő tehetségre, tán anélkül, hogy a téveszme és a hallucinatio közt fenforgó különbség elemzésébe bocsátkoznánk, fentarthatjuk ama felfogás valószínűségét, amely szerint suggestióval lehet hipnosis alkalmával hallucinációkat előidézni, mert úgy látszik, misem állja útját annak, hogy a bemondott képzet okozta középponti ideg ingerület bennünk azt a berymást idézze elő a megzavart öntudat állapotában, mintha a hatás kívülről gyakoroltatott volna.

A hipnosis és suggestio az *emlékező tehetséget* is módosítja. Ez vagy fokozódik, élesebbé lesz e rendellenes állapotban (hypermaesia), vagy rendkívül meggyöngül (amnesia), vagy pedig tévedéseknek van kitéve (paramnesia). Így több szerző megemlékezik egy angol tisztről, aki hypnotikus állapotban folyékonyan beszélt a vallon-nyelvet a körülállók nem csekély meglepetésére. Tényleg ő ezt a nyelvet rég elfelejtette, gyermekkorában azonban tudván e nyelven beszélni, lappangó nyelvbeli emlékezeti képei a hipnosisban mind felfrissültek. Egy másik példája az emlékezet élesedésének egy cselédleány, aki hypnotizáltatván, görög és zsidó verseket mondott el. Évekkel azelőtt ugyanis egy pap szolgálatában állott, akinél gyakrabban hallotta ezeket fenhangon elmondva. Tehát azok az emlékezeti képek, a melyek valaha tudatunkban voltak, a hipnosisban könnyen felidézhetők virtualis, lappangó állapotukból. Nem szabad

azonban azt hinnünk, mintha minden régibb képzet reprodukálható lenne multunkból az emlékezetben ilyen módon, Sok képzet annyira elmosódik, elhalványul, hogy teljesen elenyészvén tudatunkban annak minden nyoma, semminemű eszmétársítás vagy bármily intenzív foka a figyelemnek azt többé fel nem támaszthatja. Azt is tapasztalták, hogy a tanulást, az emlékezeti utánmondást nagyban elősegíti a hypnosis. Így *Hirschborn* tanár beszéli, hogy egy oroszul nem tudó hypnotizált azokat a nehéz kiejtésű orosz szavakat, amelyeket éber állapotban képtelen volt utána mondani, a hypnosisban nagy könnyűséggel volt képes reprodukálni. Egyéb ismeretlen nyelveken is tettek kísérleteket e tekintetben, és úgy találták, hogy a szóemlékezet a hypnosisban nagyon fokozódott.

Az emlékezet *meggyöngyülése*, annak hiánya, annyira jellemző tulajdonsága a hypnotikus állapotnak, hogy sokan a tipikus hypnosis fajlagos, sarkalatos tulajdonságának tekintik. Annyi kétségtelen, hogy az emlékezetnek jelenléte vagy hiánya szerint a hypnosis különböző fokai osztályozhatók. A hypnosis felületesebb fokánál az emlékező tehetség egészen normális, akár az ébrenlét állapotában. A somnolentiában a hypnotizált tudomásul veszi ami körülötte történik, visszaemlékezik az elmúltakra, és felébresztetvén, számot tud adni mindazokról, a mik vele a hypnosis tartalma alatt megtörténtek. A hypnosis mélyebb fokán többek szerint éber állapotban teljes amnesia mutatkoznék mindazokra nézve, amik a hypnosis alatt történtek. Ez azonban csak az éberállapot emlékezeti gyöngesége, egy újabb hypnosisban a régibb hypnotikus állapot összes emlékezeti képei mind felfrissülnek, aminthogy a hypnosisban az éber állapot emlékezetei sincsenek elhomályosodva. E szerint az embernek kettős emlékezőtehetsége van; az egyik a rendes, amely mindenre visszaemlékezik, kivéve a hypnosis alatt történeteket, miként az alvajárásnál is elmosódik minden emlékkép a somnambul állapotból ébrenlétben; a másik a hypnotikus emlékezőtehetség, amely egyesíti magában az ébrenlét és a hypnosisok emlékképeit. Ezt mondják sokan

kettős öntudatnak, kettős énnak, az én kettéhasadásának, a személyiség megkettőződésének, amint ez az elmebetegségek-nél előfordul néha, midőn a betegnek olyan rohamai vannak, melyekben személyisége teljesen megváltozik, minthogy ezen rohamok körébe a rendes élet semminemű emléke át nem nyúlik, a rohamban történtek pedig teljesen feledésbe mennek. Amiből az is látható, hogy azon elnevezést egymástól nagyon is különböző állapotok jelzésére használják. Igaz ugyan, hogy általában be szokott állni az amnesia a hypnosis emlékeire nézve az éber állapotban, és hogy gyakran nem könnyen sikerül a tudatban a hypnosis képzeit éber állapotban felfrissíteni; de nem tagadható, hogy vannak esetek, amelyekben az éber állapotban levő vissza tud emlékezni a hypnosis alatt történteke. Az eljárásmód abban áll, hogy az ügyes hypnotizáló eleven emlékezetben tartván a hypnosis minden egyes körülményét és eseményét, az átélt mozzanatok közül valamelyiket felemlítván, az eszmétársítást szerencsésen megindítja. Sőt *Bernheim* kimondja, hogy az parancsra is minden egyes esetben sikerül. Hasonlít ehhez a mód, amely szerint öntudatunkból egészen kiesett álmainkra néha visszaemlékezünk. Ugyanis napközben valamely képzettársításra alkalmas esemény vagy gondolat feltámasztja emlékezetünkben álmképeinket. Miként az ilyen álmkép nem ment teljesen feledésbe, csak — mint mondani szokás — öntudatunk küszöbe alatt lappangott, az »alsó öntudat« képei közt foglalt helyet, úgy a hypnotizált-nál sem teljes az amnesia a jelzett esetekben. Ha ugyanis az emlékező tehetségéből teljesen kiveszett volna az újra felidézett kép, az egyáltalán felidézhető sem lehetett volna. A dolog magyarázata abban áll, hogy alkalmas képzet-társítás a tudattalanul lappangó képzetét átteszi a »felső öntudat« körébe az éber állapotban, és így megszűnik e kettős öntudat összekötése folytán az öntudat, a személyiség kettéhasadása. E felfogás mellett szól az a körülmény is, hogy az előző hypnosis képei egy következőben tisztán felidézhetők, ha azokkal megegyező vagy hozzájuk hasonló képzeteket mondunk be. Mindezen esetekben a képzettársítás

általános törvénye érvényesül, a melynél fogva az ébrenlét rendes állapotában is már-már feledésbe ment emlékképeink felfrissülnek, ha vonatkozásban vannak *hic et nunc* felmerülő benyomásokkal, képzetekkel. Eszerint kimondhatjuk, hogy teljes amnesziát a hypnosis nem mutat fel.

A paramnesia, az *emlékezési csalódás* abban áll, hogy suggestióval a hypnotizáltak emlékezetét meghamisítják, vagy olyan események bemondása által, amelyek meg nem történtek, vagy pedig azáltal, hogy valóban megtörtént eseményeket az emlékezetből egyszerűen kitörölnek. E suggerált emlékezési csalódásokat tudományos nyelven *retroactiv hallucinatióknak* mondják. Az elnevezés találó. E csalódások csakugyan hallucinatiók a szó szoros értelmében, mivel ott lát valamit a hypnotizált, ahol az illető tárgyból semmi sincs, ahol pedig meg van az emlékezeti kép, mitsem vesz észre, tehát hallucinál; a retroactiv jelző pedig annyiban megfelelő, mivel a hallucinatio az emlékezőtehetségre vonatkozván, az visszanyúl a multba, visszaható ereje van, retroagál.

Ha valamely hypnotizáltnak imponáló határozottsággal azt mondja a hypnotizáló: ön tegnapelőtt Budapesten volt, a kísérleti személy némi habozás és emlékeiben való kutatás után csakhamar ráhagyja, sőt tovább kérdezettvén, egyes látott dolgokról vagy élményeiről is képes számot adni. *Moll* egy alkalommal azt suggerálta hypnotizáltjának: ön jól emlékezik, hogy az imént közösen költöttünk el egy jó vacsorát és hogy a lúdpecsenyéhez bőven ittuk a kitünő borokat. Azután bemondja neki, hogy mindezekre felébredvén, hűen fog visszaemlékezni. A hypnotizált ébredése után szorosan a suggestióhoz tartja magát, sőt gyomorterheltségről is panaszkodik, és úgy érzi, mintha nehéz lenne a feje, sőt mintha egy kicsit be is rugott volna. (Positiv retroactiv hallucinatio).

Forel beszéli, hogy egyik collegája egy kisasszonynak, aki folyékonyan beszélt a francia nyelvet, hypnosis alatt azt suggerálta, hogy mindaddig nem fog egy szót sem franciául tudni, míg csak e tudását neki vissza nem suggerálja. És csakugyan mindaddig nem tudta francia tudását

használni, míg csak meg nem szüntették a jelzett suggestiót. Ki lehet ily módon törölni a hypnotizáltak életéből egyes éveket, sőt az évek egész sorozatát, és akkor mindazon eseményekre nem tud visszaemlékezni, amelyek ezen elsuggerált időszakba esnek. Schaffer egy 26 éves nőbetegének azt suggerálta, hogy 15 éves; arra a kérdésére, hogy ki szól hozzá, azt feleli: a tanító úr. Hát nem Sch. dr. beszél magához, kérdezi újból, amire azt válaszolja: nem ismerem ezt a doktort. Egy másik rendkívül suggestibilis betegének azt suggerálta, hogy 8 éves gyermek; e pillanatban felugrott a székről s azt kiáltja: gyere Laci labdázni! Az orvos felszólítására, hogy írja le ezt a szót: Budapest, ezt csak kelletlenül teszi meg és azon kikötéssel, hogy azután kiengedi őt a rétre labdázni. Kezébe vevén a tollat, olyan nehézkesen, annyira kezdetleges módon ír, akár egy 8 éves gyermek. Az írást elvégezvén, a tollat ledobja és futni készül, amiben csak az akadályozza meg, hogy Sch. 18 éves hajadonná suggerálja. Ebben a pillanatban elvesztette gyerekes pajkosságát és egy szalagot keres, hogy nyakát vele feldiszipte.

Suggestióval a kísérleti személy *hangulatát* bármely irányban lehet befolyásolni, és ez vagy közvetlenül történhetik vagy közvetve. Előbbi esetben a sugallás tárgyát egyenesen a kedélyállapot képezi, midőn pl. azt mondjuk be a hypnotizáltaknak, hogy ő jelenleg igen szomorú lelki állapotban van. A suggestio eredménye rögtön mutatkozik külső jeleiben, pl. az arc egészen szomorú kifejezést ölt fel, a szemek könnybe lábadnak. Ha ellenben vidám hangulatot suggerálnak, akkor ez nyilatkozik meg szokásos tüneteiben, arckifejezés-, taglejtés-, nevetésben. A kedélyhangulat változásainak előidézése közvetve is történhetik, midőn olyan dolgokat suggerálunk, amelyek megjelenítése erősen belenyúl a kedély világába. Ha azt suggeráljuk pl. valakinek, hogy gyermeke halálosan beteg, e hír természetének megfelelő lesz a hangulata és a szomorúság fokozódhatik egész a kétségbeesésig, ha ellenben valami örvendetes dolgot suggerálnak neki, nagy örömbe fog kitörni.

Schaffer egy klinikai betegének, aki hazulról már huzamosabb ideje távol volt, azt suggerálta, hogy ime az anyja lépett be a szobába. Erre a beteg örömteljes indultal ugrik fel székéről, néhány lépést előre tesz s ölelő mozgásokat végez és természetes élénkséggel tudakozódik apja, testvérei és az ismerősök hogyléte felől. Ugyanazon betegnek kezébe egy vonalzót azzal a suggestióval adva, hogy az éles kés, amelylyel a melléje suggerált egyik társnőjét szúrja meg, a hypnotizált néhány pillanatnyi habozás után csakugyan oldalt döf, mire azonban hirtelen eldobja magától a késnek vélt vonalzót és hangos jajgatásban tör ki, folyton azt kiabálva: Mit tettem, mit tettem!

Szenvedélyeket és indulatokat, vágyódásokat és érzelmeket szintén támaszthatunk suggestióval, legyen az egyszerű, indokolatlan parancs vagy pedig megokoltan történjék olyan módon, hogy a hypnotizált előtt beviláglik az illető indulat stb. megfelelő volta. Így lehet szeretetet, szerelmet és gyűlöletet, rokonszenvet vagy ellenszenvet, félelmet vagy reménységet, haragot, barátságot, ragaszkodást stb. suggerálni.

E) *Hypnotikus tünetmények a szellemi tehetségek körében.*

Vajjon az értelem és a szabadakarat mily mértékben vannak a hypnosis alatt változásoknak kitéve, eddigelé pontosan nincs még megállapítva. *Schütz* az értelem tekintetében a következőket emeli ki:

Az értelem a hypnosis alatt sohasem szünetel teljesen. Működései közül legalább is megmarad az öntudat, és ez, úgy látszik, néha teljes erejében. *Bernheim* szerint nem létezik hypnotikus öntudatlanság, hypnotikus koma. A hypnotizált hallja s megérti, amit neki a hypnotizáló mond, figyelmét a külvilág bármely tárgyára rá lehet terelni, és mindazt még a lethargikus állapotban is. Hogy az öntudat működése a hypnosis bármely stadiumában megmarad, onnan is kiderül, mert a hypnotizáltak a feltett kérdésre, hogy hypnosisban vannak-e, rendesen helyesen adják meg a választ és mert, ha nem jól érzik magokat, kéri dehyp-

notizáltatásukat és mert a környezetről is van némi tudomásuk, noha fölületes megfigyelésre azt a benyomást teszik, mintha teljesen elmerültek volna a suggerált helyzetbe. Néha ugyan parancsra és kérdésekre nem reagálnak a hypnosisban, de figyelem és részben öntudat okvetlen működnek bennük, különben nem tudnának suggestióra a hypnosisban felébredni és hypnosis után nem lennének képesek a bementott parancsokat pontosan teljesíteni. Ugy látszik, hogy minden megfontolás sem szűnik meg a hypnosis alatt. *Moll* beszéli, hogy egy urat, aki bronchialis catarrhusban szenvedett, a hypnosis alatt azzal bizott meg, hogy felébredvén, végezzen valami olyan cselekedetet, amely egészségének javára fog válni, felébredvén, katéchu-dobozához nyúlt, hogy vegyen belőle. Egy másik hypnotikusnak azt sugalmazta, hogy a hypnosisból felébredvén, valami ostobaságot műveljen. Felébredvén, dacára a sötét estnek, rögtön elfujta a lámpavilágot.

Némelyek azt is akarják tudni, hogy hypnosis alatt néha az értelem fokozódik. *Finlay* állítja, hogy hypnotizáltak ez állapotukban már gyönyörű verseket csináltak, vagy olyan mértani problémákat oldottak meg, amelyek megfejtésére éber állapotban képtelenek voltak. *Obersteiner* állítja, hogy nehéz szellemi munkákat, pl. valamely számtani feladat megoldását gyorsabban és jobban tudták megcsinálni bizonyos hypnotizáltak, mint éber állapotban. Annyi mindenestre kétségtelen, hogy suggestióval a hypnotizált értelmét meg lehet tévesztetni. *Forel* képesnek mondja magát arra, hogy a hypnotikussal bármely gondolatot vagy ötletet elhitessen. El lehet pl. vele hitetni, hogy a bort nem bírja többé, rávehetni, hogy bármely egyletbe beiratkozzék, hogy ezt vagy azt megtenni képes, a mire azelőtt képtelennek tudta magát. Mindezen esetekben öntudatzavarok fordulnak elő, ilyenek nélkül a jelzett tünetek lehetetlenek lennének. Tökéletes az öntudatzavar akkor, ha a hypnotizált a suggestio következtében más valaminek tartja magát, mint ami tényleg. A suggestio ezt a hatását *transmutatio*-, *transformatiónak* mondják, ez a *személyiség átváltozása*. A hypno-

tizáló, írja *Finlay*, a kísérleti személyt bármely szerep eljátszására alkalmassá teheti. Ha azt mondja be az alvónak, hogy gyermek, a gyermekek módjára elkezd játszani; ha leánynak suggerálják, elkezd pl. varrni; ha papnak mondják, némely papi functio végzéséhez fog; ha öreg embernek sugalják, rögtön botot kér pl. roskatag testének támogatására; ha tábornoknak mondják, felegyenesedik és elkezd vezényelni; ha kutyának mondják, négy kéz-láb járni és ugatni kezd.

A személyiség változása kétféleképen történhetik e szerint. Ugyanis vagy a személyiség azonos volta mellett korának későbbi vagy korábbi szakába varázsolják a kísérleti személyt, vagy pedig egészen más személylyé vagy lénynyé suggerálják. Az előbbi suggerálási mód példája gyanánt szolgálhat *Moll* következő esete.

Egy olyan férfiút, aki Sz. Privat-nál részt vett a francia háborúban az ütközetben és ma 41 éves, 19 évesnek a harc színhelyére suggerált. Azonnal felegyenesedik és katonai parancsokat kezd kiosztogatni. Arra a kérdésre, vajjon ismeri-e *Moll* doktort, tagadólag válaszol, az ő orvosát D-nek hívják. Mindazon dolgokról, amelyek az ütközet napja óta történtek, mitsem tud; rheumatismusáról, amely miatt *Moll* kezelése alatt volt, sejtelve sem volt neki, teljesen egészségesnek mondja magát. *Moll* azon kérdésére, hogy ő kicsoda, a hypnotizált csak annyit válaszolt, hogy ő azt nem tudja. Érdekes, hogy semmi módon nem volt arra rávehető, hogy hátrább lépjen. *Moll* sürgetésére azt válaszolta, hogy kommandó nélkül egy lépést sem hátrál. Suggestióval *Moll* az ellenséget egyre jobban közelébe hozza, de betegünk mozdulatlanul áll elfoglalt helyén. Miután azonban figyelmét a kísérletező orvos jobban és jobban magára (az orvosra) irányítja, egyszerre megismeri őt, tényleges helyzetét, és a suggestio összes képei szétfoszlanak, ezekről éber állapotában halvány sejtelve sincs.

Krafft-Ebing a következőket jelenti egyik kísérletéről: Egy nő suggestióval 7 éves korába helyeztetik vissza és vizsgálatot kell neki tennie. *Dictando* írja le nevét: »nevem

Ilma«, s mindezt tanuló módjára, fáradtsággal, lassan, helyesírás nélkül. Most azt suggerálok neki, hogy felnőtt, készítsen végrendeletet előbbi orvosa javára. Szinte *Dictando* írja a végrendeletet, nevét is újra diktálják neki. Ez esetben egészen más vonásokkal ír és a helyesírás szabályait figyelemben tartva: Nevem Schandor Ilma. Könnyen és folyékonyan ír, amit csak akarnak tőle, a többi között egy kötelezvényt is 500 frtról.

Schütz még egy-két idevágó igen érdekes esetet említ fel:

Dr. Moll beszéli, hogy X. úr, akinek azt mondom, hogy ő dr. Moll, én pedig X, azonnal felkér engem, hogy foglaljak helyet, hogy így ő engem hypnotizálhasson. Csakugyan el is végzi rajtam az összes manipulációkat épen úgy, amint én szoktam őket rajta elvégezni, és nem feledkezik meg arról sem, hogy végül a jó közérzetben való ébredés kedvéért kellemes suggestiókat is adjon.

Krafft-Ebing írja, hogy egy nő betegének azt suggerálta, hogy ő nem nő, hanem férfi, hogy a katonasághoz került és gyakorlatokat kell csinálnia. Erre katona módjára fel- és kiegyenesedik, egy neki kézbesített ernyőt fegyver gyanánt használ, őrt áll, a kiáltásra, hogy tiszt közeledik, tiszteleg, a kiáltásra, hogy ellenség közeleg, tölt és lő, egy pohár vizet hosszú kortyokban magyar bor gyanánt kiiszik, egy fogkefét szivar gyanánt szí stb.

Bernheim írja egy 40 éves nőről: Ma másodszor hypnotizálok őt; csak annyit mondok neki, hogy aludni fog, anélkül, hogy rá tekintenék vagy érinteném. Erre rögtön elaluszik... Ekkor azt mondom neki: Ön fiatal ember, ön csapodár, ön naplopó. Rögtön megváltoztatja egész modorát és úgy lép fel, mint fiatal ember, olyan mozdulatot tesz, mintha szivarra akarna gyújtani, járás közben illeg-billeg, találkozik egy fiatal nővel, akinek tréfálkozva dicsekvő bókokat mond és mindezt egész természetességgel végezi.

Végre *Moll* megjegyzi, hogy állatokká is lehet a hypnotizáltakat suggerálni: mint kutya ugatnak, mint békák kuruttyolnak. Sőt holt tárgyakká is átváltoztathatók, pl.

kályhává, székké vagy asztallá. Arra a suggestióra, hogy szék, X. guggoló helyzetet foglal el, mindkét lábán tartva magát, arra a megjegyzésre, hogy a szék egyik lába eltörött, X. egyik térdét lelógatja és csak a másik lábán tartja magát. Mint szőnyeg mozdulatlanul terül el a földön. Sőt még tovább is lehet menni az e fajta suggestiókkal. Ha azt mondom az egyik hypnotizálatnak: Ön üvegből van, erre egész nyugodtan megáll. Egy másiknak azt mondom, hogy ő márvány, erre mereven megáll és passive sem mozgatható. Amint azonban azt hiszi, hogy viaszból van, alakítani engedi magát és minden lehető állást felvesz.

Hogy a másik szellemi tehetségre: az *akaratra* is módosító befolyással van a hypnosis és a suggestio, kétséghonhatatlan tényadat és egyhangú meggyőződése valamennyi szakértőnek. A vita csak a körül forog, hogy képes a hypnotikus állapot az akaratati működéseket teljesen szüneteltetni vagy sem. Egy részről arra hivatkoznak a hypnotisták, hogy a tapasztalatok hosszú sorozata igazolja, miszerint a suggestio minden ereje hajótörést szenved a kísérleti személy eltökélt akaratának ellentállásán, amennyiben olyan dolgokra, amelyek a hypnotizált erkölcsi felfogásával, vallásos nevelésével, egyéni természetével, megrögzött szokásával, uralkodó hajlamaival, bizonyos irányban erősen kidomborodott jellemfejlődésével stb. egyenes ellentétben vannak, rá nem vehető. Ilyen esetekben a kifejtett ellentállás az akaratati működés energiájáról tanuskodik. Ha nehezen történik is némely esetben a suggestio ellensúlyozása, de tényleg megvan, a miből látni való, hogy a suggerált személy nem automata, melyet a bemondások bármely irányban mozgásba hozhatnak. Az akaratnak a suggestióval történt gyengítése azonban másrészt szakavatott eljárási móddal odáig vihető, hogy a hypnotizáló végre rendszeres, kitartó suggestiókkal mégis csak urává lesz a kísérleti személy szabadakaratának. A dolog csak azon fordul meg többé-kevésbé, hogy mennyi ügyességgel, belátással rendelkezik a hypnotizáló. Kísérletezések kimutatták, hogy vannak eszközök, amelyekkel az akaratot lassankint hatalmába kerítheti a hypnotizáló.

Ha pl. bizonyos összetettebb mozgási processust nem lehet suggerálni a maga egészében, mint fentebb láttuk, sikerül ennek bemondása egyes részleteinek suggerálásával. Megerősíti a suggestio hatását annak többszörös ismétlése vagy pedig a kívánt cselekedet akár helyes akár helytelen megokolása. A társító mechanizmus bizonyos korlátok között a hypnosis félig öntudatos állapotában is működén, amit a suggestio nem képes kívülről, azt megteszi a bemondott gondolat egyéni vonatkoztatása, összefüggése a kívánt cselekménnyel. Így pl. azt suggerálták egy hypnotizáltnak, hogy mérgezzon meg valakit. Ez visszaretten az erköcs-telen cselekedettől, amely különben sem áll érdekében. Midőn azonban azt mondják neki, hogy a megmérgezendő okozója az X. és közte levő ellenségeskedésnek, e különben elégtelen körülmény ráviszi a kívánt mérgezésre. A szabad elhatározás eszerint az önkénytelen működéseknek engedi át a teret, és a hypnotizált vakon követi a bemondott suggestiókat. Nem fontolgat, nem választ, hanem vakon engedelmeskedik. Akaratlan eszköz, a hypnotizáló minden szeszélyétől függő játékszer lett a kísérletező kezeiben. Cselekedetei nem szabadok, hanem szinte ösztönszerűek, helyesebben kényszer-cselekedetek a suggestio túlralkodó behatása alatt. Akarata ki van szolgáltatva a hypnotizálónak vagy annak, akivel *rapport*ba helyezte őt a kísérletező.

A bemondott kényszer-cselekedeteket a hypnotizált vagy a hypnosis tartama alatt vagy azután végezi el a kísérletező kívánsága szerint. Amazokat *intrahypnotikus*, emezeket *posthypnotikus* cselekedeteknek, illetőleg suggestióknak nevezték el. Ez utóbbiak vagy hamarjában a suggestio után hajtandók végre, vagy pedig hosszabb idő múltán a bemondástól számítva. Mindkét esetben *terminusos* suggestióknak mondják őket a megállapított időpontra való tekintetből, amelyben a cselekmény végrehajtandó. A suggestio és annak végrehajtása közt levő időtartam napokra, hetekre, sőt hónapokra is terjedhet, amint azt egyes hitelreméltó esetek kétségtelenül igazolják. Az egyén suggestibil-tása, a bemondott gondolat intensiv ereje alkalmas viszo-

nyok, amelyek eszmetársítás segélyével a suggestiót fel-frissítik, megannyi körülmények, amelyek kedvező feltételei a posthypnotikus suggestiók hosszabb idő múltán való végrehajtásának. Vannak esetek, amelyekben egész esztendő elmúlt anélkül, hogy a bementett suggestióra ezen idő alatt a hypnotizáltak figyelmeztették volna, s mégis pontosan engedelmeskedett a kényszerparancsoknak.

Önkéntelenül merül itt fel a kérdés hogy akkor, midőn ily hosszú idő múltán hajtja végre a kísérleti személy a megrendelt cselekedetet, szinte gépies pontossággal, vajjon hypnotikus állapotban van-e vagy sem? Miután pontos vizsgálódások kimutatták, hogy a kísérleti egyén a posthypnotice végzett cselekedetre nem emlékezik, a tett kivitele alatt rendkívül suggestibilis és mindazokra visszaemlékezik, amik előbbi hypnosisokban történtek, a hypnotikus állapot e jellegzetes tulajdonságaiból méltán vonták le a következtetést, hogy akkor, midőn a posthypnotikus cselekedetet végrehajtja, újabb hypnosisban van. E felfogást megerősíti az a körülmény is, hogy a kísérleti személy egész magatartása, fellépése, merev tekintete nem éber állapotra vallanak.

Moll szerint ha valakit arra akarunk rávenni, hogy egy órát tulajdonítson el és az illető vonakodik, csak annyit kell neki mondani, hogy hiszen az az óra az övé s tulajdonképpen csak arról van szó, hogy a sajátját visszavegye, vagy pedig, hogy az elidegenítésre vonatkozó törvények megváltoztak s ez elégséges arra, hogy a suggestio értelmében járjon el a hypnotizált. (*Intrahypnotikus suggestio.*)

Moll egy orvost hypnotizált. Különböző mozgási akadályokat sikerrel tudott neki suggerálni, érzéksalódásokat azonban nem volt képes. Végre azt mondja be neki, hogy a hypnosisból felébredvén, ahányszor homlokára fogja tenni kezét, annyszor nem tudja majd saját nevét megmondani és helyette mindig Moll-ét fogja mondani. Felébredvén, a suggestio pontosan teljesedésbe ment. Ahányszor homlokára tette Moll a kezét, a feltett kérdésre úgy válaszolt, hogy neve Moll s hogy ő tudja ugyan igazi nevét is, de nem képes kimondani. Tisztán emlékezik a hypnotikus

parancsra, természetfölötti erőkben nem hisz, tudja, hogy itt csak pszichikus behatás esete forog fenn, amelynek befollyása alól azonban nem képes szabadulni.

Egy másik hypnotizáltnak azt mondja, hogy 8 nap múlva hozzá fog jönni s belépve szobájába, nem lesz képes beszélni. A mondott időben csakugyan megjelenik, Moll kérdezősködik neve után, de sem ezt, sem egyebet nem volt képes kimondani.

Egy harmincéves hypnotizáltnak azt rendeli el a hypnosisban, hogy felébredvén, ha ő jobb térdét a balra átveti, akkor tegye rögtön az asztalról a tintartót egy székre. Az illetőt aztán felébreszti, egy darabig társalog vele, miközben egyik térdét a másikra teszi. Az illető rögtön merev tekintettel nézi a tintartót, M. kérdésére alig tud válaszolni, míg egyszerre csak az asztalhoz lép és a tintartót egy széken elhelyezi.

Liégeois nancy-i tanár egy fiatal embernek a hypnosisban fehér port adott azzal a kijelentéssel, hogy az arsenikum, és meghagyta neki, hogy haza érkezvén, a mérget egy pohár vízben feloldva adja be nagynénjének, akit azonban előzetesen a dolgról értesítettek. *Liégeois* még az nap este megkapta az értesítést az illető hölgytől, hogy suggestióját öcsese pontosan végrehajtotta.

Az említett professzornak azt is sikerült suggestióval kivinni, hogy egy fiatal hölgy olyan pisztolyt, amelyről azt hitte, hogy éles töltés van benne, édes anyjára elsütött, azután a suggestióhoz képest jelentkezett a vizsgálóbírónál, arról vádolván magát, hogy legjobb barátját meggyilkolta.

Bernheim egy ötvenegy éves, rheumatismusban szenvedő férfinak hypnotikus állapotban a következőket suggerálta: Itt van egy vegytan. Ha felébred, az a gondolat fog önön erőt venni, hogy elolvassa belőle az aranyról szóló fejezetet. Ezt megtalálja a tartalomjegyzék segélyével — és aztán el fogja olvasni. Elolvassván, nekem azt fogja mondani: »Ha lenne aranyom, önnek, orvos úr, szívesen adnék, hogy így fáradozásait némileg megháláljam. Szerencsétlenségemre azonban aranyom nincs, sem a tengerészet mellett

sem a vasuti szolgálatban aranyat nem lehet szerezni.« Ez az eszméje olvasás közben fog támadni. Fél óra multával felébresztik az alvót, Bernheim elvonul tőle és a távolból kíséri figyelemmel. Emberünk szemüvegét keresi, felteszi, előveszi a vegytant, aztán vagy 5 percig lapozgat benne és végre olvasni kezd. Bernheim közeledvén hozzá, látja, hogy csakugyan az aranyról szóló cikkelyt olvassa. »Miért olvassa ön ezt a fejezetet?« kérdezi tőle Bernheim. »Épen ez a gondolatom támadt«, válaszolja amaz és tovább folytatja az olvasást. Néhány perc mulva feltekintvén a könyvből, e szavakat intézi Bernheim-hoz: »Ha aranyom lenne, készségesen megjutalmaznám önt, sajnos, hogy nincsen.« Azután folytatja az olvasást és kevés vártatva így szól: »A vasuti társaság nem teszi gazdaggá alkalmazottjait.« A kísérleti személy később, mikor megtudta, hogy neki mindezeket suggestióban előzetesen bemondották, efőlött nagyon csodálkozott.

De la Tourette, a Salpêtrière-ben, Charcot laboratoriumában assistens, a következő részletes, meglepő esetet írja le: W-t, aki hysterikus és nagyon könnyen hypnotizálható, elaltatjuk és az illető a hypnosis somnambul állapotában van. »Ha felébred...« — »De én nem aluszom.« — »Tudom, de nem erről van a szó. Tegyük fel, hogy ön alszik. Ha felébred, meg kell mérgeznie G. urat«. — »Csitt, meghallhatják.« — »Ne féljen, egészen egyedül vagyunk!« »Ez az egyszerű megjegyzés elégséges volt arra, hogy a jelenlevőket se lássa, se hallja. »De miért kényszerít engem arra, hogy G. urat megöljem, hiszen ő nem ártott nekem s különben is jó fiatal úr.« — »Akarom, hogy meg legyen mérgezve.« — »Én pedig nem akarom őt megmérgezni, én nem vagyok gonosztevő.« Hogy suggestiómhoz egyengessem az utat, azt mondtam neki: »Hisz ön tudja, hogy ő az oka, hogy barát-néja R. asszony ön iránt egészen meghidegedett.« — »Ne mondja!« — »De biztosíthatom felőle, ez tény.« Akarata egyre gyöngül, míg végre kinyilvánítja, hogy hajlandó parancsomnak eleget tenni. »De nincs mérgem, jegyzi meg azután, törrel öljem meg vagy pisztolylyal lökjem agyon?«

— »Pisztoly nagy zajt ütne. Itt egy pohár, amelybe sört öntök s mérget keverek hozzá. Legyen rajta, ha felébred, hogy G-t megkínálja vele s az elfogadja. S ami mindig meg szokott történni, nem fog rá emlékezni, hogy én voltam, aki önt rábirta, hogy G-t megmérgezze, még akkor sem, ha ismét hypnotizálni fogják és ez iránt kérdésekkel faggatják.« — »Jól van, uram.« — Ezután felébresztettem s a következők történtek. A laboratoriumban heten voltunk, W-nek megannyi jó ismerőse. Amint felébredt, sorban mindegyikkel egy-két szót váltott. Magatartásában semmi sem árulta el gyilkos szándékát. Egészen közömbös arccal közeledett G. felé is. »Nagyon meleg van itt. Nem szomjas? Én részemről roppant szomjúságot érzek. L. úr, nincs egy-két üveg söre, nem adhatna nekünk belőle?« -- »Egészen fölösleges, kisasszony, mondja neki G., biztosíthatom, nem vagyok szomjas.« — »Ó, ezt semmikép sem utasíthatja vissza. L. úr épen most kínált meg sörrel bennünket. Itt egy pohár, amelyik még telve van (s ezzel megragadja a poharat, amelyről azt mondtam neki, hogy mérget tettem bele), fogadja el tőlem.« — »Köszönöm, kisasszony, egyáltalán nem vagyok szomjas.« — »Talán csak nem gondolja, hogy van a sörben valami. Lásza csak, magam is iszom belőle.« A poharat csakugyan ajkaihoz érintette, de óvakodott egy csöppet is inni belőle. Ekkor G. fogja a poharat s lassan kiüríti egész tartalmát, miközben semeit folyton W-re szegezi. Ennek arca egészen elhalványul. G. végre színlelésből mint halott rogy a földre. »Ez hát hatott,« mondja W. alig hallható hangon. »Ezután színleg bírói vizsgálatot rendeztek. W-t egy úr elé vitték, akit ő törvényszéki személynek tartott. De semmit sem lehetett belőle kivenni a vallatással, sem azt, hogy tudomása lenne a mérgezésről, sem a személy megjelölését, aki neki a suggestiót bemondotta.

Az idézett esetet mindenki igen tanulságosnak fogja találni. A szakértőt nevezetesen az fogja érdekelni, hogy légből kapott érvekkel mennyire könnyű a hypnotizáltat meggyőzni, hogy miként lehet ellentállását megtörni, hogy

mily módon lehet megakadályozni a következő hypnosisban az előző hypnosisok eseményeire való visszaemlékezést, és hogy mily leleményes és erőszakos a hypnotizált az adott suggestio minden áron való végrehajtásában.

Mint említettük, a posthypnotikus suggestio húzamosabb időtartam után is érvényesülhet és előre megállapított határidőhöz lehet kötve. Erre vonatkozólag a *Bernheim* (Nancy) által regisztrált esetek közül álljon itt egy példa gyanánt.

Augusztus végén találkoztam egy somnambul vén katonával (S.). Hypnosisba meritvén, azt kérdeztem tőle »Melyik nap lesz szabadsága?« — »Szerdán.« — »Jó. Hallja csak! Október első szerdáján dr. Liebault házába fog menni és a köztársaság elnökét ott fogja találni. Az önnek érdemrendet ad és nyugdíjat fog elrendelni.« — »El fogok menni.« — Ezután erről a tárgyról egyáltalán nem beszéltem vele. Mikor felébredt, nem emlékezett a bemondott látogatási felszólításra. Én azután többször is találkoztam vele anélkül, hogy bár egyszer is emlékezetébe idéztem volna a suggerált látogatást; rendesen más dolgokról beszélgettünk. Hatvanhárom nap multával, október 3-án, Bernheim barátjától, Liebault-tól levelet kapott, melyben ez jelenti neki, hogy a suggestio minden apró részleteiben végre lett hajtvva.

A hypnotizáltak azt hiszik, hogy a hypnotice végzett cselekedeteket szabadakaratuk épségével követték el és ehhez képest teljesen felelőseknek is érzik magukat ezen tetteikért. Ez világosan kiderül abból, hogy az e fajta tetteiket igyekeznek elsimítani, azokat restelik és különböző módon mentegetik. *Forel* egy különben ethice nem nagyon érzékeny hypnotizálttal posthypnotice egy kést lopatott el az asztalról. Mikor a szobából távozott, betért a szakácsnőhöz, azzal a kéréssel, hogy segítse ki nagy zavarában, ő nem tudja hogyan, hogyan sem, ezt a kést magával hozta az asztalról s a tulajdonos előtt nagyon szégyelné magát azt visszavinni, hát tegye ő azt vissza előbbi helyére. A helyett, hogy egyszerűen hivatkoznának a hypnotikus

állapotra és így a tettek beszámíthatatlanságára, igyekeznek jól-rosszul a poszthypnotikus suggestiók végrehajtását megokolni.

Schaffer a hypnosisban valakinek azt rendelte el, hogy felébredvén, igyék ki egy pohár vizet s hajtsa meg magát háromszor utána. Felébredvén, pontosan elvégezte a bemondott cselekedeteket. Arra a kérdésre, hogy miért hajtotta ezeket végre, azt válaszolja, hogy vizet ivott, mert szomjas volt, meghajtani pedig azért hajtotta meg magát a hypnotizáló orvos előtt, mert azt hitte, hogy most távozzhatik. Ha pedig az elvégzett cselekedet annyira különös természetű, hogy semmikép sem indokolható éber állapotban utólagosan, vagy kissé lomhább az illető fantáziája s csekélyebb fokú a leleményessége, akkor a megfelelő ok megjelölése elmarad s egyszerűen azt mondják, hogy valami sajátos pszichikai kényszer behatása alatt végezték a kérdéses cselekedeteket.

A suggestio képes eszerint az akaratot irányítani, sőt azt megszüntetni is, amennyiben olyan dolgokat lehet végeztetni a hypnotizálttal, amelyeket éber állapotban el nem követne, amelyek ellen még a hypnosisban is néha jó ideig eredménynyel küzdök. Viszont bizonyos tekintetben edzeni, erősíteni is lehet suggestióval az akaratot. *Liébeault* klinikájára egy idegbajos gyermeket hoztak gyógyítás végett. A fiú azonban nem akarta magát semmi áron hypnotizáltatni, és nem is sikerült őt elaltatni. Vele hozott testvére, egy kicsi, erőteljes, egészséges fickó, hogy megmutassa, miszerint semmit sem fél, önként ajánlkozott. Hypnosisba ejtetvén, alvása alatt az anyja elbeszélte, hogy ez a fiú osztályában mindig az utolsó, mert nem vehető rá a tanulásra. A hypnosis alatt az orvos erőteljes suggestiókat ad be neki, hogy ezután nagyobb figyelmet és kötelességérzetet tanúsítson végzendő dolgaiban, hogy szorgalom és kitartással adja magát rá tanulmányaira. Állítólag teljesen kielégítő lett az eredmény, a fiú példányképe lett a szorgalomnak és csakhamar az elsők közé küzdötte fel magát.

Mondják, hogy egyéb rossz szokásoknak is sikerült volna elejét venni gyermekeken. Sőt felnőtteken is tapaszt-

táltak volna hasonló eredményeket. Állítólag erélyes suggestióval sikerült megedzeni az akaratot, szokássá vált iszákosság, túlhajtott dohányzás, természetté vált morfiumszedés ellen. E tekintetben azonban éppen nem lesz fölösleges némi óvakodó tartózkodás ezen eredmények biztosra vételében. Azt a felfogást ugyan nem tudom feltétlenül osztani, amely annyi szavahihető tanubizonyosság ellenére egészen radikális módszerrel egyszerűen a merev tagadás álláspontjára helyezkedik, ez ugyanis sem tudományos, sem megokolt, sem észszerű eljárás nem lenne. Ahol kevés vagy megbízhatatlan a tényadat, szaporítani kell a kísérleteket s tüzetesen ellenőrizni azok lefolyását. Így semmi lehetetlent abban nem találok, hogy az a fiú, akinek a sajátzerű állapot, az orvos maga, s a szülői házban mindenesetre annyiszor utólag ismételt suggestio rendkívül imponált, hogy ez a fiú legalább egy időn át megváltoztatta rossz szokásait. Azt is érthetőnek találnám, ha sikerülne hypnotizálással alkoholismust stb. legalább részben, egy időre gyógyítani. Az idézett esetekből látható, hogy kellő dressurával, hypnotikus neveléssel az akarat ellentállása legyőzhető, és olyan cselekedetekre kényszeríthető a hypnotizált, amelyek jellemével, természetével egyenesen ellenkeznek s a minőket éber, teljesen öntudatos állapotukban el nem követnének. Ha már ilyen esetekben tagadhatatlan eredményeket tud felmutatni a suggestio, hogy miért kellene annak minden hatás nélkül olyan szokásokkal szemben, amelyek ártalmasok természetellenesek s amelyeknek ilyen voltát éber állapotban a kísérleti egyén nagyon is belátja, épenséggel nem tudom felfogni. Ha azonban *Schultze* tanár *Forel*-lel szemben, aki ilyen gyógyításokra hivatkozik, kimutatja, hogy jóval rövidebb idő mult el az adott suggestiók óta, hogy sem ezek hatását szabatosan meg lehetne állapítani, sőt esetekre hivatkozik, amelyekben az állítólag meggyógyítottak régi szenvedélyükbe ismét visszaestek: az ilyen természetű érvek nyilván teljes erővel bizonyítanak, de csak az egyes kérdéses esetekre vonatkozólag. *Binswanger* azon nézetben van, hogy a hypnosist és a suggestiót paedagó-

gikus eszköznek akarni használni nem egyéb, mint rajongás amely a hypnotizálásban meggondolatlan hévvel panaceát lát. Folytatott hypnotizálással jellemeket javítani megkísérlni annyit tesz, mint ha valaki az ördögöt Belzebubbal akarná kiűzni.

Jónak látjuk végre e helyen megjegyezni, hogy suggestiók kísérletek éber állapotban is történhetnek egészen alkalmasan disponált kísérleti személyeknél minden hypnosis nélkül. *Berger* figyelmeztet arra, hogy a figyelemnek bizonyos anyagi vagy lelki folyamatokra való központosítása által az öntudat teljes épsége mellett is mutatkoznak néha hypnotikus tünetények. *Richet* is megjegyzi, hogy akkor is, midőn az öntudat, az emlékezet és a pszichikus izgalmak genetikus összefüggése a külvilág eseményeivel fenn van tartva, tehát az öntudatos állapotnak álig valamelyes csökkenésével is lehetségesek némely hypnotikus tünetények: *Braid* és később különösen *Bernheim* azt tapasztalta, hogy több kísérleti egyénnel, akik nem sokszor lettek hypnosisba merítve, éber állapotban is elidézhetők voltak bizonyos suggestiók tünetények: katalepsia, contracturák, bénulások, transfert, automatikus mozgások, sensitiv — sensorialis anaesthesiák, sőt illusiók és hallucinatiók, az utóbbiak még negatív jelleggel is, mint amely tüneteken a kísérleti személyek az előzetes hypnosisok tartama alatt már átestek.

Vonatkozással az akarat befolyásolására, igen régi a tapasztalat, hogy határozott, akarat erős jellemek, különösen renyhe és korlátolt egyéniségekre, folytonos rábeszélés, fenyegetés stb. által éber állapotban is képesek befolyást gyakorolni, akaratukat velők elfogadtatni. Mikor a hypnotikus állapotban levőnek a kísérletező suggestióit bemondja, az előbbi a fentemlítetthez hasonló akaratlan állapotban van. Minél többször és minél céltudatosabban provokáljuk a hypnosist és alkalmazzuk a suggestiókat, a kísérleti személy annál alkalmasabb médium lesz a hypnotizáló kezeiben.

Ha a felsorolt tünetények nem is adnák a hypnosis és a suggestio teljes képét, ha itt-ott némi kis ellentmondás

is lenne észlelhető azok leírásában, ha ezek alapján, különösen az agyvelő működési módja körül való tájékoztatlan-ságunk következtében, nem is lehetne teljes physiologikus és psychologikus megfejtését adni a hypnotikus állapotnak, érjük be egyelőre azzal, hogy ismerjük a hypnotikus tünet-mények főbb jelenségeit, hogy ezek megbecsülhetetlen kiindulási pontul szolgálnak az adatok további gyűjtése — és szigorú ellenőrzésére, meg azon általános jellegű következtetés levonásához, hogy a hypnosis, amely psychologic legélénkebben az álom tünetényeire emlékeztet, physiologic tekintve, mesterségesen előidézett, ideiglenes neurosis-féle állapot. Befejezésül még egy-két megjegyzést kell tennünk ebben a fejezetben a rapportra vonatkozólag.

F) *A rapport tüneténye.*

A hypnosis jellemző tulajdonságai közé tartozik a *rapport* is. A rapport alatt azt a tünetényt értik, hogy a hypnotizált személy a hypnosis alatt a hypnotizáló részéről történő bármely behatásra reagál, míg ellenben más személyeknek megközelíthetetlen, amennyiben ezekkel semmiféle összeköttetésbe nem lép, kérdéseit tudomásul nem veszi, adott suggestióira rá sem hederít. A rapport viszonyát annyira sarkalatos tulajdonságnak tartják a hypnosisban, hogy minden olyan állapotot, amelyben e viszony fenn nem forog, élesen megkülönböztetnek a hypnotikustól. A rapport kétféle. Vagy úgy fordul elő, hogy a kísérleti személy csak egyetlen egy másik személylyel, a kísérletezővel lép viszonyba, vagy pedig e kizárólagos jellegét feladva, másoknak is megközelíthetővé válik. Az előbbi esetet *izolált* rapportnak nevezik. Az állati delejesség hívei, nevezetesen a mesmeristák úgy magyarázták a rapportot, hogy az nem a hypnosis egyik sarkalatos tüneténye, hanem az állati delejesség megnyilatkozása. Felfogásuk szerint ugyanis különös egyéni tulajdonságok, vagy delejes áram-, delejező hatásban gyökerezik a rapport. E nézet fölött napi rendre tért a

tudomány, miután elfogulatlan kísérletek kimutatták, hogy a rapport minden hypnózisnak velejárója.

Rapport nagyobbára különmemű személyek között szokott fenforogni. *Carpenter* azt a tapasztalatot tette, hogy az első hypnózis alkalmával a kezdők akárkivel is rapportba léptek, nemcsak a kísérletező személylyel. Később azonban e viszony csak a hypnotizálóra szorítkozik. Ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ha más hypnotizálja, ezzel is összeköttetésbe ne lépjen; noha viszont a más által való hypnotizáltatásnak elejét vehetni olyképen, hogy vagy legyőzhetetlen ellenszenvet keltünk benne mindenki iránt, aki őt hypnotizálni akarja, vagy pedig szigorúan megtiltjuk, vagy egyszerűen lehetetlennek suggeráljuk be a mások által való hypnotizáltathatást. Ezt *Forel* meg is tette egyik ápolónővel szemben, aki rendkívül suggestibilis volt s eljárását teljes siker koronázta. Ugyanazon hypnózis tartama alatt rendszeren megszakítás nélkül fenmarad a rapport viszonya a hypnotizáló személylyel mindvégig, néha azonban el is vész, más személyre menvén át.

A rapport előidézésének kérdésében több szempontot kell tekintetbe vennünk. A rapport támasztását nagyban megkönnyíti a hypnotizáló erélyes, tekintélyes fellépte, amely úgy a hypnózis keletkezését, valamint a hypnotizáltnak a rapportban is nyilvánuló alárendeltségét tetemesen elősegíti. A többszörös kísérletek által elért idomítás szintén jelentős tényező e tekintetben. Minél mélyebben nyúl a hypnotizált lelkébe a kísérletező ennek segélyével, annál készségesebben fogja követni rendelkezéseit és annál jobban ragaszkodik alávetettségében, a rapport viszonyában is idomítójához. A rapport elérésénél fontos eszközök az érzékszervi behatások, de különösen a bőringerek. Ezek a körülményekhez képest hosszabb vagy rövidebb, gyengédebb vagy erélyesebb érintések lehetnek, igen hatásosnak mondják a fej érintését. Rapport elérhető néha azáltal is, hogy a társalgásba, amelyet a rapportban levő személyek egymás közt folytatnak, egy harmadik beleszólván, beorozza magát a kísérleti személy öntudatába. Ha pl. arról van szó, hogy

mily kellemes illatot árasztanak a különböző virágok, a rapporton eddig kívül álló abba bejuthat, ha szintén a virágok illatáról beszél a hypnotizálttal, ellenben minden más megjegyzését ignorálja a kísérleti személy. Suggestióval is elrendelhető a rapport egy harmadik személylyel, vagy egy már létező megfelelő suggestióval megsemmisíthető.

A rapport tüneteinek ezen magyarázata tárgytalanná teszi a mesmerismus elavult felfogását. A test szövédékeiben ugyan van elektrikus működés, az izmok összehúzódása egyidejű elektrikus változásokkal társul; de az elektrikus folyam nincs inkább az idegekkel mint az izmokkal viszonyban és semmiféle kapcsolatban sincs az emlékezet, a képzelő tehetség, az értelem és az akarat működéseivel. Az állati magnetismus egyike azon üres fogalmaknak, amelyek tudatlanságára számítanak, és ha valaha üdvös eredményt mutatott fel, annak oka az egyéni hiszékenység, az autosuggestio volt. A magnetikus övek, nyakláncok, keresztek, gyűrűk bizonyos betegségekből csak azokat gyógyíthatták ki, akik jobbra képzeleti betegek lévén, a functionális zavarokat a képzelő tehetség erő- és bizalomteljes közbelépésével küszöbölték ki! Mesmer abban az időben, midőn egész Páris viszhangzott csodás gyógyításainak lármájától, nagyszabású és bonyolódottan összeállított, hamisan elektrikusoknak mondott palackokkal megpakott kürtöket készített, amelyek összefonott drótszállainak fogantyuit a betegek kezeikben tartották. E titkát, amelyről utóbb kiderült, hogy nem is titok, eladta 400,000 frankon egy részvényes társaságnak.

Idővel kitudódott, hogy sem a palackokban, sem a kürtökben a villamosságnak nyoma sem volt. Ujabban Ernest Hart úgy mutatta ki azt, hogy olyan delejes vagy villamos folyadék nem létezik, amely a műtevőtől vagy egyéb tárgyból menne át a kísérleti személyre, mivel a legérzékenyebb eszközök sem voltak képesek semmiféle különbséget sem megérezni az elektrikus állapotra vonatkozólag ő benne, sem a kísérleti személyeken bármelyik alkalommal is. A delej- vagy villamfolyamok vezetése vagy

elakasztása nem segítette, de nem is gátolta az eredményt. Selyem vagy üveg által eszközölt teljes elszigetelés mit sem változtatott a hypnotikus tünetmények természetén. (Brassai S.)

III. FEJEZET.

A hypnosis állítólagos tünetenyei.

A hypnotismusnak irodalma és gyakorlati tere manapság valóban óriási. Ennek legnagyobb részét ama tünetmények teszik ki, amelyek a hypnosis- és a suggestióval veledjárnak. Epen nem lehet fölösleges tehát, ha a leirt tünetmények elbiralásában a szakértők szigorú kritikát alkalmaznak. Olyan tünetmények aggodalom nélkül való elfogadása, amelyek mások életfolyamatai s amelyekbe a kívülről ellenőrizhetetlen értelmi és akarati működések is belejátszhatnak, valóban nem lehet könnyű feladat.

Előkelő hypnotisták sem csinálnak titkot abból, hogy a tünetmények hitelreméltó konstatálásánál alig lehetünk eléggé óvatosak. Ha a kísérleti személyek nem őszinték, igazságszeretők, színlelés és hazugság révén szinte kikerülhetetlen a félrevezettetés. A hypnotizált rendellenes idegállapotában néha a lelki betegek emlékeztet, akiknél szinte természetes valami a színlelés. Egy csomó olyan tünetmény is mutatkozik a hypnosis alatt, amelyek éber állapotban sem kivihetetlenek s nem ritkán nehéz eldönteni, hogy melyik állapot forgott fenn a kettő közül. A lelkiismeretes kritikus ehhez képest függőben hagyja ítéletét olyan esetekben, amelyek vagy csak elszigetelten fordulnak elő, vagy a kísérleti személy jelleme s egyéb körülményekre való tekintetből kétségesek. Mert csalódások és csalások lehetségesek, a jövő gazdagabb tapasztalatai — és előrehaladottabb tudására kell bízni az illetékes ítélet meghozását.

Fölöttébb gyanusak különösen a mutatványképen üzőtt hypnotizálások. Ezeknek célja a közönséget ámulatba

ejteni s a belépti-dijért mulattatni. Itt a természetet gyakran meg kell javítani a mesterséggel és a cél sohasem a tünetmények okának őszinte magyarázata, hanem inkább annak elrejtése és bámulatba ejtése, félrevezetése a közönségnek. A hysterikusokkal, különösen a franciák, roppant sok hypnotikus kísérletet tettek. Az eredmény igen gyakran nagyon meglepő volt, azonban a hysterikusok szavahihetősége nagyon rossz hírnévnek örvend. A hysterikus személyeknek mintegy állandó törekvésük magukat lehetőleg érdekessé tenni, magukról beszéltetni, magukat a rendkívüliség zománcával körülövezni, sőt az ösztönszerű színlelést szóban és tettben szinte természeti szükséglet gyanánt gyakorolják, hazudnak, hogy hazudjanak, színlelnek, hogy színleljenek. A csalási mánián kívül csalódásoknak is esnek áldozatul és azért kettős ok sürget, hogy részrehajlatlan, szigorú vizsgálat tárgyává tegyünk minden hysterikusnál mutatkozó hypnotikus tünetényt. Ha nem-hysterikusoknál is előidézhetők a hasonló hypnotikus jelenségek, ez kifogásolhatatlan bizonyíték a tünetemény rendellenes és őszinte volta mellett, noha a legszembeötlőbb tüneteményeket éppen hysterikusokon szerzett tapasztalatokból gyűjtötték össze.

Ha azonban elégséges okaink vannak is a körültekintésre, a gyanakvásra, minden leírt jelenséget egyszerűen mint hitelre nem méltót el nem vethetünk. Ahol annyi ezer egybevágó jelentés áll rendelkezésünkre, az észszerű kritika nem engedheti meg a föltevést, hogy a kísérleti személyek mind csalók, színlelők lettek volna, és különben is olyanok a tünetek akárhányszor, hogy azokat normális állapotban végrehajtani teljesen lehetetlen. Az alábbiakban felemlítünk némely tüneteményt, amely megokoltan nem foglalhat helyet a hypnotikus jelenségek között.

Nyilvánvaló, hogy a hypnosisban bármily hathatós suggestio sem képesíthet *gondolattolvasásra*. Ennek abban kellene állnia, hogy minden érzéki külső jel közvetítése nélkül betekintést nyerhetne a hypnotizált más ember lelkébe. A gondolattolvasás e nemét élesen meg kell különböztetni

attól, amelyet művelt köreinkben társasjáték gyanánt vagy hivatott, gyakorolt bűvészekről nyilvános előadásokban láthatni napjainkban. Ez utóbbi abban áll, hogy a bűvész tudta nélkül bizonyos szám-, szó-, stb.-re gondol valaki, s a bűvész »médiumpok« közvetítésével kitalálja e gondolatokat. A bekötött szemű és fülű művész olyanokat, akik a gondolt helyet, számot stb. tudják és gondolatukat ezekre összpontosítják (medium) pl. kezüknél fog és ezen összeköttetést fenntartva, azok kezeit különféle betűkhöz, számokhoz, térképen városokhoz viszi, és a természetből s gyakorlattól élesedett túlfinom érzékének segítségével a megilletődés okozta vérkeringésváltozást vagy izomrándulást megérezvén, képes a keresett szót, számot, helynevet összeállítani, megtalálni. A gondolatolvasás ezen neméről, amelyet eleinte némelyek a magnetikus rapport titokzatos körébe akartak utalni újabban értekezések, könyvek jelentek meg, amelyekben fiziológiai alapon mint egészen természetes jelenséget tüntetik fel, sőt *Preyer* egy készüléket (*palmograf*) is állított össze, amely a kézen mutakozó vérkeringési módosulásokat graphice feltünteti. A gondolatolvasásnak ezt a fajtát tehát természetének megfelelőleg *izomolvasásnak* kellene mondani és szembeötlő a különbsége a praetendált tulajdonképi gondolatolvasástól. Ez utóbbi bölcséletileg képtelenség. Minden gondolat természetes közvetítője valamely érzéki jel, pl. hang, írásjel, arckifejezés stb. A theologia is megerősíti e felfogásában a bölcselőt, mivel elsőrendű tekintélyek, mint Aquinói Tamás, Suarez biztosítanak a felől, hogy gondolatainkat, szabad elhatározásainkat még a magasabb értelmi tehetségű angyalok vagy ördögök sem képesek minden érzéki jel közvetítése nélkül lelki tehetségeinkben közvetlenül megismerni. Minthogy azonban az érzékek, tehát a tapintás finomodása is lehet a hypnosis eredménye, tán e tekintetben lehetne némi vonatkozásokat megállapítani az ú. n. gondolatolvasás és a suggestio között. Amde idevágó kísérletekkel nem rendelkezünk, s amit a *mentalis suggestió*ról a hypnotisták feljegyeztek, az nagyon kérdéses értékűnek, sőt egyenesen megcáfoltnak tekinthető.

Méric, aki több idevágó esetről tesz említést (pl. egy bretagnei nő, orvosának gondolati parancsára, dacára a kilométernyi távolságnak, állítólag elaludt, fölébredt, hozzájött) azt tartja, hogy esetei hozzáférhetetlenek. Amde a teljes ellenőrzés híján kívül nézetünkben megerősít az a körülmény is, hogy egészen alkalmas kísérleti személyeknél sem sikerült hasonló tüneményt provokálni több hypnotistának, noha a kitalálandó gondolat egészen egyszerű vagy nagyon is közelfekvő volt. Ha véletlenül vagy a valószínűség arányában néha megtalálják a kívánt gondolatot, ez épen nem lephet meg bennünket, ez éber állapotban, suggestio nélkül is megtörténik. Egy idevágó feltűnő esetet előszoretettel idéznek a szerzők, amelyet, nézetünk megerősítése végett mi is felemlítünk.

Dr. *Noble* (Manchester) beszéli a következőket: Egy jó barátom, aki igen értelmes ember, egyik cselédjét gyakran hypnotizálta s a legkülönbözőbb kísérleteket tette vele amelyeknek magam is tanuja voltam akárhányszor. Végre azt közölte velünk, hogy sikerült neki a cselédet a szomszédos szobából, akarátának előzetes tudása nélkül, magnetizálni; pl. egy tekintetével a nélkül, hogy a cseléd tudott volna felőle, megbénította valamely tagját s egyéb ilyen dolgokat művelt. Ezeket az eseményeket többen mint szemtanuk, köztük háziorvosa is, beszélték el nekünk, de mi még sem tudtunk neki hitelt adni. Én ugyanis úgy magyaráztam magamnak a dolgot, hogy a kísérletek oly gyakran történnek, hogy mikor látogatók érkeznek vagy egyéb valami szokatlan történik, a cseléd biztosra veszi, hogy vele tesznek ismét valami kísérletet s ennek folytán a hypnotikus tünemények magyarázatát az ily módon támadt autosuggestióban kell keresnünk. Meghívtak azután, hogy saját szemeimmel lássak és hogy a kísérlet bármely módját magam hozhassam javaslatba. Én azt indítványoztam, hogy a kísérlet az én lakásomon történjék, még pedig a következő módon: A cseléd gazdája, mintha valami üzleti dologról lenne szó, egyik este levelet írt nekem. A levelet az illető cseléddel küldte hozzám, azzal a meghagyással, hogy

válaszra várjon. A cseléd ura aztán kocsit hozatott és még az illető cseléd fülehallatára fenhangon megnevezte a helyeket, a hova azzal menni szándékozik. Míg a cseléd az átöltözködéssel volt elfoglalva, már elkocsizott ura hazulról és jóval előtte hozzám megérkezett. Vagy tíz perccel utána megérkezett a cseléd is a levéllel, gazdája pedig a szomszéd szobában rejtőzködött. Én a cselédet letölttettem, hogy a szomszéd szobában a választ megírjam. A cseléd egy széken, háttal a szomszéd szoba nyitott ajtaja mellett foglalt helyet, és ennek folytán a hypnotizálástól vagy 2 lábnyi távolságban volt mindössze is. Ez megkezdte csendben gondolatbeli suggestióját minden erővel, a leánynak azonban semmi tudomása nem volt még jelenlétéről sem, én pedig nem beszéltem hozzá, sőt tekintetét is kerültem, nehogy valamit eláruljak. Vagy egynegyed óráig írtam az állítólagos választ s mikor gyertyáért mentem, hogy pecsételhessek, jelt adtam barátomnak, hogy távozzék. A leányon a hypnotizáltatás legkisebb jele sem volt észlelhető. Saját otthonukban pedig rendszeren egy-két perc elég volt arra, hogy falakon és szobákon keresztül is hypnotizálhassa a cselédet a konyhában.

Az állati delejesség hívei nagy port vertek fel az ú. n. *világoslátással* (Hellsehen, clairvoyance), amely abban állana, hogy tekintet nélkül a távolságra vagy közbehelyezett átláthatatlan tárgyakra, meglepő pontossággal működne a látó tehetség. E kalandos állítást kellő értékére azok a kutatások szállították le, amelyek újabban a hypnotismus érdekében eszközöltettek. *Braid* beszéli, hogy ő is ellátogatott egy ilyen világoslátó nőhöz, aki elég tisztességes honorariumért megtette neki azt a szivességet, hogy mélyreható tekintetével egész szervezetét belül megvizsgálván három olyan betegséget konstataált rajta, amelyek közül egyikben sem szenvedett, és szerencséje volt is annyi akaratereje, hogy nem hitte el ennek az alvajáró nőnek, mert ez esetben az eleven fantázia még utólag tehetett volna kárt az egészségében. Mondják, hogy a hypnózisban mérhetetlen távolságon látnak el némelyek vagy, hogy tekinte-

tük élessége vastag, homályos tárgyakon is keresztülhat. Ellenben egyszerű kísérletek kimutatták, hogy mindezek üres állítások, amelyek sehogyan sem igazolhatók. Az ötvenes évek elején valami *Prudence* kisasszony tett hírnévre szert mutatványaival e tekintetben, *Braid* azonban egy nyilvános előadás alkalmával minden ügyessége dacára leleplezte.

Az a körülmény, hogy közbetett tárgy dacára némely hypnotizált valamely íráson a jeleket mindig a kellő helyre rakja, nem világoslatásra, hanem arra mutat, hogy rendkívül finom izomérzékével a leírt betűk egymástól való távolságát megfelelőleg mérlegelvén, minden vesszőt, pontot stb a maga helyére tud rakni. Ha átlátna a hypnotizált ilyen közbehelyezett tárgyakon, akkor az írat félrecsúsztatása esetében nem téves, különben helyrajzilag arányosan megfelelő helyekre kerülnének az ilyen írásjegyek.

Hogy *telepathia*, azaz távolban, multban vagy jövőben levő ismeretlen dolgok biztos megismerése hypnosis közvetítésével nem lehetséges, arról fölösleges lenne szólni.

Angliában van egy egyesület, amely címéhez (*Society for Psychical Research*) képest arra lenne hivatva, hogy pszichológiai vizsgálódásokat létesítsen. E társulat azonban főképen olyan eseteket tett vizsgálódásának tárgyává, a melyekben távollevők állítólag haláluk pillanatában szintén távollevő barátjaik —, rokonaik — vagy ismerőseik előtt megjelennek. Ez a társulat egy egész könyvet adott ki, amelyben körülübell 600 ilyen eset van összegyűjtve s bizonyítva, a nélkül azonban, hogy az elfogulatlan kritika előtt a felsorolt esetek és a mellékelt bizonyítások a tűzpróbát kiállhatnák. A *telepathia* újabb elnevezés azon természeti erővel lehetetlen műveletekre, amelyeket hajdan a mágusok, az oraculumok, praestigiátorok, pythonissák, haruspexek, augurok végeztek, ha csakugyan végeztek, végezhetek volna a maguk erejéből. A boszorkányok, az állati magnetismus kora lejárt, nyomukba a clairvoyance, a spiritismus, a *telepathia* lépett. Ez egy újabb áltudományos kísérlet a régi fogságok felfrissítésére, és ha mutat fel sikereket, ezek okát

a véletlenben, némely emberek ügyességében, mások hiszékenységében és az ismeretlen, a titokzatos után való mohó vágyódásban kell keresnünk leginkább. Egyes érzékeink csak szűken határolt korlátok közt mozoghatnak, szem nélkül látni, fül nélkül hallani stb. lehetetlen. Azok a rendellenes fokozódások, amelyeket érzékszerveink itt-ott felmutatnak, nem szolgálhatnak analógia gyanánt ama képtelen esetekhez, amelyekben a számító csalárdság vagy együgyű tájékozatlanság magának tetszeleg.

Ugyane kategóriába tartozik a *second sight* (Zweites Gesicht), amely a skótok szerint abban állana, hogy bizonyos személyek a jövőbe vethetnek biztos tekintetet és hogy különösen a halálhoz közel álló ismerősöket előre megláthatják vagy a látni vélt gyászmeneten, vagy egyedül a templomban stb. Ehhez hasonló hiedelmek egyébként más országokban is el vannak terjedve. Ahol tényleg ilyen látományok előfordulnak, ezek nem a jövőbe előre vetett pillantások, hanem hallucinációk. Némely különösen disponált, ideges egyén másokat bizonyos állapotban (pl. a ravatalon) képzeletben lát, s ez esetleg később valóban meg is történik. E látományok tehát tárgynélküliek, teljesedésük csupa véletlenség.

Nem lehet hypnosissal az érzékszervek működését sem *felcserélni* olyképen, mintha az a neki megfelelő érzékszervről egy másikra átvihető lenne. Így pl. említik, hogy egy alvajáró hasával tudott volna olvasni, amely lehetetlen esetet valószínűleg úgy kellene képzelni, hogy tán az írás vagy nyomás kimagasló betűit túlfinom tapintási érzékével képes lenne a hasán egymástól megkülönböztetni. (?)

Néha hasonló csalásoknak egészen képzett, szakértő emberek is áldozatul eshetnek. Így *Hart* beszéli, hogy egy igen komoly és ügyes orvost (*Elliotson*) Londonban két hysterikus csaló, akik az egyetem klinikáján betegek voltak, rászedtek és elhitették vele, hogy mikor őket magnetikus álomba meríti, képesek bekötött szemmel a testükre tett, borítékba zárt levelet elolvasni. Noha egy ügyes halottkém a két nyeglét leleplezte és az orvosnak az intézetből tá-

voznia kellett, a hypnotikus álom alkalmával tapasztalt tünemények hatása következtében az orvos egész életét e jelenségek vizsgálásának szentelte és folyton suggestióval, hypnotizálással igyekezett gyógyítani.

A közfelfogás arra a kérdésre, lehet-e pl. szemeinkkel hallani vagy füleinkkel látni, tagadólag válaszol. Mindazonáltal újabban történtek kísérletek annak kimutatására, hogy noha nem áll tehetségünkben érzéki működéseket más, mint a neki megfelelő szervvel eszközölni, mégis nem egészen bizonyos, hogy ilyesmi teljesen, bensőleg lehetetlen. Némelyek azt hiszik, hogy e feltevés csak akkor lehet valószínű, igaz, ha a lélek egymagában végzi az érzéki functiókat és hogy végezhesse, csak az szükséges, hogy átjárja (compenetratio) a testet. Mi úgy gondoljuk, hogy rendkívül fokozott érzékenység segélyével tán nem lenne egyszerűen lehetetlen a szemek, mint tapintó érzékkel bizonyos hanghullámok egymástól való különbségét észrevenni. Már persze egészen más kérdés, hogyan tudná a fül a lebrezgéseket egymástól megkülönböztetni. Annyi egyelőre tény, hogy *Burdin* már évtizedekkel ezelőtt kitűzött néhány ezer frankot jutalom gyanánt annak, aki a szemek használata és világosság nélkül olvasni képes lenne, és a tiszteletdíjat senki fel nem vehette.

A francia tudományos akadémia ugyanis a harmincas évek vége felé egy bizottságot küldött ki, hogy vizsgálja meg azokat az állítólagos csodadolgokat, amelyeket a magnetismus animalissal kezelt személyek bekötött szemekkel tettek volna. A tett vizsgálódások kimutatták, hogy nincs állati delejesség, hogy nincs clair-voyance. Minthogy a bizottság jelentését kétségbevonták, Dr. *Burdin* 3000 frankot tűzött ki annak a számára, legyen az somnambulista vagy akármi más, aki szemeinek használata nélkül olvasni képes. Abban az időben a somnambulismusnak és a magnetismusnak nagy divatja járván Franciaországban, az ország különböző vidékeiről hatán jelentkeztek a kitűzött pályadíjra. Új bizottságot neveztek ki, de a magnetismusra csak újabb kudarcok következtek. A jelentkezők vizsgálását egész

1840-ig folytatták, minthogy azonban a pályázókat sorban leleplezték egytől-egyig, a dolog hitelét, az akadémia türelmét vesztette el és kijelentette, hogy a magnetismus és a bűvös-látás csalárd hóbortjára nincs szándékában továbbra is figyelmét pazarolni. Mindazonáltal a hatvanas évek elején Angliában is a franciákéira emlékeztető praetensiókkal léptek fel némelyek, mire *Simpson*, hogy alaposan elnémitssa ez idétlen törekvéseket, egy bankban egy szelencébe zárt 500 frankos bankjegyet tett le; azzal a kijelentéssel, hogy annak adja azt a bankót, aki annak sorszámát a szelencén keresztül először el tudja olvasni. *Labouchère* újonnan hasonló ajánlatot tett egy hirhedt gondolatolvasónak a nélkül, hogy a tömeg által annyira bámult *Bishop* megtudta volna kaparítani a jutalmul kitűzött összeget.

Úgy látszik, hogy az *orvosság távolba való hatása* szintén nem képezhet hypnotikus tüneményt. E tekintetben az első kísérletet *Bourru* és *Burot* tették. Pl. egy 10—15 cm. távolságban levő hőmérő higanygolyója az alvó személyen heves görcsöket és fájdalmasokat támasztott. Dr. *Luys*, aki eleinte határozott ellensége volt az ilyen hiábavaló kísérleteknek, végre maga is tett ilyeneket. Így jól lepecsételt üvegcsőben levő cognac bizonyos távolságból vagy 10 perc alatt részegséget okozott. Hermetice elzárt 4 gr. thymianessentiát egy hypnotizált nő nyakához közel tartottak, aki mindarról, ami körülötte történik, mitsem tudott. Egyszerre kilépnek szemei üregeikből, nyaka roppant megdagad, nyak-, arc- és légző-izmai heves rángatózásba jutnak, zihálása annyira ijesztő lesz, hogy a kísérletet rögtön abba hagyják. Több hasonló kísérlet tartatván, *Luys* az orvosi akadémián e kérdésről felolvasást tart. *Bernheim* kezdettől fogva azon nézetet ápolta, hogy suggestióban kell keresni a dolog magyarázatát. Az akadémia *Luys* tekintélyes neve miatt érdemlegesen akarván foglalkozni a kérdéssel, kinevezett egy négy tagból álló vizsgálóbizottságot. Ez 16 hasonló csövet vett és egy gyógyszerészszel úgy töltették meg a csöveket, hogy azok tartalmáról senkinek tudomása ne lehessen. Azonfelül 6 cső papírral be volt ragasztva, úgy

hogy tartalmát senki sem láthatta. A csöveket aztán alkalmazták, de a várt eredményt nem mutatták fel; egyetlenegynek volt feltünőbb hatása, de ez a cső üres volt. Az orvosság távolba való hatása e szerint nem képez megfejtendő hypnotikus tünetmenyt, annál is inkább, mivel több szakértő tett ezután még hasonló kísérleteket, de egyiknek sem sikerült a kívánt eredményt elérnie.

Ellenben bizonyos állapotoknak (katalepsia, bénulás, contractura stb.) egyik tagról a másikra, egyik személyről a másikra való delejjelel eszközölt átvitele (*transfert*) tulajdonképen nem a delejes áttétel, hanem suggestio eredménye. Így pl. süketséget, némaságot sikerült mindig suggestióval egyik személyről a másikra átvinni; suggestióval, a nélkül sohasem. Hogy suggestio nélkül történnek ilyen áthelyezések, azt csak úgy lehetne kimutatni, ha egészen bizonyos lenne, hogy a kísérleti személynek nincs tudomása az alkalmazott delejről, mert amint ezt látja, ennek jelentőségét felfogja, és így a mutatkozó eredmény már nem a delejezésnek, hanem az autosuggestiónak rovandó fel. Ha pl. az egyik személy süketsége megszűnik, a másiké pedig nyomban megkezdődik, ezt úgy fogja fel a valószínű magyarázat, hogy az egyikben az alkalmazott delej a süketség megszűnésének, a másikban pedig annak kezdődésének autosuggestióját támasztja fel.

Gyakran támadnak e fajta hallucinációk olyan egyéneknél is (pásztorok, földművelők stb.) akiknél a természettel való folytonos érintkezés következtében a contemplativ élet és a fantázia túlságosan ki van fejlődve. A szellemek-, tündérek-, kísértetekben való hit is jórészen ide vezetendő vissza.

Ide tartozik az egyén saját személyének ominosus megjelenése is. (Göthe szürke önlátománya, midőn Drusenheim felé lovagolt.)

IV. FEJEZET.

A hypnotikus tünetmények analogiái.

A hypnotikus tünetmények közül egyik-másik annyira különös, hihetetlen természetű első tekintetre, hogy eleinte a szakférfiak közül is többen az egyszerű tagadás vagy közönyös skepsis álláspontjára helyezkedve, azoknak értelmes vizsgálatába és kritikájába bocsátkozni méltóságuk alatti dolognak tartották. Idővel azonban az ilyen tünetmények leírása és hitelre méltó bizonyítása annyi és olyan illetékes oldalról történt, hogy ezt az apriorikus, épen nem tudományos magatartást kénytelenek a hynotismus legádázabb ellenségei is elhagyni, és manapság az idegrendszer ezen rendellenes állapotának összes tünetményeit képesek vagyunk már, minden hihetetlenségükből kiforgatva, egyéb physiologikus és pathologikus folyamatokkal párhuzamba állítani. A körültekintő vizsgálódás ugyanis úgy találta, hogy a hypnózisnak nincsen egyetlenegy olyan megnyilatkozása sem, amelyhez hasonlót testi és lelki állapotunk egyéb viszonyok között is itt-ott fel nem mutat-hatna.

A hypnózis és a suggestio módosítólag foly be a *tengő élet* körére, így eszközölheti a test hőmérsékének emelkedését vagy csökkenését, gyorsíthatja vagy lassíthatja az érlökést, módosíthatja a lélekzetvételt, befolyásolhatja az étvágyat és emésztést, az anyagcserét és a kiválasztásokat mint a nyál, izzadtság és köny kiválasztását, támaszthat égési sebeket.

E tünetmények azonban nemcsak egészen természeteselek, hanem a hypnotikus állapoton kívül is többé-kevésbé előfordulnak bizonyos képzetek felébredése következtében. Amint a normális ébrenlét állapotában egy-egy intensív képzet annak következtében, mert ugyanaz a lélek a tengő,

érző és szellemi élet egyetlen életelve és így benső szoros összefüggés és a működések kölcsönös visszahatása mutatkozik az ember alsóbb- és felsőbbrendű életében, — különféleképen módosíthatja a vegetatív-élet egyes functióit, úgy a hypnotikus állapotban a bemondott képzet ~~túlsúlyra~~, hatalomra vergődván, a természet berendezése — és a gyakorlathoz képest a képzeteknek megfelelő módosulások támadnak a szervezetben.

Minden indulat fellépése valamely képzet hirtelen, erőteljes keletkezését tételezi fel. A képzet intensív voltánál, az indulat heves kitörésénél fogva nagy hatással van testi szervezetünkre is. A középponti idegrendszerből kiinduló izgalom áttérjed izomzatunk-, edényrendszereink-, egyéb belső részek-, sőt még a végtagokra is. Mindennap tapasztaljuk, hogy a kitartó öröm vagy lehangoltság, az ijedtség, vagy félelem, a harag mint módosítják a hőmérséketet, vérkeringést, lélekzetvételt. Az öröm pírral borítja arcunkat, az ijedtség következtében a vér lefutása halványokká tesz bennünket, aggódó félelem heves szívdobogást okoz, harag esetében zihál a lélekzetünk. Túlfeszített szellemi munka károsan hat az anyagcsere- és emésztésre, nagy félelem izzadást okoz, túláradó öröm vagy nagy szomorúság könnyeket fakaszt, az evés képzetére a nyál összefut szánkban, visszataszító dolgok emlékezete hányásra ingerel, a szorongó félelem gyorsítja a vese működését és a belek peristaltikus mozgásait, a harag indulata a májra, a mérges bosszúság az epe kiválasztására van élénk befolyással. Az erős képzelődés a testet beteggé teheti és viszont az autosuggestio különben hatástalan szerek használatával is visszaszerezheti az egészséget. Álmunkban, midőn az ellenőrző és gátló folyamatok valamely képzet erejét mitsem csökkentik, gyakran igen erős befolyást gyakorolnak ezek szervezetünkre. Még inkább áll ez a hypnosis tartama alatt bemondott képzetekről, amelyek korlátlan uralmukat kiterjesztik a hypnotizált egész valójára és a tartalmuknak megfelelő változásokat idézik elő.

A *mozgás* körében a suggerált parancs épen úgy

eszközölheti ennek végrehajtását, mint pl. éber állapotban, ha valaki engedelmességénél fogva, vagy mert nem képes magát az adott parancs behatása alól felszabadítani, vagy mert kizárólag az adott parancsra összpontosítván minden figyelmét, ez kényszerképzet hatását gyakorolja rá — megteszi azt, amit mondanak neki.

A hypnotikus *katalepsia* egész hasonmása a természetes katalepsiának, amelyben szintén lehet a test egyes tagjainak bárminő helyzetet adni s azok abban megmaradnak. A kataleptikus egyén a hypnosisban is mozdulatlan és izomzata csak külső mozgatásnak enged és az így megadott állásban aztán meg is marad a kimerülés minden jele nélkül. A katalepsia a középponti idegrendszer kóros elváltozásában gyökerezik, nyilván a hypnosis mint mesterségesen támasztott neurosis, szintén az agyidegrendszer rendellenes állapotát tételezi fel. A hypnotikus *lethargia* sokban emlékeztet a mély, természetes álomra, még inkább a természetes lethargiára, amelyben a lélekzés nyugodt, ritka, mély, pulsus erős, érintkezés a külvilággal hiányzik; különbözik a közönséges álomtól, mert álmodás nélkül történik s egykönnyen a lethargiából valaki fel nem ébreszthető. A hypnotikus lethargiában ez tudvalevőleg könnyen történhetik. Még inkább emlékeztet azonban a hypnotikus lethargia az ú. n. narkolepsiára, amely betegség periodikus álomkórsági rohamokból áll s néha morbus hypnotikusnak is neveztetik.

Az *utánzási* automatikus *mozgásoknak* az ember normális életében találó hasonmását képezi az a tulajdonságunk, hogy társaságban az egyiknek ásitását mintegy ellenállhatatlan készséggel utánozzuk. Még nagyobb a hasonlóság e tekintetben bizonyos betegségi állapotokkal. A malájoknál van egy olyan betegség, hogy az abban szenvedő mindazokat a mozgásokat, amelyeket előtte végeznek, hűsége sen utánozza. Észak-Amerikában (Maine állam) az ehhez hasonló betegség szintén meg van és *Jumping*nek nevezik, míg Szibériában *Myriachit* a neve. Egyébiránt azokat a mozgásokat, amelyeket a hypnotizáló végez a hypnotizált tudtával, az utóbbi olyan parancsnak tekinti, amelyet

verbalsuggestió helyett más érzéki jel közvetítésével adtak tudtára s e tekintetben ezek a mozgások nem utánzási mozgásoknak tartandók, hanem egyszerűen a suggestio által elrendelt, megparancsolt mozgások. Ezek pedig eredetük és mivoltukban e helyen semmiféle külön magyarázatot nem igényelnek.

A hypnotikus állapotot jellemző érzéktehetségi *anaesthesia* és *hyperaesthesia* szintén feltalálható hasonmásaiban a mindennapi élet természetes jelenségei között is. A vakok látási érzékük hiányát lehetőleg tapintással és hallással pótolják. Tudvalevőleg e két érzékük meglepő finomodásra tesz szert a folytonos gyakorlat következtében, amint azt a vakok intézetében különböző módon lehet tapasztalni. Némelyik annyira viszi e tekintetben, hogy tárgyak vagy személyek közellétét vagy távollétét a levegő nyomásából képes kivenni. A szemek érzésével és gyakorlásával a szabadban élő (pásztor, vadász) emberek finomíthatják látási képességüket. Zene- és énekkel foglalkozó családokban a kitünő hallás örökléses lesz.

Aki éhgyomorral van, annak rendesen élesebb a szaglása; hogy az ízlés tehetségét is nagyban lehet tökéletesíteni, mutatják az ingyencek túlhajtott, raffinált igényei.

Gyuladásban levő testrészek rendesen sokkal érzékenyebbek a fájdalommal szemben, míg ellenben narkotikus szerekkel érzéketlenséget (*analgesia*) idézhetünk elő. Mondják, hogy gyakori morfium-befecskendezés hosszabb-rövidebb időre süketséget okoz. Ha figyelmünket valami nagyon leköti vagy hevesebb indulat vesz erőt rajtunk, csekélyebb fájdalommal szemben teljesen érzéketlenek vagyunk. A hasis élvezete gyakran szintén érzékfinomító hatással van. Így a látást és hallást élesítené különösen, sőt az is megtörtént volna, hogy egy hasisélvező az egyik fülével beszélgetést, a másikkal zenét volt képes meghallgatni.

Érzéki csalódások, észleleteink helytelen értelmezései (illúziók) a normális életben is gyakran előfordulnak. Ha úszó jégdarabot a folyó partjáról mereven figyelünk meg, egyszerre úgy tetszik, mintha a jégdarab megállt volna s

mi haladnánk. Az álló vonatról kitekintve, úgy tetszik a mellettünk elhaladó kocsik miatt, mintha mi haladnánk. Ha két párhuzamos vonalat más vonalakkal ferdén keresztüzünk, azok nem látszanak párhuzamosoknak a sok szöglet miatt. A testforgás utáni szédülés, illetőleg az a látszat, mintha a tárgyak fordított irányban mozognának, onnan ered, mivel szemeink még a körforgás bevégezése után is követik egy darabig a forgás irányát. A hasbeszélő olyan hangokat képes előidézni, amelyeket más irányból jötteknek képzelünk, mivel a száj mozgásai alig észlelhetők, ellenben a mély belégzést követő lassu kilégzés alatt a gége és az inyvitorla egyes használata a hangokat elváltoztatja. Egyébiránt füleink könnyen tévedésbe ejthetők. *Carpenter*, londoni physiologus, a következő különös idevágó esetet beszéli el:

Egy fiatal hölgy kiválóan szeretett testvérének halála következtében alvajáróvá lett és ez az állapot nem, mint rendesen történni szokott, alvás közben, hanem ébrenlét alkalmával jelentkezett. Szakadatlanul testvéréről beszélt, ismételtette betegségének egyes körülményeit és közönyösnek mutatkozott minden iránt, ami nem erre az esetre vonatkozott. Egy alkalommal nővére férjét elhalt testvérének tartotta; azt képzelte, hogy az égből jött látogatására és ezen benyomás alatt hosszabb társalgásba bocsátkozott vele. Eltekintve ezen egyetlen nagy tévedéstől, szellemi állapota egészen rendes volt, társalgása értelmes... Szemei nyitva voltak és mégsem ismerhetett meg senkit, még nővérét sem, aki — és ezt meg kell említeni — testvére utolsó betegeskedése alatt nem volt otthon.

A felhozott esetekből világosan kiderül, hogy úgy a tengő élet körében mint az érzékelő tehetségek működéseiben hypnotikus tüneteményekre élénken emlékeztető esetekre bukkanunk az élet rendes, *physiologikus* viszonyai között is. *Pathologikus állapotokban* szintén megtaláljuk az említett hypnotikus tünetemények analogiáját.

Elmebetegségek (idegbajok) alkalmával zavarokat észlelünk a vitális functiók (ütérlökés, légzés, emésztés,

assimilatio), az elválasztások (nyál-, köny-, vizeletelválasztás, gyomornedv-, epekiválasztás), szóval a tengő élet körül.

A mozgási körben megtaláljuk a psychomotorikus zavarokat, amelyek a szándékosság jellegét magukon viselő mozgási tünetények, noha az akarat minden befolyása nélkül csak benső, organikus izgalmi folyamatok révén váltatnak ki a psychomotorikus agyközpontokban. Így a dühös beteg napokon át szakadatlanul végezhet különböző mozgásokat. Itt a mozgásokat nem a tudatos képzetek, hanem az akarattól független organikus izgalmak támasztják, s ezért azokat automatikusaknak kell mondanunk. Hasonló módon váltja ki a hypnotizáltnál a bemondott képzet a megfelelő mozgásokat. Ez ugyanis minden gátlás és ellenőrzés nélkül, a megfontolás és szabad elhatározás kizárásával válthatja ki a kívánt mozgásokat, amelyek szintén spontán automatikus, nem szándékos és psychikus mozgások lesznek. Rigiditást és contracturát találunk a tetániában, a görcsös derménél, a katalepsiában. Ez utóbbiakban itt is megtaláljuk a viaszhajlékonyságot, melynél fogva a test egyes részei, akár a viaszbabunál, megmaradnak azon helyzetben, amelyet nekik adunk. S minthogy ez állapotban az öntudat zavart, az izomérzet pedig a merevedés következtében hiányzik, az elfáradást a kataleptikus nem veszi tudomásul és így közben bámulatra a legkényelmetlenebb helyzetben is képes soká megmaradni.

Hyperaesthesiákat hypnotikus állapoton kívül is mindig találunk, valahányszor a peripherikus érzékszerv vagy ennek vezető pályája, avagy az apperceptio szerve fokozott ingerlékenységet mutat fel. Ugyanis e három jelzett okok egyike okozhatja csak, hogy bizonyos ingerek, az ingerküszöb rendkívüli mélyítésével, a szokottnál erősebb izgalmakat s így intenzívebb érzékeléseket támasztanak. Ilyen organikus alapon támadnak hyperaesthesiák az elmebetegeknél és egészségeseknél is, különösen a látás, a hallás, a szaglás és a tapintás körében.

Igaz ugyan, hogy anatómiai szempontból az ember érzéki tehetségei, érzékszervei a legtökéletesebbek és való-

szinüleg részben ezután is fognak gyakorlás és öröklés által tökéletesedni; igaz ugyan, hogy a működés finomsága tekintetében az ember az állati érzékelő működéseket messze túlszárnyalja (a színek és árnyalatok megismerése tökéletesebb az embernél mint a madárnál; a harmonikus hangvegyületeket nem tudja megkülönböztetni a legjobb fülű ragadozó sem); mindazonáltal az idegrendszer szerkezetéhez képest az emberi rendes érzéki működéseknél intenzívebbek is lehetségesek akár embernél, akár az állatoknál. Így az embernél sokkal élesebb látásu madarak vannak; ragadozó állatok sokkal élesebb hallásuak mint az ember; a kutya egész világnézetét orrával szerzi be; Spallangani három érzékében (látás, hallás, szaglás) megcsonkított bőregereinek rendkívül élesedett tapintása ismeretes: ugyanis a denevérnél a repülő-hártya minden szőrszála idegekkel áll összeköttetésben s így egy-egy finom tapintó-szerv, mely a levegő legkisebb különbségeit is képes tudomásul venni; a pók tán a zene hangjait is tapintással fogja fel; az állatok benső érzékének intenzitása azokat kitűnő légsúly- és nedvmérőkké teszi. Ha a keselyű 50 kilométer távolságról megérzi vagy meglátja a hullát, ha a hím kutya udvarlás idején a nőtényt negyedmértföldnyi távolságról meg tudja szimatolni és ezer ember lábnyomai közül megtalálni a gazdájáéit: épen nem lesz hihetetlen, hogy rendellenes ingerlékenység állapotában igen apró betűket is képes legyen elolvasni, vagy 30 - 40 lábnyi távolságról meg tudja érezni a rózsa illatát a hypnotizált.

Az elmebetegség különféle állapotaiban megtaláljuk még a bőrérzés és a közérzet hyperaesthesiáját is. A magasabb központok hiányos gátló működései következtében, a táplálkozásában hiányt szenvedett agyvelő rendellenesen könnyű ingerlékenységi állapotai az érzéki hyperaesthesiákat adják, midőn a ráható ingereket túlságos kedv- vagy kedvetlenséggel fogadja a beteg. Ugyanígy keletkezik az aesthetikus hyperaesthesia, amely abban áll, hogy a legkisebb aesthetikai hiány is igen fájdalmasan érinti vagy a legkisebb becsű műtermék stb. is fokozott élvezetet szerez

neki. Végre ide tartozik az ethikus hyperaesthesia is, ha a beteg túlságosan résztvesz más szerencséje- vagy szerencsétlenségében, minden hitvány cselekedettől túlzott undorral fordul el vagy indokolhatatlanul rajong minden nagy és nemes dologért.

Ezekből látható, hogy az idegek organikus változásai az érzéki functiók élességét és finomságát rendkívül módosíthatják. Ehhez járulhat psychikus mozzanat gyanánt a várakozás psychikus feszültsége, a figyelem osztatlansága, amelyek közül az első rendkívül élesíti az illető érzéket, az utóbbi pedig nagyban megkönnyíti egyetlen-egy képzet ennél erősebb hangsúlyozását egyéb képzetek rovására. E körülmények szintén némi fényt vetnek a suggestibilitás problematikus tüneteire.

Az elmebetegségek *anaesthesiái* klasszikus mellékdarabot képeznek a hypnotikus állapotokéihoz és ezt annál is inkább, mert ezek többnyire nem organice, hanem psychice vannak feltételezve. Itt ugyanis rendszerint az apperceptio zavara forog fenn, míg a vezetés és a környéki érzékszervek működése egészen normális. Az érzékszervek anaesthesiája többnyire úgy támad, hogy az érzéki folyamatra a hiányos öntudat, a hiányzó figyelem következtében semminemű rectió nem gyakoroltatik. A bőrérzés anaesthesiái a fájdalom-, a tapintó- és a hőérzésre vonatkoznak. Nagyobbára szintén psychikusokban birjákeredetüket. Így a fájdalomérzés szünetelése a psychikus szerv ingerelhetlensége következtében támad. Kihatásában nem ritkán borzasztó eredményekre visz, aminők öncsonkítás, öngyilkosság a legrettenetesebb módokon (megfeszítés, lovak által darabokra tépetés).

A suggestiók által előidézhető egyéni képzelt változásokra emlékeztetnek még a bőr- és izomérzés anaesthesiái közül a következők: Az izomérzés megváltozása következtében több beteg úgy érzi magát, mintha súlyosabb vagy könnyebb lenne, óriási testkiterjedéssel bírna vagy valamely tagja öltött volna szokatlan méreteket. A bőr- és izomérzés együttes megszűnése azt a képzetet támasztja

a betegben, mintha a test azon része többé már nem lenne meg; ha pedig az anaesthesia nem egyes részekre vonatkozik, hanem általános, következésképpen a nemlétezés képzetét támasztja a betegben. A részleges anaesthesia néha a teljes megszűnés képzetét azzal helyettesíti, hogy pl. karja vagy lába üvegből vagy fából van, tehát valamely anyagból, amely az anaesthesiának megfelelőleg vitális functiókra képesítve nincsen.

A közérzet anaesthesiája gyanánt jelentkezik néha az elmebetegeknél, hogy éhséget, fáradtságot, betegséget nem éreznek. Suggestióval tudvalevőleg ezeknek megfelelő közérzeti csalódásokat szintén lehet előidézni.

Az idegrendszer rendellenes állapota végre *illúsiókat* is támaszt az elmebetegeknél. Ez olyan érzéki észrevétel, »amely az apperceptio szervéhez való útjában meghamisítatik és a tudatot az érző folyamat kútforrására nézve tévedésbe ejti.«

Az érzékszervek sajátos tulajdonsága, hogy meg nem felelő, inadaequat ingerekre is csak úgy reagálhatnak, amint azt specifikus energiájuk természete megengedi. A látás érzéke akkor is fényérzettel felel, ha az inger nem fény volt, hanem pl. nyomás a látó idegre. Mikor az ilyen érzet a neki megfelelő képzetet támasztja, az elmebeteg, akinél az öntudat fogyatékos, az okoskodás, az ítélet gyöngé, valamely indulat pedig igen heves lehet, ezt projiciálja s azon meggyőződésben él, hogy illúziójának valamely valóságos tárgy felel meg. Az ép eszű ember az illúsiót felismeri a maga forrásában és helyes ítélettel ment marad téves képzeleteinek megtestesítésétől. Így pl. a fülzúgást vagy szemkáprázást, tisztán subjectiv érzeteknek, külső ható ok nélkül támadt egyéni organikus módosulásnak tekinti; az elmebeteg ellenben józan meggondolással nem képes érzelteit így értelmezni, és az ördög- vagy kísértetnek, a fülzúgást pl. fenyegetésnek vagy szidalmazásnak tekinti, mint a mely képzetek az üldöztetési tébolyodottságban szenvedők általános lelki állapotának épen megfelelők.

Még találóbbak a hypnosis illúsióira való vonatkozá-

sukban az elmebetegség amaz illúziói, amelyek nem onnan eredtek, mintha a peripherikus érzékszerv vagy a percipiáló központok működése lenne rendellenes, hanem az apperceptio meghamisítása következtében. Az ilyen — psychikusnak nevezett — illúzió a figyelem gyöngeségében vagy az észrevétel hiányos voltában vagy mindkettőben együttvéve leli magyarázatát.

Az elmebetegnél, ép úgy mint a hypnotizáltnál, az öntudat szűkebb körre szoríttatik. Amannak betegsége következtében korlátozt a gondolköre, emennél a túluralgó suggestio okozza ugyanezt. Az érzéki ingerület ennek következtében az apperceptióban olyan módosulást szenved, amely ugyan megfelelő egyéni lelki dispositiójának, annál kevésbbé azonban az ingert okozott objectív tárgynak. A psychologikus mechanizmus az így támasztott képzetet aztán kivetíti a dolgok rendjébe, abban a hiedelemben, hogy miként egyéb esetekben, úgy ezúttal is valóban létező és megfelelő tárgytól eredt az észrevétel.

Igy pl., ha olyan ember, aki hisz a kísértetekben, éjjel a temetőn keresztül megy, erős félelme következtében a legkülönfélébb dolgokat, pl. valamely sírkövet, egy átsurranó emberi alakot, valamely fehér leplet azonnal kísértetnek tart. A nagyon féltékeny ember a legközömbösebb tekintetek vagy megjegyzésekből is sokatmondó hűtlenségi bizonyítékokat olvas ki. A fülíg szerelmes hódolata tárgyában mindent idealizál, és annak mindennapos tulajdonságait vagy éppen hiányos oldalait is a bevégzett tökély nimbusával veszi körül. Séta közben találkozunk valakivel, a kit bizonyos távolságból X-nek vélünk. Ez a praeoccupáló gondolat, társulva a figyelem lazaságával, a szembeötlő különbsétek dacára is fentartja említett hiedelmünket, amelyből csak akkor ábrándulunk ki, ha egészen közelébe érünk az illetőnek vagy megszólítjuk azt. Ha a hypnotizáltnak kezébe vonalzókat adunk, azzal a kijelentéssel, hogy az kard, figyelmének csekély foka, megzavart öntudata, hiányos okoskodása, ellenállásra való képtelensége a suggerált képzet következtében lassankint megerősíti illúziójában.

Az elmebetegségben is az érzéki csalódás rendesen meg szokott felelni a pillanat érzésének és gondolkodásának. Aminők a tudatos lelki élet gondolatai vagy a nemtudatos lelki élet hangulatai, olyanok rendesen az érzéki csalódások tárgyai is. A búskomor beteg folyton valamely szerencsétlenségtől rettegvén, üldözőit látja az egészen közömbös emberekben is, a legártatlanabb dolgokban ellene szótt veszedelmes cselszövéseket sejt, minden zöreijben ellene szórt szidalmakat hall, ételben s italban mindenütt mérgezést szimatol.

Megjegyeztük a maga helyén, hogy suggestióra csak lassú fokozatossággal támadnak a kísérleti személy illúziói. Ugyanez az eset forog fenn rendesen az elmebetegeknél is. Így a látás illúziói és hallucinációi eleinte csak árnyyszerűek, az árnyjáték alakjaira emlékeztetnek, a betegség előrehaladtával testet öltenek fel, teljes plasticitásra emelkednek.

Miként suggestióra úgy az elmebeteg illúziója következtében is a legvadabb dolgok képzetei merülhetnek fel. *Esquirol* egyik nőbetegének az a fixa ideája támadt, hogy egy egész zsinat tanakodik a hasában. A szorgos kórházi vizsgálat kimutatta, hogy idült hashártyalobban szenved. Valami Jurien Péter nevű elmebeteg ama hiedelemben élt, hogy két lovas katona ütközik össze a hasában. Kólikaszerű fájdalmait ugyanis tévesen értelmezvén, ilyen illúzióvá gyúrta át. A középkorban az incubus és a succuba (álomban fajtalankodó him- és nődémonok a boszorkány históriákban) téveszméje kóros ivarérzetek következtében támadt. A pruritus vulvae a meggyaláztatás illúzióját költheti fel.

E fajta illúziók normális állapotban is támadhatnak hyperaesthesia folytán, midőn olyan vegetatív folyamatokat is appercepial a tudat, amelyek különben tudatosakká lenni nem szoktak.

A hypnosis hallucinációi szintén megtalálják a maguk analógiáit az éber állapotban.

Iszákosoknak néha az a hallucinációjuk, hogy takarójukon pókok s egyéb útálatos állatok mászkálnak s tényleg kezeikkel utánuk is kapkodnak. Az eleven fantázia e

képzeteket megtestesíti s azon hiedelemben ringatja a beteget, hogy szemei előtt valóságban is léteznek a képzelt dolgok.

Támadhatnak hallucinációk oly anyagokkal történt mérgezések alkalmával is, amelyek utánözva a strychninnek a gerincagyra való hatását, az érző dúcsejtek ingerlékenységét fokozzák, minők pl. a belladonna, az opium, a hásis, a hyosciamus.

Finlay az opium élvezése következtében támadt hallucinációkról a következő leírást adja:

E való világ összes nyomorúságai egy csapásra eltűnnek s az álmadozó egy ideig tündériesen bájos világban él. Értelmi tehetsége képzelő tehetségének bájos képeiiben rendkívül gazdag anyagot talál, amely ragyogó pompájában tárul elé. Egy másiknál ellenben a varázsserejű fantázia rémalakokat vetít a lélek szemei elé s belekergeti azt a félelem és szenvedés paroxismusába, sőt olyan rettegésbe hozza, mintha a képzelt szellemek és síri démonok nem képzelt, álomszerű alakok lennének.

Briérre de Boismont, párisi elmegyógyász, néhány francia úr hásis okozta részegségi állapotáról a következőket írja:

Sajátságos látvány volt ez embereket szemlélni, akik örültek módjára viselkedtek. Beszédjeik összefüggésnélküliek, tetteik esztelenek. Az egyik azt mondta a másiknak, hogy hajlandók lennének egyik szemüket vagy fülüket elveszíteni egy második nyelvért, hogy így mindazt elbeszélhetnék, amit átéltek. Kinyilvánították, hogy igen jól tudják, miszerint a bolondság egy egészen különös nemének örült áldozatai. Hébe-hóba kivették zsebóráikat és a hozzájuk intézett kérdésekre egészen okos válaszokat adtak, majd ismét folytatták maguk között beszélgetéseiket, hol világos öntudattal, hol meg deliriumban. Az idő- és térre vonatkozó fogalmaik feltűnően zavartak voltak. Így pl. D. ur a nápolyi Pantheon köveit látta szemei előtt, amint azokat a munkások helyeikre rakták és azon vidékeket, amelyek figyelmét magukra vonták, apróba menő részletességgel írta le. A hallás és látás érzékszerve

rendkívül éles lett. A mult eseményeire való visszaemlékezés annyira élénk lehetett, hogy azokat való dolgok módjára vélték szemeik előtt lezajlani. Semmi jel sem mutatott azonban arra, mintha más gondolatát képesek lennének kiolvasni és semmit sem tudtak képzelni, amit már azelőtt nem ismertek volna. Az egész idő alatt tudatában voltak szavaiknak és tetteiknek, nem állhattak azonban ellene a késztetésnek, hogy hangosan ne nevéssenek, ne táncoljanak, szóval, hogy mindama bolondos dolgokat valóban megtegyék, ami csak megvillant agyukban.

Finlay olyan esetet is említ fel, amelyben minden a képzelhető tehetséget rendellenesen ingerlő méreg vagy bódító szer használata nélkül támadt az erőteljes hallucinatio. Bizonyos de Quincey abban a képzelődésben élt, hogy egy rothadó hulla őt gyakrabban meglátogatja, ágyába melléje fekszik s hogy olvasás közben vállain áthajolva dögleletes lehellelével fojtogatja, vagy hogy egy egész csomó utálatos csontváz társaságában jönne hozzá s így szobáját valóságos csontházzá alakítja át.

Megjegyzem azonban, hogy esetleg a fent leírt tünetény részben bizonyos kóros érzet illuziórius értelmezése is lehet. Így pl. hemianaesthesiában szenvedő betegeknel nem ritkán az az érzécsalódás fejlődik ki, mintha valamely idegen egyén vagy hulla feküdnék mellettük az ágyban. Így *Maadsley* egy betege, aki féloldali anaesthesiában szenvedett és ezen az oldalán korlátolt convulsiói voltak, abban a hiedelemben élt, hogy mellette fekszik valaki, aki őt folyvást ütlegeti. Egy ilyen pathologikus esetben aztán az a körülmény, hogy olvasás közben is zavarja a hulla, vagy hogy hozzá illő társaságban jár el látogatására, a fantázia rendes működése az eszmetársítás törvényének értelmében.

Valóságos érzetek csalódásos kommentálása gyakrabban okoz elmebetegeknel ilyen hallucinációszerű illusiókat. A bőr capilláris vérbőségének ingadozásai, csúzos bántalmak, hyperaesthesiák stb. nem ritkán képezik szervi alapját bizonyos üldöztetési illusióknak, hogy pl. a beteget magnetizálják, vagy szurkálják, mérget szórnak rá stb.

Dr. *Carpenter* beszéli, hogy egy kir. ügyészt azzal bíztak meg, hogy ellenőrizze egy gyermekhulla kiástatását, miután az anyát gyermeke megmérgezésével gyanúsították. Mikor a koporsót kiemelték, az ügyész határozottan állította, hogy világosan érzi a hullaszagot s e közben olyan rosszul lett, hogy el is ájult. Mikor azonban a koporsót kinyitották, üresnek találták azt.

A hallucinációnak *Hagen* által adott leírása, amely szerint az olyan folyamat, amelyben valamely subjectiv kép (hang, szó, fényérzet) valóságos érzési észrevételekkel egyidejűleg és ép oly objective, ép oly testiesen lép fel, mint az utóbbiak és ennek folytán az utóbbiakkal egyenértékű kép gyanánt lesz felfogva és ehhez képest *érzéki képzelődésnek*, (az illusiót pedig *érzéki tévedésnek*) lehetne nevezni, a hallucinatio ezen leírt jellemzése nagyban egyengeti az utat annak megértésére, hogy a suggerált mindenható képzet a fantázia erőteljes ingerlésével miként képes gondolt eszmék, kimondott szavak segélyével a kísérleti személy elé látszatra való dolgokat varázsolni.

Psychophysikai szempontból a valóságos tárgyak érzéki észrevétele épen olyan érzéki folyamat, mint a hallucinatio, csak a keletkezési módjuk különbözik egymástól. Az érzéki észrevétel kívülről, a hallucinatio belülről támadt képzetinger következtében jó létre. E képzetinger okát azonban a hallucinációban, a központkívüli észrevételek módjára, az idegek környéki végére, a külső térbe helyezik ki. A hallucinációban tehát a szokatlan magas fokra felcsigázott képzelődés a tisztán subjectiv idegingerületeket külső, tárgyi észleletekké változtatja át. A hallucináló olyan világosan lát és hall, mintha tényleg létező tárgyak és valóságos hangok támasztották volna a megfelelő érzékléseket.

Az érző idegek két oldali vezető képességgel bírván és minden érzéki képzelés a megfelelő érzékszervek perciáláló sejtjeit élénk ingerületre hangolván, a hallucinációk alkalmával a központkívüli vetítés törvényének értelmében érzékszerveink ingerülete a külső térbe helyeztetik ki. Az ilyen fokozott érzékszervi ingerület támadhat úgy physio-

logiai mint pszichikai okok következtében. Amazokhoz tartozik pl. a központi idegrendszer vérszegénysége, amely annak fokozott ingerlékenységét involválja; idegbántalom, amelynek jellegzetes tulajdonsága szintén a központi idegrendszer fokozott ingerlékenysége; bizonyos mérgezések. Emezekhez mindazon érzelmek, indulatok, képzetek, amelyek intensív izgalmak előidézésére alkalmasak, minők az aggodalmas várakozás indulatai, (félelem, ijedtség), a lelkesedés, valamely érzéki tárgyba való mélységes elmerülés (így magánfogság alkalmával a lelkiismereti furdalás, a szabadság utáni mohó vágy, a helyzet tűrhetetlen voltának élnék érzete, a képzetek szűk korlátai következtében a reproductio s a képzelődés élnöksége), *a hypnotikus állapotban pedig a suggestiónak a suggestibilitas belterjességének megfelelő intenzív ereje.*

Az elmebeteg, csak úgy mint a hypnotizált, összetéveszti hallucinatioit az objectiv észrevételekkel. Ugyanis öntudatának homályos vagy indulatának heves volta az ellenőrző, kijavító meggondolást lehetetlenné teszi.

A káprázat néha egészséges, éber állapotban is előfordulhat. A legtöbb elmeorvos felfogása szerint egyes hallucinációkból joggal nem következtethetni az illető személyek agyának általános zavartságára. Mohamed, Socrates, Benvenuto Cellini, Pascal egyes hallucinációik dacára sem sorozhatók az elmebetegek közé.

A hypnotikus állapot *emlékezeti zavarai*-nak hasonmásait a hypnózis kivül úgy az egészséges, mint az elmebeteg emberek életében szintén megtalálhatjuk. E végből hivatkozni fogunk a *hyperamnesia*, az amnesia és az ú. n. kettős emlékezet eseteire.

G. H. Schubert beszéli, hogy egy olasz grófnő (Solari), aki gyermekkorában franciául jól megtanult, idővel azonban ezt a nyelvet egészen elfelejtette, egy lázas betegsége alatt anyanyelvét, az olaszt tökéletesen elfelejtette, ellenben folyékonyan kezdett franciául beszélni.

Egy másik grófnő heves görcsök következtében úgy elvesztette emlékezetét, hogy beszéd alkalmával nem jutot-

tak eszébe a szavak; ellenben írásközből nem mutatkozott a fogyatkozás, még kevésbé a szavak megértésében olvasás alkalmával. H. v. K-nál egy-egy erős fénysugár elégséges volt arra, hogy csak az imént támadt képzeteket az emlékezetből kitörölje. Egy olyan esetet is említ fel a többi között *M. Wagner* bölcséleti anthropológiájához való adalékaiban, amelyben a karlsbadi víz használata következtében valaki kigyógyult hűdéses bántalmaiból, azonban emlékező tehetsége igen zavart lett.

Mindennapi tapasztalásunk bizonyítja, hogy olyan dolgok, a melyekről látszólag már teljesen megfeledkeztünk, hirtelen eszünkbe juthatnak. Epileptikus betegek néha meglepően erős emlékező tehetségről tesznek tanúságot. Nagy lelki rázkódások alkalmával többször rendkívül fokozódik az emlékező tehetség. Mondják, hogy a vízbefuló végső perceiben egész életét látja maga előtt elvonulni. Egy deliriumban levő asszony elkezdett latin verseket szavalni, ezeket ugyanis egy valamikor nála lakott tanulótlól hallotta gyakrabban ennek tanulása alkalmával, de idővel egészen elfelejtette.

Az *amnesia* példáját látjuk annál, aki mély álomból ébredve fel, egyelőre semminemű álomképekre vissza nem emlékezik, amelyek azonban később eszmetársítás révén vagy önként is tudatába léphetnek be. Az alvajárók mindarról, amit ez állapotukban elkövettek, éberlétükben mit sem tudnak. Lázas betegségeken szenvedők gyakran szülőiket, hitves társaikat sem képesek megismerni. Olykor az agyra gyakorolt pusztá nyomás elégséges, hogy a visszaidéző képzet, az emlékezet működései zavart szenvedjenek. Néha megesik, hogy egyes korszakok, személyek, szavak stb. esnek ki az emlékezetből.

A hypnotikus *kettős emlékezetre*, kettős öntudatra (amelynél a hypnosis alatt történetekre az ébrenlét alatt nem, csak egy következő hypnosis alatt képes a hypnotizált visszaemlékezni, viszont az ébrenlét viselt dolgait csak az ébrenlét egyéb szakaiban, nem pedig a hypnosisban képes visszaidézni) megvan szintén a nem-hypnotikus analogia.

Ismeretes ugyanis, hogy képesek vagyunk rég mult és tőlünk távollevő dolgokra, ezeket egymással összekapcsolva, úgy visszaemlékezni, hogy minden egyéb közbeeső dologra nem reflektálunk, föltéve, hogy bizonyos tulajdonságaiknál fogva erre alkalmas képzetek bennünk ama régi és távoli dolgok emlékezetét felidézik. A hypnotizált a hypnosis alatt ugyanis szintén akkor emlékezik vissza az előző hypnosis alatt történetekre, midőn alkalmas képzetek segélyével a hypnotizáló őt ezekre rávezeti.

Beattie angol tanár egy különösen idevágó esetet említ fel: Ismerek, úgymond, egy lelkészt, aki, miután vagy tizenhat évvel ezelőtt egy gutaütési rohamból kigyógyult, mindazt elfelejtette, ami az utóbbi négy év alatt történt; ami azonban ezen évek előtt történt, mindarra igen jól emlékezett. Ez utóbbi négy évből való lapok e szerint neki sok élvezetes órát szereztek, amennyiben minden az újdonság meglepő hatását gyakorolta rá és pedig annál is inkább, mivel e négy év alatt igen fontos események történtek, mint a mostani király trónralépte és az utolsó háború számos diadala. Lassankint a hiányzó ismereteket, részint emlékezetének ébresztgetésével, részint tanulással mind megszerezte.

Ilyen periodikus amnesziákat, amelyek az említett alternáló öntudatot hozzák létre, már *Haller*, az öregebb *Darwin* és sok időnkbeli orvos is megfigyelt. Physiologikus ok gyanánt felteszik, hogy e kettős élet a nagy-agy két hemisphaerájának alternáló működésében lelné magyarázatát.

Az emlékezet *negatív* csalódásai a rendes lelki élet mindennapi tüneményei közé tartoznak. Gyakran megtörténik, hogy bizonyos személyekre, dolgokra, eseményekre stb. vissza nem emlékeztén, azt hiszszük, hogy azokat csakugyan soha sem tudtuk, ismertük, nemsokára rá azonban az eszmetársítás valamely módjának segítségével világos lesz előttünk, hogy csakugyan benn voltak már azok tudatunkban valamikor, idővel azonban feledésbe mentek.

Az emlékezet *positív* csalódására a lelkileg rendes életben például szolgálnak némely hazugok azon esetei, midőn

valamely általuk költött eseményt annyiszor beszélnek el, hogy utoljára maguk sem tudják: igaz-e az vagy csak képzeletük hazug szüleménye. A hysterikusoknál is gyakran fordul elő, hogy túlizgatott, változékony képzelő tehetségüknél fogva gyakran való eseménynek tartják képzelt elbeszéléseiket; opium- és hásis-élvezőkkel is megtörténik, hogy az idő- és helyviszonyokra vonatkozó fogalmaik különben is igen zavartak levén, mint saját élményeiket adnak elő olyan dolgokat, amelyeket soha sem tapasztalhattak, élhettek át. Sőt ébrenlét, vagy physiologikus alvás alkalmával is lehetséges az emlékezet e fajta tévedéseit suggestióval előidézni. Ha ugyanis valaki nagy határozottsággal suggerál bizonyos eseményeket mint valóban megtörténteket a kísérleti személynek vagy ennek jelenlétében másoknak beszéli el, azt hiszi az illető, hogy mindaz vele vagy jelenlétében csakugyan megtörtént.

Bernheim tanár beszéli a következőket:

Egyik betegemet alva találom; már többször hypnotizáltatott, suggestibilis, hallucinatióképes, ébredés alkalmával amnesia. Alvás alkalmával így szólok hozzá: Tudtam jól, hogy miért alszik most. Az éjjel nem aludt, szomszédja, a 6. sz., zavarta önt, köhögött, aztán énekelt s kinyitotta az ablakot; később igazított a tűzön és olyan zajt ütött, hogy minden beteg felébredt rá! Néhány perc múltával felébresztem. Szemeit dörzsöli, azt hiszi, hogy magától ébredt fel és mire sem emlékezik. Azt mondom neki: „Hát ön az egész napot átaluszsza?” »Nem, feleli, hanem az éjjel nem tudtam aludni.« „Miért?” »A 6. sz. beteg nyugtalankodott, köhögött, nyöszörgött és nem tudom még mit nem cselekedett, énekelt és mintha deliriumban lett volna. Végre kinyitotta az ablakot s igazított a tűzön.« „Igaz ez, hallotta ön?” »Minden bizonynyal, akik a teremben vannak, mindannyian hallották.« Aztán feldolgoztatom vele még tovább ezt a témát és újabb, nem az álom alatt bementett emlékezeti csalódásokat támasztok. „És a többi beteg nem szólt semmit? mit mondott a 4. sz.?” »A 4. sz. azt mondta, hogy tegye be az ablakot és ne üssön ilyen lármát. Aztán gorombaságokat

mondtak egymásnak, a 4. sz. felkelt, nekiment és verekedtek!« „Itt volt a betegápoló nővér?“ »A nővér nem tudta őket lecsendesíteni.« „Akkor bizonyosan bejött az igazgató? Láttá őt kék hálókabátjában?“ »Igen, hálókabátjában belépett és kijelentette, hogy ma mindakettőnek kiteszi a szűrét.« „Mindez nem igaz, hiszen maga ezeket csak álmodta!“ »Nem álmodtam, mert teljesen ébren voltam. A többi beteg is mind bizonyíthatja! Sorban megkérdezem a terembei egészen ébren levő többi beteget. A tizennégy közül heten látták és hallották az elbeszélte dolgokat; mind meg voltak győződve a felől, hogy azok csakugyan megtörténtek. Ez a hét suggestibilis, azelőtt már hypnotizált egyéniség volt. Egy psychikus zavartság nélkül levő paralytikus, meglehetősen értelmiséggel, nem rosszakaratu, s azért simulatióról nem gyanúsítható, vontatott, egyhangú beszédjével ezeket felelte: „Beszélni hallottak ezek felőle, mondom neki, de nem láttak semmit!“ »De én egészen világosan láttam, hiszen én nem aludtam.« „Hány órakor történt?“ »Úgy tizenkettő és egy között.« „Ki kezdte?“ »A 6. sz., aki olyan zajt ütött s kinyitotta az ablakot.« „Láttá maga az igazgatót?“ »Az igazgató úr hálókabátban jött, oda ment a 6. sz. ágyához és azt mondta, hogy ma mindakettőnek kiteszi a szűrét.« Egy másik az állítólag megtörténteket oly aprólékos részletezéssel és annyi természetességgel adta elő, hogy az ember meg mert volna esküdni azok igaz voltára. A 6. sz. beteg, akit az egész láрма okának tekintettek, mivel kevésbé volt suggestibilis a többinél, semmire sem emlékezett; a retroactiva hallucinatio nála nem sikerült.

Az emlékezet zavarai az elmebetegeknél is fellelhetők.

Az emlékezet erősebbnek mutatkozik izgalmi állapotok (mania) alkalmával. Ilyenkor a képzetek reproductiója nagyban meg van könnyítve, a képzetek visszatérése igen könnyű s azok egészen világosan lépnek a tudatba.

Búskomorság alkalmával ellenben az emlékező tehetőség rendesen tetemesen meggyöngül. Az emlékezeti képek, illetőleg a készség azok visszaidézésére, nem vesztek ugyan el, azonban azok visszaidézését nagyban megnehezíti a rest

társítás: a képzelet kevés s a kedélyállapot természetének megfelelő képzetekre való korlátozottsága és azon körülmény folytán, hogy a búskomorság tartama alatt szerzett képzetek az érdek és figyelem fogyatékossága következtében kevésbbé színezettek, gyöngébben hangsúlyozottak.

Emlékezeti csalódások is fordulnak elő elmebetegek-nél. Ezek abban állanak, hogy bizonyos helyzetek vagy események felmerülése alkalmával a jelenlegi apperceptiót, amely csak hasonló a múlt emlékezeti képéhez, ezzel azonosnak tartja a beteg, mintha a dolgot látta, a helyzetet valamikor már átélte volna. E csalódásokat azonban gyakran kíséri a bizonytalanság, a nyugtalanság az iránt, hogy vajjon csakugyan meg van-e a múlt képzeleteivel a jelenlegieknek azonossága.

Némely lelki betegségben (súlyos agyelfajulás) az idő- és helytudat mély zavarai tűnnek fel az emlékezet gyöngülése folytán.

Vannak esetek, midőn a beteg a közelmúlt emlékezetét teljesen elveszítette és csak a távolmúltban él már. Létezésének e hiányossága gyakran több évre is kiterjed.

Viszont vannak olyan betegek, akik ép elmeéletük elmúlt éveit felejtették el, vagy annak eseményeit más személyre viszik vissza és saját existenciájukat, elmebajuk kezdetétől vagy annak bizonyos szakától fogva számítják.

Néha a beteg múltjának és jelenének teljes tudatát elveszíti és azon hiedelemben él, hogy neki nincs személyi létezése, hogy meg van halva.

Más esetekben az én kettéhasad és a betegben a kóros én mellett a régi ép én is felmerül, vagy pedig a kóros én oszlik szét több különvált énre, bizonyos téveszmekörök uralma alatt. E többszörös én azonban az egységes testiség érzete és az időbeli egymásután következés tudata által még annyira-mennyire egybe van fűzve.

Igen ritkán az is megtörténik, hogy a kettős én között minden összefüggés megszakad, a roham körébe az ép élet semmi emléke át nem nyúl, azokra pedig, amik a roham tartama alatt történnek, az ép lelki élet tartama alatt nem

emlékezik. A személyiség ily módon való megkettőződése szembeötlőleg emlékeztet a somnambulismus és a hypnotikus állapot szellemi kettős életére.

A szellemi tehetségek, az *értelem és akarat* területén, szintén találni változásokat hypnosison kívül is, amelyek élénken emlékeztetnek ama rendellenességekre, aminőket a hypnotikus állapot elének tár. Ilyenek az értelmi tehetség működéseinek szokatlan fokozódása, a személyiség megváltozása; az akarat működéseiben annak hatványozottsága vagy meggyöngülése.

Igy alvajárókról olvashatni, hogy somnambul állapotukban képesek olyan problémákat megoldani, amelyekeken éber állapotban hiába tettek kísérleteket. Így képesek megoldani bonyolódott számtani feladványokat, ékes szónoki beszédek kidolgozni, orvosi értekezéseket megszerkeszteni stb.

Finlay felemlíti, hogy közönséges alvásban is képesek vagyunk álmunkban olyan társalgást folytatni, amely a gondolkozási erő nem csekély fokát veszi igénybe; előadásokat tartunk vagy vélünk hallgatni, költeményeket készítünk, adunk elé vagy hallgatunk. Dantéről beszélük, hogy a *Divina Comedia* tervrajzát álmában fogalmazta. Voltaire *Henriade*-jának egy részét álmában készítette. Burdach physiologus tudományos teoriájának egyik sarkalatos pontjára szintén álmában bukkant rá.

Személyelváltozásokat a közönséges álomban igen gyakran találhatni. Álmunkban gyakran előfordul, hogy életkorunk valamely korábbi szakában levőnek érezzük magunkat. Így gyakori az eset, hogy álmunkban fiatal embernek, tanulónak képzeljük magunkat, aki középiskolai tanulmányaival foglalkozik, érettségi vizsgálaton vagy szigorlaton felel, írásbeli dolgozatot készít stb.

Schütz Scholz brémai kórházi orvos következő nevezetes álmát említi fel:

Nehéz testi fáradozások után egy szellemileg és kedélyileg kimerítő nap alkonyán, miután órát felhúztam és az éjjeli szekrényen elhelyeztem, ágyba feküdtem és

a még égő lámpa dacára rögtön elaludtam. Csakhamar a nyílt tengeren éreztem magam egy előttem jól ismert hajó fedélzetén. Ifjúnak éreztem magam és belemerültem a kilátás élvezetébe. Hallgattam a tenger moráját és aranyos fényfelhők öveztek körül. Hogy ez meddig tartott, nem tudom, de végtelen hosszú időnek tetszett. Erre megváltozott a jelenet. Szárazföldön éreztem magam és hirtelen megjelentek előttem rég elhalt szüleim üdvözlésemre, aztán templomba vezettek, ahol hangos orgonaszó volt hallható. Örvendeztem mindezek fölött, de csudáltam is egyúttal, hogy feleségemet és gyermekeimet szintén ott találtam. A lelkész felszállt a szószékre és elkezdett prédikálni, én azonban semmit sem tudtam megérteni, mivel az orgona még egyre szólt. Ekkor megragadtam fiamat kezénél fogva, hogy felvigyem a toronyba, azonban ismét változott a jelenet — fiam helyett egy tiszt mellett állottam, aki ugyan régi ismerősöm volt, de már évekkel ezelőtt elhalálozott. Majd katonaorvosnak álmodom magam a hadgyakorlatnál és igen csodálkozom őrnagyunk fiatal voltán, midőn hirtelen egész közelemben minden várakozás ellenére, egy ágyút sütnék el. Megijedvén felugrom, felébredek és észreveszem, hogy az álmodott ágyulövés abban találja természetes magyarázatát, hogy valaki hálósobám ajtaját kinyitván, azon át belépett. Egész örökkévalóságot éltem át álomban, amint azonban órára yetettem egy tekintetet, kiderült, hogy álomba merülésem óta nem múlt el több egy perc-nél, tehát sokkal kevesebb idő, mint amely alatt mindezt el lehet beszélni.

Néha egyéniségétől egészen különböző más személynek tartja magát az álmodó. Így egy tiszt, aki rajongott Hannibalért, egy alkalommal azt álmodta, hogy mint Hannibal egy képzelt csatát vívott. Mások császár, — király, — római pápának st. álmodják magukat.

Az értelmi működések e fajta módosulásait megtaláljuk az elmebetegeknél is.

Ismerettani igazság, hogy képzet nélkül nincs értelmi működés. *Omnis cognitio incipit a sensu. Species intelligi-*

biles a phantasmatibus abstrahuntur. A képzelés gyorsasága e szerint mértéke az értelmi működés fokozódásának. Az értelmi működések átmeneti, szokatlan fokozottságát találjuk az elmebetegeknél, midőn az agyizgalom a szokottnál intensivebb levén ez a képzeletfolyamatok gyors lepergésében talál kifejezésre. Miként az egészséges ember derült kedélyállapotban, vagy enyhén izgató szerek vétele után, minők pl. bor, kávé, thea stb. fokozódott könnyűséggel alkotja képzeletét, úgy a dühös beteg is elmebeli és emlékezeti lelki működéseit meglepő gyorsasággal és szokatlan könnyűséggel képes eszközölni. Ilyen állapotban sokat és a szokottnál választékosabban beszél, képzeletét találó kifejezésére szavak és hasonlatok bőségesen állnak rendelkezésére, megjegyzéseiben nem ritka dolgot képeznek a finomabb árnyalatok, a szellemes vonatkozások, az ötletes megjegyzések.

Igaz ugyan, hogy folytatólag a dühöngőnél a képzetek, az eszmék annyira túltengő áramlata lép fel és hogy ezek összefűzésében a logikai kapcsolatot is hiába keressük, azonban mi analógiánkat ezen stadiumig nem is viszzszük, nekünk elég volt rámutatni arra a hasonlóságra, amely a dühöngés kezdetén található a hypnotikus tünetmennyekkel.

Viszont a hypnosison kívül egyéb állapotokban is megtörténik, hogy az apperceptio, nevezetesen pedig a képzetek reproductiója jelentékenyen meg van nehezítve. Amit ép elméjű egyéneknek is lehet átmenőleg tapasztalni néha, pl. gazdag lakmározás után, midőn néha a tudat teljes ürességével, minden képzet nélkül bámul maga elé az illető vagy sok éjjelezés után, midőn valaki üres elmével »egészen butává lesz,« vagy teljes testi és lelki kimerültség esetében neurasthenikus bántalmakban: — ennek klasszikus képét adja a búskomorság és elmegyengeség állapota. A melancholikusknál mindennemű lelki functió rendellenes gátlást szenved, de különben is képzelő köre nagyban szűkítve van, mivel csak a kóros hangulatának megfelelő búsongó képzetek merülnek fel tudatában és az ezekkel járó kellemetlen érzések szintén visszahatnak a képzelő energia csökkentésére

és így eléáll a képzelet szokatlan lomhasága, amelyben a felmerülő képzetek száma korlátolt és azok minősége színezetlenül egyhangú marad. A bemondott képzet a suggestio révén pillanatra szintén támaszthat ilyenféle functionális zavart a középponti idegrendszerben s ez analogiája lenne az értelmi és emlékezeti psychikus gyöngüléseknek az elmebetegségek említett valóságos vagy látszatra hasonló eseteiben.

A személyváltozás téves képzetének példái nagyon is ismeretesek. Mindenki tudja, hogy az elmebetegek gyógyintézeteiben mindennaposak a téveszmék, amelyek értelmében az egyik Julius Caesarnak, a másik Nagy Napoleonnak, a harmadik Vilmos császárnak stb. tartja magát. Megtörtént állítólag, hogy ily intézetben valaki mint vezető körül vitt egy látogatót, akinek értelmes, szakértő magyarázataival igen kedves szolgálatot tett, míg végre abból a körülményből — mivel egy elmebeteget szánakozólag olyannak mutatott be, aki magát a Fiu-Istennek tartja, holott ez már csak azért is lehetetlen, mert ő akkor, lévén az Atya-Isten, csak ismerné az illetőt — kiderült, hogy bizony ő is az intézet gyógyulást igénylő rendes lakói közé tartozik.

Az *akarat* tudvalevőleg szintén módosulásoknak van alávetve a hypnosis tartama alatt a suggestiók természetének megfelelőleg. A hypnosis tartama alatt, mondtuk, még akkor is, ha a suggestio posthypnotica lett volna. Ugyanis a posthypnotice végzett cselekvés végzése olyan állapotban történik, amely az egyszer adott hypnosis megszakítás után következő folytatásának vagy egy újabb hypnosisnak tekinthető. A bemondott képzet uralma alatt álló nincs ekkor birtokában teljes tudatának és egészen ép szabadságának, lelki erejét megbénítja a suggestio, amelynek, mint egy nyugtalanító kényszerképzetnek ösztönszerűleg kénytelen engedelmesskedni.

Az akarat, mint egyéb tehetségek is, vagy erősödik vagy gyöngíthető a suggestio által. Ennek analog példait a hypnotikus állapoton kívül is megtaláljuk.

Arra, hogy auto- vagy allosuggestiók által az akara-

tot energikus cselekvésre, erőteljes elhatározásokra lehet bírni, a mindennapi tapasztalás a leghatalmasabb bizonyítékokat szolgáltatja. Bizonyos eszmék, érvek, amelyeket reflexio közben az ember magamagának suggerál, indító okok gyanánt szerepelnek az akaratra nézve. Sőt eltekintve ezeknek az értelem által közvetített indító hatásától, direkte az akaratot magát is befolyásolhatjuk ez értelemben olyképen, hogy a határozatlanság, a habozás kiküszöbölésével, valamely irányban cselekvésre indítjuk az akaratot egy ellentmondást nem tűrő, pro- és contra-érveket elhanyagoló kategorikus imperativussal, amelynek következtében végre akarunk és teszünk valamit. Így a hypnotizáltat is erélytelen, passiv magatartásából bizonyos határozott irányba tereli a suggestio a maga többé-kévesbbé ellenállhatatlan erejével. A magán és közélet legszembeötlőbb átalakulásai ilyen suggestióknak képezik a természetes eredményeit. *Bernheim* szavaiként a nép angyal vagy ördög, mert suggestibilis. Azok az emberek, akiket a kedvező viszonyok átható értelem és kiható akarattal a felszínre vetett, akiknek szavai messze elhangzanak, karjai messze elérnek, a felfogásában és elhatározásában ingadozó tömeget suggestio módjára befolyásolják s idővel a maguk képére és hasonlatosságára alakítják át. A példák vonzanak és a köztudatba átment szálló igék megannyi kalapácsütések, amelyek bizonyos felfogásokat, nézeteket szeg gyanánt egyre mélyebben vernek be az emberek fejébe és szívébe. Ezek idővel ép úgy vesznek erőt a közönségen, mint a suggestio a hypnotizáltakon. Parasiták ezek, miként a suggestio, egyszer befogadva, idővel egyre mélyebb gyökereket vernek.

A suggestibilis egyén nemcsak hisz a suggestióban, hanem annak értelmében jár is el, ahhoz képest cselekszik. Amit elrendel a hypnotizáló, azt mind megteszi a kísérleti személy. Nem egyéni hatása és szabad elhatározása intézi cselekedeteit, hanem vakon engedelmeskedik a bemondásoknak. Maga a rapport, amelynek következtében a hypnotizáló kérdéseire felelni kénytelen, ez alárendelt helyzet megnyilatkozása, még inkább egyéb végrehajtott cselekedetek.

De mindezeknek a hypnosison kívül is megtaláljuk hasonmásait.

Bernheim biztosít felőle, hogy a közönséges álmod alvóval is gyakran lehet rapportot létesíteni. Így pl. megtörténik, hogy a gyermekét alva találó anyának kérdésére, hogy akar-e az inni, álmában felel a gyermek és csukott szemekkel iszik anyja kezéből, félig öntudatos állapotban megérti a kérdést és enged a felszólításnak, a nélkül, hogy a kevésbbé hangsúlyozott elhatározása vagy cselekedete nyomokat hagyna maga után tudatában, ugyanis felébredvén, mitsem tud arról, hogy ivott volna alvás közben.

Ugyancsak *Bernheim* kísérleteket tett arra nézve is, hogy alvó személyeknek azt suggerálván, hogy tovább aludjanak, ezek csukott szemekkel folytatják alvásukat és válaszolnak a suggeráló kérdéseire, engedelmeskednek intézkedéseinek, szóval azonos tüneteket mutatnak a hypnotizáltakkal. Egyik kísérleti személye beszélt neki, hogy együtt aludván testvérével, szintén tett efféle kísérleteket, és hogy ezek annyira sikerültek neki, hogy testvére álmában olyan dolgokat is kivallott neki, amelyek közlésére éber állapotban semmikép sem volt birható. Alkalmas kérdésekkel minden titkát kivehette belőle.

Moll szerint természetesen alvóval különösen olyanoknak sikerül a rapportot könnyen életbeléptetni, akik mélyen be vannak vésve az illetők emlékezetébe. Így pl. a gyermek anyja szavaira legkönnyebben válaszol; az öntudatlan állapotban is működik a psychologikus apparátus nála és válaszai mintegy psychologikus reflexeknek tekinthetők. A gyakorlat e tekintetben is csiszoló hatással van; ha olyanok, akik egy szobában alusznak, ezt gyakrabban kísérlik, a rapportra alkalmasabbá teszik a kísérleti személyt. Rapportot lehet létesíteni természetes alvás alkalmával az által is, hogy valaki az alvó személy öntudatába besompolyog. Pl. A álmában B-ről beszél, ezt meghallja C. Ha C most úgy beszél A-hoz, mintha B lenne, létesítheti A-val az összeköttetést, ellenkező esetben A C-nek semmikép se reagál. *Moll* ismert olyan egyént, aki a mondott theoriát megvalósította.

Alvajárókkal szintén lehet rapportot létesíteni és az ilyen alkalom is kihasználható különben elhallgatott titkok kibeszéltetésére. Heinrich van *Heer* egy alvajáróról, aki gyermekkorától hűséges pajtása volt, egyebek közt a következőket beszéli:

Miután egy egészen kiváló nővel házasságra lépett, éjjel gyakran felkelt, kivette gyermekét a bölcsőből és a házban ide-oda körülhordozta. Őt követő nejének ilyenkor alkalmas kérdésekre olyan dolgokat is elbeszél, amelyeket különben előtte titokban szokott tartani. Minden egyes kérdésre nyílt őszinteséggel felelt s utólag nagyon csodálkozott azon, hogy minden titka felől bir tudomással a felesége. Neje többször, midőn felkelni készült, igyekezett őt karjaival és kéréssel visszatartani, ez azonban sohasem sikerült, ellenben az alvajáró őt szőlitotta fel követésére vagy éppen magával vonszolta.

Közönséges alvás alkalmával néha megtörténik, hogy az alvó neki bementett parancsra bizonyos mozgásokat végez. Így *Moll* biztosít felőle, hogy anyja szavára néha az alvó gyermek alvás közt jobbra vagy balra fordul fektében. A félig alvó meghallja az adott suggestiót és minden ellentállás, gátlás nélkül a befogadott képzet átvődik a mozgási pályákra. Ha az alvajárónak kezünkkel intünk, ez néha követi az adott mozgást, mint delejtű a mágnes mozgását. Az e fajta mozgások élénken emlékeztetnek a hypnotizált által parancs gyanánt felfogott és követett mozgulatokra, amelyeket a kísérleti személy a hypnotizált előtt végez. *Bernheim* állítja a fentebb említett, még soha nem hypnotizált betegéről, hogy ennél sikerült neki a hypnosis összes tünetényeit létrehozni és ezek között nyilván a parancsra végzett cselekedeteket is. Ezen kívül külön is említ fel ilyeneket, irván:

Némely természetesen alvónál sikerül a passiv alvást activvá átváltoztatni; beszélek az alvóval a nélkül, hogy felébreszteném, valamely hallucinatio vagy ténykedést suggerálok neki, azt mondom neki pl., hogy álljon fel, nézze meg ezt, tegye meg azt. Némely egyének engednek ilyen

suggestióknak; álmukat cselekvéssé változtattam át; természetes alvásukban azon módon, mint a hypnotikus állapotban, alvajárókká tettem őket.

Az akarat hypnotikus állapotban való zavarainak hasonmását az elmebetegeknél is megtaláljuk.

Miként a hypnotizált, úgy az elmebeteg is bizonyos túluralgó képzet következtében olyan cselekedetekre engedi magát ragadtatni, amelyeket rendes lelki állapotban semmi áron el nem követne és a tett elkövetése után igyekszik azt nem ritkán mentetetni, mint némely felhozott példánkban ez szintén látható volt. A dühös betegnél pl. a képzelés annyira rohamos, hogy a cselekvésre ösztönző képzet rögtön átmegy cselekvésbe, a nélkül, hogy az a meggondolás vagy egyéb ellentétes képzetek által feltartható vagy módosítható lett volna. Az elmebeteg később maga is könnyen észreveszi tettének helytelen, elhamarkodott voltát és igyekszik azt mentetetni, a legfurfangosabb indító okok kitalálásával, amiben kórosan fokozott képzelésének néha meglepő jeleit adja. Vannak viszont olyan esetek is, amidőn badar cselekedetét az elmebeteg azért teszi meg, mert bizonyos képzetek belterjességüknél fogva a kényszerképzet fokára emelkedtek és ezeknek cselekvésbe való átmenetét félig öntudatos állapotban az akaraterő csökkentével nem képes meggátolni. E viszonyok a hypnotizáltaknak bemondott suggestiók hatásmódját teljesen megfelelően jellemzik.

Dacára a zavart öntudatnak elmebetegnél és hypnotizáltnál, mindakettő képes cseleket szőni és furfangos számítással célja elérésére törekedni. Ez abban leli magyarázatát, mert megszokás és huzamos gyakorlat következtében a helyes gondolkodás logikus mechanizmusa mindakettőnél épségben van és noha tartalmilag a túluralkodó képzetekhez alkalmazkodik, alakilag azonban csak az ismert logikai törvények értelmében működik, ha csak az elmebetegnél a pszichikus functiók már teljesen nem zavartak vagy nem szünetelnek.

Az akarati működések fokozódottságát a mániás állapotok alkalmával észlelhetni. A *hyperbulia* magyarázó okai közt az elmebetegségek tudománya azt is felhozta, hogy az

illendőség, észszerűség, hasznosság összes rendező, ellenőrző és gátló képzetei, amelyek normális állapotban az ép elméjű (illetőleg nem hypnotizált) embernél a képzeteknek cselekvésbe való átmenetelét módosítják vagy megakadályozzák, hiányoznak. Hogy a hypnotizált gyors egymásutánban teszi meg a neki suggerált parancsokat, emlékeztet az elmebetegségek kórtörténetéből azon esetekre, amelyekben e szerencsétlenek, a képzetek szapora keletkezésének és rendkívül gyors társításának következtében, psychikus feszültségüket számtalan mozgásban oldják meg.

A képzetek mozgási impulsusokká való átalakulása az elmebetegség bizonyos eseteiben szintúgy megkönnyítettnek látszik, mint a hypnosis alkalmával. E tünetenyeket az elmebetegségek eseteiben onnan vélük magyarázhatóknak, mivel ez esetekben a psychikus szerv reflexingerlékenysége fokozottnak tekinthető, vagy hogy a fokozott reflexingerlékenység onnan ered, mivel hiányzik az elmebetegeknél (és a hypnotizáltnál) azon ellenőrző, gátló befolyás, amelyet a megfontolás a psychomotorikus középpontokra rendes viszonyok között gyakorolni szokott. Ez emlékeztetni látszik a hypnosis tartama alatt mutatkozó idegizom túlingerlékenységre is, noha ennek keletkezése és eredményei amazétól teljesen elütők.

Az akarati működések csökkenését (*abulia*, *anenergia*) ellenben buta és búskomor betegeknél találhatni.

A butáknál az abuliát onnan származtatják, mivel ezeknél a szellemi és ethikus érdekek szünetelnek, a kedély teljesen közönyös, sőt az érzéki *apperceptio* is csökkenőben van. Bizonyos mértékben, futólagos állapot gyanánt a jelzett tünetek a hypnosis tartama alatt is konstatálhatók.

A búskomor beteg akaratlanságát egyebek közt onnan magyarázzák, mert a beteg öntudatának sülyedése, lealacsonyodásának következtében nem hiszi, hogy ő valamire képes legyen, nevezetesen, hogy a szemei előtt lebegő célt képes lenne megvalósítani. Aztán abból is, hogy a cselekvésre szükséges psychikus mozgás a betegnek bizonyos fájó érzetet okoz, benne némi kedvetlenséget támaszt. Végre abból

is, mivel a cselekvésre nógató képzet nem érvényesülhet, mert ennek tettbe való átmenetelét folyton zavarják az ellentmondó képzetek. Ezen ellentétes képzetek szakadatlan küzdelme tétlenségre, akaratsérelmére kárhoztatják a beteget.

A hypnotizált tudvalevőleg ki van szolgáltatva a bemondott képzet kényszerítő hatásának. Ennek uralkodó befolyása alatt neki is úgy tetszik, hogy a suggestio tartalmával ellenkező cselekedetre teljesen képtelen és így ezt, mint elérhetetlent, tulajdonképen nem is képes komolyan törekvése tárgyává tenni. Hypnotizáltak vallomásaiból az is kitetszik, hogy a bemondott kényszer-cselekedeteket sokszor csak azért hajtották végre, mert engedelmessé válni könnyebb, kényelmesebb volt ama lelki állapotban, mint nem engedelmessé válni a suggestiónak. Végre a hypnotizáltak tudatában is megvan az ellentmondó képzetek tétlenségre, akaratlanságra kárhoztató küzdelme; ugyanis az egyéni lelki működés következtében támadt képzetek ellentállást fejtenek ki a suggerált képzetekkel szemben és ennek az lesz az eredménye, hogy a cselekvés végrehajtásához szükséges akaratenergia hiányának következtében a tett végre nem hajtható.

Ha tehát a hypnotismus csak állítólagos tünetmennyei-től, aminők a gondolatolvasás, a mentalis suggestio, az idegen nyelven való beszédképesség, érzéktehetségek más szervekre való áthelyezése (pl. hasával olvasni), orvosságnak a távolból való gyógyító hatása, telepathia és világoslátás (clair-voyance) — eltekintünk, úgy találjuk, hogy a hypnotismus mindama tünetmennyei-nek, amelyek történeti hitelreméltóságához semmiféle kételyek nem férközhetnek, — vannak egyéb természeti állapotokban is a maguk analogiai. Ez a körülmény egyrészt egyengeti az utat valamely valószínű feltevéshez, amely a tünetmennyek magyarázatát kísérik meg, másrészt pedig pedig rendes körülmények között teljesen kizárja ama nézet felvethetését, hogy e tünetmennyek magyarázatába bizonyos természetkivüli vagy természetfölötti erőket is megokoltan felvehessünk.

A hívó emberre nézve léteznek ilyen agensek az angyal és ördög közreműködésében, hogy a Mindenható esetleg

rendkívüli, közvetlen csodás beavatkozását a dolgok rendes menetébe ne is említsük. Az írás tanúsága és az egyház tanítása szerint, a szellemvilág ember- és természetfölötti működésekre képesítve van, és egyes esetekben kellő óvatossággal és körültekintéssel a gonosz szellem közbelépte konstatálható lenne vagy abból, hogy a szentelmények hatására a szokásos hypnotikus tünetmények hirtelen megszűnnének vagy ugyanez történnék a gonosz szellem közreműködése ellen való protestatio következtében. Nekem azonban ilyen esetről tudomásom nincsen. Sőt, miként látni alkalmunk volt, a hypnotismus összes tünetményei közt hitelreméltót olyant sem találtunk, amely természetkívüli eredetre annyiban mutatna, amennyiben aránytalanság lenne felfedezhető az eredmény és a működő erők képessége között. A természeti erők némi fokozódása-, módosulásából minde me tünetmények megfejtethők, és ha a fejtegetések nem derítenek az említett tünetményekre teljes világosságot, e homály a tünetmények nem természetkívüli okaira, hanem arra enged következtetni, hogy a természet maga is telve van mysteriumokkal, hogy nagyon sok olyan dolog vesz bennünket körül, ami ha alkotó részét képezi is a természet tünetményei- és működéseinek, ha létezésében és természetes voltában nem is kételkedhetünk, keletkezésének módját szabatosan még mindig nem tudja megmagyarázni a tudomány.

E kérdésre vonatkozólag nincs minden érdek nélkül, hogy évekkel ezelőtt a madrid-alcalai püspök egy kiváló pástorlevélben minden, még gyógyítási célra alkalmazott hypnotizálást is eltiltott. A megokolásban arra hivatkozik, hogy a hypnotismusban, amely veszélyes körülmények között keletkezik, természetes eszközök lennének hivatva olyan eredményeket létrehozni, amelyek természeteseknek nem tarthatók, és hogy így az állítólagos hatóok és a mutatkozó eredmények között az arány semmikép sem található meg.

Ha nem is kizárólag, de szintén az eszközöknek a célhoz viszonyított aránytalansága következtében a Civiltà cattolica is a hypnotikus hatásokat legalább is gyanusaknak tartotta 1889. évfolyamában. Az értekezés tudós szer-

zöje, *P. Franco* három osztályba sorozza őket: Először vannak magasabb, transcendentális rendbe tartozó tünetmények, minők az előrelátás, a sejtett dolgok megtalálása, a gondolatok közlése minden külső eszköz nélkül (tisztán szellemi suggestio); másodszor igen gyanus tünetmények, mint átláthatatlan tárgyakon keresztüllátni, érzéki észrevétel a test nem megfelelő érzékelésre képesített részeivel; harmadszor egyszerűen gyanusak, aminők az ú. n. alaptünetmények. Ami az első osztályba tartozó tünetmenyeket illeti, ezekre vonatkozólag *Franco* kinyilvánítja és bebizonyítja, hogy azok nyilván valamely természetkívüli, ördögi erő közreműködéséről tanuszkodnak.

Franco fejtegetéseit az »*Annales de philosophie chrétienne*«-ben (XXI. tom.) *Lelong* megtámadta, aki értekezésének vége felé felfogását röviden a következőkép fejezi ki: *P. Franco* érvei tehát messze vannak attól, hogy teljesen meggyőző erővel birnának és az a tétel, hogy a hypnotikus tünetmények közül sok természetes erők eredménye, épen nincs megingatva.

Trotin tanár a *Revue des sciences ecclésiastiques* 1887. évfolyamában behatóan tárgyalja az említett kérdést. Egy egészen különös eseten kívül, amelyet részletesen elbeszél, természetkívüli erőknek csak a fémek és orvosságok távolba való hatását, a gondolatolvasást, a nagyobb távolságból való hypnotizálást és az elrejtett vagy nagy távolságban levő dolgok észrevételét tulajdonítja. E mellett azonban óvatosan megjegyzi: ha ugyan mindezen esetek tényleg megtörténtek. Az említetteken kívül minden egyéb tünetmeny természetes erők működésének az eredménye. Ugyancsak az említett francia folyóiratban pedig (1889.) *Dr. Dolhagaray* megkísérli kimutatni, hogy a hypnotikus tünetmények csak természetkívüli erők működései lehetnek.

Abbé *Méric* (*Le merveilleux et la science*) úgy véli, hogy csak a testi állapotok és a képzelő tehetség tévengései lehetnek természetes folyamatok. A vérizzadásról, az orvosságoknak a távolba való hatásáról és a testi állapotoknak a test más részeibe való átviteléről nem akar ítéletet mondani,

mivel magukat a tényeket kétségbevonja. Legalább is jogosított e tekintetben a kétely. Ellenben igen távol levő személyek hypnotizálását vagy teljesen elrejtett, távoli dolgoknak biztos megismerését ördögi közreműködésnek rója fel. Azt hiszi, hogy az erre vonatkozó elbeszélések teljes hitelt érdemelnek.

P. Castelein a hypnotismusról psychológiája végén tesz említést. Ő a hypnotikus tüneteményeket négy osztályba sorozza. A harmadikba osztja be a kettős-látást, a suggestio mentalist (minden érzéki jel közvetítése nélkül) és az orvoságoknak a távolba való hatását. Csak a harmadik osztály most leírt tüneteményeit tartja ördögi közreműködés eredményeinek, a többieket mind természeti erők működéseiből véli kimagyarázhatóknak. Ugyanezt a felfogást a Dublinban megjelenő »The Lyceum« néhány évvel ezelőtt egy egész cikksorozatban igen sikerülten védelmezte.

V. FEJEZET.

A hypnotikus tünetemények magyarázata.

Midőn a hypnosis mibenlétét igyekezőnk megközelítőleg megállapítani, mindenekelőtt tüzetesen szét kell választanunk az occultismus adatait a szoros értelemben vett hypnotikus tüneteményektől. E határvonalnak lehetőleg pontosan eszközlendő megvonása elemi követelménye annak, hogy a hypnotikus tünetemények okát kutathassuk.

Így nem vehetjük tekintetbe fejtegetéseinknél a gondolatnak a távolba minden közlető nélkül való közlését, nem a szorosabb értelemben vett, ú. n. telepathikus eseteket, az át nem látszó testeken való átlátást, mások gondolatainak ú. n. olvasását, a legtöbb esetben az érzékelő tehetségeknek a nekik meg nem felelő életműszerekre való áthelyezését, a jövőbe való látást és annak előre történő szabatos megállapítását, nem a megbabonázást stb. Ezekkel e helyen nem foglalkozhatunk.

Először is maguknak az adatoknak a történeti bizonyossága nagyon ingadozó alapokon áll. A *Society for psychical research*, az *Annales des sciences psychiques*, *Gurney*, *Myers*, *Podmore* (francia fordításban: »*Les hallucinations télépathiques*« c. művükben), *Ochorowicz*, *Pierre Janet* (*L'Automatisme psychologique* ch. 3), a *Pesti Hírlap* stb. ugyan töméntelen adatot halmoztak össze e természet-kívüli eseményekből; ámde mindezeknek a leírt módon való megtörténtét a tudományos kritika még mindig nem tartja kellőképen beigazoltnak. Az óvatos tudósok legfőlebb arra a nyilatkozatra érzik magokat indíttatva: »Meg vagyunk ingatva, de nem meggyőzve.« Másodszor csakugyan nem lehet joggal kivánni a hypnosis elméletével foglalkozóktól, hogy fejtegetéseikben figyelmüket az érintett esetekre is kiterjesszék, midőn kétségtelen, hogy épen azok a férfiak, akik a hypnotikus tudományosság oszlopainak, tekinthetők, akiknek nevéhez töméntelen kísérletezés fűződik, az említettekhez hasonló tüneteket sohasem észlelhettek. Így pl. *Bernheim* (De la suggestion) konstatálja, hogy fölöslegesnek találja megjegyezni, miszerint kísérletezés alkalmával soha semmiféle csodaszerű tüneményre nem volt alkalma bukkanhatni, aminő pl. a világos látás, a jövőbe való tekintés, a távolba vagy átnemlátszó testeken való keresztüllátás, a gyógyítószerök ösztönszerű felismerése stb. noha, mint *Coconnier*-nek megvallotta, gyakran minden erejének megfeszítésével igyekezett kísérleti személycinél ezekhez hasonló dolgokat kierőszakolni. S minthogy *Braid*, *Charcot* és tanítványai hasonlóképen nyilatkoztak, valóban érthetetlen lenne a követelés, hogy az említett tünemények megfejtését is beleszorítsuk a hypnosis mivolta fejtegetésének keretei közé. Különben is a spiritismus, az occultismus, a telepathia eseteinek arculata egészen elütő a hypnotikus tüneményekétől, más a természetük s egészen különböző körülmények között jönnek létre és így méltán igényelhetnek külön magyarázatot is. Az occultismus jellegzetes esetei a természeti, az emberi erőket túlszárnyalják; ellenben a hypnotikus tünemények alatt azokat értjük (mint fennebb

bővebben ismertettük), amelyek, úgy látszik, megfelelő arányokban állnak a természet erőivel, az ember képességeivel.

A hypnotikus tünetmények eredetére, mibenlétére vonatkozó fejtegetési kísérletek, feltevések, elméletek száma légió. Ezek közül néhányat csak röviden megemlítünk, másokat kissé behatóbban fogunk jelezni, hogy végre elmondjuk a saját felfogásunkat is e kérdésben.

Schopenhauer, akivel *Perty* is, úgy látszik, egyetért a hypnotismus és occultismus tünetményeiben monistikus világfelfogásának látja megerősítését (*Die Welt als Wille und Vorstellung* II, 372, 689). Szerinte ugyanis a *Wille*, az egyetlen *Ding an sich*, az egyetlen reális valami, e természetkívüli tünetményekben az egész mindenség fölött való korlátlan hatalmáról tanuskodik, midőn a természettörvények ellenére lehetségessé válik az *actio in distans*, a delejező és a kísérleti személy közt a távolság semmi akadályt nem képez, lehetővé lesz a világos látás stb.

Mások, mint pl. *Du Prel*, a mysticismus álláspontjára helyezkedve, azt tanítják, hogy az ember lényegét az az elv teszi ki, amely alanyát képezi az ember öntudatlan és így hypnotikus állapotában is felmerülő szokatlan tünetményeknek. Ezen elmélet a személykettőzés hypothésisét juttatja érvényre. Énünk egyik személye a másikról mitsem tud. Mikor valaki hypnotizáltatik, normális, öntudatos énje eltűnik, öntudatának vesztével elmosódik, ellenben második személyiségünk előtérbe lép a megismerés, az akarás, az emlékezés összes, sőt fokozódott működéseivel. A hypnosis megszűntével ez a személy az öntudat, az érzés küszöbe alá merül, hogy helyét a normális, öntudatos énnek engedje át.

A spiritismus a metempsychosis ősrégi, elavult, önkényes fictiójából indulván ki, a hypnotismus és occultismus tünetményeiben az elhalt emberek delejes vagy aetheritestekbe bűjt lelkeinek túlvilági beavatkozását szimatolja, mintha az elköltözött lelkeknek egyéb foglalkozásuk nem is akadna, mint hogy fantasztákhoz vagy pénzért dolgozó ezermesterekhez szegődjenek be munkatársul.

Némelyek ugyan beismerik, hogy a hypnotismus tüne-

ményei a természeti erők hatóképességét túl nem haladják, minthogy azonban nézetük szerint a természeti erők működéséből eléggé magyarázható tünetmények rendesen olyanokkal fordulnak elő kapcsolatosan, amelyek már felsőbb erők közreműködése nélkül egyáltalán érthetetlenek, hajlandók sok, ha nem is minden természetes tünetényt a gonosz lélek beavatkozására visszavinni. Azokkal a tünetmennyekkel, amelyek létrehozása nincsen arányban a természeti erők működésével (pl. ha valaki rögtönösen egy eddig neki egészen ismeretlen nyelven kezd beszélni; valamely szaktudományban érthetetlen módon meglepő tájékozottságot tanúsít; rejtett, távoli, titkos dolgokat képes leírni, elbeszélni stb.), a dogmatikusok és a moralisták behatóan szoktak foglalkozni. Mi e helyen megjegyezvén, hogy általában sem minden ilyen eset történeti hitelességét, sem a démoni beavatkozás lehetőségét jogosan kétségbevonhatónak nem tartjuk, ismételten emlékeztetbe idézzük, miszerint az occultismus eseteit a hypnotikus tünetmennyektől elválasztván, az e fajta esetleges démoni beavatkozástól ezúttal eltekinthetünk. A hármas, még egyre vitatott kérdést, vajjon a hypnotismus ártalmas, erkölcsstelen, ördögi praktika-e, e helyen részletesebb taglalás tárgyává úgy sem tehetvén, folytatjuk a hypnosis természetére vonatkozó elméletek ismertetését.

Mesmer máshol említett delejes folyamának mintájára újabb időben is feltették némelyek, hogy ez az idegekben létező sajátos fluidum a kísérletező egyéniségéből kilépven, tér- és időkülönbsözetre való tekintet nélkül támaszthatna meglepő változásokat a kísérleti személyben. Mások úgy vélték, hogy az idegek elhagyása nélkül is képes lenne ez a fluidum a lég vagy éther rezgéseinek közvetítésével a távolban meglepő hatásokat támasztani. *Faria* és *Braid* e feltevések alaptalanságát meggyőzőleg kimutatták, amint az alább a hypnotismus történetében részletesen olvasható. E problematikus fluidum nem létezik; az elektromosság (*Weinhold*) vagy közönséges delejesség (*Ennemoser*) mint tisztán physikai erők nincsenek arányban a hypnotismus psychikus tünetmennyjeinek magasabb rendű természetével; a

negyedik dimensio segítségével hívott exotikus ötlete (*Zöllner*) egy zseniális ember vakmerő tévedése, amely csak azért nem megy feledésbe, mivelhogy kuriosum számba megy.

Az animismus némely hívei azt tartják, hogy van az emberi léleknek bizonyos lappangó ereje, amely az idegekben és izmokban automatikus mozgásokat tud támasztani, sőt képes lenne jövőendő és távollevő dolgokat minden életműszeri közvetítés nélkül tudomásul venni. Némelyek azt vélik, hogy rendkívüli körülmények között nem lehetetlen a léleknek az általa informált testtől való ideiglenes elválása, aminek folytán az más lelkekkel organikus közvetítés nélkül léphetne összeköttetésbe. Mások újabban ismét bizonyos psychikus fluidum feltevése mellett buzgólkodnak, azt tartván, hogy az általuk ú. n. *od*, *odylum* vagy *psychoda* mint vitális áram a szervezetből kilépven, más emberek *od*-jával léphet közvetlen összeköttetésbe. *Du Prel* egyebek közt abból a felfogásból is kiindul, hogy minden gondolkozás az agyvelőben tömecsváltozásokat tétélezvén fel, az így kifejlődő erő a távolba is képes hatni és a kísérleti személy agyában analog változásokat támasztván, a gondolatátvitel e módon ki lenne magyarázható.

Ide tartozik még pl. a kettős én, a kettős öntudat (*double conscience*) bölcséleti ötlete. Ugyanis a tökéletes hypnosis rendesen a visszaemlékezés hiányával jár (*amnesia*), éber, öntudatos állapotban; ellenben a hypnotikus álom tartama alatt az előző hypnosisokra és az éber állapot eseményeire élénk, hűséges visszaemlékezés tapasztalható. *Taine*, *Pierre Janet*, *Dessoir* azt tanítják, hogy az emberben két személy különböztethető meg; az egyik a felső öntudattal, a második az alsóval, s ez a második személy az, amely az extasisban, a hypnosisban, a sonnambulismusban, az *actio in distans*-nál, a telepathiában stb. szerepeit végig játssza. Egyébiránt szerintük úgy álomban, mint ébrenlét alkalmával kellő önmagunkra való ráeszmélés segítségével a két személy könnyen felfedezhető.

Mások azt vélik, hogy az emberi lélek közvetlenül is hatást gyakorolhat a testekre, és hogy ennek folytán a kísér-

leti személy szokatlan működései hypnosis alkalmával a lélek e rendellenes működési módjában lelnék magyarázatukat.

Némelyek feltételezik, hogy egy hatodik, eddig nekünk ismeretlen érzék működéséből lennének magyarázhatók a hypnotikus tünetmények. Némely állatnál ugyanis a psychologus kénytelen az ismert érzékektől megkülönböztetendő más érzéki tehetséget is feltételezni, amiben nagyban támogatására siet a boncolástan, midőn pl. a lapférgek testfelszínének hámborítékában olyan hámbimbókat, a halak bőrében kehely alakú szerveket mutat ki, amelyek mindegyikéhez igen sok ideg vezet, amiből nyilvánvaló, hogy az illető boncolástani készülékek bizonyos érzéki felfogásokra vannak képesítve.

Mások bizonyos, egészen függetlenül működő idegcsoportok functióiból vélik magyarázhatóknak a rendellenes hypnotikus tünetményeket; ismét mások egyéb többé vagy kevésbbé szellemes vagy eredeti magyarázatokat eszeltek ki a szerint, amint ezek egyéni ábrándozásaik éretlen gyümölcsei, vagy különös rendszereik szükségképi folyamányai valának.

Tekintettel olvasóink bölcséleti képzettségére, e kalandos elméletek megemlítése után ezek megcáfolása nélkül is áttérhetünk azokra az elméletekre, amelyek realisabb alapokból indulván ki, míg egyrészt az életbűvár és a psychologus nagyobb figyelmére méltán tarthatnak igényt, másrészt physiologiai és lélektani szempontokból objectiv természetű fejtegetések számába vétethetvén, nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy az elfogulatlan tudomány a hypnotikus tünetmények titokzatos fátyolát nap nap után egyre jobban fellebbenthesse.

Volt alkalmunk látni, hogy magában a hypnotikus tünetménytanban is különféle ellentmondásokra bukkanhatni: mivel nem egyenlők a kísérleti személyek egyéni hajlandóságai és állapotai; nem azonos képesség- és ügyességgel vezetik a suggerálást és az álomba merítést; mert tág tere van hypnosis alkalmával a tettetésnek; mivel nem mindig lehet megkülönböztetni a physiologikus állapotot a pathologikustól. Ehhez képest az adatok amaz áradatából, amely manap az irodalomban található, csak körültekintő óvatos-

sággal lehet kiválasztani az egészen hitelre méltókat, kerülve a kritikátlan vakhitet; tartózkodni kell a merész, elhamarkodott következtetésekről, sőt itt-ott némely tünetenyre vonatkozólag nézetünket egyszerűen fel kell függesztenünk, a jövőtől várva felvilágosítást ott, ahol a jelen tájékoztat-lansága lehetetlenné teszi a szabatos megállapítást.

E nehézségek hatványozottan fokozódnak akkor, midőn e tünetenyeknek nem a tapasztalás, az érzéki megfigyelés körébe eső okát kutatjuk; midőn arra a kérdésre kellene választ adni, hogy voltaképen miben áll a hypnosis és minő változások történnek a szervezetben és a lelki tehet-ségekben akkor, midőn a különböző hypnotikus tünetenyek előállanak.

Ezt a feladatot kimerítően sem a physiologia, sem a psychologia megadni nem tudja. A tudomány még nem ismeri a hypnosis élettani és lélektani összes feltételeit, s így nem is képes egy a dolog lényegét kifejezésre juttató meghatározásban a dolog mivoltát megállapítani. A lelki élet organikus alapját képező középponti idegrendszer bonyolódott működései ma még annyira ismeretlenek, hogy, midőn ezek mikéntjét nem tudjuk megállapítani rendes körülmé-nyek között, még kevésbbé lehetséges az a lelki élet rend-ellenes állapotaiban, minők a neurosis, a psychosis, az álom, mint amelyekhez a legtöbb kutató felfogása szerint leg-inkább hasonlít a hypnotikus állapot, mivel ez voltaképen nem lenne más, mint mesterségesen támasztott ideiglenes idegbaj vagy elmebetegség, sok tekintetben pedig élénken emlékeztetne a természetes álomra.

Annyi tény, hogy az alaptünetényt e rendellenes álla-potban a mesterségesen okozott álom képezi, egyéb még any-nyira sarkalatos tünetenyek is ehhez mint alapfeltételhez fűződnek. Ámde a hypnosis nemcsak az álom-, hanem az éber-létből is mutat fel tulajdonságokat a nélkül, hogy egyik-vagy másikkal teljesen azonosítható lenne. S minthogy a töméntelen sok tünetényt az okfejtő magyarázatban, amely a hypnosis mivoltát lenne hivatva megállapítani, lehetőleg egy egységes okfőre kellene visszavinni, még

pedig nem subjectiv felfogás, hanem objectiv tények feltüntetésének alapján, érthetők bármely egyetemes, mindent felölelő theoria rendkívüli nehézségei. A physiologusok különben is szemére vetik a psychologusoknak, hogy, midőn a lelki tehetségek működéseit vonják be fejtegetéseikbe, határozatlan fogalmakkal dolgoznak; a psychologusok viszont kifogásolják azokat a physiologiai magyarázatokat, amelyek folyton az idegsejtek és idegszálak munkáját helyezve előtérbe, a lelki tehetségeket mint ilyeneket exact magyarázataikkal szinte tökéletesen elpárologtatják.

Nézetünk szerint a hypnotikus állapot összes tüneté-nyét egy egységes okból alig lenne lehetséges kimagyarázni. Vannak azonban feltevések és elméletek, amelyek kisebb-nagyobb tünetcsoportok értelmezésére egészen jól használhatóknak mutatkoznak. Ide csatoljuk ezek közül egyik-másiknak rövid ismertetését.

Heidenhain a hypnotikus állapot tárgyilagos természetű tünetényeit (izomtűnemények) onnan magyarázza, mivel hypnosis alkalmával a központi ingerületeket kísérő korlátozó gátlások rendellenesen csökkennek. E feltevésre kísérleti úton jutott. Ugyanis kutyának arcívörébe sósavas morphint fecskendezett és így olyan bódulatot támasztott, amely azokhoz hasonló contracturák kiváltását engedte meg, minőket a hypnosis tartama alatt észlelhetni. Az agykérget szabaddá téve, az elülső végtag corticalis góciát gyenge villamárammal izgatva, olyan contracturát támasztott, amelyet, mint hypnotikus állapotban, gyöngé bőringerrel oldani lehetett. Felfogása szerint morphiumnarcosis alkalmával valamennyi központi tevékenység intenzitása csökken ugyan, de sokkal jobban a központi gátló folyamatoké mintsem az ingerületi folyamatoké, és ebben leli magyarázatát az izomösszehuzódás merevsége. Ezt azonban meg lehet szüntetni a gátlási folyamatok energiájának hatványozásával, ha ezt valamely érzékszervi ingerülettel előidézzük. Hypnosis alkalmával ugyanez történik e föltevés szerint. A hypnotizáltakon mutatkozó contracturák szintén a gátlási folyamatok remissiójában birják magyará-

zatukat. Az érzékszervi ingerlés azonban a központi gátlást fokozván, a contracturát megszünteti.

E felfogás hívei rámutatnak egyúttal a közönséges álom analog tünetnyére is. Mindennapi tapasztalás igazolja ugyanis, hogy az elalvás kezdetén gyakran mutatkoznak a mozgás körében izgalmi jelenségek, minők hirtelen rándulások az egyes végtagokban (kéz, láb) vagy az egész testben. E mozgásokat onnan vélik magyarázhatni, mivel az álom tartama alatt a rendes gátló folyamatok erejének csökkenésével gyöngébb központi ingerületek is képesekké válnak ezen izgalmakat kiváltani.

Amint azonban az izomingerület lehetséges a corticalis gátlási folyamatok kimaradása következtében, úgy támadhat az infracorticalis ingerek folytán is. Némelyek a gátló központok ingerléséből magyarázzák a kimaradó működéseket. E felfogás álláspontjára helyezkedve a parancsra és utánpótlásból történő automatia a gátló folyamatok kimaradásában leli megokolását. Az akarat zavarait, az abuliát és az inactivitást többben szintén a gátlási folyamatokból magyarázzák.

Bernheim felfogása szerint a hypnotikus tünetnyek legkönnyebben magyarázhatók az agykéreg fokozott reflexingerlékenységéből. Rendes körülmények között minden egyes képzet csak úgy támasztja a neki megfelelő reflexmozgást és érzést, hogy előbb magának a képzetnek kell bizonyos ellenőrző, gátló képzetek révén az agyvelőbe befogadtatnia. A hypnotizáltnál ellenben a bemondott suggestio kényszerképzet gyanánt úgy lép fel, hogy az az akarat ellenállása és minden kritikai képzet mérséklése nélkül rögtön az érzés és a mozgás körébe csaphat át. Ha pl. azt suggerálom, hogy »ön nem képes jobb lábát mozgatni«, ezt a képzetet minden ellenőrző képzet nélkül befogadja a hypnotizált s úgy cselekszik, mintha objective igaz lenne a suggestio tartalma. A hypnosis tartama alatt fokozott reflexingerlékenységből érthetők továbbá e felfogás szerint a neuro- és sensomuscularis túlingerlékenység tünetnyei is amelyek szintén agykérgi reflexeknek tekinthetők. Azt

hogy e fokozott reflex ingerlékenység honnan, miként származik, nem tudja megmondani ez az elmélet sem, hanem csak odáig megy, hogy a hypnosisban az agykéreg azon megváltozott állapotát látja, amelyben rendkívüli hajlandóságot mutat a hypnotizált arra, hogy minden egyes képzet rögtön érzés- vagy mozgásba mehessen át. *Schaffer* felfogása szerint »a hypnotizált egyén pszichikai tekintetben reflexgépnek benyomását teszi az észlelőre, vagyis a hypnotizált szellemi műveleteiben, mikép egyszerűbb idegrendszeri folyamataiban is, a legközvetetlenebb társítást mutatja minden további kiterjedés nélkül. S mivel a legközvetetlenebb társítás nem egyéb mint reflex, azért is a hypnosis az agyvelőnek az a megváltozott állapota, amelyben ennek reflex tevékenysége legkifejezettebb«.

Bennet feltevése abból a tényből indul ki, hogy a hypnosis alkalmával nem a képzetek keletkezése, hanem azok társítása van megnehezítve. Miután pedig a keletkező képzetek legvégső organikus alapját a központi idegsejtekben kell keresnünk, a képzetek összekötésének szervi eszközül pedig a társító rostokat kell tekintenünk, felteszi, hogy a hypnotikus állapot alkalmával az idegsejteket összekötő rostokban kell bizonyos functionális zavaroknak mutatkozni. Nálunk később *Jendrassik* hasonló alapon, szintén az associatio megzavarásában keresi a hypnosis mibenlétét. *Schaffer* szerint: Érdekes fejtegetéseinek kiinduló pontja, hogy agyvelőnk három különböző állapotát, az ébrenlétet, az alvást és a hypnosist egymás mellé állítva, ez állapotokat egyenkint elemezve, jellegző sajátságait kifejti. *Jendrassik* arra az eredményre jut, hogy az elalvás pillanatában megszűnik az összeköttetés a külvilággal, tehát az érzékelés, de megmarad az associatio; a hypnosisban megmarad az érzéki észrebevés, de elvész az associatio. E két tényező egymástól némileg független, együttműködésének eredménye az ébrenlét. E magatartásból könnyen magyarázza *Jendrassik* a suggestibilitást. A kívülről bejutott ingerület u. i. megtalálja a maga helyét az agykéregben, de onnét nem terjed tovább át rokon hangulatú sejt-

csoportokra; ennek folytán tökéletesen elvész a lehetősége annak, hogy a felvett képnek, más szóval a suggerált fogalomnak, valódisága bírálat alá kerüljön, mert hiszen csak az által tudjuk megítélni, hogy valami igaz-e vagy nem, ha ez állítást összehasonlítjuk már régebben megszerzett tapasztalatainkkal.

Némelyek, mint *Bernheim* és *Forel* is, oda nyilatkoztak, hogy lényeges különbség az *álom* és a *hypnosis* között nem forogván fel, ezt a közönséges alvással teljesen azonosnak mondhatjuk. Szerintük e két állapot csak annyiban különbözik egymástól, hogy, míg az alvó önmagával van kapcsolatban, a hypnotizált ellenben azzal lép viszonyba, aki őt hypnotizálta vagy aki alkalmas módon tudatába beszompolyoghatott. Abban teljesen igazat adunk *Schaffer*nek, hogy magának az álomnak élettani meghatározása is igen hézagos lévén, az összehasonlítás sem foghatja kimeríteni a két állapot teljes mivoltát és hogy így a hypnosisnak ez a leírása is hézagos lehet csak. Nem tudjuk azonban magunkévá tenni azt a felfogását, mintha annyira szembeszökő tényleges és elvi különbségeket állapítanának meg a hypnosis és az álom között a következők:

1. A hypnotizált a suggerált gondolathoz logikai társításokat fűzhet. 2. A hypnotizált és a hypnotiseur közt valóságos rapport áll fenn, mely a kettő közt folytatott társalgásban nyer kifejezést. 3. A hypnotizáltak a hypnosisban történetekre amnesziája van.

Az 1. pontra nézve ugyanis a mindennapi tapasztalásból tudjuk, hogy a közönséges álomban sem lehetetlenek a logikai társítások. Ezek nemcsak az associatio idearumra terjedhetnek ki, hanem okoskodások- és következtetésekre is. Sőt nem ritkán némely ijesztő álmokképek felmerülése alkalmával odáig megy a szellemi működés, hogy megjavítja az álmokképeket a maguk látszólagos objectivitásában azzal a megjegyzéssel, hogy hiszen mindez nem valóság, hanem az álmodás káprázata. Az öntudatos ellenőrzés, a logikai társítás e neme hypnosis alkalmával hiányzik, néha azonban, úgy látszik, szintén megvan, t. i. azon esetekben,

midőn csak lassan, kelletlenül enged a suggestiónak a hypnotizált, midőn inkább kényelemből, nehogy tovább is küzdenie kelljen a suggestio ellen, mint meggyőződésből teszi magáévá a bemondott suggestiót. 2. A hypnotizált és a hypnotizáló közt fenforgó rapport sem képezi olyan egészen kizárólagos tulajdonságát a hypnosishoz. Volt alkalmunk egyes eseteket felemlíteni, amelyekben a közönséges alvás alkalmával is lehetséges volt e viszonyt életbeléptetni az alvó és valamely más személy között. Alvajárás alkalmával ugyanezt szintén lehetett tapasztalni. Mikor alvás alkalmával az álom csak részleges, amennyiben bizonyos érzéki behatások iránt fogékony, akár ébrenlét alkalmával, ez a rapportnak szintén egy nemét képezi. Így a gondos anyák különféle érzéki behatások iránt közömbösek maradnak, gyermekük legkisebb neszére azonban rendesen felébrednek. Ami pedig 3. a hypnotikus állapottal összekötött amnesiát illeti, ezt részben a közönséges alvásnál szintén megtaláljuk. Említve lőn, hogy a hypnosissal összekötött amnesia nem teljes és épen nem feltétlen. Ha ugyanis ügyes kérdésekkel és odavágó eszmék megpendítésével az ébrenlét alkalmával a hypnosisban történtek emlékét a hypnotizáltban reprodukálni akarjuk, ez a legtöbb esetben sikerül. Azért mondtuk, hogy az én kettéhasadása, a kettős emlékezet felvétele nagyon ingadozó alapokon áll. Viszont az alvás alkalmával támadt álmokképekre vonatkozólag is van amnesia egyrészt, másrészt pedig alkalmas eszközökkel ez is megszüntethető. A physiologusok és a psychologusok azt a kérdést sem tartják eldöntöttnek, vajjon alvásközben folyton álmodunk-e vagy csak az ébredés felé, mivel, mint ők mondják, abból, hogy nem emlékezünk vissza álmainkra, épen nem lehet arra következtetni, hogy ilyenek egyáltalán nem is lettek volna; álmainkról ugyanis gyakran teljesen megfeledkezünk, míg esetleg önkéntelenül vagy képzettársítás révén napközben néha hirtelen eszünkbe jutnak. Akik álmaikra nagyon szoktak ügyelni, azok rendesen visszaemlékeznek azokra; akik pedig rendesen nem ügyelnek álmaikra, azon véleményben vannak, hogy mitsem álmodtak.

A hypnosist az álommal *teljesen* azonos állapotnak tartani mindazonáltal alig lehetséges. Ha ugyanis figyelembe vesszük mindama jellegzetes tüneteket, amelyek hynosis alkalmával észlelhetők, és nevezetesen e tünetnyek intensitását, belterjességét, azonnal beviláglik, hogy hypnosis és természetes álom két egymástól legalább is fokozatilag különböző dolog. Találunk analogiákat, amint azokra mi is rámutattunk, a nélkül hogy ezek megállapíthatnák a két dolog teljes azonosságát.

Igaz ugyan, hogy mély alvás alkalmával az öntudat szünetel, miként a hypnosisban; de viszont a hypnosist sem lehet mindenkor és mindenben teljesen öntudatlan állapotnak mondani, valamint álmunkban is, különösen az ébredés felé, ha zavart is öntudatunk, teljesen itt sem szünetel. Ébrenlét alkalmával képzeleteink, mint ilyenek, határozottan felismertetnek, alvás és hypnosis alkalmával rendszeren objectizáltatnak. Miként az álomban, úgy a hypnotikus állapotban is az öntudat zavartsága következtében nagyok tévedéseink. Felruházzuk magunkat és másokat egészen mesés tulajdonságokkal, beleéljük magunkat teljesen költött állapotokba és viszonyok közé, messze vidékekre és régmúlt időkbe varázsoljuk magunkat vissza, rövid idő alatt egész emberöltőt vagy nagyobb időt is átélünk képzeletünkben, épen úgy mint a suggestibilis állapotban egész készséggel fogadjuk be a legbadarabb suggestiókat is és tartjuk azokat objectiv valóságnak. Miként a hypnotikus illúziók alkalmával a bemondott képzetek folytán, úgy álmunkban is a hibásan értelmezett érzéki behatások a legkalandosabb tévedésekre szolgáltatnak alkalmat. Egyes hangokat vagy érzett izeket és szagokat, a közérzet kellemetlen állapotait bámulatosan kiszínezzük az ellenőrző társítások szünetelése következtében álmainkban. Innét erednek kinos álmaink, pl. gyomormegterhelés, kellemetlen testfekvés, rossz szájíz, szorongó lélekzetvétel stb. alkalmával. Miként a hypnosis keletkezését, úgy az elalvást is elősegíti a monoton érzéki behatás, pl. a tova haladó vonat többékevésbé egyöntetű rázása és a malom egyenletes hang-

zsivaja. Miként az alvó lovas részben, fentartja a külvilággal való összeköttetését mivel céltudatosan tudja izmait használni, hogy lováról le ne essék, noha öntudata és szabad elhatározása hiányoznak ezen állapotban, úgy a hypnotizált öntudata és szabad akarata hijjával levén, mintegy ösztönszerűleg, vakon engedelmeskedve végzi a ráparancsolt izommunkát a bemondott suggestiókhoz képest.

Mindeme hasonlóságok azonban csak részletesek, részben csak megközelítők. Számban és minőségben tehát megeléjűk a quantitativ és qualitativ különbözeteket. S így nem is lehet felállítani tétel vagy elmélet gyanánt a két állapot teljes azonosságát. Némely hasonló vonás jelzésén túl nem mehetünk, ami különben már abból is kiviláglik, mivel a tünetannak megállapításai sem egészen szabatosak úgy a hypnosis mint az alvás körül, nem ismerjük e két állapot mivoltát élet- és lélektani alkotó jegyeiben, és mert igen sok az olyan átmeneti állapot, amely sem a hypnosis, sem az álom klasszikus képét nem nyújtja és ehhez képest a két állapot teljes egybevágásának tüzetes megállapítását szükségképen illusoriussá teszi.

Preyer kérdésesnek tartja, vajjon hypnosis alkalmával az agyvelő minden esetben vértelenné lesz-e és annak következtében, mivel kevesebb éleny jut az agyvelő bizonyos részeibe vagy zavart, csökkent annak tápláltsága, válik-e képtelenné szokásos működései elvégzésére. Felfogása szerint az agyvelő e rendellenes állapota vérbőségnek (*hyperämia*) ép úgy lehet eredménye, mint vérszegénységnek (*anämia*). Nézete szerint, ha tekintetbe vesszük az egyéni hypnosis-ellenálló képesség különböző voltát és figyelemre méltatjuk a körülményt, hogy egyoldalú, megfeszített agyvelőműködésre — ami mindig gyorsan elfáraszt — támad a hypnosis: nem valószínűtlen a feltevés, hogy a nagyagykéreg működéseinek részleges kimaradása abból támad, mivel a fáradtsági anyagok gyorsan felhalmozódnak, a működésekhez szükséges véróleny gyorsan elfogy és mert szünetel az érzékszervek megszokott izgalmi behatása. Ha azonban az agyvelő működéseinek egy része szünetel, a

többiek kevésbé gátoltan, annál hathatósabban működhetnek. Az egyes érzéki lelki tehetségek működéseikben való finomodását és fokozódottságát psychologice onnan véli némi valószínűséggel magyarázhatni, mivel a figyelem teljesen összepontosul az üres tudatba bemondott egyetlen képzet körül. A hypnotizált ugyanis teljes ellentétét képezi a szórakozottnak és a kísérletező a hypnotizált képzelő tehetségében valóságos tabula rasát talál, amelyet tetszése szerinti képzetekkel írhat be, amelyeket mind a koncentrált figyelem fényes sugarai világítanak be ragyogóan. Ha valaki éber állapotban gyakorlás következtében képes minden mástól abstrahálni, ami őt szórakoztathatná, és egyetlen tárgy körül összepontosítja minden figyelmét, a hypnosis több tüneményét megközelítőleg képes lesz utánozni.

Ernest Hart a következő magyarázati kísérlettel lép fel: Az agyvelő alján elhelyezett ütőerekből számos vér-edény ágazik ki, amelyek bőven ellátják az egész agyvelőtömeget a szükséges vérrel, de az is megtörténik, hogy csőüregük megszűkülván, az agyvelő bizonyos megfelelő részeiben vértelenség áll be, míg egyéb részeiben ugyanazon időben elegendő bőségben áramlik a vér. Ha az agyvelő bizonyos részeiben a vérkeringés megszűnik, vagy túlzott mennyiségben gyülemlik össze a vértömeg, vagy valamely erőteljes nyomás gyakoroltatik az illető részekre, ezeknek a működése szünetelni fog. A vér megfelelő mennyisége és kivánt minősége az agybeli lelki működéseknek is elengedhetetlen előfeltételét képezi. Ha a nyakban felvonuló életeret, amely az agyvelőt a szükséges vérrel táplálja, megszorítjuk, ennek érzéketlenség lesz a következménye, sőt a gondolkodás, az öntudat is szünetel.

A természetes álomban az agyvelő tekervényes burkolata, amely egészséges állapotunkban és éberlétünkben halvány rózsaszínű, megfehéredik és majdnem egészen vértelenné lesz. Az erek összehúzódásának, a szürke állomány vértelenségének arányában megszűnik az akarat, hanyatlak az öntudat tisztasága. Ha a vér minőségét módosítjuk megfelelő módon, hasonló eredményeket érhetünk el. Így chlo-

roform, hasis, opium mély álmot, kisebb-nagyobb fokú öntudatlanságot, a fájdalommal szemben érzéketlenséget okoznak. Azt, hogy az életerek elszorulása mikép megy végbe, hogy az agyvelő bizonyos részeinek vértelenedése mi módon eszközöltetik, nem tudjuk, de az ezen állapotot előidéző eszközökről van gyakorlati tapasztalásunk. Sötétbe vonulunk, érzéki tehetségeinket nem működtetjük, erősebb érzéki behatásokat elkerülünk, semmire sem gondolunk stb.

Az alvás élettanával mindez ideig kevesen foglalkoztak érdemlegesen. Azok között, akik a kísérletező tapasztalásból napjainkban e kérdésre fényt igyekeznek vetni, elsőrendű buvár *Mosso*, akinek nyomán a Természett. Közl. (1896.) is adott rövid tájékoztatást.

A vérkeringés viszonyait illetőleg az alvó emberen *Mosso* úgy találta, hogy ebben az állapotban a végtagok volumene növekedik, amit a felszínen fekvő vérerek kitágulása okoz. Minden kívülről jövő izgalom összehuzódást támaszt az alvó bőrereiben. Ennek következtében bővebben jut a vérmennyiség az agyvelőbe. Ha e szaporulat az agyban kisebb méreteket ölt, folytatjuk az alvást, ellenkező esetben kezdünk ébredezni. Mindaz, ami a felszínes ereket kitágítja, előmozdítja, ami azokat szűkíti, akadályozza az alvást.

Minden lelki izgalom az agyvelő vérkeringését szembezőkölőleg módosítja. Huzamosabb szellemi tevékenység vagy erősebb felindulások után csak hosszabb idő multán sikerülhet elalvásunk. Az álom ugyanis bizonyos fokú kevésvérüségét tételez fel az agyvelőben physiologice. Az agyvelő kitágult ereinek kell előbb összehuzódniuk, hogy az ott összegyülemlett vér ezekből kitakarodván, az elalvás lehetséges legyen. Hogy egy-egy lelki izgalom a vérnek az agyvelőbe való tódulása következtében ennek térfogatát nagyobbítja, mérő eszközzel is kimutatták. *Mosso* egyik betegén egy alkalommal ily térfogatnagobbodást észlelt. Az illető egészen csendesen viselvén magát és a tudakolódzó kérdésre azt válaszolván, hogy jól érzi magát, magára vonta

a vizsgáló különös figyelmét és tovább folytatott kutatására csakugyan kiderült a térfogat nagyobbodásának elfogadható oka. Ugyanis a beteg megvallotta, hogy a szemközt álló szekrényen koponyát vett észre és ez a halálfej egy kicsit rájlesztett.

Minden kívülről jövő behatás, pl. erősebb zaj, intenzívebb fény, ütés, erősebb szag, hőmérsékleti különbség stb., szóval mindaz, ami az érző és érzékelő idegekre izgatólag hat, gyarapítja az agyvelő térfogatát. Ennek oka a bővebb vérodafolyás, ami ismét a környéki szervek vérereinek megszűkültségében leli magyarázatát.

Mosso az alvó emberen megvizsgálta még a lélekzés tüneményeit, meg az idegsejtek ingerlékenységét és az idegrostok vezető tehetségét. Az utóbbiakra vonatkozólag — közelebbi viszonyban lévén ezek kérdésünkkel — kiemeljük röviden, hogy az ingerület az idegfonalak vezető pályáján lassabban halad alvó, mint éber állapotban. Vérereink tágassága leginkább a falaikban elhelyezett sima izomsejtek útján szabályozódik. Ha ezek összehuzódnak, szűkül, ha elernyednek, tágul az ér belvilágossága. Ezek az izmok szintén idegkényszer alatt állanak, nevezetesen az érmozgató idegrendszer befolyása alatt. Ennek idegeire vonatkozólag kimutatták, hogy alvás közben lassabban vezetik a megfelelő központjaikból kapott ingerületet az érig, mint ébrenlét idején. Az erek összehuzódása bizonyos izgalomra később következik be mint az ébrenlét alkalmával, az érösszehuzódás azonban erősebb és tartósabb mint éber állapotban. Az idegsejtközpontok energiája tehát erőteljesebb, az idegrostok közvetítése azonban lomhább alvás alkalmával. Az ingerület áttétele az érző idegről a mozgató idegre szintén lassabban történik mint éber állapotban.

A vérerek környezeti összehuzódása valamely lelki izgalomra általános szabály úgy éber, mint alvó állapotban. Chloralhydráttal mély álomba merített állaton azonban kimutatták, hogy, dacára a vérerek külső behatások okozta szűkülésének, a külső ingerek nem voltak képesek átlépni a tudat küszöbét.

Ezeket előrebocsátván, Harttal a reflex működésekre irányítjuk olvasóink figyelmét. Különböző szerveinkből, úgymond, az agyvelőnkbe szolgáló idegek villámgyorsasággal visznek tudósítást annak különböző részeibe, és visszaverődő hullámok felelnek meg nekik, amelyek az illető szerveket mozgásra készítetik. Talpunk csiklandozása pl. lábujjunk begömbülését, akaratlan kacagást, avagy ú. n. libabőrt okozhat. A környéki idegvégek izgatása tudósítást küld az agyvelő idegráncainak, amelyek megfelelő mozgásra készítő hullámokat vernek vissza, és a melyek eszközlik a lábfej vagy bőr izmainak összehuzódását, vagy ingerelnek bizonyos izmok (*musculus risorius* Sartorini) segélyével nevetésre. Megfelelő képzeteket is támaszthatni ilyen külső-érzéki behatásokkal. Így, ha alvó személy talpát hevítik, azt lehet vele álmodtatni, mintha a Vesuvon vagy egyéb forró helyeken járna; vagy ha lábára jeget tesznek, azt álmodhatja, hogy glecsereken kalandoz, vagy az északi sark örökös hó- és jégföfötte vidékein.

Midőn éhes ember eledelt lát, vagy az éhes fiú egy konyhába pillant be, meggyűl a nyáluk szájukban és gyomrut maró érzés kinozza. Az étvágygerjesztő látománynak képzete a nyál és a gyomornedv kiválását okozza, ugyanis a képzetet támasztó idegbeli változások *automatice* és közvetve a nyál és emésztő nedv mirigyei körül levő véredényeket kitágították, a vérkeringést gyorsították és a nedv bőséges kiválását elősegítették. Lehetnek tehát gépies agyvelőtevékenységek, amelyekről az ember mitsem tud, rólok mitsem tehet és amelyek az edények tágulását és szűkülését okozzák. A nyakbéli, agyvelőt tápláló életerek hüvelye izomszerű és külső ingerek behatásán összehuzódhatik vagy kitágulhat. Nem látszik tehát lehetetlennek bemondott képzetek által ilyen organikus változások segélyével hypnotikus álmot, öntudatlanságot, suggestiókkal akaratlan, automatikus cselekedeteket végeztetni.

A hypnosist az elmebetegségekkel abban az értelemben ugyan nem lehet kapcsolatba hozni, mintha az *elmebetegségek* egyik vagy másik válfaja a hypnosis összes, tüne-

teit tárná szemeink elé. Ez már csak azért is lehetetlen, mivel a hypnotikus állapot nem mindig egyenlő és az elmebajok egyes fajai sem mindig azon mértékben és teljesen megegyező tulajdonságokkal lépnek fel. Így nem mondhatom azt pl., hogy a hypnosis melancholia, mania vagy paralysis; annyi azonban már a föntebb mondottakból. (A hypnotikus tünetmények analógiái) is világosan kiderül, hogy a tenyészeti és érző körben, hyperaesthesia és anaesthesia, illusio és hallucinatio, a képzelő és emlékező tehetség, az értelmi és akarati tehetség rendellenes működéseinek tekintetében szembeszökő a hasonlóság az elmebetegség és a hypnotikus állapot között.

Az elmebetegségek okát, szervi alapját az agyvelő rendellenes állapotában kell keresnünk. A középponti idegrendszerben, nevezetesen a szürke állományban mutatkozó zavarok adják organikus magyarázatát úgy a hangulatbeli kóros elváltozásoknak, mint az értelmi, érzési és mozgási zavaroknak. A hypnotikus tünetmények, amennyiben hasonló természetűeknek mutatkoznak, szervi alapjukat nyilván azonos, vagy hasonló okokban fogják birni. Ha némelyek szerint a hypnotikus állapot okát a nagyagy kérgi dúcsajtjeinek működésbeli gátolásában kell keresnünk; ha mások szerint a hypnotikus tünetmények onnan erednek, mivel a hypnosis tartama alatt az agyvelő megváltozott állapota következtében a társítás egészen közvetetlen, a reflextevékenység teljesen kifejezett; ha ismét mások a társító rostok működését látják zavartatva, vagy álommal hozzák párhuzamba a hypnosist, amely előbbi szintén az agyvelő módosult állapotát tételezi fel: megokoltnak találom a psychosis és a hypnosis egymás mellé való állítását.

A hypnosis *Charcot* szerint mesterségesen előidézett neurosis = functionalis idegbaj s így az elmebetegségekkel együtt az idegbetegségek nagy családjához tartozik. A hypnosis ugyan átmeneti, ideiglenes állapot s mint neurosis az idegrendszer szövetét kimutatható módon szervileg meg nem változtatja, tehát minden organikus elváltozás a tudomány jelenlegi állásához képest kizártnak tekinthető, mind-

azonáltal a suggestiv behatások rendkívüli, szokatlan eredményeket mutathatnak fel. A képzelet erejét mi sem tünteti fel jobban, mint hogy zavarai okozhatnak functionalis idegbajokat is, és viszont, mint főntebb alkalmunk volt láthatni, a suggestio a képzelet- és érzelmességre hatván első sorban, hathatós eljárásnak bizonyult a neurosis nem egy faja ellen.

Kiváló elmegyógyítók hozták párhuzamba az elmebetegségeket, mint psychopathikus folyamatokat a physiologikus élet némely folyamataival, az álomélet jelenségeivel, a láz és kimerülési tévelygéssel, a heveny alkohol-intoxicatióval (részségtség) és így legalább közvetve a hypnossissal is.

Az elmekór agybetegség lévén, sajátos tüneteitől eltekintve, az idegrendszer általános értékű élettani és kórtani törvényeinek van alávetve s így némileg át van hidalva az ür az elmebetegség és neurosis között.

Az elmebetegségek összlefolyása megfelel a neurosisok lefolyásának, megvan »a lappangás időszaka és az intermissio, az ingerek felhalmozódása, vagy a kimerülés folytán beálló exacerbatio és remissio és a tünetek periodikus kiújulása«.

Elmebántalmak az átöröklés révén gyakran egyik vagy másik neurosis képében jelennek meg a terhelt utódoknál.

Gyakran tapasztalható, hogy némelyeknél valamely egyszerű idegbántalom, pl. chorea vagy hysteria, lassanként elmebetegségbe megy át, vagy hogy valamely terhelt család egyik tagjánál ugyanazon alkalmi ok, pl. hirtelen nagyméretű megijedés valamely functionalis idegbajt, a másikon pedig elmebetegséget támaszt.

A láz és mérgezés deliriuma meg az elmebántalom között szigoruan tudományos kritikával a lényeges különbséget alig lehet megállapítani. Ahhoz, hogy valamely kórfolyamat elmebetegségnek legyen minősíthető, éppen nem kívántatik okvetetlenül ennek állandósága vagy huzamosabb időn át való tartama.

Szóval, mint *Krafft-Ebing* levonja a fontos következtetést: az elmebetegségek különválasztása a többi agy- és idegbetegségektől korántsem eléggé indokolt, hanem mesterséges módon, inkább régi szokás folytán és tisztán gyakorlati szempontból történt.

A *hysteria* functionalis idegbaj levén, szintén rokon állapotot képez a hypnosissal. Ebben az idegzavaros állapotban közönséges erejű ingerek is rendkívül intensív reakciókat váltanak ki. Az appericipiáló tehetség fokozott működése következtében egyes érzéki tehetségek olyan rendkívüli működéseket mutatnak fel, amelyekkel a régi magnetizálók az avatatlan tömeg előtt jó ideig képesek voltak a maguk nimbusát sértetlenül fentartani, a nélkül hogy a szakértők kritikája fel lenne jogosítva a mutatványok tényeit egyszerűen tagadásba venni. Sőt már *Braid* tudományos ellenőrzéssel kimutatta, hogy a hysteriás állapotban az érzékszervek működései rendkívül fokozottak. *Richer* »Grande hystérie« c. művében egész csomó idevágó jól megfigyelt esetet bocsát közre.

Egy francia orvos — ezeké az érdem, hogy e kérdéssel a legbehatóbban és a legnagyobb kitartással foglalkoztak — a látóképesség következő rendellenes élesedéséről értesít: Egy hystero-epileptikus beteg arcára, ennek öntudatlan állapotában tintával vagy ceruzával különböző vonásokat, részben erőseket, részben alig láthatókat húznak. Miután egy fehér papírlapot tartanak szemei elé mérsékelt távolságban, somnambul állapotba viszik át. Alig nyitja ki szemeit a beteg, midőn figyelmét a papírlapon látható tűnékeny alakok, az arcára húzott vonalak vonják magukra; a papírlapon ugyanis, mint tükörben, meglátja azokat a vonalakat, amelyek itt visszatükröződnek. Ha feje mögött különféle tárgyakat, pl. kést, órát, gyümölcsöt stb. úgy tartunk, hogy ezek oldalas vagy magasabb helyzetük folytán a papírlapon, mint tükörben reflektálódhatnak, akkor a kísérleti személy ezek nagyságát, alakját, színét stb., mind pontosan képes leírni. Ha a tárgyakat felcseréljük, pl. egy zsebórát egy ezüst forintossal, mindig bizonyos idő kíván-

tatik ahhoz, hogy az újabb tárgyat képes legyen szabatosan megismerni. Ha háta mögé lép valaki úgy, hogy feje a hysterikus feje fölött legyen, azonnal megszólítja a beteg az illetőt, kér tőle valamit, emlékezteti valami régebbi dologra, valamely ígéretére stb. Ha visszatükröződve neki kedves dolgot, pl. betegünk olvasót ismert fel, öröm fogja el, hátra nyúl a neki kedves tárgyért, megfogván azonban nem érezi. Ha valamely tárgyat, pl. ez esetben az olvasót, directe a fehér lapra helyeztek, úgy azonban, hogy az utóbbinak egy része fedetlenül maradt, a beteg az olvasót nem vette észre, a visszatükröződő tárgyakat azonban egyenkint képes volt megkülönböztetni(?). Mi több, ily módon reflektálódó írást is képes olvasni. E szavakat »Én vagyok az ördög« olvasván, heves ijedtségbe tör ki; mikor azonban e szavak »Én vagyok a jó Isten« olvasta, benső öröm fogta el.

A szaglási érzék is árult el ilyen kórosan fokozott túlfinomodást. A beteg figyelmét egy látogatójegyre irányozták, amelyet nyomban sok apró darabra téptek szét. Míg a beteget fogva tartják, a szomszédos szobának különböző helyein elrejtik a látogatójegy egyes darabjait. Azután egy darabbal kezükben a látogatójegyből visszatérnek a hysterikushoz. Ez megszagolván e darabkát, egy darab ideig tartó habozás után beront a szomszédos szobába, kutya módjára szimatolni kezd s némi ingadozás után felfedezi a jegy első darabját nagy öröm kíséretében. Minden egyéb jelenség iránt közömbös; a bútordarabokat és a személyeket, amelyeknél a jegy darabjai közül egy sincs, figyelemre sem méltatja, másoknál azonban megáll, s mindaddig nem távozik, míg célját el nem érte. Miután így bizonyos számú papirdarabkákat már összegyűjtött, ezeket összerakja, megolvassa őket és kiveti ebből a még hiányzó darabok számát a tényállásnak megfelelő pontossággal. Ha azonban a jegy széttépését nem látta, az eredmény nem lesz ennyire kielégítő, tévedések csúsznak be a számításba, noha ezek mindössze legfőlebb egy-két darabra vonatkoznak. Megjegy-

zendő, hogy mind e tüneteményeket több orvos és bölcséleti karbeli professzorok előtt többször ismételtették.

Ha a kísérleti személy szemeit működése közben bekötik, ez persze őt nem igen zavarhatja, mivel munkájában úgy is a szaglás vezeti. Ha titokban elvesznek tőle néhány darabkát, nyugtalan lesz, majd haragba tör ki és furiaként dühösen veti magát a tolvajra, ordítva és verekedve, míg tulajdonát vissza nem kapja. Ha a tolvaj elhagyta a helyiséget, nyomon követi ezt, majd elveszíti, majd ismét megtalálja, míg végre, aránylag rövid idő alatt, rejtekében felfedezi.

Ha a jegy némely darabját másokkal kicserélik, ezeket megszagolván, csakhamar felismeri és félredobja. Ha ilyen kicserélés gyakrabban történik, végre megtéved, haragra gyúl s visszaadja a darabokat a tulajdonosnak azzal a kéréssel, hogy a darabok rossz állapota miatt mentse ki őt.

Ha különböző személyektől eredő többféle tárgyat adunk ilyen hysterikusnak, a személyeket sorban szagolván mindegyiknek vissza tudja adni a maga tárgyát. Ebben azonban már gyakrabban szoktak tévedések felmerülni. Mindezeket a kísérleteket *Charcot* klinikája is megerősíti a maguk igazságában.

A látás és szaglás eme hyperaesthesiája korlátolt. Egy félóra múlva rendesen megszűnik. Nyomába kimerültség, reszketés, rosszullét lépnek. Ébredése után a beteg a kísérletekre nem emlékezik vissza. Kettős hyperaesthesia sohasem szokott együttesen fellépni, s míg tart a hyperaesthesia, úgy látszik, megszűnik a többi érzéki tehettség működése.

Az érzékszervek fokozott működésén kívül hystériában az emlékező tehettség élesedése is előfordul. Nagyon ismert *Richet*-nek az a tapasztalati megfigyelése, hogy egyik betege *Az afrikai nő* c. operának második felvonásából egy olyan áriát volt képes elénekelni, amelyből ébrenlét alkalmával egyetlen hangjegyet sem volt képes pontosan visszaadni. Bottey- és másoknál egész halmazát találhatni a fel-

jegyzett eseteknek, amelyekben a hysteriában szenvedők felfogó és reprodukáló képessége tetemesen gyarapodott, noha az emlékképek gyakran szakgatott rendetlenségben jelentkeztek.

Finlay pszichológiai fejtegetési kísérlete a hypnotikus tünetmények okának magyarázatára vonatkozólag abban összegezhető, hogy az érzéki és szellemi tehetségek rendellenes működéseket mutatnak fel minden esetben, ha az akarat vezetése és ellenőrzése alól felszabadulnak.

A psychologusok szerint nem győzik eléggé hangsúlyozni azt a vezérszerepet, melyet az akarat lelki minőségünk és egyes lelki állapotaink előidézésére gyakorol. Ez az ember legfőbb tehetsége, és csak tőle függőleg működnek az egyes lelki tehetségek az emberi természetnek megfelelőleg. A theologia és ethika egybevágólag ugyanezt tanítják. Az akarat vallási meggyőződésünket is nagyban befolyásolja, amint az a hit erényének elemzéséből világosan kiderül, és az erkölctan tanítása szerint az *actus hominis* és az *actus humani* közt fenforgó különbség figyelmünket szintén e tehetség közreműködésére tereli. Az akarat uralmának tehetségeink működéseikben. alá vannak vetve az értelemtől kezdve egész a külső érzékekig. Az akarat ugyan érzéseket, érzékeléseket, képzeteket, eszméket nem teremt; de vezeti tehetségeinket működéseikben, figyelmünket bizonyos tárgyakra terelheti, értelmünket készítheti, hogy bizonyos képzetek és eszmék összehasonlításával foglalkozzék és így ezek tulajdonságait tüzetesen megállapítsa.

Ha valamely váratlan dolog fordul elő, természetének különböző tulajdonságainak megismerhetése végett az akarat befolyása következtében érzéki és szellemi tehetségeink feléje fordulnak és a róla nyert képzeteket és eszméket egybevetik más homogen és heterogen képzetek- és eszmékkel, aminek folytán tévedések, túlzások és egyoldalúságok kizárásával lelkünk normális működése az objectiv igazság megismerésére vezet. Ha az akarat ellenőrző befolyását nem gyakorolja, vagy ebben gátolva van, gondolat- és képzet-

világunk csakhamar szabálytalan, zabolátlan működések tüneteit tárja elénk. Ha az akarat uralma megszűnik, a képzelet és az értelem működései az eszmetársulás törvényeit követik. A tudatban felmerülő eszmék és képzetek olyanokat támasztanak, amelyekkel előzetesen volt már valamiféle társulásuk. A matematikus- vagy metaphysikusban egyik elvont eszme vagy tétel a másikat fogja provokálni; a költői lélek minden fék nélkül engedi át magát a képzelő tehetség bűbajos képsorozatának. A látszat fényes világában élve visszataszít minden prózai kísérletet tündéries alkotásának megvizsgálására. Az akarat beavatkozása kizárt lévén, éber állapotban álmadozik.

Míg az ilyen állapot tart, a kívülről jövő behatások az illetőkre nézve nem léteznek, avagy ezek lehetőleg pontos összhangzásba hozatnak azokkal a képzetekkel, amelyek a figyelmet egészen a maguk számára kötik le. Itt tehát hiányzik a képesség, figyelmünket bizonyos képzetek- vagy gondolatoktól elvonni és más irányba terelni, aminek következtében lelki működésünk csak bizonyos korlátolt, szűk körben mozoghat. A metaphysikus elvont, mélységes speculációiban, a költői lélek tarka ábrándjainak világában környezetének való dolgaira ügyet sem vet, mert nem működik a vezértehetség, amely figyelmüket más területekre vinné, és így megtörné egyéni alkotásaik varázshatalmát.

Szórakozott — jobban mondva: gondolataikba mélyedt — matematikusok- és metaphysikusokról közszájon forognak a mulatságos anekdoták. Dr. *R. Hamilton* az utcán kalapot emelt saját felesége előtt s mentegetődzött, hogy nem jut eszébe, kihez legyen szerencséje. Reggeli szürkületben úgy jelent meg az előadási teremben, hogy az egyik lábán feleségének a fehér harisnyája, a másikon saját fekete kapcája volt látható. Néha egész előadása alatt azzal foglalkozott, hogy az asztalokról hallgatóinak kalapjait félre rakta, azok pedig ismét visszahelyezték azokat s ez így tartott egészen az előadás végeig. Egy alkalommal meghívta tanítványait, hogy látogassák meg, s mikor ezt meg-

tették, neheztelt rájuk, hogy gúnyt űznek belőle. Egy alkalommal egy tehénnek ment neki, azután rögtön bocsanatot kért a téhéntől, »asszonyom«-nak nevezte azt és azon reményének adott kifejezést, hogy nincs megsértve stb. (Carpenter, Mental Physiology.)

Az akarat működése, mint egyéb tehetségeké is, bizonyos idegek működésétől van függővé téve. Ha ezek a szolgálatukat felmondják, az akarat befolyását egyéb tehetségekre nem érvényesítheti. Nem ritkák az olyan esetek, amelyekben az egyén minden erőfeszítése dacára sem képes az akarat a neki különben alárendelt tehetségeket befolyásolni. Így pl. egy úri ember akarati zavarairól beszéli *Carpenter*, hogy néha, midőn le akart vetkőzni, két órát is igénybe vett, míg képes lett kabátját kigombolni. Egy alkalommal igen szomjas lévén, vizet rendelt. Akaratának csökkent energiája következtében fél óráig állt előtte a szolga a pohár vízzel a tálcán, míg képes volt azt meginni. És ennek az embernek minden tehetsége ép volt leszámítva akaratát.

Ha azok az idegek, amelyek közvetítésével az akarat, az értelem és a képzelő tehetség működéseit ellenőrzi, bénulást szenvednek, és ezek a tehetségek ehhez képest kizárólagosan saját működésük törvényeit követik, akkor zavart lelki működések állanak elé, miként azt főntebb az elvont speculatiók és a féktelen ábrándozás eseteiben láttuk.

Már most az a kérdés merül fel, hogy minő okok behatása következtében mondják fel az akaratnak az említett idegek a szolgálatot egyéb tehetségek befolyásolhatása tekintetében.

Ilyen okok gyanánt tekinthetők bizonyos altatószerek. Ezek megbénítják azokat az idegeket, amelyek közvetítésére szorul az akarat működése, míg ellenben a képzelet idegsejtjei érintetlenül maradnak. Ha valaki ilyen szer hatása alatt van, befogadja a neki bemondott képzeteket, kiszínezheti ezeket ép úgy, mintha azok maguktól bukkantak volna fel tudatában. Rendet azonban nem tud csinálni

a képzet sorban; a képzetek ellenőrzés nélkül támadnak és tűnnek el, és nem ő uralkodik a képzetein, hanem megfordítva.

Alvás, álom alkalmával az agyvelő ehhez hasonló állapota természetes, minden mesterséges eszköz provokálása nélkül való. Az akarat alszik, a szolgálatában álló idegek nem működnek, a képzetek és eszmék teljesen ellenőrizetlenek úgy eredésük-, mint összefüggésükben. A felmerülő képzeteket nem hasonlítjuk össze szerzett ismereteinkkel és így nem jutunk annak tudatára, hogy mennyire elűtnek azok, mily éles ellentétben vannak azok a tapasztalás és gondolkodás való tárgyaival. A legvadabb elkalandozásokat, a legképtelenebb társításokat mind készpénznek vesszük. Nem létezik bennünk lelki működés, amely képes lenne a gondolkodás és képzelés izgalmaival megfékezni és azokat egyéb ismeretek segítségével kijavítani.

Mesterséges psychikus eszköz is létezik ehhez hasonló lelki állapotok előidézésére. Erőteljes suggestióval valamely képzetet vagy eszmét oly mélyen vájhatunk be a kísérleti személy lelkébe, hogy azok ezt minden ellenőrzés kizárásával uralmukba hajtják. Elősegíti ezt nagyban a körülmény, ha a figyelemnek egyetlen tárgy körül való összepontosítása által a tudat ürességét idézzük elő, pl. valamely fényes tárgy rögzítése stb. Néha egyetlen szóval »aludjék« el lehet bizonyos, erre hajlamosított személyeket altatni.

Az akarat képezheti abban a legnagyobb akadályt, hogy lelkünket valamely rögeszme, vagy túluralgó képzet egészen hatalmába kerítse. A rögzítés, a Mesmer-féle vonások, néha a hirtelen erős fény, szokatlan erős hang az akarat megbénításával idézik elő a hypnotikus állapotot.

Carpenter tesz említést egy kiváló tudós- és íróról, akinek rendkívüli tehetsége volt arra, hogy figyelmét teljesen összepontosítsa. Ha kezét az asztalra tette és figyelmét egy fél percig ráfordította, ez már elégséges volt azon suggestio befogadására, hogy nem képes kezét az asztalról eltávolítani, amit aztán csakugyan nem is tudott megtenni. Ha csak rövid időn át hagyta tekintetét a delejtű

sarkain, csakhamar suggestióra azokról különböző alakú és színű lángokat látott emelkedni. És ugyanily eredmények voltak tapasztalhatók nála más egyéb esetekben is. Egy erőteljes suggestio, amely a lelket valamely rögeszmével békóba veri, míg az akarat fixatio vagy mogorva, merev tekintet által megbénul, illetőleg a megfelelő idegközpontok tétlenek lesznek, elégséges volt arra, hogy az említett tudóst saját gondolatainak egyidőre minden ellenőrzés nélkül kiszolgáltatassa, és egyúttal idegen befolyással szemben is teljesen suggestibilissé tegye.

Finlay magyarázati kísérlete szerint a mesmerista, az electrobiologista, a hypnotiseur és minden e kategoriába tartozó varázsló mindenekelőtt arra törekszik, hogy az akarati működést megbéníthassa egyéb lelki működések mellett. E végből valamely képet vagy eszmét állítanak lehetőleg hangsúlyozva előtérbe, ezek a figyelmet kizárólag magukra irányítják, miközben mechanikus vagy egyéb folyamatok az akaratot tétlenné teszik, vagy azon idegközpontok megbénításával, amelyek közreműködését az akarat kiható befolyása feltételezi, vagy az által, hogy az akarat energiája abban az irányban vétetik igénybe, amelybe azt a bemondott eszme vagy képzet terelik. Ily módon az akarat irányító befolyását a lelki működések területéről ki lehet zárni. A kísérleti személy az illető képzet vagy eszme determináló befolyása alatt, minthogy ezek kijavítása és más eszmékkel való egybevetése a mondott lelki állapotban részint e bemondás erőteljessége, részint az akarat tétlensége folytán ki van zárva, teljesen a kísérletező hatalmába kerül. Mindaddig, míg a kísérleti személy magát arra indítatva nem érzi, hogy figyelmét egyéb tárgyakra is fordítsa, vagy az akarat képzetrendező működése meg-nem kezdődik, a kísérletező kénye-kedve szerint vezetheti a hypnotizáltat és ennek képzetei, eszméi a bemondott suggestiók természetének megfelelőleg fognak alakulni.

Finlay nézete szerint a mesmerismus és a hypnotismus tüneteinek magyarázata a tudomány jelenlegi állásához képest legalkalmasabban a fent leírt módon eszköz-

zölhető. A suggestiót ő is a legerőteljesebben működő, ható oknak találja. Egyéb eszközök, minők pl. a simogatások, a a rögzítés, erőteljes hangok, intensív fénybehatások stb., csak arra lennének alkalmasok, hogy az akaratot mintegy elaltatva tétlenné tegyék, vagy hogy azokat az idegközpontokat, amelyek közvetítésével az alsóbb rendű tehetségekre ellenőrző befolyását gyakorolja, működésen kívül helyezték.

Hivatkozik *Carpenter* nézetére is abbeli felfogásának, hogy a suggestio a legfontosabb tényező a hypnosis tüneteinek előidézésében, támogatására. *Carpenter* ugyanis azt hitte, hogy lehetetlen a nélkül, hogy a kísérleti személynek tudomása ne legyen valamely mesmerikus vagy magnetikus befolyás alkalmazásáról, azt alvajárává vagy hypnotizálttá tenni. Hivatkozott e felfogásának támogatása végett két rendbeli tapasztalati tényekre. Egyrészt ugyanis mindazon esetekben, amelyekben a kísérleti személyeknek semminemű tudomásuk nem volt arról, hogy őket álomba merítés vagy egyéb végrehajtandó cselekmények szempontjából befolyásolni akarják, ezekkel csakugyan a kísérletezők bármily intensív suggestiók segélyével sem mehettek semmire sem; másrészt ellenben akkor is, midőn a mesmeristák, a magnetiseurök egyáltalán rá sem gondoltak bizonyos személyek befolyásolására, ha ezeknek olyan képzetek támadtak, mintha tényleg őket hic et nunc a kísérletezők befolyásolni akarnák, ezek álomba merültek. Azután elbeszéli dr. Noble (Manchester) ellenpróbas kísérletét azon cselédről, aki otthon a szokatlan körülményekből merítve a hypnotizálási szándék fenforgását, erre álomba merült, ellenben más lakáson, dacára a legintensívebb és egészen közelről történő mentális suggestiónak, szokott hypnotizálója által sem volt semmikép sem álomba meríthető, amint azt főntebb mi is elbeszéltük részletesen.

Ha a kísérleti személynek arról, hogy mit akarnak vele, tudomása van s akaratának megfeszítésével ellenszegül vagy minden áron igyekszik magát felszabadítani a bemondott képzetek kizárólagos uralma alól, a hypnotizálás, a

suggestióra végzendő cselekmények természetesen nem sikerülnek. Ellenben a figyelemnek egy ugyanazon tárgy körül való teljes összepontosítása következtében az észrevevő tehetség nagyban élesedik s így történik, hogy az értelem és az érzéki tehetségek sok olyan dolgot vesznek tudomásul, ami normális viszonyok között figyelmen kívül marad.

Ennek ismert példáját látjuk az alvajáróknál, akik néha ebben az állapotban olyan mélyen járó szellemi munkát képesek elvégezni, amelyre éber állapotban képtelenek lennének. A dolog magyarázatát abban kell keresnünk, mivel bizonyos gondolatkörben kizárólagosan összpontosított figyelem nagyobb eredményt képes felmutatni, mint rendes körülmények között, amidőn ugyan külterjileg sokkal többet markolhat, de annál kevesebbet szoríthat. Más, a dologra nem tartozó eszmék és suggestiók nem gyakorolnak rá befolyást mindaddig, míg remissio vagy ügyes, fokozatosan haladó befolyásolás következtében az őt egészen lefoglaló gondolatkörből teljesen ki nem zökkentik. Ezen elmélet igazolása végett aztán hivatkozik Finlay a Carpentertől átvett példára, amelyet mi is közöltünk arról a fiatal nőről, aki forrón szeretett testvérenek halála következtében alvajáró lett és a legkülönbözőbb dolgokat mind elhalt testvérére vonatkoztatta.

Ugyanez az állapot áll be akkor is, ha a véletlen hatalma, vagy a betegség helyébe a hypnotizáló befolyása lép. A hypnotizált csak azon tárgyakra terjeszti ki értelme és érzékeinek figyelmét, amelyekre ezeket a kísérletező irányítja, és olyan színben látja mindazokat, aminőben a hypnotizáló feltünteti. A tapintás, a szaglás, a látás, a hallás csak olyan tulajdonságait észlelik a dolgoknak, a minőkkel azokat a hypnotizáló felruhazza és az ily módon korlátolt érzékek olyan éles működéseket tüntetnek fel, a minőkre rendes körülmények között képesítve nincsenek. Így pl. egy fiatal ember ekképen élesedett szaglása segítségével képes volt 60 személy közül kikeresni az illetőt akinek keztyűjét a kezébe adták.

Azt is kimutatták szorgosan megfigyelt kísérletek

segítségével, hogy az izmok működése is a jelzett állapotban nagyban tökéletesedhetik és olyan munkára is alkalmas lesz, amelyet azok rendes viszonyok között elvégezni nem tudnának. Így pl. tapasztalták, hogy ének- és zenében egészen járatlan személyek is képesek lettek nehezebben énekelhető áriákat is teljes pontossággal visszaadni, ha azokat nekik előénekeltek.

A tehetségek ezen hatványozott finomodása következőben a kísérleti személy suggestiók felfogására rendkívül képesítetik, és ennek folytán olyanokat is tudomásul vehet, amik esetleg a kísérletezők és a szemtanuk figyelmét teljesen kikerülik. Éppen azért csak azokat az adatokat fogadhatjuk el minden aggodás nélkül, amelyeket igen ügyes, éleslátó kísérletezők gyűjtöttek össze, s így bizonyos józan skepticismus az adatok rengeteg halmazával szemben nagyon indokoltnak látszik, és a legtöbb esetben minden részletes körülmény kellő méltatása azt fogja eredményül felmutatni, hogy, akár a csodák felvétele, akár felsőbb lények közbeléptének feltevése nem képez logikai szükségletet.

Nézetünk szerint a hypnotikus tünetmények legtermészetesebb magyarázatát úgy adhatjuk, ha különös figyelemre méltatjuk a képzelő tehetség működéseit akkor, midőn az ész és az akarat ellenőrző, gátoló befolyásukat nem gyakorolják fölötte,

Miként fentebb láttuk, a hypnosist, mint mesterséges alvást, úgy somatikus, mint psychikus eszközök segítségével elő idézhetjük. A legtöbb esetben azonban a somatikus eszközök csak segítő, nem teljesen ható okok gyanánt szerepelnek. Ezt odáig kiterjesztik többen, hogy még a természetes alvás okát is abban hajlandók keresni, mivel az illetőben megvan a bekövetkező alvás autosuggestiója. Annyit nyugodtan elmondhatunk mi is Wundt-tal, hogy, ha a suggestio nem is egyedüli, kétségkívül legalább is főoka a hypnosisnak. Amit a hypnosis keletkezéséről állítanak tekintettel a suggestio befolyására, ugyanazt ki lehet terjesztetni a hypnotikus tünetmények keletkezésére is az ellenőrizetlen

fantázia közreműködésével. A keresett igazságot tehát akkor fogjuk megközelíteni, ha elemzés alá fogjuk a képzelő tehetség önkéntelen működését.

A fantázia képei álom közben (álomképek) rendesen sokkal élénkebbek, határozottabbak, mint éber állapotban. Ennek oka abban keresendő, mivel álom közben a külső érzéki tehetségek működései majdnem teljesen szünetelnek és így a fantázia működéseit misem zavarván, ezek jóval belterjesebbek lesznek. Ugyancsak ennek következtében álom közben a képzetek jobban emlékezetben is tartatnak, különösen ha azok az álmodót közelebből érdeklik. A fantáziának ily módon különösen hangsúlyozott képzetei úgy éber állapotban, mint álom közben a lélek figyelmét teljesen elfordíthatják érzékelő tehetségeink benyomásaitól, miként ugyanez történni szokott, ha valamely nagyon intenzív érzékelés a lélek egész figyelmét magára terelvé paralysál egyéb érzéki benyomásokat. Mikor azonban a fantázia képzeteit érzéki benyomásokra tereli, ezek természetesen nem lehet akármilyen, hanem többé-kevésbé a történt benyomásokra emlékeztető, aminthogy tovább fűzvé képzeteit, az ú. n. eszme- vagy képzettársítás elemi törvényeit kell követnie működésében.

A fantáziának most leírt módon keletkezett képei az emberi tehetségekre sokkal hatásosabb befolyást képesek gyakorolni, mintsem azt első tekintetre gondolnók. Persze e befolyás mechanizmusát apróra nem ismerjük, de tényleges igaz voltát lépten-nyomon tapasztaljuk. A lelki tehetségek működési berendezettségének egyik alaptörvénye, hogy az érzéki vágyó tehetség ellenállhatatlan erővel tör a neki megfelelő jó után, hacsak az ész és akarat gátló befolyását érvényre nem juttatja. Látjuk ezt a gyermek lelki életében s mindazon felnőtteknél, akiknél az ész és a szabad akarat működései állandólag vagy ideiglenesen felüggesztvék. Alvás közben az érzéki vágyó tehetség természetes törekvése annyira megerősödhetik, hogy a szabad akarat is szolgálatába szegődik, illetőleg nem érvényesülhet. Így tapasztaljuk éber állapotban, hogy némelyek hevesebb

taglejtésekre ragadtatják magukat, önmagukkal hangosan beszélgetnek. E fajta dolgok még erősebb kiadásban tapasztalhatók némelyeknél alvás közben, alvájáróknál stb.

Minthogy a suggestio által provokált mesterséges álom, a hypnosis, az emberi tehetségek működési törvényeit meg nem változtatja, érthető, hogy itt is hasonló, önkéntelen működésekre találunk.

Mikor valaki mesterséges álmot akar előidézni, körülbelül ugyanazon feltételeket tartja szem előtt, amelyek betartásától függ a természetes álom keletkezése is. Ennek természetes következménye, hogy a kísérleti személy mindattól elfordul, ami szórakoztathatná. Most egyetlen képzetet, az alvás képzetét igyekszik fantáziájába beterelni a suggeráló. Most az elalvási processzus egyes mozzanatait mondják neki be s csakhamar elalszik a kísérleti személy, valóknak képzelvén és végrehajtván az egyes alvási mozzanatokat, mígnem az ébrenlét megszűntével elalszik öntudata. A nagyagyban természetesen ezúttal is bizonyos változások állnak be, miként a természetes alvás alkalmával, de ezek még jobbára ismeretlen természetűek a physiologia előtt.

A hypnotikus állapotban levőnek külső érzéki tehetségei pihenvén s értelme- és akaratának ellenőrző, gátoló befolyása nem érvényesülvén, érthető, hogy fantáziája a hypnotizáló által bemondott képzetek segítségével sokkal erősebb működésre indítható és így ennek közvetítésével a hypnotizált egyéb tehetségei is erélyesebb működésekre birhatók, mint a rendes ébrenlét alkalmával. Az alábbiakban meg fogjuk kísérni ezen elméletet a főtebb érintett mindama tünetmények kimagyarázására alkalmazni, amelyek történeti bizonyossága és hypnotikus jellege kétségtelen.

A *tenyészet*i élet körében a képzelő tehetség erőteljesebb működései csakugyan létrehozhatják mindama feltűnő változásokat, amelyeket könyvünk II. fejezetében érintetünk, minők pl. a test hőmérsékének, az emésztésnek, az anyagcsere- és anyagkiválasztásnak változatai, izzadmányok, kiválasztások (secretiók) stb. Ha ugyanis ébrenlét alkalmával, normális körülmények között megtörténhetik, hogy minden

suggestio bemondata nélkül, csupán a fantázia működés következtében ezekhez hasonló változások fordulnak elő, még inkább támadhatnak ezek a fentebb jelzett kiváltságos lelki állapotban suggestiókra. Már pedig a tapasztalati lélektan egy egész csomó e fajta tényadatot állapít meg. Tudjuk pl., hogy a képzeletsugalta, nem reális félelemre hideg borzongás vesz erőt rajtunk, képzeleti öröm ellenben egészen feltüzel. Bizonyos dolgokra való gondolás a fantázia élénk kiszínezése következtében undort, sőt hányást okozhat. Tudvalevő dolog, hogy a nők terhességi állapotában bármely tisztán csak képzelt hevesebb ijedtség, öröm, félelem, bánkodás végzetes következményeket vonhat maga után. Némelyek csupán képzelt veszedelemtől való félelmükben izzadnak, sőt egyéb secretiók is hatalmasan előmozdítatnak náluk. Másoknak összefut a nyál a szájukban, ha valamely kedvesebb ételüket emlegetik, míg ismét mások valamely érzékeny elbeszélésre, vagy színi előadásra is sűrű könnyekre fakadnak. Hirtelen történt megőszülésekről mindenki olvasott már, és ezek okát is a fantázia túlélénk működésének kell felrónunk. Sőt a véres jegyek, a hemorrhagia (véreztetés), a vesicatio (hólyaghuzás), a stigma (physiologikus értelmében véve a szót) is kielégítő magyarázatra lel a fantázia fokozott működésében. Ugyanis napjainkban a tudomány physiologice kielégítőleg meg tudja magyarázni az efféle dolgok keletkezését. A hypnotikus állapotban a fantázia rendkívül intensív működése a test bemondott részén a vérnek oly mérvű összetódulását eszközölheti, mint valamely szövettani rendellenesség normális viszonyok között, és ekkor láthatni, hogy a hús megdagad, a bőr felhuzódik, sőt még egy-két csepp vér is mutatkozhatik. Mindeme tünetek azonban csak vérkeringési zavarok, amelyek a léleknek, a fantáziának a vegetatív életre való befolyásának általános tételét egy-egy konkrét esetben szembezőkően igazolják. Mindez azonban nem mulja felül a fantázia, e csodaszerű tehetség működési képességét.

Ugy az önkéntes, mint az önkéntelen *mozgás* körében mutatkozó hypnotikus tünetményeknek a fantázia befolyása

következtében támadható eredetét megerősíti az a körülmény, hogy éber állapotban is tapasztalhatunk mozgásokat keletkezni a fantázia ellenőrizetlen működése folytán. Tudvalevő dolog pl. a mindennapi tapasztalásból, hogy a szív dobogását, az ütő érlökését, a léleketvitel automatikus mozgását, a belek peristaltikus mozgásait a fantázia játéka következtében túlerős öröm vagy félelem mennyire módosítja. Megtörténik nem egyszer, hogy bizonyos önkéntes mozgások a fantázia ijesztő képei következtében legyőzhetetlen gátolásra bukkannak. Néha roppant félelem következtében »eláll a szavunk«, azaz: a hangbeli szó képzésére szükséges organikus mozgásokat képtelenek vagyunk megcsinálni; mások túlerős ijedelem következtében tagmerevedésbe vagy épen teljes katalipsiába esnek. Viszont, ha valaki szórakozott, elszólja magát vagy akarata ellenére leír vagy lerajzol valamit, de ez rendesen olyan természetű, ami fantáziája képzeleinek megfelelő. Mások, mélyen belemerülve bizonyos gondolatokba, önkéntelen mozgásokat végeznek, amennyiben hangos szavakban törnek ki, vagy heves taglejtéseket végeznek, helyükből hirtelen felugranak, hevesen járnak-kelnek, a fantázia erőteljes működésének megfelelőleg, vagy pedig öntudatlanul a képzeleiknek megfelelő dolgokat betűkben leírják, alakokban lerajzolják.

Ezek a tények megmutatják annak a lehetőségét, és főbb körvonalaiban azt a módot, hogy miként támadhatnak suggestio következtében változások a mozgási körben. A hypnotikus állapotban ugyanis a fantázia működése az értelmi és szabadakarati ellenőrzés hijján túlfokozott. A bemondott képzeteket valóságnak tartván a hypnotizált, ezek által lelki tehetségeinek mechanizmusa azonos működéseket hajt végre, mintha az érzéki vágyó tehetséget való dolgok indítanák működésre. Amde az érzéki vágyó tehetséggel szoros összefüggésben áll az ember-állati szervezetben a mozgási kör, ez amannak egyenesen alá van rendelve és úgy van berendezve, hogy szolgálatában amannak vágyait teljesítse. Látnivaló tehát e megjegyzésekből, hogy a hypnotikus állapotban a fantázia képzelei által okozott mozgási

változások teljesen beleilleszthetők ama keretek közé, amelyekben a tapasztalati lélektan mozog, leírván a fantázia és a mozgási kör egybevágó működését.

A hypnotizáltak parancsszóra történő mozgásait *Wundt* (Hypnotismus und Suggestion) ekképen magyarázza: A kiadott parancsszó, hogy valamely cselekvényt végrehajtsen, s a hypnotizált agyában az illető cselekmény képzetét támasztja. Azonban minden megtett vagy látott mozgásnak képzete, sőt csupán a mozgást jelző szó is már magánál a rendes öntudati állapotnál is a látási és a szóképeknek a mozgási érzetekkel való szoros társulása következtében azzal a törekvéssel kapcsolatosan jelentkezik, hogy az illető mozgás végrehajtassék. A rendes öntudat az ébrenlét alkalmával e törekvésnek ellenszegül; a hypnotikus ellenállás nélkül szegődik szolgálatába minden gátolás és ellenőrzés hiányában.

Suggestióra könnyen támadhatnak *klonikus*, azaz rángatózó izomösszehúzódások a mondott elmélethez képest különösen akkor, ha a bemondott mozgás kórlátolt, a megfelelő idegközpontok pedig úgy a suggestio, mint a már végrehajtott azonos mozgások következtében egyre fokozottabb ingerlékenységet tanúsít.

A kataleptikus állapotban az akaratnak alávetett valamennyi izomnak endogén beidegzése tudvalevőleg lehetetlen. Ezek tehát csak kívülről jövő behatásoknak képesek passzív engedelmeskedni. Érthető e szerint, hogy az izom vagy izomcsoport az összehúzódásnak egyszer elfoglalt alakjában változatlanul megmaradván, a kataleptikus egyén teljesen mozdulatlan marad a rá parancsolt helyzetben mindaddig, míg helyzetét kívülről újra meg nem változtatják. A természetes katalepsia a központi idegrendszer kóros elváltozásából keletkezik, vagy pedig abból, hogy az elmebetegek téveszmékből vagy káprázatokból indulva ki, megmozdulni nem mernek, vagy nem akarnak, vagy nem tudnak. Suggestio alkalmával a bemondott képzet játsza a téveszme vagy káprázat szerepét. A kiadott parancsszó következtében a hypnotizált azt képzei, hogy elfoglalt állását kép-

telen megváltoztatni, e felfogásához csatlakozik a törekvés legalább is negatív értelemben, a tényleg létező izomösszehúzódottsági állapotot meg nem változtatni.

A fantázia sajátos működése következtében rendes öntudati állapotnál is mutatkoznak az *érzékelő tehetségek* körében anaesthesiák és hyperaesthesiák. Aki képzelő tehetségének és értelmének teljes megfeszítésével valamivel foglalkozik (pl. valamely tanuló a tanár bejövetele előtt lelkéjét tanulva társainak éktelen lármájában), minden egyéb iránt érzéketlen marad. Így pl. a vitéz katona a harcolás hevében nem érzi a kapott sebet, mivel fantáziája fel lévén tüzelve, csak arra figyel, hogy előre nyomuljon, hogy lőjje, vágja az előtte álló ellenséget. A fantázia egyebekben lévén elmerülve, a kapott érzéki benyomásokra nincs meg az egyéni kellő reactio s így beáll az anaesthesia.

Az égési szagot olyan községben, a melyben gyakori tüzeset zaklatja éjjeli nyugalmukban a lakókat, a kiállott gyakori félelem és a dolog fontossága következtében összpontosított erejű fantázia a szokottnál hamarabb észrevéteti a szaglási érzékkel. A vadászember, aki az erdő mélyén lesben áll, intenzív figyelme, megfeszített fantáziabeli működése következtében meglepőleg csekély neszből aránylag feltűnő nagy távolságból meghallja a várva várt vad közelgését. A suggestio a fantázia működését nagyban fokozván, a figyelmet egyetlen tárgyra szigetelvény el, a fönt leírthoz hasonló módon támaszthat hyperaesthesiát. Az izomérzék és a közérzék köréből könyvünk II. fejezetében felhozott érzékfinomodási és tompulási esetek a mondottak után nem igényelhetnek külön magyarázatot.

A hypnotikus állapot paraesthesiái = *illúsiói*, mint a *képzelő* tehetség rendellenes alkotásai szintén könnyen érthetők az eddig mondottakból. Csak azt nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a fantázia különösen akkor van képesítve fokozódott működésekre, midőn külterjileg a figyelem kevés vagy egyetlen tárgyra van összpontosítva a képzelő tehetség igen belterjes működésével, kötve lévén egyébiránt az értelem és a szabadakarat. A bemondott

suggestio uralkodván a képzelő tehetség felett, csak természetes lesz, ha a hypnotizált a kezébe nyomott ceruzát pl. rózsaszálnak, az előtte fekvő tintatartót fekete rigónak fogja tartani. A suggerált szókép megvalósul látszólag előtte, s a dolgokat olyasmiknek nézi, amiknek azokat mondják.

*Positiv hallucinatio*ra például szolgálhat a rendes ébrenlét alkalmával az a mindennapi példa, hogy sokan, ha. előttük valami éles fájdalommal összekötött sebet vagy betegséget részletesen írnak le, testük megfelelő részeiben érezni vélik a megfelelő fájdalmakat; *negativ hallucinatio*ra pl. az az eset, midőn a mélyen elmerült tudós ember keresi a szemüvegét, amely voltaképen az orrán ül, vagy az író-tollat, amely az orra előtt van a nélkül, hogy róluk tudomást venne. Ezek a fantázia játécai; hypnotikus állapotban az ilyesmihez a feltételek jóval kedvezőbbek lévén, nagyobb méretekben is fordulhatnak elé a káprázatok a már többször említett okoknál fogva.

Midőn az emlékező tehetségnek a hypnosis alatt való rendellenes működéseit a fantázia, értelem és akarat sajátos magatartásából a fönt leírt módon akarnók megfejteni és párhuzamba állítani az emlékező tehetség ama hasonló működéseivel, amelyek kedvező feltételek mellett ez irányban ébrenlét alkalmával is tapasztalhatók, mindenekelőtt azt kell tudomásul vennünk, hogy hypnosis alkalmával a szó szoros értelmében vett *amnesiát* maguk a hypnotisták sem igen mernek állítani, mivelhogy többszörösen konstataltatott, miszerint a hypnosis tartama alatt azokra, amik hypnosis alatt történtek, némileg visszaemlékezni képesek a hypnotizáltak azon esetben, ha ügyes kérdések révén a képzettársítás segítségével gyakorlott kézzel az illető eszmék körébe őket visszavezetjük. E szerint az ú. n. kettős emlékezet, vagy kettős öntudat hypothesisét nagyon is diluált állapotban tehetjük csak magunkévá. Ehhez képest magyarázni valónak az emlékező tehetség rendellenes működései közül voltaképen csak a *hypermnesia* és *emlékezeti csalódások* maradnak meg. Amazt a tapasztalati lélek-

tan közönségesen úgy magyarázza, hogy mindama képze-
teink, amelyek nagyobb világossággal és élénkséggel helyez-
kedtek el emlékezetünkben, amelyekhez erősebb érzelm vagy
nagyobb érdeklődés fűződik, mondom, hogy mindeme kép-
zeteinkre visszaemlékezésünk igen szabatos lehet és könnyen
eszközölhető. Már pedig e megkívánt kedvező feltételek a
hűséges visszaemlékezésre a hypnotikus állapotban ugyan-
csak feltalálhatók. Lehetnek egyébkint fiziológiai és patho-
logiai változások is a középponti idegrendszerben, amelyek
aztán organikus oldalról adják a megfejtést megoldásra váró
problemánkhoz. E fajta tüneteményeket volt alkalmam akkor
felemlíteni, midőn a III. fejezetben a hypnotikus tüneté-
nyek analógiáiról értekeztem. Az emlékezeti csalódások
keletkezése pedig abban leli magyarázatát, mivel a hang-
súlyozva többszörösen bementett szóképek az ellenőrzés
nélkül leledző visszaemlékező képzelő tehetségre azt a
hatást gyakorolják, mint magok az illető képzeteknek meg-
felelő reális dolgok. Így aztán el lehet valakivel hitetni,
pl., hogy tegnap Budapesten a Váci-utca kirákatait sorba
vizsgálta, noha az illető pl. Zugligetből egész nap ki sem
mozdult; bele lehet beszélni, hogy pl. tartozik X-nek 100
frttal sat.

Minthogy az *érzelmesség* köre a maga szenvedélyei,
indulatai, vágyódása és érzelmeivel egyenes, közvetetlen össze-
kötöttségben van a fantáziának, különösen fokozott műkö-
déseivel, minden magyarázatot szószaporításnak tartanánk
ennél a pontnál.

Az *értelem* köréből a fokozódottan éles elmebeli műkö-
déseket és a személyváltozások lehetőségét kell felállított
elméletünkhöz képest abból kimagyarázni, hogy a fantázia
kedvező körülmények között ezeket képes lenne előidézni.
Amde volt alkalmunk láthatni a II. és a III. fejezetben,
hogy úgy a közönséges álomélet mint az alvajárók paroxis-
musa nem ritkán tüntet fel ezekhez hasonló jeleneteket.
Nyilván, ha ezen állapotokban a képzelő tehetség rendelle-
nosen fokozott működése alkalmas az említett tünetemények
keletkeztetésére, az ilyenek származását hypnotikus álla-

potban jóval indokoltabban vehetjük fel, hiszen a hypnosis is álom, álomszerű állapot, ha mesterségesen keletkezik is, míg a fantáziának a kívánt módon való működését épen a hypnosist sarkalatosan jellemző feltételek mozdítják elő a leghatalmasabban. Minthogy a fantázia élénk működése, a fantazmák, a képzetek szabatos, intenzív világossága épen az a körülmény, amely a tisztán értelmi működésnek, a fogalmak alkotásának, az ítéletek képzésének szokatlan lendületet ad, nyilvánvaló, hogy a hypnotikus állapottal összekötött e fajta fokozódásában a képzelő tehetség működéseinek eo ipso benrejlőleg benfoglaltatik az értelem hatványozott működése is. Az pedig, hogy hypnotikus állapotban gyakran eszközölhetők az ú. n. személy-átváltások, a fantázia működésében annyiban találhatja kielégítő magyarázatát, mivel a túleleven képzetek a való létezés objectiv természetű hatását gyakorolván a kísérleti személyre, azt kell neki hinnie, hogy benne tényleg mindeme változások megtestesültek és így egyénisége, ugyan hihetetlennek látszó módon, de rá nézve kétségbe nem vonható subjectiv bizonyossággal, esetleg rögtönösen, többszöri változásnak is lőn alávetve.

A suggestiónak hypnotikus állapotban a *szabadakaratra* való befolyása ezt vagy erősíti, vagy meggyöngíti, vagy pedig az ú. n. parancsszóra történő engedelmisségi tények kicsikarásában áll. E tüneteket szintén onnan magyarázzuk, mivel a suggestio következtében a fantázia túlerős képzetek az óhajtott irányban befolyásolják az akarat szabadságot. Ami a suggestió parancsok által elérhető hatásokat illeti, történjenek azok szó, vagy egyéb egyenlő értékű jelzés segítségével, ezeket főntebb érintve már röviden kimagyaráztuk a képzelő tehetség képzeteinek fokozódott belterjességéből. Az akaratnak mint eszes törekvésnek fokozása valamely suggestio révén olyképen történik a hypnosisban, mint az ébrenlét alkalmával. A bementott képzet természetesen nem közvetetlenül hat az emberi akaratra, hanem közvetve, ugyanis az értelmi ítélet, fogalom és az ennek gyökerét képező képzetek segítségével. Az akarat

ugyanis, mint értelmesen vágyó tehetség, csak annyiban indíttatik működésre, amennyiben a neki megfelelő tárgy, a cél gyanánt felfogott jó, erre elegendő indító okot képez. (*Nihil volitum, nisi praecognitum.*) Mennél világosabb az elérhető célnak kitünő, jó volta, annál hathatósabb az értelem ösztönzése a szabadakaratra, hogy törekedjék a kérdéses jó birhatására. Amde értelmünk az akaratot közvetlenül befolyásoló eme gyakorlati ítélete annál sürgetőbb, mennél határozottabban domborodnak ki ama fogalmak egymáshoz való viszonyukban, amelyekből a kérdéses ítélet kialakul. A fogalmak határozottsága, tisztasága viszont attól van függővé téve, hogy mennyire élénkek, kimerítőek, világosak, hangsúlyozottak a fantázia képzetei. Ezek azonban, mint már többször lőn említve, a suggestio alkalmával igen erőteljesek s ennél fogva az értelmi működés következtében hathatósan befolyásolhatják akaratú szabadságunkat. Igaz ugyan, hogy, míg érzéki vágyódásunk tényleges meghatározottsága mindig azon érzéki jótól függ, melyet mint ilyent érzéki módon megismerünk, addig akaratunkat nem ilyen külső ok, nem a jó gyanánt megismert tárgy határozza meg rendes viszonyok között, hanem önnön-maga képes határozni (*libertas = indifferentia; liberum arbitrium = vis electiva*); mégis nyilvánvaló, hogy minden fogalom valamely érzéki képzet alakjában jelenvén meg az ember lelke előtt, ha az kellőleg hangsúlyozott, megkapóan kiszínezett, a magával rántott érzéki vágyódás és értelmi ítélet segítségével a saját irányának szolgálatába rántja az akaratot annál is inkább, mert az ébrenlét ellenőrzése az önkéntelenül működő lelki mechanizmust a maga jól berendezett összefüggő functióiban nem gátolhatja. Ha már egyszer az akarat ilyen befolyás alatt áll, a külső működés erre önként következik, miként ez természetes álmunkban vagy somnambulismus alkalmával is történni szokott. Az akarat ugyanis a jónak túlélénken történt megjelenítése következtében ehhez feltétlenül ragaszkodik, szabad elhatározása nincsen, működése önkéntelen.

E magyarázati kísérletünk a *posthypnotikus sugges-*

tiókra, a határidőre történő bemondásokra is alkalmazható. E kiadott suggestiós parancsok végrehajtása szintén önkéntelen cselekedet a kísérleti személy részéről. Ugyanis a végrehajtás pillanatában vagy a már megkezdett hypnosis folytatódik megszakítás nélkül, vagy autohypnosis folytán (amely bizonyos, az emlékezetben megmaradt körülmények: hely, idő, viszonyok stb. következtében áll be a kijelelt időpontban) esik az illető önkívületi állapotba s így szintén önkéntelenül hajtja végre a suggestiós rendelkezeteket. A bemondott suggestio, mint túlerős képzet, kitörülhetetlenül megmarad a hypnotizált emlékezetében és ereje a hypnotikus állapotban még inkább fokoztatván, miként az elmebeteget kényszerképzetek, fixa ideái, úgy ragadják ezek is magukkal a hypnotizáltat a kijelölt cselekvésre visszatartathatatlannul.

Mikor suggestióval a hypnotizált *akaratát paralsálják* abban az értelemben, hogy pl. az illető nem képes nevét sem kimondani, vagy lábát sem mozdítani, elméletünk szerint az e fajta tünetek psychologikus magyarázata abban kerekesendő, mivel az akarat törekvése tárgyává csak olyasmit tehet, aminek elérhetetlensége neki be nem világlik. Ámde az ilyen természetű erőteljes suggestiók következtében az ítélő tehetség jórészt kötött állapotban lévén hypnosis alatt, a letiltott cselekményeket egyszerűen kivihetetlen dolgoknak tartja a hypnotizált és így nem is tesz semmiféle kísérletet sem azok végrehajtására, abból a józan elvből indulva ki, hogy a lehetetlent soha sem kell akarni.

Végezetül még a *rapport* sarkalatos tüneteméyre kell alkalmaznunk előtérbe állított felfogásunkat. A fantáziának a hypnosis alatt bizonyos irányban hatványozott működése itt is kielégítő magyarázatot látszik nyújtani. A hypnosis az álom állapotához hasonlítván leginkább, azt a körülményt, hogy a hypnotizált csak az érdekkörében álló bizonyos személyek behatására szokott reagálni, úgy értelmezem, hogy a hypnotizált félig öntudatos állapotába beviszi a vele foglalkozó hypnotizáló vagy öntudatába beszompolygott más egyének határozott, élénken kidomborított

képzetét, akiken kívül rá nézve más nem is létezik. Ezt a felfogásomat megerősíteni látszik a körülmény, hogy rapport nagyobbára különnemű személyek között szokott fenforogni; hogy az első hypnosis alkalmával a kezdők akárkivel is rapportba szoktak lépni; hogy a rapport keletkezését és belterjességét nagyban előmozdítja a hypnotizáló erélyes, tekintélyes fellépése; hogy az idomítás, a dressura jelentős tényező e tekintetben stb. Ugyanis mindezen esetekben a rapport létezése vagy fokozata egyenes arányban áll az érdeklődés minőségével, ami viszont ismerettenilag véve egyenértékű kifejezése a képzet energiájának.

Moll megjegyzése szerint a rapport tűneményénél az elaltatás alkalmával a hypnotizálandó figyelme szakadatlanul a hypnotizálóra van irányítva elannyira, hogy ennek a képzete a hypnosis tartama alatt folytonosan megmarad a hypnotizáló emlékezetében. *Bertrand* e folyamatokat összehasonlította a gyermeke bölcsője mellett alvó anyával, aki alvása közben is ébren van — gyermeke, de csakis gyermeke számára. Míg a legerősebb érzéki benyomásokra is alig reagál, rögtön felébred gyermeke legkisebb neszére is. Analogice az elaludt hypnotizált és a hypnotizáló egymáshoz való viszonya ilyen módon lenne megvilágítható. A hypnotizált is a hypnotizálóra irányított gondolat aludt el, miként az anya gyermekének képzetével s azért vele rapportban lévén az ettől jövő behatásokat tudomásul veszi, ellenben minden mást kiignorál.

A közkelendőségnek örvendő psychológiában ki van mutatva, hogy a központi idegrendszer a lélekkel egy állagot képez olyképen, hogy a lelki működések legnagyobb részének székhelye gyanánt az agyvelőt kell kijelölnünk. Ismeretes tény továbbá, hogy az agyvelő bizonyos részei az érzéki megismerés, mások az érzéki vágyódás, mások ismét a mozgási működések szolgálatában állnak s a mindennapi tapasztalás igazolásához képest ezeknek egymáshoz való viszonya csodálatos berendezettségben nyilvánul. Boncolástanilag és élettanilag igazolt tény továbbá, hogy az agyvelő a képzelő tehetség szerve, s hogy benne, mint

valamely középpontban, futnak össze az érzési és mozgási idegszálak. Arra nézve, hogy érzéki tehetségeink kellőleg végezhessek működéseiket, okvetetlenül megkívántatik, hogy magasabb tehetségeink, minők az akarat és értelem, kellő ellenőrzést fejtsenek ki. Viszont arra nézve, hogy öntudatosak és szabadok lehessenek működéseink, elengedhetetlen feltételek gyanánt bizonyos szervezeti állapotok kívántatnak meg, amelyek lehetőségét pl. az álom, a somnambulismus, részegség, fölöttébb heves indulatok, chloroform, hasis stb. teljesen kizárják. Arra nézve, hogy valamely dolgot tudomásul vehessünk, okvetetlenül megkívántatik, hogy figyelmünket az illető benyomásokra irányítsuk; ha figyelmünket egyéb dolgok veszik igénybe, még erősebb benyomások is öntudatunk küszöbe alatt maradnak.

Mindeme törvényeket tekintetbe véve, általában érthetőnek látszik, hogy a képzelő tehetség erős hatást gyakorolván az érzéki élet középponti szervére, az agyvelőre, a tenyészeti és mozgási körben, a külső és belső érzékek, sőt az értelem és akarat területén is az ismertetett tünetnyek keletkezhessenek suggestiók közvetítésével.

Részletesebben szólva, az elmondottakból érthető, hogy az agyvelő némely részei pszichikai vagy fizikai behatások következtében működéseikben majd meggátoltatnak, majd erőteljesebb működésre ösztönöztetnek. Nem lehetetlen, hogy bizonyos agyidegek rendellenes ingereltsége következtében különben elmosódott képzetek nyomai tényleges ismeretekké domborodjanak ki a hypnotikus állapotban. Megtörténhetik, hogy az érzéki tehetségek körében rendellenes működések mutatkoznak; hogy a fantázia túlerős képzetei való dolgok benyomását teszik és viszont, hogy többször ismételt erőteljes bemondás vagy a figyelem elfordulása következtében a tényleg létező dolgok sem vétetnek észre. Azon szoros összefüggés következtében, amely a fantázia, értelem és akarat tehetségei közt fenforog, a képzelő tehetség rendellenes működése fiziologikus alapon is megakadályozhatja az értelem és akarat sajátos, öntudatos működését. Ugyancsak a fantázia befolyása következtében

zavarok támadhatnak az izom-innervációk körében és így a mozgások területén. A kizárólagos képzet túluralma következtében érthetőnek látszik a rapport viszonya is a főtámadott magyarázat kereteiben. Lehetséges, hogy az öntudatlan állapotban levő hipnotizált a bementett sugallatok által vezettessék önkéntelen mozdulataiban. Valószínű, hogy az agyvelő ama része, amely az érzéki öntudat szervét képezi, olyan változásokat szenvedhet, amelyek következtében az öntudat egysége már ki nem vehető s így beállhat a személykettőzés téves öntudata, amint azt, heves lázak alkalmával, elmebetegségnél, élénk álomképeknél szintén tapasztalhatni.

E fejtegetések megerősítését előkelő hipnotistáknál is megtaláljuk. Így *Bernheim* egyik tanítványainak adott demonstráló leckéje teljes igazolását nyújtja fentebb közölt fejtegetéseinknek. Egyik betegének természetes álmát ugyanis mesterséges, hipnotikus álommá alakítván át, suggestióval majd illatos rózsát, majd katonazenét mond be a kísérleti személy képzeletébe (pozitív hallucinatio), majd katonává suggerálván át betegét (személyváltoztatás), ez mint őrmester vezényel, töltet, lövet alárendeltjeivel.

Miként a természetes álom alkalmával, úgy a hipnózisban is szünetelvén az ész és az akarat ellenőrzése, a nagy energiával dolgozó fantázia képzeleti való dolgok színében tűnnek fel a hipnotizált képzeletében.

Mikor *Bernheim* azt suggerálta emberünknek: Nem lesz képes a lábát megmozdítani. Nem fogja nevem kimondhatni! Nem fog engem látni! mindez hűségesen teljesezésbe ment. A magyarázat, az álomhoz való hasonlóságot és a fantázia túlerős működését véve alapul, abban áll, hogy a bementéseket igazaknak tartván, a jelzett működéseket kivihetetleneknek véli és így nem is tehet kísérleteket azok megvalósítására. *Bernheim* aztán odalépett a kísérleti személyhez, és elkezdte szurkálni, rázni emberünket, aki azonban mindezekre nem reagált, mert elhitte, hogy *Bernheim* nem létezik. Ezt a suggestio, a fantázia hatalma tette s megtaláljuk az analógiákat a somnambulismusban, ahol

gyakran az illetők a legnagyobb világosságot sem veszik észre; a tüzesen harcoló katonában, ki a küzdés hevében kapott sebeit nem is veszi tudomásul.

Wundt (A lélektan alapvonalai, ford. Rácz L.) szerint a hypnosis legközelebbi tünete az akarat többé-kevésbé tökéletes lekötésében áll, a mi egyúttal, többnyire a hypnotizátortól adott parancsokra, a figyelem egyoldalú irányával van összekötve (parancs-automatia). Az akarat kötött állapota csak passiv apperceptióknak ad helyet, míg az érzéki centrumok fokozott izgalmasságára való hajlandósága az érzéki benyomások hallucinatorikus assimilatióját eszközli. A hypnosis mibenlétének kérdésére vonatkozólag, tekintettel a lélektani symptomákra, feltehetőnek tartja, hogy ezek az akarat és a figyelemfolyamatoknál közreműködő központi mezők functio-gátlásából és az érzéki központok irgalmasságának fokozásából vannak összetéve. A hypnosis elméletét tulajdonképpen physiologiai feladatnak tekinti (a mi a szervi alapok szempontjából kétségbevonhatatlan is.) A nagy agykéreg bizonyos részeinek functio-gátlásáról és más részek functio-fokozásáról való általános előfeltevés mellett, a mit a lelki tünetekből meritünk, itt egyelőre csak egy általános neurologiai elvet lehet némi valószínűséggel értékesítenünk, nevezetesen a *functiók kiegyenlítődének* (compensatio) elvét, mely szerint egy határozott érzékmező functio-gátlása, más, kölcsönös vonatkozásban álló mezők functio-fokozásával áll kapcsolatban. Ez a kölcsönös vonatkozás aztán ismét részint direct, *neurodynamikus*, részint indirect, *vasomotorikus* lehet. Az előbbi alkalmasint azon alapul, hogy a functio-gátlás folytán felhalmozott energia az idegek kapcsolatai útján más központi mezők felé foly le; a második azon sarkallik, hogy a functio-gátlást a legkisebb véredények összeszűkülése s ezt más mezők edényeinek compensatorikus kitágulása, a növekvő vérbeáramlást pedig viszont functio-fokozás kíséri.

A mondottakból könnyen kimutathatni, hogy a hypnosis az álomszerű állapotokkal hasonlítható össze leginkább. A sajátos tünetményekhez itt is, ott is a fantázia fokozódott működésében találjuk meg a kielégítő magyarázatot. Ha

az álom és a hypnózisnak egyetlen meghatározása sem lenne elfogadható, ha nem is sejthetnők az álom és a hypnózis mivoltát, elég párhuzamot vonnunk mindkettőnek jellegzetes tulajdonságai között, hogy azok rokon természetét megállapíthassuk.

A hypnózisnak tudvalevőleg sarkalatos tünetményeit a rapport, a suggestibilitás és a fokozott reflexingerlékenység teszi ki, már pedig mindezek analógiáit szembeszökően megtalálhatjuk az álom sajátos tünetei között, amint azt röviden azonnal ki fogjuk mutatni. Ezekhez járulnak még úgy a hypnózisban, miként az álomban a fantázia hatalmas működése az értelem és akarat kötött voltával, amely pontokban meg is van rajzolva e két különös állapot arculata s kellőleg feltüntetve azok egymáshoz való hasonlósága.

A *rapport* viszonyát illetőleg az említetteken kívül szabadjon olvasóim emlékezetébe idézni az alvajárás, a holdkórosság, mint részletes álom ama tünetményét, miszerint az alvajáró ember ébren van a járást, a térben való tájékozódást illetőleg, ellenben alszik ama veszélyre vonatkozólag, amelyben tényleg forog; célszerű, rendezett mozgásokat végez öntudatos akarat és észrevevés befolyása nélkül.

Érzékeink alvás közben való működésére nézve továbbá igen jellemző az a tulajdonságuk, hogy functióik válogatások a szónak abban az értelmében, miszerint csak bizonyos kategóriákba tartozó behatásokra reagálnak, másokat egészen figyelmen kívül hagyván.

Grasset beszéli egy lelkészről, hogy alvás közben képes volt beszédjeit átolvasni, azokat javítgatni és jegyzetekkel bővíteni. Azokat a tárgyakat, amelyekre szüksége volt (pl. toll, tinta), jól meg tudta különböztetni, nem látta ellenben pl. a jelenvolt személyeket (negatív hallucináció). Ha eléje ugyanoly nagyságú fehér lapot toltak, mint amekkorán a beszédje írva volt, akkor azon tette meg javítgatásait és jegyzeteit. Ez tehát egy esete lenne a válogatós látásnak.

A hallás érzéke szintén válogat a rá gyakorlott benyomások között. Az egyiket tudomásul veszi, a másikat

ignorálja. Mindennapi tapasztalás igazolja, hogy a lelkiismeretes betegápoló alvás közben meghallja az óraütést, amelynek időpontjában orvosságot kell beadni a betegnek, ellenben teljesen közömbös marad pl. az utca nagyobb zaja és lármájával szemben.

Az e fajta példák nem ismeretlenek és számukat könnyű lenne felszaporítani, de nem szükséges. Az inger mennyisége tekintetében is van egy neme a kiválogatásnak. Míg ugyanis ébrenlét alkalmával igen sok benyomás, ha nem volt kellő erejük és tartamuk, elmosódik azok következtében, amelyek erőteljesebb ingereket voltak képesek támasztani, addig álom közben gyakran igen gyöngé behatások is föltötte erőseknek a benyomását gyakorolják. Így megtörténik néha, hogy az alvó füleit alig hallható zaj üti meg és ez rögtön villámlásról, dörgésről álmodik. Megesik, hogy testének valamely része nagyobb meleget érezvén, azt gondolja, hogy forró lázban szenved vagy tűzlángon hatol keresztül. Szóval némely kiválogatott érzéki benyomás alvás közben nincs arányban az őket előidéző ingerek intenzitásával.

A holdkóros alvás közben szintén több tekintetben ébren van. Fölkel az ágyból, különböző teendőket képes elvégezni, különböző szerszámokat céljuknak megfelelőleg okosan használni, ébren van a házban való járatosság stb. tekintetében, de alszik pl. azon tudat szempontjából, hogy mekkora veszélyben forog a háztető magaslatán. Az ismeretes esetek szerint e fajta állapotban a gyógyszerész meg tudta csinálni a legkényesebb összetételű orvosságot, a pap a művészet minden szabályai szerint összeállítani szónoki beszédjét stb.

Vannak rá esetek, hogy némelyek alvás közben az öntudat általános pihenésének dacára, előre meghatározott órában egész pontossággal fel tudnak ébredni. Ezt a tényt gyakran lehet észlelni betegápolóknál; anyáknál, akik kicsinyeikkel bajmólódnak; katonáknál, vasuti alkalmazottaknál stb., szóval olyan állás- vagy foglalkozásbelieknél, akiknél a gyakorlat és az ébredés szükséges voltának intenzív kép-

zete képes volt ezen álombeli ellenőrzést kifejleszteni. *Manaceine* említi egy Chevalier nevű úrról, hogy az az éj bármely pillanatában felébresztetvén, a föltett kérdésre, hogy hány óra van, választ adván, soha sem követett el hibát (természetesen a nélkül, hogy órájára tekintett volna, vagy egyéb ilyen módon szerezte volna meg tájékozódását).

Ha megvan a rapport viszonya és a kiválogató érzékelés következtében bemonndhatók bizonyos képzetek, az ész és az akarat ellenőrzésének hiányában beáll az engedelmesség stadiuma a kísérleti egyénben és a jól hangsúlyozott képzet rá nézve valóság számba megy.

Nagy Albert és Sz. Tamás Aristoteleshez írt kommentárjaiból kiderül, hogy már a Stagirita tudta, miszerint az alvás, az álom székhelye a közérzék. Minthogy ugyanis átlag szólva álom közben nem egy érzékünk, hanem bizonyos tekintetben valamennyi beszünteti a maga rendes működését, nyilván ott kell az álomnak is székelnie, ahol valamennyi érzéki tehetségünk gyökerezik, amely valamennyi érzékünk gócpontját képezi. E tehetségünk a *sensorium commune*, a *sensus communis*. Ha ez a tehetségünk nem működik, ha ez gátoltatik functióiban, érthető, hogy minden érzékünk is szünetelni kénytelen működésében. E szerint az álom a közérzék kötött állapota, tétlensége. Sz. Tamás szerint (*Comment. de Somno et Vigilantia*): *immobilitas sensus et quasi vinculum*. A legújabb physiologia szintén azt tanítja, hogy alvás közben az egész idegrendszer ingerlékenysége kisebbedik. Ha mély az álom, a szellemi működés teljesen hiányozni látszik. Mély és teljes álomban semmi érzéki benyomás sem jut öntudatunkra. Az ébredés felé az öntudat újra feléledni kezd, működése zavart lesz és tévengésekben nyilvánul, melyeket álmoknak nevezünk. Álom alatt az ébrenlétkor megszokott logikai összefüggés sokszor hiányzik gondolatainkban, tévedünk a személyeket illetőleg és az időre nézve stb. Alvás közben érzéki világunk meg van zavarva. Érzéki tehetségeink, úgy a külsők, mint a belsők, vagy egyáltalán nem működnek, vagy csak

egyik-másik végezhet functiókat; ismét azok közül, amelyek működésben vannak, némelyek igen erős ingerekre is nagyon gyöngén reagálnak, ellenben mások fölötté mérsékelt hatásokra is rendkívül intensitással hatnak vissza; mások ismét részleges és kiválogató (*electiv*) működésről tesznek tanubizonyságot.

A physiologiai psychologia ehhez képest konstatálhatta, hogy alvás közben az a szabályos functio szünetel teljesen, amely a külső behatásokat az agyvelő munkájával és ezt az akaratlagos visszahatásokkal köti össze, az az: alvás közben az egymással viszonyban levő működéseknek a rendes coordinatiója szünetel. Érzéki tehetségeinknek az a szünetelése, amely működéseiket felfüggeszti vagy megzavarja, azt eszközli, hogy elménk tétlenségre lesz kárthatva és működéseiben rendetlenség mutatkozik, a szabad elhatározás lehetetlenné válik, öntudatunk teljessége, önuralmunk egész volta szünetelnek.

Minthogy felsőbb megismerő tehetségünk függésben van az alsóbb, érzéki tehetségek, nevezetesen a fantázia működéseitől, a közérzék kötve levén, az ember elméjének teljes használatával nem rendelkezhetik. Az érzéki tehetségek kötöttsége adja meg azt a mértéket, amely megmutatja, hogy mily keretek közt működhetik a magasabb tehetség. Alvás közben az ész annyira szabadul fel működésre, amennyire a közérzék és a fantázia felszabadulnak. A *suggestibilitas* révén bemondott képzet e helyen felemlítve betetőzi elméletünket, teljes világításba állítja a hasonlóságot álom és hypnosis között. Csak még azt a megjegyzést kell ide fűznünk, hogy az alvó nem levén teljes használatával értelmének, összehasonlítás, ítélet, választás, azaz: szabad akaratának használata is lehetetlen az öntudatlanság vagy félöntudat következtében. Ez az állapot aztán megadja a suggestio befolyásának ellenállhatatlan hatalmához a szükséges magyarázatot.

A *fokozott reflex ingerlékenység* végre a hypnotikus állapotban, amelynek következtében a hypnotizált idegrendszere abban az irányban szenved változást, miszerint

bármely külérzéki behatásnak a mozgató pályákra való közvetlen és akadálytalan áttevődése lehetségessé válik, onnan magyarázandó, mivel az izmoknak hatásos beidegzése, mozgósítása az értelem és akarat részéről, ezek kötött voltának következtében, semminemű ellenőrzést vagy gátolást nem szenvedhet.

A mondottakhoz képest aláírhatjuk az álom következő meghatározását: *Az alvás a tudatos életfolyamatoknak az agyvelő-idegrendszer kifáradása következtében való természetes módon történő periodikus akadályoztatása.* A hypnosis viszont a maga látszat szerinti ettől való fokozatos különbségében így 1. határozható meg és 2. írható le: 1. *A hypnosis az az állapot, amelyben a suggestio iránt való fogékonyság a lelki folyamatok zavarával kapcsolatosan nagyban előmozdítottatik.* 2. A hypnosis érzékeinknek, idegrendszerünknek akár természetes, önkéntelen, akár szándékosan, mesterségesen, szándékon kívül vagy esetleg keletkező állapota, amelyben valaki különböző méreteken lesz fogékonynya a suggestio iránt olyképen, hogy a bemondott képzetet a fantázia ellenőrizetlen működése következtében többé-kevésbé megvalósítja. Az idegrendszer érintve van, mint-hogy minden psychikus módosulás szervi feltételekhez van kötve az emberben közvetve, vagy közvetlenül. Akkor, midőn suggestio segítségével a mozgási körben az érzékelés és érzés, az emlékező és képzelő tehetségek területén változásokat, rendellenes állapotokat idézünk elő, érthetőleg egyenértékű változásokat kell a psychikus működéseknek az idegrendszerben is előidézni. De a tisztán szellemi működések is szervi működések előfeltételeihez levén kötve, az értelmi és akarati rendellenességeknek is megvannak a suggestio által provokált anyagi módosulásai az idegrendszerben. E megjegyzés kellő világosságba helyezi azt az igazságot, hogy a hypnotikus tünetények okfejtő magyarázatában sem a fiziológikus, sem a psychologikus változásokra kizárólagosan tekintettel nem lehetünk s akkor, midőn mi a fantázia rendellenes működésében keressük elméletünk értelmében, a suggestió tünetek megfejtését,

legalább is hallgatagon, az élettani idegváltozásokat is mindig hozzá kívánjuk értetni magyarázatunkhoz. Az értelem vagy akarat sphaerájába Istenen kívül semmiféle teremtmény, tehát az emberi suggestio sem hatolhat be közvetlenül. Az értelem világába, úgy mint a szabad akarat körébe, a suggestio a bementett képzetek közvetítésével juthat be. Az értelem elvonja ezekből fogalmait, ítéleteit, következtetéseit, az akarat pedig tárgya, célja felé annyiban és úgy törekszik, amennyiben s aminő színben a dolgokat az értelem ítélete előtte feltűnteti.

E meghatározás korunk egyik legkiválóbb hypnotistájának, *Bernheimnak* az 1889-ben Párisban tartott első nemzetközi hypnotikus kongressusnak egyik ülésén adott definitiójával teljesen egybevág. (»L'état hypnotique est cet état psychique particulier, susceptible d'être provoqué et qui augmente à des degrés divers la suggestibilité, c'est-à-dire l'aptitude à être influencé par une idée acceptée par le cerveau, et à la réaliser.«) A suggestibilitas és a suggestio az a két fogalom, amely a hypnotikus állapot lényeges alkotó elemeit legpraegnansabban kifejezésre juttatja, és ebben a felfogásban Nancy és Páris, a psychikus és a physiológikus iskola teljesen egyetértenek.

Sz. Tamás lélektanának napjainkban való használhatóságát, azaz főbb vonásaiban való megdönthetetlen, objectiv igazvoltát részletesen alig igazolhatná valami alkalmasabban, mint az a körülmény, hogy az alig egy-két évtizede vizsgálatni kezdett hypnotikus állapot szokatlan tünetényeit, ennek a több százados, állítólag elavult iskolának a psychológiája nem csak talpraesetten, hanem egyszerűsrimind úgy is magyarázza, hogy fejtegetései a legmodernebb hypnotista vezérferfiak oknyomozásával teljesen egybevág.

Sz. Tamás bölcselete tudvalevőleg az emberi lelki tehetségek közt felemlíti a *sensus interni*-t: a *sensus communist* (sensorium commune, conscientia sensibilis, sensitiva), a *phantasiát*, a *memoria sentisivát*, az *aestimativát*. Minket ezúttal különösen a közérzék és a képzelő tehetség érdekel, tekin-

tettel a hypnosis problemájára. Mindkettőt, ha nem is azzal a tüzetes szabotossággal, mint Sz. Tamás, napjaink lélek- és életbuvárai is emlegetik, fejtegetik, s a fiziológia azon kívül a régiekénél nagyobb apparatussal, alaposabb természettudománynyal igyekszik megállapítani e lelki tehetségek szervi alapjait az idegrendszerben, meghatározni működési módjukat és kellőleg értelmezni azoknak functionális zavarait. A *phantasia* Sz. Tamás bölcséletében: *apprehensiva similitudinum corporalium, etiam rebus absentibus, quarum sunt similitudines* (S. Th. I. II, qu. 15, a. 1). Szerinte a képzelő tetetség: *quasi thesaurus quidam formarum per sensum acceptarum* (S. Th. I, qu. 78, a. 4). Az *appetitus*-ra vonatkozó tételek közül ismereteseek Sz. Tamás bölcséletéből a következők: *Objectum formale appetitus est bonum cognitum appetentis. Appetitus sensitivus imperio rationis et voluntatis subditur, sed non totaliter. Intellectus influit in voluntatem, sicut praesentans et objectum.*

A *szellemi tehetségek* e bölcséleti iskola tanítása szerint, mint felsőbb rendűek, az érzéki tehetségeket ellenőrzik s bizonyos mértékben igazgatják s velők rendelkeznek. Dacára azonban a lelki tehetségek eme fokozatos berendezettségének, az egyes tehetségek a maguk működési körében bizonyos függetlenséggel, autonómiával rendelkeznek. Ennek folytán nem lehetetlen bizonyos körülmények között, hogy képzelő, emlékező tehetségünk, a mozgási és érzéklési kör teljes működésben lehessenek a nélkül, hogy ebben értelmünknek és akaratunknak része lenne, a nélkül, hogy ama működések átlépnék öntudatunk küszöbét vagy szabadoknak lennének mondhatók, és e szerint, napjaink tudósainak kifejezése szerint, az *automatismus psychologicus* megkezdí működését.

Sz. Tamás (S. Th. I. II, q. 77, a. 1) szerint, minthogy organikus és inorganikus tehetségeink a lélek azonos állagában gyökereznek, ha az egyik nagy intensitással működik, a többi kevesebb belterjességgel fungálhat, vagy teljesen megszűnik működni. Ugyancsak azt is több helyen tanítja műveiben, hogy: *vis cognoscitiva non cognoscit*

aliquid actu, nisi adsit intentio. Innét van aztán, hogy a képzelő tehetségben lerakott képzeteket nem ismerhetjük mindannyiszor, valahányszor azoktól el van vonva figyelmünk, nincs meg hozzájuk a subjectum részéről a kellő reactio. »*Phantasmata in organo conservata interdum non actu imaginamur, quia intentio non refertur ad ea*« (Contra Gent. I, 55). Ami az *intentio* a megismerő tehetségre nézve, az az *intentio* egyéb tehetségeinkre nézve. Minden tehetségben meg kell lenni a kellő intentionak arra nézve, ut possit ex potentia transire in actum; különös, tényleges, a tárggyához való alkalmazottság nélkül egyik tehetségünk sem működhetik.

Az egyes tehetségek ezen intentio, alkalmazottság következtében kisebb vagy nagyobb energiával működhetnek s valamennyi tehetségünknek egyazon lélekben való gyökerezése következtében (»propter colligantiam virium animae in una essentia«) ezen belterjesebb működés a többi tehetség erejének rovására történik, viszont: pluribus intentus minor est ad singula sensus. A figyelem elvonása következtében támadt érzéketlenség illusztrálására szolgáló, föntebb közölt példákat fölösleges lenne e helyen ismételni.

Közelebb lépve kérdésünkhöz, Sz. Tamás (S. Th. I. q. 54, a. 5) megjegyzi . . . »*deceptio in nobis fit secundum plantasiam, per quam interdum similitudinibus rerum inhaeremus, sicut rebus ipsis.*« Ennek okát abban találja, mivel az ellenőrző magasabb tehetség, amelyre tartozik itélni s megkülönböztetni, nem működik, kötve van: »hoc quod rerum species vel similitudines non discernantur a rebus ipsis, contingit ex hoc quod vis altior, quae judicare et discernere potest, ligatur. Sic ergo cum offeruntur imaginariae similitudines, inhaeretur eis quasi rebus ipsis, nisi sit aliqua alia vis quae contradicat, puta sensus aut ratio. Si autem sit ligata ratio et sensus sopitus, inhaeretur similitudinibus sicut ipsis rebus.« (Qq. Disp. q. De malo, III, a. 3. ad 9; et Comment. in lib. de Somniis, lect. IV). Ide szolgáló példák föntebb már említve lőnek s azért a vágyó tehetségre vonatkozólag a mondottakból önként érthető:

Imaginatio formae, sine aestimatione convenientis et nocivi non movet appetitum sensitivum. Ha azonban a megismert tárgy ránk nézve jó vagy rossz, kellemes vagy kellemetlen, önkéntelen mozgásba jó vágyó tehetségünk, sőt megfelelőleg izomrendszerünk is: *appetitus, si non sit aliquid prohibens, sequitur motus vel operatio.* (Qq. Disp. De anima, art. 12.) Korunk fiziologiai nyelvén ezt így mondják: Bár mely tárgy képzete végső alapjában, benső összeköttetésben van valamely mozgási beidegzéssel. A gyermek látván valamely tárgyat, igyekszik azt megfogni.

Ha ezen általános természetű fiziologiai elvekhez hozzácsatoljuk azokat, amiket föntebb az alvás és a hypnosis analogiájáról megjegyeztünk, látni való, hogy a fokozott működésű fantázia és az egyéb emberi tehetségek közt fenforgó legbensőbb összeköttetésből a scholastikus bölcsélet elvei szerint épen úgy lehet megmagyarázni a hypnotikus tüneteményeket, amint azt korunk több kiváló psychologusa, psychiatere és physiologusa igyekszik megfejtetni. Nehogy ismétlésekbe essünk, itt röviden csak a következőkre akarunk szorítkozni:

A hypnotikus állapotban is, miként az álomban sz. Tamás szerint: *»ligato sensu et impeditis inferioribus viribus sensitivis, homo perfectum usum rationis non habet.«* (De Somno et vigilia, lib. I, tract. II, cap. V.) Azért ilyenkor: *cum offeruntur imaginariae similitudines, inhaeretur eis quasi rebus ipsis, nisi contradicat sensus aut ratio.* Mikor a fantázia által erőteljesen kiszínezett képzet a vágyótehetséget megindítja, mozgásba hozza az ideg- és izomrendszer egész apparatusát és így érthetők ama tünetemények, a melyek a tenyészeti és mozgási, az érzéki és szellemi körben a suggestio segítségével a fantázia intensív működése folytán létrehozhatók. A mondottakhoz képest könnyen értelmezhető a negatív hallucinatio és a mozdulatlanság is.

Nem látja pl. még az őt szurkálót sem a suggestio következtében a kísérleti személy, mivel a bemondás következtében vis cognoscitiva non cognoscit aliquid actu, nisi adsit intentio; nem képes mozdulni, vagy bizonyos szót

kimondani az így sugalmazott, mivel in motu animalis movens est bonum actuale appetitum prout est intellectum vel imaginatum (comment. De Anima, libr. III, lect. XV.); a bemondott suggestio következtében, hiányozván az ész ellenőrzése, a végzendő mozgás, vagy kimondandó szó: non est bonum actuale, quia non est bonum realisabile; et ita est intellectum vel imaginatum, tamquam aliquid impossibile, ergo non potest movere appetitum.

Nagyon érdekesnek tartom korunk annyira ünnepeelt psychologusának, *Wundtnak* egyik művéből (Menschen- und Thierseele, 2. kiad. 365. l.) néhány megjegyzést ide iktatni, amelyek meglepő hasonlóságot mutatnak fel Sz. Tamás most közölt nézeteivel, noha azok a legújabb exact kutatások eredményei gyanánt tekintendők.

»Hier ist, mondja említett szerzőnk, hier ist zunächst auf einen Zustand hinzuweisen, der augenscheinlich mit dem hypnotischen Schlafe die grösste Aehnlichkeit hat, auf den der *Schlafrunkenheit*. Man kann in demselben Handlungen vornehmen, Befehlen gehorchen, Fragen beantworten; aber beim völligen Erwachen bemerkt man, dass alles das halb *automatisch*, ohne Betheiligung des freien Willens geschehen ist. Auf diese Weise kann sich hier eine »*Befehlsautomatie*« ausbilden, die der des Hypnotischen ähnlich ist. So folgt der schlaftrunkene Soldat automatisch dem Commando, der schlaftrunkene Diener besorgt ein ihm aufgetragenes Geschäft; beide bemerken erst, wenn Sie völlig erwachen, was sie eigentlich gethan haben, oder wenn der schlaftrunkene Zustand länger dauert, *so vergessen Sie es wohl auch*.

Dieses Hingegebensein an äussere Eindrücke nähert den Zustand dem *Traume*, während er doch die Handlungsfähigkeit und durch den in der Regel wenigstens vorhandenen Mangel von Hallucinationen und Illusionen dem wachen Bewusstsein verwandt ist. Doch ist der letztere Mangel nicht constant. *Illusionen* namentlich können bei Schlaftrunkenen leicht vorkommen. Denken wir uns nun den geschilderten Zustand noch um einige Linien nach

der Seite des Schlafes hin verschoben, denken wir uns namentlich infolge jenes Hingegebenseins an äussere Eindrücke bestimmte, durch eine suggerierende Person eingeflösste Vorstellungen und Gefühle zur Herrschaft gelangt, so stehen wir dem hypnotischen Schlaf gegenüber. Dabei wird besonders die grössere Dauer des letztern wesentlich durch die Suggestion bestimmt: der Hypnotische, wie er auf äusseren Befehl oder unter der Einwirkung von Vorstellungen, die gleich einem solchen Befehle wirken, eingeschlafen ist, befindet sich *unter der zwingenden Macht der Idee*, dass er nicht ohne einen neuen Befehl erwachen könne. *Aufhebung eines selbstthätigen Willens, Einengung des Bewusstseins* auf die von aussen dargebotenen Eindrücke und auf die mit diesen in allernächster Verbindung stehenden Associationen, zumeist unter dem Einfluss einer bestimmten, durch die suggerierende Person hervorgebrachten *einseitigen Richtung der Aufmerksamkeit*, sind daher die hervortretenden Merkmale des hypnotischen Zustandes. Verstärkt werden diese Wirkungen durch die *Hallucinationsfähigkeit*, die in Verbindung mit jenem besinnungslosen Hingegebensein an die äussern Eindrücke die Eingebungen für das Bewusstsein des Hypnotischen sofort *in wirkliche Objecte umwandelt*.«

A felhoztaim nyomósabb elméletek között nem talállok kibékíthetetlen ellentétet, sőt nézetem szerint azok igen alkalmasak egymás kölcsönös kiegészítésére. *Heidenhain*-nál a korlátozó gátlások csökkenése csak negatív oldala az agykéreg fokozott reflexingerlékenységének, a mi *Bernheim* elméletének képezi a lényegét; míg *Jendrassik* elméletében az associatio megszűnését szintén csak a korlátozó, ellenőrző folyamatok csökkenése okozza. A hypnosisnak az álmhoz való hasonlóságát értekezésemben kellőleg hangsúlyoztam, elegendőképen elemeztem. A mi *Finlay* teoriáját illeti, éppen a pszichológiai fejtegetésben az akarat és a figyelem megkötöttsége, illetve egyoldalúsága szintén csak negatív oldala gyanánt tűnik fel annak az elméletnek, a mely szerint a képzelő tehetség rendellenesen fokozott működést

tár elénk mindazon esetekben, a melyekben az és az akarat ellenőrző, gátoló befolyásukat nem gyakorolják fölötté. S mint-hogy a pszichologiai functioknak a kereszténybölcsélet is minden időben vitatta, sürgette megfelelő physiologiai alapműködéseit, úgy látszik, fejtegetett elméletünk mellett a józan, tudományos alapokon álló syncretismus száll sikra.

Csak az aláhúztam szavakat kell egymás mellé állítani és látni való, hogy Wundt elmélete befoglaltatik sz. Tamás lélektanában, és hogy azonos főntebb adott magyarázati kísérletünkkel.

Ebben a fejezetben említést kell még röviden tennem a hypnosis különböző fokozatairól. E tekintetben még a tapasztalati tudomány végleges megállapodásra nem jutott el. Tekintettel a különböző elvekre, amelyekből kiindulnak s a különböző szempontokra, amelyekről a dolgot tekintik, Charcot három, Bernheim kilenc, Liébeault öt, Gurney két, Forel három, Dessoir és Moll két fokozatot különböztetnek meg. Annyi kétségtelen, hogy a hypnotizáltak a mesterségesen előidézett álomnak nem egyenlően mély fokát érik el, hogy a végleteket képező fokozatok között a különbszet óriási és így az átmenetek száma is tekintélyesre tehető.

Forel egyszerűen a következő fokozatokat állítja fel: I. *Somnolentia*. Ez alatt a szemek ugyan rendesen zárva vannak, de felnyithatók és a hypnotizált képes ellenállni a suggestióknak. II. *Hypotaxia*. A zárva tartott szemek fel nem nyithatók, a kísérleti személy a suggestióknak ellenállni képtelen. III. *Somnambulismus*. Ez a felébredés után fellépő amnesiáról ismerhető fel, amíg az I. és II. fokozatban a visszaemlékezés többé-kevésbé érintetlenül fennmarad; a suggestibilitas nagyban fokozódott.

Charcot kis és nagy hypnotismust különböztet meg. Az utóbbinak, szerinte, a következő három fokozata van:

I. *Katalepsia*. Ebben a hypnotizált testének és egyes tagjainak bárminő helyzetet adhatunk az izomzat legkisebb ellenállása nélkül. Az izomingerlékenység nem fokozott, az inreflexek hiányoznak. Az analgesia dacára, a kísérleti személyl a szem, fül és az izomérzék révén közlekedhetünk.

II. *Lethargia*. Analgesia. A szemek zárva, a végtagok teljesen petyhüdtek, fokozott inreflexek, idegizom-túlíngerlékenység az az: az idegeknek, vagy az izmoknak ú. n. mozgató pontjaira alkalmazott nyomás következtében a megfelelő izomterületben összehúzódás vagy tartós merevség mutatkozik.

III. *Somnambulismus*. A szemek félig vagy egészen zárva; az alant fekvő izmokban bőringerekkel tartós merevség támasztható; a suggestibilitas nagyban fokozódott.

VI. FEJEZET.

A hypnotizálás eredményei.

A hypnosis és a suggestio hatása, különösen ha gyakrabban fordulnak elő, kétféle irányban nyilvánul. Lehet vele a szervezetnek ártani, de némely esetben üdvös eredmények is mutathatók fel. A suggestio barátjai és ellenségei éppen e kérdésben nem maradtak mindig érintetlenül a részrehajlástól, túlzásokra találunk az eredmények leírásában mindkét oldalon, ami kétszeresen int bennünket az objectiv eljárásra, a veszélyek és kedvező hatások elfogulatlan feltüntetésére.

A hypnotizálás káros hatásait már rég óta beható figyelemre méltatta különösen az orvosi szaktudomány. A múlt század végén, mikor Franciaországban a párisi orvosi facultast e kérdésben véleményadásra felszólították, ez a királyhoz benyújtott véleményes jelentésében kiemelte, hogy a hypnotizálás által a convulsiók szokásosakká lehetnek s olyan epidemiává fejlődhetnek, amelytől a következő nemzedékek sem lehetnek egészen mentek. A gyakorított hypnotizálás és a túlhajtott sugalmazás mesterségesen gyártja az idegbajokat s a kísérletezések elmebetegségig növeszthetik ezeket. Ha nem szakértő eszközli az elaltatást és adja a bemondásokat, ennek physiologiai és psychologiai

járatlansága végzetes következményekre vezethet. Már *Braid* óva int, nehogy tájékozatlanok különösen olyanokat merjenek hypnotizálni, akik gutaütésre disponáltak vagy valamely organikus bajban szenvednek. A nem kellő óvatsággal eszközölt hypnotizálások az idegbajok lappangó gyökereit egészséges emberekben is kifejlesztik, s az ideges-ségen kívül hysteriát, szédülést, főfájást, görcsöt, epilepsiát, őrültséget, butaságot okozhatnak.

A gyakran történő hynotizálás legnemesebb tehetségünket: szabadakaratumkat állandóan megbéníthatja. A természetes és természetfölötti kettős életben ennél nagyobb lelki nyomorúság nem is képzelhető. *De la Tourette* hypnotizálónak egy gyakrabban hypnotizált nő kijelentette, hogy ő már azt sem tudja, hogy mit cselekszik, neki már nincs akarata. Egy szegény cselédleány a gyakran eszközölt hypnotizálás folytán igen gyakran merült önmagától is hypnotikus álomba, aminek az lett a következése, hogy a szolgálatból elbocsátották, míg végre, miként előre is jelezte, az élet küzdelmei elől a Loire habjaiban keresett menekülést (*Méric*).

A gyakori hypnosisnak egyik gyászos következménye, hogy idővel, miként a morfium szedése vagy a szesz italok élvezése, szenvedélylyé válik és az illetőn kielégíthetetlen vágy vesz erőt, mennél gyakrabban hypnosisba merülni. Miként Chinában az opium-szedő házak, úgy Párisban már százával találhatók a helyiségek, ahol az európai ember ez újabb szenvedélyének hódol.

A leghirhedtebb »tanárok« mutatóványait, akik (mint *Donato, Verbeck, Hansen, Zanardelli*) hypnotizálva bejárták a fél világot, nagyon szigorúan ítélte el az illetékes szakszerű vizsgálat, és dacára ügyességük- és kétségtelen ismereteiknek, a hatóság erélyesen lépett fel a közegészségnek a hypnotizálás ellen való védekezési intézkedéseiben. Mikor *Donato* mutatóványai hírnévre kezdtek szert tenni Olaszországban, *Benedikt* Bécsből rögtön felhívta a szakkörök figyelmét a veszélyekre, amelyekkel e manipulatiook össze vannak kötve, figyelmeztette őket arra, hogy e mutatóványok

igen alkalmasak a közönségben az idegességet terjesztetni, eltekintve ama veszélyektől, a melyeknek a kísérleti személyeket első sorban kiteszi. *Lombroso* tanár, specialista elmebetegségekben, Donato mutatóványainak figyelmes szemtanuja, tett jegyzetei alapján tájékoztatta a hypnotizálás káros hatásáról az olaszországi Rómában összeült főegészségügyi bizottságot. E jelentés a többi közt felemlíti, hogy *F.* kisasszony az előadás alatt hypnotikus álomba merült, amelyet katalépsia követett. A hysterikus hajlandóságu *R.*-et az a rögeszme fogta el, hogy akarata ellen egyre hypnotizálják és a hysterikus örültséghez hasonló állapotba jutott. *X.* epileptikus convulsiókba esett. *R.* matematikahallgató valahányszor kört akart lerajzolni, hypnosisba esett s így kénytelen volt egy időre matematikai tanulmányaival felhagyni. *G.* tüzerhadnagyot hypnotizálta Donato és meghagyta neki, hogy fölötte való hatalmának kimutatása végett menjen el a színházba. *G.* nevetett a parancs felett s kijelentette, hogy semmi áron sem fog engedelmeskedni. A meghatározott időben azonban oly erős kényszert érzett magában, hogy minden erejét kifejtette kísérői és előljárói ellen, akik őt vissza akarták tartani. Midőn erőszakkal kényszerítették a maradásra, dühöngés tört ki rajta és hypnotikus álomba merült — felébredvén, a történetekről mitsem tudott. *R.* borkereskedő a hypnotikus kísérletezések következtében elvesztette egész emlékezőtehetségét és forró kiütésben (ecema) megbetegedett, amely betegség 8 napig tartott. A milanoi egészségügyi tanács és a római legfőbb egészségügyi tanács javaslatára Donato előadásait egész Italiában betiltották.

Midőn Hansen Bécsben tartotta hypnotikus mutatóványait, az orvosi kar igen kedvezőtlen véleményt adott ezekre vonatkozólag. *Hoffmann* tanár úgy találta, hogy az öntudat megszüntetése és a görcsszerű izomcontracturák igen komoly bajokra vezethetnek, hogy az ártalmatlanság határait a kísérletek alatt igen nehéz betartani, hogy a hypnotizálások szív-, ideg-, elme-betegségeket okozhatnak, hogy a közép és újabb kor tanubizonyossága szerint az e

fajta izgató behatások elme- és idegbetegségi járványokat támaszthatnak. E vélemény alapján a rendőrség Hansen előadásait betiltotta.

Belgiumban *Lejeune* igazságügyminiszter 1888-ban törvényjavaslatot dolgozott ki az orvosi akadémia megkeresésére a hypnotismus korlátozására. A nyilvános mutatóványok betiltandók; az egyetemi előadásokon, amelyeken hypnotikus kísérletek tartatnak, csak a beiratkozott hallgatók vehetnek részt; 18 évnél fiatalabbak vagy lelkiileg beteg személyek egyáltalában nem hypnotizálhatók; ha valaki hypnotizált személy által csalási vagy károsítási szándékkal okmányt jegyeztet alá, a melynek juridikus következményei lehetnek, vagy valaki ilyen okmányt fel akar használni, fogsággal bünhődjék.

A m. kir. belügyminisztérium 1894-ben a hypnotizálást következő rendeletével korlátozta: 1. Orvosi gyakorlatra nem jogosított személyeknek a hypnotizálás egyáltalán tilos. 2. Orvosok a hypnotizálást csak gyógyítás céljából s a következő feltételek mellett gyakorolhatják: a) a nagykoru egyén saját, a kiskoru vagy gondnokság alatt álló egyén szülei, gyámja vagy gondnoka beleegyezése nélkül nem hypnotizálható; b) a hypnotizálás csak harmadik személy jelenlétében szabad. A jelen rendelet ellen vétők kihágást követnek el és amennyiben cselekedeteik a büntető törvénykönyv rendelkezése szerint súlyosabb beszámítás alá nem esnek, 15 napig terjedhető elzárással és 100 forintig terjedő pénzbüntetéssel büntetendők.

A hypnotizálásnak megvannak a maga *erkölcsi* veszedelemes következményei is. Magában az a tény, hogy valaki hosszabb vagy rövidebb időre lemond öntudatos állapotáról, szabad elhatározásáról és így vak eszköz gyanánt másnak szolgálatába szegődik, aki szeszélye- vagy gonosz indulataihoz képest e helyzettel visszaélhet, még akkor sem helyeselhet, ha különben semmi erkölcstelen cselekedet végrehajtására a sor nem is kerülne, mivel ennyire veszedelemes játékot, a hiu kíváncsiság ily módon való kielégítését, csak rosszalni lehet.

Hozzájárul az a körülmény, hogy elvetemedett hypnotizálók, miként az idevágó bűnesetek története igazolja, a hypnotizált akarata fölött való uralmukat a maguk érdekében, a saját szenvedélyeik kielégítésére gyakrabban bűnösen kihasználják avagy legalább is kényük-kedvük szerint kihasználhatják. A francia esküdtszékek különösen több esetről tudnak, amelyekben a hypnotizáló kivételes helyzetével a hypnotizált és mások hátrányára gyalázatosan visszaélt. A hypnotizáltak az alárendeltségen kívül a másnemű hypnotizáló iránt bizonyos hajlandóságot érezvén rendesen, könnyen elképzelhető az erkölcsi veszedelem, amelyben mindkettő forog, ha teljesen tanu nélkül történik az álomba merítés. Vannak orvosok, akik e szempontból vonakodnak is egyedüllevőket hypnotizálni. Misem akadályozhatja az elvetemedett hypnotizálót abban, hogy ismételt bemondások segélyével elhitesse a hypnotizálttal, hogy neki bizonyos összeggel adósa és hogy erről neki váltót vagy kötelezvényt állítson ki. Posthypnotikus suggestiókkal azt is elérheti, hogy éber állapotban tanuk előtt is beismeri képzelt adósságát. Arra is rávehetők a hypnotizáltak, hogy azonos értelemben tegyenek hamis tanubizonyyságot a hypnotizáló érdekében, sőt gyilkosság suggerálása sincs kizárva, mint azt föntebb láttuk és súlyosbító körülmény gyanánt járul mindezekhez annak a tényleg már igazolt lehetősége, hogy a suggeráló személyiségét, a suggestio megtörténtét és forrását a bemondott tiltó suggestio következtében a hypnotizált személy minden időkre elhallgatja, erős faggatások dacára sem árulja el. *Liégeois* pl. egy negyed perc alatt suggerálta G. asszonynak, mint *Méric* beszéli, hogy lölje agyon P. urat. A legcsekélyebb habozás nélkül P. felé tart s megnyomja a fegyver ravaszát. Meglepő az engedelmesség magas foka és a kivitelben a gyorsaság. A bemondott suggestiohoz képest tettének okáról konokul hallgat. Az eset alkalmával a nancyi rendőrfőtitst is jelen volt. Rögtön kihallgatást rendez és G. a legközbösebb arccal vallja be a megtörténtekeket. Kísérjék börtönbe, ő tudja, hogy mi vár reá. És ha életét elveszik, hát egy

szerűen követi áldozatát. Arra a kérdésre, hogy nem Liégois sugalmazta-e neki a büntett végrehajtását, állhatatosan tagadó választ ad. Egyedül ő felelős és tettének minden következményeit ő viseli.

Ahol a hypnotizmus és az occultismus némely válfaja lábra kap, ott előbb-utóbb a babonaság is csakhamar felüti fejét. A hypnotizáló ugyanis néha a legbadaresbb dolgokat suggerálja a kísérleti személynek, a hol az eszközök teljes aránytalansága a kitűzött céllal, a megparancsolt közlekedés nem létező vagy meg nem közelíthető lényekkel valóságos babonaságot ápolnak. Így ha pl. azt mondják a hypnotizáltaknak be, hogy lásson vagy halljon a térdével, hogy beszélje el, mi történik jelenleg a francia parlamentben vagy ellenlábasaiknál, hogy adjon értesítést egy olyan személyről, akit soha sem ismert, vagy hogy egyenesen lépjen összeköttetésbe a túlvilági szellemekkel. *Ribot* »Revue Philosophique«-jében évekkel előtt megjelent egy értekezés, amelyet dr. *Dufay* a »Société de Psychologie Physiologique«-nek nyújtott be, a melyben hosszú sorozatát említi fel a világlátás, a telepathia olyan példáinak, amelyekben 4000 mértföld távolságból is pontosan megfigyeltek különböző dolgokat. Állítólag e tényeket mind teljes tudományos pontossággal és kifogásolhatatlan ellenőrzés mellett állapították meg. Ha az említett esetekben a csalódás és a csalás egyaránt ki van zárva, nyilván egyetlen feltevés lehet csak a valószínű, hogy t. i. az emberieket felülmúló erőknél kellett közreműködni. Mikor nálunk néhány évvel ezelőtt a Salamon Ella tragikus hypnotikus esete a lapokban és a társaságokban annyi port vert fel, a »Pesti Hírlap« megnyitotta hasábjait a telepathikus esetek közlésének. Áradatként özönlöttek a leírt jelenségek a szerkesztőségbe és feladat volt valamennyin átfutni az olvasónak. E kritikailag ellenőrizhetetlen esetekben a véletlenül, az illúzió és a hallucináció kívül nagyon gazdag aratást tartott a babonaság is.

Vannak azonban a hypnotizálásnak üdvös hatásai is. A hypnotikus gyógyításnak ugyan tagadhatatlanul sok az

ellensége még napjainkban és ezek között nem egy igen előkelő szellem; azonban ezen ellenszenves áramlat leginkább apriorisztikus előítélet-, fogyatékos tapasztalat- és abban leli magyarázatát, mivel a hypnotikus kísérletekhez a tudáson kívül ügyesség, türelem, meleg érdeklődés és a kísérletek nagy száma kívántatik, és mindez azoknál, akik hitetlenül, sőt antipathiával fognak a kísérletekhez, nyilván nem található. A tapasztalati adatok szorgalmas összegyűjtése, ezek éles megfigyelése és elemzése olyan védőbástyát képeznek manap már a hypnotizálással eszközölt gyógyítások mellett, hogy ezen az előkelő ignorálás vagy a tudományos vélemények mezébe burkolózó ellenszenv fegyverei valóban eltompulnak. Egy-két félig vagy egészen sikertelen kísérlettel, vagy olyan nagyhangú mondással, hogy a hypnotizálás csak művelt körökben divatos társasjáték avagy a butítás retortája, annyi kitartó szakértő töméntelen kísérleteit nem lehet egyszerre illusoriussá tenni.

A hypnotikus gyógykezelés úgy a külföldön mint hazánkban gyakorlati eredményekre hivatkozik. *Schaffer* dr. Budapesten, e gyógyítási módszer egyik előharcosa hazánkban, *Hirt* nyomán a verbalsuggestionnak az ideggyógyászatban való jelentőségéről szólván, a következő conclusiókra jut:

1. A verbalsuggestio bizonyos idegbajoknál gyógyszempontból alkalmazható; általa bizonyos körülmények között oly eredmények érthetnek el, melyeket más eljárások nem mutathatnak fel.

2. Egyes agyi és gerincvelői idegek functionalis megbetegedései verbalsuggestiora alkalmasak; mozgató zavarok általában könnyebben gyógyíthatók mint érzők.

3. Az idegrendszer általános megbetegedései közül csakis egyesek adnak jó prognosist; a neurasthenia (idegműködési kimerültség) és a hysteria jóslata már kevésbé kedvező; az epilepsia absolute rossz prognosist nyújt.

4. A suggestiotherapiából kizárandók a bonetani elváltozásokkal járó idegbántalmak, mint a tabes (sorvadás), paralysis progressiva, sklerosis (keményedés) multiplex;

ezeknek egyes tüneteire azonban futólagosan kedvezően lehet behatni.

Ugyancsak *Hirt* részletezve a következő esetekben látott kedvező eredményeket:

1. A vagusneurosisok (köhögés).
2. Ideges fejfájás (a migraine szerint nem közelíthető meg hatásosan a suggestio által) és a neuralgia cervico-occipitalis.

3. Functionalis neurosisok (írógörcs, chorea = vitustánc, ideges álmatlanság, enuresis nocturna = ágybavizelés, psychikus impotentia). A hysteria egyes tünetei közül *Hirt* a hysteriás álomkórnál, astasia-abasiánál, a hysteroepilepsiás görcsöknél és a somnambulismusnál látott kedvező eredményeket. A teljes abulia prognosisa rossz, míg egyes kényszerképzetek befolyásolhatók. 13 esetében az alcoholismusnak 8 gyógyult, 5 javult. Kielégítő eredményeket tapasztalt még a dadogásnál is.

Arra nézve, hogy az említett functionalis idegbajoknál milyen a suggestiotherapia viszonya egyéb gyógyeljárásokkal szemben, *Schaffer* dr. következőleg nyilatkozik: Arra a kérdésre, vajjon a suggestiokat az említett bajok gyógyításánál mint leghathatósabb gyógymódot mindjárt kezdettől fogva használjuk-e, minden más eljárást megelőzőleg, vagy akkor térjünk-e át a suggestio-therapiára, mikor egyéb eljárási módok sikerteleneknek mutatkoztak avagy alkalmazzuk-e a hypnotikus suggestiot a többi eljárásokkal (villamozás, hydrotherapia, massage, gyógyszerek) együttesen: e kérdésre a választ csak az orvosi praxis tapasztalatai adhatták meg, s úgy találták, hogy a bajok különböző természete szerint más-más eljárás a megfelelő. Vannak egyes betegségek, amelyek, különösen ha az illető személy nagyon suggestibilis, igen alkalmasan kezelhetők tisztán suggestiokkal. Így a »hysterie locale«, minő a hangtalanság, a csuklás, a belégző görcsök, egyes tagok bénulása, a tarkógörcsök, már a *limine* alkalmas formák a suggestiotherapiára, általában tehát oly bajok, melyek nem egész tünetnycsoportból állanak, hanem csakis egyes és egyetlen felöltő

jelenség által képeztetnek. Másképp áll a dolog oly functionalis neurosisoknál, melyek vagy a tünetmények halmazából alakulnak avagy gyors változásban számos jelenség lezajlása által válnak ki. A hysteria általánosabb, több tünetű alakjánál a tapasztalatból okult suggestiotherapeuta semmi esetre sem tekinti a hypnosist egyedüli gyógyeszköznek, hanem a hypnosissal egyuttal a többi szokásos eljárásokat is alkalmazza. A hypnosist, mint végső eszközt, igénybe venni, úgy látszik, igen helytelen eljárás. Először is kár időt és pénzt a hosszadalmasabb gyógyszeres és hydrotherapiás eljárásra pazarolni, ha a hypnosis egy aránytalanul gyorsabban és biztosabban ható módszer és esetleg a tétovázás következtében még jobban befészkelődik a baj; másodszer ez a halogatás vagy arra mutatna, hogy egyéb gyógyeljárások az adott bajban sokkal hathatósabbak s akkor a suggestio egyszerűen alkalmazáson kívül marad, vagy pedig, hogy a hypnosis drastikus, heroikus kura, melyet csak akkor alkalmazhatunk észszerűen, ha egyéb eljárások sikerteleneknek mutatkoznak, holott kísérlet-tapasztalatilag e két feltevés ellenkezőjét mutatták ki, amennyiben példák igazolják, hogy egyrészt a hypnotikus suggestio fényes eredménnyel gyógyít, másrészt pedig hogy ez eljárás szakértő kezében veszélytelen. Tehát célszerűbb előbb mint utóbb a hypnosishoz mint gyógyító eszközhöz folyamodni.

Schaffer szerint a gyógyászatban mindig súlyos hibának bizonyult egyetlen egy szertől vagy eljárástól a teljes gyógyulást remélni. Ő ritka kivétellel a hypnotikus suggestiókat rendszeren más eljárásokkal, főleg villamossággal és fürdőkkel kapcsolatosan alkalmazta, a nélkül, hogy e kombinált gyógyítási móddal a hypnosisnak therapeutikai értékét kibővítené. A hypnosisban nem lát panaceát, hanem hatásos és biztos eljárást functionalis idegbajoknál. Csakhogy ez a szabály sincs kivétel nélkül s megtörtént vele is, hogy olyan esetekben, a melyekben az átlagos tapasztalás szerint a suggestiótól mindent lehetett remélni, cserben hagyták a suggestiók, ellenben villamossággal tünetényes hatást ért

el. Ez a tapogatózó individualizálás azonban nem fosztja meg a suggestiót gyógytani értékétől, mert ennek ereje rengeteg számu kísérletekből minden kétségen felül áll.

A hypnosis a különböző neurosisoknál nem használható egyenlő eredménnyel. A neurastheniás egyéneket igen nehéz hypnosisba ejteni. A beteg figyelmetlensége, szórakozottsága, a fixationál való gyors kimerülése akadályai a hypnotizáltatásnak. Ilyen esetekben *Schaffer* gyakran szép eredményeket ért el villamos- és fürdőekkel, anélkül azonban, hogy elmulasztotta volna ügyes éber suggestiókkal az autosuggestiora serkentőleg hatni. Mindazonáltal neurastheniánál (főleg sexualis neurasthenia) is látott kedvező eredményeket a suggestio nyomában. A hysteriára vonatkozólag különbséget kell tennünk, *Schaffer* szerint, aki több szerző nézetével szemben azt tartja, hogy a hysteria egyes eseteiben suggestioval a legfényesebb eredmények érhetők el. Igaz ugyan, hogy a hysteriások egy része mereven elzárkózik minden suggestioval szemben. Ilyenek azok, akiknél a hysteriában az ú. n. psychikus tünetek vannak előtérben, ahol a kórképet nyomottság, gyötrő sensatiók (fejfájás, bőrégetés, viszketés, gerincfájdalmak) s általában csökönyös abulia (az akarat és figyelem gyengesége) jellemzik. E siránkozó, az ágyat éveken át nyomó hysteriásoknál, akiknél előbb-utóbb a hysteropsychosis tünetei mutatkoznak, kárba veszett munka lenne a suggestiókat alkalmazni akarni. Ellenben a physikális stigmákkal (sensitivo-sensorialis hemianaesthesia) bíró, a klinikai hysterio-epilepsiás görcsökben szenvedő hysteriások a hypnotizálhatóság classicus alakjai és az extrem suggestibilitas képviselői. A suggestiókkal és a vele kapcsolatos egyéb eljárásokkal hosszabb vagy rövidebb időre el lehet tüntetni ama zavaró és kiáltó tüneteményeket, a melyek a hysteria tudatát folyton ébren tartják; de az örökléses alapon valamely külső eseményre kibontakozott hysteria az idegrendszer szervezeti anomaliáját képezvén, semmiféle gyógyeljárással sem távolítható el. *Forel* a hypnosisban étvágygerjesztő, hashajtó és álmothozó szert lát, mely tehát az elválasztást, az emésztést és a vérkeringést szabályozni

képes. Forel ezért a vérképzés zavarainál, a sápkórnál és a vérszegénységnél a hypnosist alkalmas eljárásnak tekinti, ugyanis suggestioval az étvágyat növeli, tehát az általános táplálkozási állapotot emeli s így a vérképzést előmozdítja. Elmebetegségeknel *Bernheim* szerint suggestioval azért nem lehet célt érni, mert ezeket az autosuggestio dominálván, suggestioval nem lehet hozzájuk férni. Ha suggerálhatók lennének, nem volnának elmebetegek, a suggestiokat csak egészséges agykéreg fogadhatja be (V. ö. Schaffer, Hypnotismus).

Schaffer könyvében az általa kifejtett theoria támogatására praxisából több (12) esetet közöl, amelyekben a suggestio eredményes gyógyító eszköz gyanánt szerepel. Miután ezen eseteket nem kórrajzszerű bővebb leírásban adja, hanem a diagnosison kívül csak a suggestiot követelt tünetcsoportot jelzi és a gyógylefolyásból is csak a legfőbb mozzanatokot érinti, egyet közülök e helyen is közrebocsáthatónak tartok.

Egy 25 éves úri nőnél, aki a hysteria maior képét nyújtotta, a hypnosis *protrahált* alkalmazása kitünően bevált. A beteg typikus hysteroepilepsiás rohamokban szenvedett, fejfájások, szédülés, étvágytalanság gyötörték. Minden görcse huzamosabb, 1—2 órányi volt, melyhez igen gyorsan egy újabb is csatlakozott. Rendszerint 1—2 napot töltött így görcsök között. Görcsök közti időben rendkívül heves fájdalmak voltak tagjaiban, gerince mentén avagy a has egyes pontjain; kiválóan könnyen hypnotizálható egyszerű ránézéssel. Egy ízben éppen egy görcsös rohama alkalmával hívják hozzá. Lefogom szemhéjait és alvást suggerálok. Egy-két perc alatt hypnosisba esik; tagjai rángatódzanak, de erélyes ellensuggestiokra a görcs megszűnik. A görcsös roham végleges befejeződését, teljes nyugalmat és enyhülést, valamint 4 órán át tartó álmot suggerálok. A beteget kiválóan értelmes környezetére bízom azzal a meghagyással, hogy a vele való mindennemű érintkezéstől tartózkodjanak. Három óra múlva a beteget újból látom: nyugodt hypnosisban fekszik; suggestioimat ismétlem. Este, amint meglátogatom,

a beteget a legderültebb hangulatban találom, ki kitűnő étvágygyal fogyasztott el egy bőséges vacsorát; fájdalmai nincsenek. Beteg a mondott időben ébredt fel. Néhány hóval később ugyanily körülmények között hívnak a beteghez késő este. Görcsben hypnotizálom s az enyhítő suggestiók megadása után egész éjjelre hypnosisban hagyom. Reggel teljes jóérzéssel tért magához.

Gyógyított ezen kívül még a többi között rágóizom-görcsöt, hystermelancholiát, hysteroepilepsiát, hysteria simplexet, neurasthenia sexualist, hysteria traumaticát (testi sérülésekre támadt hystériát) stb.

Forel az említett eseteken kívül főfájást, fogfájást, functionalis bénulásokat, rheumatismust, rossz szokásokat: alcoholismust, mórfiumszedést is gyógyított. Egyik legjobban sikerült gyógyesete a következő: Egy részeges vén embert, aki deliriumban már kétszer a torkába is metszett, mint javíthatatlan korhelyt 70 éves korában egy kórházban tartottak. Minden alkalmat megragadott, hogy leihassa magát, s ilyenkor magában és másokban is rendesen kárt tett. Azonkívül a legnagyobb cselszövő volt az intézetben az orvos törekvései ellen, amelyek a mérsékletességi egyletre vonatkoztak. Az utóbbi esztendőekben sokat szenvedett derékrheumában, amely egészen meggörbítette s a munkában akadályozta. Minden ellenőrizetlen pillanatot arra használt fel, hogy szenvedélyét kielégítse. Az orvos vele szemben minden reménynyel felhagyott, míg egyszer 1887-ben hypnotizálta. Igen suggestibilisnek mutatkozott és néhány ülés után egészen komolyan hangoltnak látszott. Minden cselszövése mintegy varázscsapásra megszűnt, és kevés idő multán ő maga kérte, hogy ne adják neki ki azt a kis adag bort, amelyet az orvos számára meghagyott. Nemsokára a rheumát is megszüntette az orvos suggestioval és ez 1889. márc. elejéig nem mutatkozott. Később hűlés következtében visszaesett ugyan a rheumába, de három ülésben ismét megszabadították tőle a suggestiók. Az iszákosságból való gyógyítás teljes volt, dacára minden későbbi csábító alkalomnak.

A gyógyítások bő leírásának egész sorozata található Bernheim e könyvében: »Die Suggestion und ihre Heilwirkung.«

A hypnotikus gyógyítások ellenesei persze nem győzik eléggé hangsúlyozni, hogy a suggestios gyógyításoknál nem biztos az eredmény, hogy a kívánt célt egyéb eszközökkel is elérhetni, hogy nem lehet rögtön elérni e gyógyítási móddal a keresett végeredményt, és hogy veszedelmes az a szer, amely rendellenes idegállapotot provokál s amelyet nem lehet adagolni.

Amde sok más orvosszernek sem biztos minden egyes esetben a gyógyító hatása, az orvos a legtöbb esetben arra van utalva, hogy kísérletezve igyekezzék hatalmába keríteni a módot, amelynek segítségével törekvéseit siker koronázhatja.

Ha egyéb eszközök is alkalmasak a gyógyításra, noha nem lesz exclusiv értéke a suggestionnak, mindazonáltal az ügyes hypnotizáló kezében mindig becses gyógyszer marad a hypnotizálás.

Ami a hatás gyorsaságát illeti, szabály gyanánt szolgál, hogy hirtelen keletkezett, egytűnetű bajok gyorsan, legfőlebb egy-két ülés alatt megszüntethetők; ellenben a complicáltabb kórképek gyógyulása huzamosabb kezelést tételez fel. Maguknak a gyógyzsuggestióknak a kellő módon való megadása éppenséggel nem könnyű feladat. *Schaffer* sürgeti, hogy a gyógyzsuggestiók egy valóságos gyógytervnek feleljenek meg: a betegre ennek azt a benyomást kell tennie, mintha ő tényleg egy soktagu, változatos kúrán menne keresztül, amelynek egyes részleteit a hypnosis különböző mozzanataiban éli át. Azért egyszerűen tagadó suggestiók, hogy pl. fejfájását már nem érzi, mert megszünt, mint gyógyzsuggestiók használhatatlanok. Az első ülés alatt csak némi javulást lehet suggerálni, a gyógyulás előrehaladottabb fázisait a következő ülések suggestióira kell bízni, leszámítva azon eseteket, midőn a bajok maguk is hevenyen, gyorsan keletkeztek, mint pl. a hysteriás csuklás, a hysteriás hangtalanság, vagy idegességből támadt

functionalis bénulás. Ahol azonban maguk a bajok is lassan, hosszabb idő alatt fejlődtek ki, az ilyen chronikus bajoknál »chronikus« suggestiókkal él az orvos, amelyekben a baj egyes tüneteit rendszeres sorban igyekszik eltüntetni, s így a betegség lassankint szétfosló képe helyébe az egészség mind élesebben kidomborodó képzele lép.

Az ugyan kétségtelen, hogy a hypnotikus álom az ébrenlét és a természetes alvás rendes élettani állapotától különböző, mesterségesen provokált rendellenes állapot, ámde éppenséggel sincs kimutatva, hogy azért ez minden esetben káros hatású lenne az idegrendszerre. A hypnosisnak különböző fokai vannak, mélyebbek és fölületesebbek (somnambul állapot; somnolentia), amelyeket a szakértő hypnotizáló mindig úgy fog alkalmazni, amint s ahogyan azt a körülmények megengedik. Nyilván a kezelő orvosnak diplomáján kívül még arra is szüksége van, hogy az élettani mozzanatokon kívül éles megfigyeléssel a psychologiaiaikat se mellőzze és hogy a kísérleti személy egyéni természetét és különös tulajdonságaihoz alkalmazkodjék. Több tapasztalt hypnotizáló biztosít a felől, hogy ilyen eljárás mellett a hypnotizálás sem kimerültséget nem okoz, sem attól tartani nem kell, hogy megfelelő eljárás mellett kellemetlen közérzettel ébredne fel a beteg a hypnotikus álból. Egyéb-íránt az orvosi gyakorlat egyéb szerek is használ gyógyításában, amelyek az idegeknek szintén rendellenes állapotát teremtik meg. Ilyen pl. a chloroform, amely a fájdalom íránt való érzéketlenséget szintén rendellenes bódulat segélyével szerzi meg. Ilyenek általában az u. n. *heroikus* szerek, mint a morfium, a chloralhydrat, a higany, az antipyrin stb., amelyeket nap nap után használnak a rendelő orvosok, noha a morfium hathatós mérég, a chloralhydrat ártalmas visszahatással van a szívre, a higany mérges, az antipyrinnel nagyon óvatosan kell bánni stb. Azaz, miként közszájon is forog, a mérég kitűnő orvosság is lehet kellő alkalmazás mellett, csak a szakismeret- és a kitartó megfigyelésben ne mutatkozzék fogyatékoság.

Az adagolás végre a hypnosisnál a szó mennyiségtani

értelmében természetesen lehetetlen, miután a hypnosis nem vegyi anyag, amelynek dosisát grammokban ki lehetne fejezni, s így alkalmazni. De miként pl. a chloroform alkalmazásánál az egyéni reactio kellő megfigyelése kielégítőleg tájékoztatja a kezelő orvost a szükséges quantumról, anélkül, hogy az elfogyasztott anyagot mérné meg, úgy a hypnotizálást is addig alkalmazzák altató suggestiókkal, míg a kívánt öntudatlan állapot be nem áll. Sőt bizonyos tekintetben előnyösebb a helyzete a kezelő orvosnak a hypnotizálásnál, mint a narkotikus szerek használatánál. Az utóbbi esetben ugyanis a bódító szerek ható erejét az egyéni fogékonyság méri meg, amott pedig a már beállott hypnosis még mindig irányítható a hypnotizáló által, és így esetleges veszélynek könnyen elejét vehetni.

Annyi mindenesetre elvitázhatatlan marad, hogy a suggestio, a fantázia működéseinek therapeutikai jelentősége fölött könnyedén napirendre térni akarni annyit tenne, mint egy egészen primitív természetű pszichológiai kérdésben a történet és a mindennapi tapasztalás szembeszökő bizonyágtételét kétségbevonni. Azokban a bajokban, amelyek a képzelőtehetség rendellenes működéseiben birják gyökerüket, szembeszökő a tétel világossága, hogy a kellőleg hangsúlyozott suggestiók gyógyító eszköz számba mehetnek. Ha azt látjuk, hogy az élénk fantázia működése minden tárgyi megfelelő ok nélkül nevezetes változásokat idézhet elő a testi és lelki életben (pl. öröm, félelem, ijedtség, utálat; izzadás, secretiók, őszülés stb.), könnyű lesz méltányolni azt a felfogást, hogy az úgyis annyira ingadozó belső terapiának két kézzel kell megragadnia azt a subjectív segítséget, amelyet működése sikerének biztosítására a suggestio, a hiszékenység, a bizalom nyújt. A köztudatba is világosan átment az orvosi tapasztalatoknak az az eredménye, hogy a bizalom, amelyet vagy az orvos személyiségébe vagy valamely biztosnak tartott orvosságba vet a szinylődő, rendkívül elősegíti a baj mennél gyorsabb lefolyását; míg ellenben a közöny, a bizalmatlanság akár a kezelő orvos tudományába, akár a rendelt orvosságba, egyik leg-

nagyobb akadály a kívánt javulásnak. Ezt az autosuggestiot tapintatos kézzel fokozni, élenkíteni, ügyes körültekintő tudással úgy vezetni, hogy a fokozatos gyógyulás képzeete megingathatatlan legyen a sinylődőben, olyan kitűnő eszköz az orvos kezében, amelyet tájékozatlanság- vagy elfogult kicsinylésből elhanyagolni vétkes hanyagság vádja nélkül alig lehet. Ha már az éber suggestionak annyi esetben meg van a maga üdvös hatása, még inkább mutathat ilyet fel az annál sokkal hathatósabb hypnotikus álomban való suggerálás.

A képzelőtehetség elevensége, a hivisteljes bizalom, a hiszékenység, a suggestibilitás, az idegen és autosuggestio adja magyarázatát sok különben érthetetlen gyógyhatásnak, aminők pl. a talizmánok, az amulettek, a mágneskő, a delejezés alkalmazásának meglepő eredményei. A varázserő nem az alkalmazott eszközökben, hanem a kísérleti személy képzelőtehetségében rejlett, amely élesen kidomborodott, többszörösen ismételt autosuggestioval erőteljesen nyúl be a functioiban megzavart idegrendszer abnormis állapotába. Hogy a régi rómaiak, görögök, egyiptomiak stb. e fajta gyógyulásaitól eltekintsünk, csak a mult században is *Hell*, a híres bécsi csillagász, olyan mesterséges delejekeket állított elé, amelyekkel görcsöket, rángatózásokot, bénulásokat lehetett gyógyítani. *Mesmer* e tekintetben legtöbbre vitte. Korának szellemirányát, amely rendkívül hajlandó volt az occultismus- és a babonára, amely titkos erőket kutatott s igyekezett a maga javára mindenáron értékesíteni, imponáló fellépése- és tudományos színezetű terminológiájával annyira szolgálatába hajtotta, hogy az állati delejesség csodás hatásaiba vetett hiszékenység révén meglepő eredményeket, és ezek között gyógyításokat is volt képes felmutatni, míg végre (Párisban) a kormány által kiküldött, az orvosi kar és az akadémia által összeállított bizottság jelenlétében egyenesen kimondotta, hogy a kérdéses fluidum nem létezván, a mutatkozó hatások az érintkezés-, a képzelőtehetség izgalma- és a mechanikus utánzásban lelik magyarázatukat.

*

*

*

Néhány évvel ezelőtt (1894) *Salamon Ella* tragicus halála a hypnózis tartama alatt Tuzséron úgy nálunk mint a külföldön nagy érdeklődést támasztott a hypnoticus állapot iránt általában is. Magának az eseménynek lefolyása, de különösen az eset alkalmából megnyilatkozott szaktekintélyek felfogása több oldalról a kérdés megvilágosításához hozzájárulni alkalmasak lévén, az azon időbeli hírlapi közleményekből álljon itt egy-két adat a »Pesti Hírlap« nyomán:

Azok közül, a kik a tuzséri szerencsétlenségnél jelen voltak, különös érdeklődést keltett Vragassy dr., a bécsi mentőegyesületnek volt főorvosa. Vragassy az orvosi tudomány terén tekintély. Hogyan történhetett hát mégis az ő jelenlétében ez a veszedelmes és szerencsétlen kimenetelű játék?

Erre a kérdésre ő maga adott feleletet, mikor a »Bp. H.« tudósítója előtt elmondta az egész megrendítő eset lefolyását:

Salamon Ella kisasszony — beszélte Vragassy — rendkívül szerette magát hypnotisáltatni, mert sokkal jobban érezte magát minden alvás után, de meg azt hitte, hogy másoknak használhat ilyen állapotban. Mikor Vragassy dr. a thuzséri kastélyba érkezett, rögtön produkálni akarták előtte a leányt. Vragassy azonban csak a végzetes mutatóványt látta, de — mint mondja — ennél csodálatosabb dolgot soha a hypnózis terén nem tapasztalt, -nem is hallott, noha igen sok ilyenfajta produkciót látott, különösen Svédországban.

Mikor Salamon Ellát elfogta az ébredéstelen álmom, a kisasszony igen fáradtnak látszott. Neukom, a hypnotizőr, kijelentette, hogy ma egy különösen érdekes dologgal akar megpróbálkozni. Van ugyanis neki a hazájában, Versecen egy fitestvére, a ki hosszabb idő óta vért hány. Az orvosok nem tudtak biztos diagnózist megállapítani, nem tudták, vajjon gyomorvérzésben szenved-e a beteg, vagy tüdőbajos-e? Neukom maga az előbbi hitte és Salamon Ella útján akart bizonyosságot szerezni bátyja betegségéről.

Az alvó leányhoz parancsoló hangon fordult:

— Versecen vagyunk, érti! Ebben és ebben az utcában lakik a testvérem! látja?

— Nem találom — felelt az alvó.

Neukom apróra megmagyarázta az utcát és a ház fekvését.

Egy vörösfedelű ház, jobbra a harmadik szobában, ott vagyunk.

— Itt vagyunk! — felelte mély meggyőződéssel a leány.

Neukom' tovább kérdezte:

— Hogyan van a testvérem?

— Nagyon beteg — volt a válasz.

— Mi baja van? Tuberkulózis-e? Beszélje el, mit lát — faggatta tovább a sugalló.

És most következik az a mysticum, a melyet tudós orvosok nem tudnak megfejteni.

Salamon Ella, ki soha orvosi dolgokkal nem foglalkozott, elkezdte magyarázni Neukom testvérének a baját, olyan szakértelemmel, a minőt — Vragassy dr. szerint — kitünő orvosok is legkevesebb tíz esztendei gyakorlat után sajátíthatnak el. Ugy beszélt a sok-sok mértföldnyire levő beteg tüdejéről, mintha az tányéron feküdnék előtte, használta az összes orvosi műszavakat, melyekről eddig fogalma sem volt s pontosan megmondta, milyen állapotban van Neukom testvérének tüdeje, mennyire roncsolta meg azt a pusztító kórság, a mellbetegség.

Az irtózatos fáradtság rettenetesen kimerítette a hypnotikus álomban alvó leányt. Halálos sápadtság terjedt el arcán. Neukom még csak egy kérdést akart tenni:

— Mondja meg hát, ön mit vél a betegségről?

A medium csak nehezen tudta szót tagolni:

— Legyünk elkészülve a legrosszabbra!

Ez után a kijelentés után, amelylyel mintha a saját halálát jelentette volna be, Salamon Ella hirtelen félredült székén, rekedten hörgő sikitás tört ki torkából, nyelve a száján előretolódott s élettelenül esett le a földre.

Az egész megrémült társaság természetesen oda sietett. A leány pulsusa akkor még vert, ajka lélegzett. Rögtön éther-injectiót adtak neki, de hiába, néhány másodperc múlva Salamon Ella kiszenvedett, A boncolási jegyzőkönyv szerint a hirtelen halállal kimult leány agyvelejében egy csepp vért sem találtak.

Egy másik tudósító előtt Vragassy következőleg nyilatkozott:

»A mult héten Forgách gróf családjánál időztem Mándokon és a Salamon család meghívására látogattam el Thuzséra. A tudvalevő séance 7 óra és 40 perckor kezdődött. Jelen voltak a médium szülőin kívül Forgách László gróf és neje, Forgách István gróf, Szirmay grófné, Jungfeld báró és neje, továbbá Forgách gróf titkára, aki a séance lefolyását híven leírta. A hypnosis tárgyát nem képezte — a lapokban megjelent tudósítások tévesen állították — egy tüdőbetegség suggestiója; mert ezt sem a fiatal hölgy szülei nem engedték volna meg, sem pedig én, aki tudtam, hogy Ella kisasszony hystero-epileptikus rohamokban szenved és nagyfoku fogékonysággal bír az efféle benyomások iránt. A dolog csak annyiban állott, hogy Neukom a hypnotisálandótól fölvilágosítást akart nyerni Versecen élő fivére állapotáról, akinek betegségéről eltérő véleménynyel voltak az orvosok.

Az elaltatás egészen lege artis és minden hókuszpókusz mellőzésével történt, kizárólag a suggestio segítségével. Hanem a szülőknek azonnal feltűnt, hogy Ella annyira izgatott, mint még soha sem volt hasonló alkalommal. Neukom felszólította a médiumot, keresse föl Versecen élő fivérét, figyelje meg, mondja el, miben áll betegsége és mit lehetne tenni gyógyítására.

S ekkor történt az, amit soha sem hinnék el, ha magam nem lettem volna tanuja. A médium leírta a tüdő topografikus viszonyait, elmondta a mikroszkopikus látéletet, még pedig annyi szakértelemmel, aminő csak egy gyakorlott klinikus orvosnál található. A legpontosabban írta le a részleteket, a technikus kifejezéseket egészen korrektül

használta, diagnosisa tüdőtuberkulozusra szólott és végül kijelentette, hogy a prognosis nagyon kedvezőtlen, mivel hogy ezen betegséggel szemben az orvosi tudomány tehetetlen. Végül pedig szószerint ezeket mondotta: »A betegség oedema pulmonum acutum hydropicum suffocativummal végződik.«

Amint ezeket mondotta, fölsikoltott és elájult. Min-dent elkövettem, hogy magához térítsem, de hasztalan volt minden fáradozás. Nyolc perc multával az ájulást föl-váltotta a halál.

Rettenetes volt a jelenlevők hangulata és valameny-nyen irtózáttal nézték a nemrég viruló fiatal leány élet-telen testét. A boldogtalan szülők és a hypnotisáló még mindig nem akarták elhinni, hogy Ella meghalt és könyö-rögve kértek, hogy térítsem magához. Még egy félóráig folytattam kísérletemet, mesterséges úton vittem levegőt a tüdőbe, forró kendőbe burkoltam a testet, dörzsöltem, de mind hiába. Mint a boncolásnál kitűnt, a halál agyszél-hűdés folytán állott be.

Szakférfiak véleménye.

Salamon Ella esete természetesen a tudomány embe-reit is nagy mértékben érdekli, mert manapság a hypnosis az orvostudománynak egyik hatásos segédeszköze és neve-zetesen Franciaországban és Olaszországban sok esetben használják az idegesség gyógyítására.

A hivatalos orvosi szakvélemény ugyan tartózkodik a hypnosisra vonatkozó elméleti fejtegetésektől, de egy-két minket is érdeklő részletet tartalmazván, álljanak itt rá vonatkozólag a következők:

Baruch Mór törvényszéki orvos és dr. Hoffmann Mór nyiregyházi orvosnak Salamon Ella halálára vonatkozó és több ívre terjedő véleménye kimerítően foglalkozik a bon-colás eredményével s miután kiemelik a nevezett orvosok, hogy az agyat rothadása következtében már nem boncol-hatták, így fejezik be:

Végre még a jegyzőkönyv alapján fölemlítjük, hogy a balkéz hátán talált elváltozás hegnek tekintendő, melynek küleme, minősége bizonyítja, hogy az egy régebben szenvedett sérelmezésnek következménye, mely a bőr felületes rétegeire terjedt; a halállal semmi összefüggésbe nem hozható, de egymagában véve 8 napon tuli, de husz napon inneni gyógytartamot igényelt. A sérelmezés módjára nézve a vizsgálati iratokban foglalt azon állítás, hogy a hypnosis alatt suggestio útján lett egy tüzesnek állított, de különben hideg hajtű rátevése által okozva, a heg küllege által annyiban igazolást nyert, amennyiben tényleg égési sebnak következménye. A gyomor táján talált foltok már nem az előn lettek előidézte.

Ezen véleményünk megállapításánál szándékosan kerülünk, bármily kecsesítő is volt a kínálkozó alkalom, azon tudományos elméletek fejtegetését, melyek a hypnosisról az újabb irodalomban oly kiterjedt vita tárgyát képezték, mert azon meggyőződés vezérelt, hogy a gyakorlati célra szánt szakértői vélemény nem azon tér, melyen még befejezetlen tudományos kérdések elbirálhatók lennének, de különben is a birói megbízásból önként folyik a szakértőnek azon kötelezettsége, hogy mindig csak a főforgó vádbeli cselekményre vonatkozva, véleményének tárgyilagos alapját, az itt nyilvánuló jelenségekből merítse és épen, mert a Neukom által Salamon Ellán végzett látványos mutatványokról teljes bizonyossággal állítható, hogy Salamon Ella egészségét a leggyászosabban befolyásolták s mivel ezen véleményhez, bármily nézetet tápláljunk is a hypnosisról, kétség nem fér, mihelyt elfogadjuk, amint el kellett fogadnunk azon tételt, hogy mindaz, ami ideges izgalmat okoz, káros hatást gyakorol az idegekre, kiváló feladatunknak tekintettük azt bizonyítani, ami e concret esetben tényleg bebizonyítható volt, miglen mellőztük az általános, tisztán elméleti álláspontot, mely bármily érdekes is, részint ismeretünk hiányossága, részint a szakértői nézetek szétágazása folytán bizonyítékok alapján nyugvó véleményt amugy sem szolgáltatna.

Az előkelő zürichi tudós, Forel Henrik Ágoston is nyilatkozik a rejtélyes ügyben. Forel azt találja, hogy a kísérletek, melyeket Neukom Salamon Ellával végzett, nagyobbára közönséges hypnotikus mutatóványok. Azt már maga is látta, hogy hideg hajtűvel valakin égési sebeket ejtettek, különösen alvajárók alkalmasak ily kísérletekre. Egy hírlapíró ama kérdésére, hogy lehetségesnek tartja-e, hogy hypnotisált ember dolgokat megtaláljon, melyeknek hollétéről ébren nem tud, Forel így felelt:

— Ezek telepathikus esetek, melyek felől nem nyilatkozom. Annuit mondhatok, hogy mindazon telepathikus kísérletek, melyeket szemem láttára akartak véghezvinni, nem sikerültek.

— És a tolvajnak par distance való elfogatása szintén a telepathia körébe tartozik?

— Ugy van! És az ilyesféle mesék rendesen csak elfogult személyektől származnak. Véleményem szerint tehát, szólt a tudós, mindazon hölgyeknek és uraknak, kik jelen voltak és jegyzőkönyvileg is erősítették, hogy Salamon Ella csakugyan elfogta mértföld messzeségből a tolvajt, be kellene bizonyítaniok, hogy nem voltak elfogulva.

Forel nyilatkozatát azzal végezte, hogy »senki se játsszék felebarátja agyvelejével«.

A »Temps« kiküldte egyik munkatársát Nancyba, hol a hypnotikus tanulmányairól híres *Bernheim* tanár lakik. A hypnotismus tudományos rendszerbe foglalója, a komoly tudós, kinek csak positiv bizonyítékok imponálnak, a thuzséri esetre vonatkozólag körülbelül ezeket felelte a párisi hírlapíró kérdéseire:

— Nem hiszek a hypnotisált személyek látnoki képességében. Nem hiszem azt se, hogy a hypnotisáltak el tudnák mondani azt, ami a távolban történik, vagy hogy valamely betegséget prognostikálni képesek volnának. Mentális suggestio nézetem szerint ép oly kevésbé létezhetik, mint ahogy nem suggerálhat mediumának semmiféle hypnotizőr olyan műszaki kifejezéseket, melyeknek értelmét a médium előzőleg nem tudta.

A beszélgetés további folyamán megjegyezte a professor, hogy nagyon jól ismeri dr. Vragassyt, a bécsi mentőegyesület főorvosát, aki a tuzséri katasztrófának szemtanúja volt. Vragassy mindenkor nagy érdeklődést tanúsított a hypnosis kérdései iránt és tanúja volt Bernheim kísérleteinek is. Ezután a következő nagyérdekű kijelentéseket tette a professor:

— Hogy a hypnosis halálát okozhatná a hypnotisált mediumnak, nem hiszem. A hypnotismus nem egyéb erkölcsi befolyásnál, mely sohasem öl. Lehetséges azonban az, hogy valamely túlideges mediumon oly nagyfoku izgatottság vesz erőt, mely alkalmas arra, hogy halálos kimenetelű ájulást idézzon elő. Az eredményre nézve az, hogy ez a túlizgatottság hypnotisálás közben avagy éber állapotban áll be, tökéletesen irrevelans. A túlideges medium ily halálosan nagyfoku fölizgulásáért a hypnotismust semmiféle felelősség nem terhelheti. Salamon Ella esetét véleményem szerint vagy rosszul figyelték meg vagy helytelenül beszélték el vagy pedig eltorzítva adták elő.

Krafft-Ebing, a hírneves elmeorvos, szintén hozzászólt a thuzséri esethez. Nyilatkozatát a következőkben adjuk a »Neue Freie Presse« nyomán.

A hypnotisált leány haláláról és a halál körülményeiről olyan ellentmondók a tudósítások, hogy ezeknek alapján alig lehetséges szakértői véleményt mondani a szerencsétlenségről, és azért minden esetre be kell várnunk a törvényszéki vizsgálat eredményét. Az eset olyan egyedülálló, hogy egészen rendkívüli körülményeknek kellett a halált előidézni. Az orvosi tapasztalások körében ez az első haláleset, amely hypnosis közben történt.

Ha tekintetbe vesszük, hogy minden országban naponta ezer és ezer laikus kísérletezik a hypnotisálással, akkor a fentebb mondott véleményemhez szó sem férhet.

Kétségtelen, hogy Salamon Ella a hypnotisálás alatt halt meg, de hogy ez idézte-e elő halálát, kérdéses. Csak a boncolási jegyzőkönyvnek pontos adataiból, a kórrajzból, a szerencsétlen teremtés élete körülményeinek, testi, szel-

lemi és lelki jelenségeinek leírásából lehet azt egész bizonyossággal megállapítani.

Hogyha összefoglaljuk azt a kevés tudományos észleletet, amit az egyetlen orvosszakértő szemtanu rendelkezésünkre bocsátott, akkor a következőket mondhatjuk: A körülbelül huszonhárom éves, rendkívül ideges Salamon Ella szívesen hypnotisáltatta magát és igen gyakran hypnotisáltak is. A szülői házban úgyszólván sportot űztek a médiummal. A leány az utolsó elaltatás alkalmával fáradtnak, kimerültnek látszott. A hypnotisáló a maga laikus hitében izgató és lélekfeszítően megerőltető kísérletekkel akarta látnoki erőre kényszeríteni az érzékeny hölgyet.

Salamon Ella szerfelett kimerült a suggestio hatalma alatt és megerőltette magát, hogy jóslásával engedelmes és, amint gondolta, hasznos legyen. Mikor a beteg tüdőt látni vélte és hosszú előadást tartott róla, túlságosan izgatott, exaltált állapotban volt. A mikor beszédét elvégezte, teljesen ki volt merülve, arca halásápadt lett. A hypnotizőr túlságosan izgató kérdésekkel erőltette meg, amikor testvére betegségének prognosist tudakolta. — Legyenek elkészülve a legvégsőre — kiáltotta rekedten a leány, nyelvét kiöltötte, ajkai rángatóztak, néhány perc múlva meghalt. Agyában egy csöpp vér sem volt.

Ezek alapján nem szenved kétséget, hogy a halál agyanémia következtében állott be. Teljes bizonyossággal mondhatom, hogy sem megfulladás, sem belső elvérzés, sem suggestio nem idézte elő a halált. A felsorolt körülmények tehát azt bizonyítják, hogy agyszélhűdés okozta a halált, lett legyen akár apoplexia serosa, akár apoplexia nervosa.

Ilyen esetek ugyan ritkák, de mégis előfordulnak és lelki rázkódásokra vezethetők vissza. Arra a főkérdésre, hogy vajjon Salamon Ella halálát a hypnotisálás okozta-e, azzal lehet válaszolni, hogy a laikus hypnotizőrnek ügyetlenül végzett kísérletei, suggestio által előidézett túlságosan nagy agymegerőltetések a halállal okozati összefüggésben vannak.

Az is kétségtelen, hogy olyan beteges testalkatu,

abnormis, az izgalmakra rendkívül reagáló egyén volt a kísérletek mediuma, akinek halálát ébren is nagyon sietették volna a túlságos lelki rázkódtatások. Ha szakértő orvos végezte volna a kísérleteket, meg vagyok arról győződve, hogy a szerencsétlenség nem következett volna be.

A »Pesti Hírlap« szerkesztője egy tárcában is hozzászólott az ügyhöz, amelyben a többi között érdekes világot vet a thuzséri esetre a következő részlet:

Kérdés, hogy Neukom a hypnosissal járó csodálatos lelki tüneteményeket nem »korrigálta-e?«

Ezt a szót használta dr. Vragassy, aki a katasztrófánál jelen volt, az experimentumokat ismeri és abban a meggyőződésben van, hogy Neukom ur — mint előtte annyi mások — visszaélt a suggestio természeti tünetnyével s a lopott tárgyak megtalálásának, valamint a végzetes orvosi diagnózisnak csodája nem volt egyéb, mint titkos előzetes suggestio, amelyet a medium a nyilvános séanceban csak reprodukált. Tehát, hogy Neukom paklizott, mint Cagliostro és mint Mesmer, vagy annyi mások, akiket új dolgok tudása szédelgésre csábított. Benedicty Mór pedig, Bécsből, a telepathiát is egyáltalán szédelgésnek tartja, ami különben csak az ő privát nézete, de a tudósok közül igen sokan nincsenek vele egy véleményen.

Ha Salamon Ella maga olvasott volna orvosi tankönyveket vagy Neukom suggerálta volna neki a kérdéses ismereteket, amelyekre egy következő hypnosisban pontosan visszaemlékezett, a dolog természetesen egészen más színzetben tűnik fel. Hogy a tisztelt szerkesztő urnak egyéb nagyon sajátságos nézetei voltak a hypnosis és a csoda természetéről, az nagyon világosan kiderül következő megjegyzéséből:

És ha »csodák« már semmi áron nem kellenek, hát nem csoda-e maga a hypnosis is, mely az emberi agyvelőből és idegrendszerből egyszerre kiemeli az öntudat ismeretlen organumát mindazzal, ami hozzá való, még a jövőbe való emlékezőtehetséget (?) is és csak az akaratot hagyja meg, amelylyel úgy el lehet bánni, mint valamely pon-

tosan működő géppel. Pedig ennyi, sőt még ennél is több, már általánosan elfogadott bizonyosság, ha magyarázat nélkül áll is eddig.

A telepathiában erősen hisz, és, úgy látszik, tisztán természetes, de minden esetre titokzatos erők működéséből magyarázza, midőn erre vonatkozólag így ír: Neukom sok kísérlettel igazolta, hogy a távolba látás (telepathia) hypnosis útján igenis előidézhető, sőt hogy a somogyi Kund Béla gyilkosainak nyomára is ő vezette volna Salamon Ella telepathikus látása útján a m. kir. csendőrséget, Thuzsérrol, — melylyel, hogy a csendőrség el nem dicsekedett, ha úgy volt, ez elég természetes.

Nagy hiba volna ezek előtt szemet hunyni. Angliában a Society for Psychical Research nevű tudós társaság foglalkozik ezen transcendentalisnak látszó tapasztalatok gyűjtésével és a telepathiának a tudós világban is hívői vannak elegenden. Valósággal igen sok tapasztalati tény van e részben összehalmozva, jöllehet nálunk azok egy részével csak Flammarion »Uránia« című könyve útján ismerkedett meg a művelt világ s merjük mondani: egy-kettő kivételével az orvosi világ is.

A tudomány nem kívánja, legfőlebb csak a dogma, hogy ezeket a tényeket elveszük és a telepathikus tüneteket eltagadjuk. Hiába is lenne, mert hiszen a mi társaságunkban is sok igen szavahihető ember van (kiváló, elfogulatlan férfiak is), akik a távolba látás eseteinek tanúi, ha nem objectumai voltak. S csak éppen a napokban beszélt el egy igen reális ember előttem is egy esetet, amikor egy urhölgy nővére halálának körülményeit és percét, abban a percben, hiven »látta«.

A Kund Béla gyilkosainak nyomára vezető telepathiát maga sem állítja határozottan. Az angol pszichológiai kutatások társulatára vonatkozólag más helyen teszünk Hart nyomán megjegyzést. Végre ami a dogmát illeti, és ha ez alatt a tudományoson kívül a keresztény dogma értendő, tudvalevőleg a hitre legméltóbb könyv, a Szentírás kinyilatkoztatott tanára támaszkodva éppen a keresztény vallás

adja meg a legkielegítőbb választ a megmagyarázhatatlan »telepathikus« esetekre, ha csakugyan előfordulnak, a bukott angyalok közreműködésével. Arra nézve azonban, hogy ezeknek a rendkívüli beavatkozását joggal felvehessük, nem olyan esetek kívántatnának, mint a minőket szép számmal közrebocsátott idézett évfolyamában a »Pesti Hirlap«.

Egy-két szemelvényt legyen szabad felemlítenem igazolásul:

Itt van pl. a Göthe ismeretes hallucinatioja telepathicus eset gyanánt elbeszélve, a mint azt ő maga beszéli el autobiographiájában (III. r.):

»A sesenheimi idyll véget ért és Goethe, miután hosszú időre elvált Friederiketől, lassan ellovagolt. »Ekkor egyike a legsajátságosabb sejtelmeknek fogott el. Magamat láttam, lelki, nem testi szemeimmel, a mint ugyanazon az uton lovon felém közeledtem, még pedig oly ruhában, melyet eddig sohasem viseltem: sűrű volt, kevés arany paszománttal. Mihelyt fölrázkódtam ez álmomból, már eltűnt előlem az alak. De nevezetes, hogy kilenc év múlva ugyanarra mentem, abban a ruhában, melyről álmodtam, s melyet éppen véletlenségből, nem választásból hordtam, hogy egyszer újra meglátogassam Friderikét.«

Igy történt a dolog. Hogy e kérdésben Goethe sem foglalt el határozott állást, bizonyítják saját szavai, melyekkel elbeszélését kíséri: »Es mag sich übrigens mit diesen Dingen verhalten, wie es will.«

Avagy bizonyos külső physiognómiai jelekből való bizonytalan, jóslatszerű következtetést tartunk telepathikus, szabatos megismerésnek, mint pl. a »P. H.« következő esete azt megkívánni látszik? Egy kuriai bíró özvegye ugyanis a következőket beszéli:

A p...i fürdőben időzván férjemmel, egyik barátném 15 éves nevelt leánya nagyon föltűnt élenksége és szépsége által.

— Nézd csak jól meg, kérlek, ezt a leányt, mondám férjemnek. Nézd meg szemét, száját és duzzadt piros ajkait. De nézd meg jól. Sajnálom szegény barátnőmet, mennyit

áldoz e leányra. Meglásd, ez a leány előbb-utóbb rettenetes szégyent, gyalázatot fog nevelő szüleire hozni.

Hét év múlva a leány megszökött s a bukottak leg-súlyedtebbjei közé került.

Férjem roppant okos és elővigyázó volt, úgy szavában, mint cselekedeteiben s mégis gyakran én figyelmeztettem őt többekre.

— Kérlek, ne légy ezzel, vagy azzal az emberrel oly bizalmas, hiszen most is abban töri fejét, hol csalhat és mikép lothat meg minket.

Gyakran megesik rajtam, a mint a tollat kezembe veszem, már tudom reá a választ s a levelet, ha kellemetlen az, napokig hagyom érintetlenül, míg kedélyem lecsillapodik. Hiszen úgy is tudom, mi áll benne.

Valóban, az alább következő eseteket is minden kommentár nélkül csak figyelemmel kell olvasni, hogy rögtön szembetűnjék, miszerint bizonyos véletlen találkozása az eseményeknek, azoknak önkényes vonatkoztatása némely előzményre, szóval az eleven képzelőtehetség összefüggést teremtő társításai teszik ki a telepathia lényegét nagyobbára. Mondjon kiki olvasóim közül ítéletet az e fajta elbeszélések felett, minők a következők:

Az alábbi eset velem történt meg. Egy magasabb egyházi állást óhajtottam elnyerni a jelenlegi szerény lel-készi állomásom helyett. Megtettem minden lépést, hogy célhoz jussak. Fölkértem az illetékes egyházi »nagyokat«, hogy az üresedett állást személyemmel töltsék be. Minden oldalról a legerősebb biztatásokkal találkoztam, úgyannyira, hogy teljes bizalommal vártam kineveztetésemet.

Egy éjjel álmodom. A kathedrában állok, nagy gyüle-kezet előtt. Fölveszem alapigének János »mennyei jelené-sekről« írt könyvéből a II-ik rész 2-ik versét. Azonban predikációmát elmondani képes nem voltam s e miatt a szégyenérzettel vivódtam álmomban. Fölbredvén, elbeszé-lem környezetemnek álmomat. Előveszem a bibliát és föl-keresem az álmodott helyet — melynek csak számát álmod-tam — s ott ez áll:

»Tudom a te cselekedetidet és a te fáradságodat és türeседet és hogy a gonoszokat el nem szenvedheted és megkísértetted azokat, a kik apostoloknak mondják magokat és hazugoknak találtaд őket lenni.«

Megjegyzem, hogy e hely nem lévén alkalmas »alapige«, róla soha nem tárgyaltam s így nem is ismertem bővebben.

Aznap vettem a táviratot, hogy minden biztosittatásom dacára az ígért állás mással töltetett be.

P. Z.

ev. ref. lelkész.

*

Előre bocsátom, hogy családunkban nem otthonos a babonaság, nem hiszünk sem álomlátás, sem szellemekben és így annál csodálatosabbak előttünk az alább leírt tények, melyeket részint saját tapasztalatunk, részint szavahihető egyén elbeszéléséből idézek.

A 70-es években történt (talán Ungmegyében még többen fognak reá emlékezni), hogy fényes holdvilágos éjszakán nagynéném, aki anyámmal egy szobában aludt, arra ébredt föl, hogy kezét valami forró érinti. Egy ideig még küzdve az álommal, feküdt, de ekkor már tisztán érezte, hogy az ágyból kissé alácsüngő kezét egy állat nyalja s a holdvilágnál egy kutyát látott maga előtt.

Lehet gondolni a kellemetlen érzést, mely félelemmé fokozódott, midőn gyertyát gyújtva, az ágy alá kuporogva, a kutyát sehogy sem tudták onnan kicsalni. Két inas egyesült erejének sem sikerült az ebet kikergetni.

Végre a kocsis is bejött s az ő segítségével kivitték a csendes s folyton farkát csóváló kutyát, mely a sötétben legott eltűnt.

Ez kevéssel egy óra után történt. Reggel szüleim az egész faluban kerestették azt a bizonyos fekete kutyát, az ispán és inas házról-házra jártak, de egész fekete és különösen oly nagy kutya nem volt az egész faluban.

Délre megérkezett egy küldönc, azon szomorú hírt hozva nagybátyámtól, hogy neje — aki ezelőtt üdülés cél-

jából heteket töltött nálunk és ottiléte alatt abban a szobában aludt, melyben később nagynéném — pont egy óra-kor éjjel meghalt.

A kutyát a környéken nem ismerte, nem látta senki s így legalább is csodálatos, hogy egy teljesen idegen házba, többszörösen bezárt ajtók dacára besurranjon egy egészen idegen eb és ott egy idegen urnőnek kezét nyalja. De hogy ez így történt, azt hat szavahihető egyén bizonyította.

Mindnyájan megfélekedtünk márez eseményről, midőn pár évvel ezelőtt szomorú módon újult meg emlékeztünkben.

Nővéremhez egy este, egy nyitva feledett ajtón be surrant egy nagy fekete kutya, étellel sem tudták kicsalogatni, sem veréssel kiűzni, utoljára is kötelet dobtak nyakára és úgy vonszolták ki az utcára, ahol legott eltűnt a sötétben.

Két hét múlva kis leánya halva volt. Ez lehetett ugyan véletlen is, de miután már egyszer oly megmagyarázhatatlanul jelent meg egy nagy fekete kutya, hogy családkban egy nagy bánatot jelezzon, önkéntelenül is babonás hitre adott okot.

S. L.

S. Ö.-né.

*

1876-ban Bécsben az Arzenálban szolgáltam a 44-ik gyalogezredben. Egy nap ismét a szokásos századfőlügyeleti napos szolgálatra voltam vezényelve. Éjjél után lefeküdtem.

Még nem alhattam sokaig, midőn azt álmodtam, hogy egy rokonom, aki közbe pár forintokat küldözgetett utánam, a katonai szolgálat könnyebbítése végett, abban a pillanatban leégett, azaz hogy a ház, melyben lakik, ég, és minden elhamvadt, csupán egy vaspléhvel fedett vásáros láda maradt sértetlen. Hogy a ládában mi volt, azt nem álmodtam meg.

Rögtön fölkeltem és levelet irtam, melyet még azon éjjél a levélszekrénybe dobtam.

Harmadnapra megkaptam a választ, hogy amit álmodtam, abban az órában megtörtént, épen úgy, mint megírtam; a ládában egy leánynak kelengyéje volt.

K. J.

*

Ezelőtt 12 évvel álmodtam az alább következőket s az álom ma is tisztán áll emlékemben:

1882. dec. 14-én kaptam sógoromtól levelet, a melyben örömének ad kifejezést, hogy nővérem egy egészséges fiúval ajándékozta meg. Ugyanekkor hív bennünket, hogy látogassuk meg őket; már bent laknak ujonnan épült házukban.

Én néhány napra rosszul lettem, tüdőgyulladásom volt. Néhány éjjel nem aludtam. 24-ikén, midőn a krízisen túl voltam, elszunnyadtam. Ekkor álmodtam a következőt:

Náluk voltam, a lakás föld alatt apró fürkékben állt, sötét volt, lépcsőn kellett lejárni. Bántott, hogy ilyen házat hogy lehet építeni. Rosszalásomat akartam neki kifejezni és nem találtam sehol. Másnap reggel kaptam a sürgőnyt, hogy sógorom azon éjjel szívszélhűdésben meghalt. Ugyanakkor, midőn álomban kerestem őt.

Méltó befejezésül szolgálhat e babonás hiedelmek sorozatában az a komolyan elbeszélte esemény, a melyben már nemcsak az ember, hanem az állat is képes a telepathiára. Az eset a következő:

A délvidéki államjavak kormányzóságához beosztva, pár évet töltöttem egyik dunamenti vidéki városban.

Kis lélekvesztőmön, magam nevelte vadászebem kíséretében gyakorta bekalandoztam a tavasszal mértföldekre terjedő kiöntéseket, vagy pedig az elhagyott s ilyenkor többnyire vízzel borított Duna-szigeteket.

Kutyám, ha fegyveremet vettem, már vihogva futott a temes-partra, ahol csónakom a halászok fölügyelete alatt volt kikötve.

Annál inkább föltűnt, hogy egy délután kutyám hívásom dacára fekvő helyéről mozdulni nem akart s mikor korbáccsommal megfenyegettem, morogva kabátomhoz kapott és csak pár korbácsütés után eresztett el.

Szokatlan viselete miatt betegnek hittem s magam indultam el, de még távolról is hallottam fájdalmas vonítását.

Majd utánam futott, kezemet nyalta, de csónakba ugrani, vagy utánam úszni, mint szokása volt, ez alkalommal semmi kedvet sem mutatott.

Rövid ideig a parton követte csónakomat, majd megállott s míg láthattam, figyelve nézett utánam, olykor-olykor szokatlan ugatással adva kifejezést elégedetlenségének.

Kellemetlen érzések közt eveztem le a Temes zavaros vizén s csak mikor a Duna árját szelhettem, nyertem vissza újból rendes kedélyhangulatomat.

Előző este asztaltársaságunkban a Duna átúszásáról volt szó s egyik társunk fölhívására fogadást ajánlottam a Duna kétszeri átúszására.

Hogy csufot ne valljak, trainirozni akartam magamat.

Egy pusztá homok-szigeten kötöttem ki s csónakomat hátrahagyva, nemsokára vígan szeltem a hullámokat.

A Duna árja azonban célpontomtól lejjebb egészen a Temes torkolatáig sodort le, ettől lejjebb pedig a meredek part a kijutást messze lehetlenné tette.

Oldalról a Duna, szemben a Temes árjától hajtva, megfeszített erővel igyekeztem a már alig három öl távolságra lévő alacsony partot elérni, de hasztalan; hanyatló erőm miatt inkább távolodtam attól. Karom lankadt, lélekzetem fogyott.

A kétségbeesés még egy segélykiáltást csikart ki belőlem s aztán anélkül, hogy eszméletemet pillanatra is elvesztettem volna, kezdtem süllyedni le a nirvánába.

Csodálatos; mikor a küzdelemmel fölhagytam, egyúttal a halálfélelemtől is megszabadultam. Csendes és majdnem jól eső nyugalom fogott el. Pár-pillanat alatt végig futottam egész életemet. Kutyámnál állapodtam meg, ott a Duna fenekén kértem tőle bocsánatot a korbácsütésért.

(Soha többé élő állatot meg nem ütöttem.)

Mikor a Dunán cirkáló derék pénzügyőrök, akiknek életemet köszönhetem, végkép kimerülve haza szállítottak, kutyám régi helyén várt s vihogva nyalta az evezőkből rögtönzött hordágyról lecsüngő kezemet.

Sok telepathikus beküldött esetet nyomatott a »P. H.« annak idején, a mi, tekintettel ezen esetek tartalmára, nem közönséges és tán nem is egészen komoly vállalkozás volt. Hanem mikor ezt beküldték neki, bezárta közleményei sorozatát. Ezt talán ők is kicsit erősnek találták. Hogy ők

különben elmélet dolgában sem jöttek zavarba, az kiderül a következő szerkesztői üzenetből:

Azok a kísérletek az angol »Phantasme of the living« gyűjteményben (London, 1886.) fordulnak elő és ebben a nemben aránylag legreálisabbak.

Kiindulópontjuk nem természetfölötti, hanem az a föltevés, állítólag tapasztalat, hogy az emberek közt gondolat és erős akarat útján, egy eddig még ki nem derített közvetítő erő (úgy mondják: rezgés) folytán szellemi közlekedés igen távolról is lehetséges.

Ha t. i. valaki erősen, minden mástól magát megszabadítva, valakire gondol — így szól a föltevés — és annak alakját maga elé iparkodik képzelni, behunyott szemei előtt kezdetben határozatlan körvonalakban, majd tisztábban megjelen az illető alak képe. Ha tovább folytatja a nyugodt megfigyelést, képes azt is megkülönböztetni, hogy az illető hol, milyen környezetben van és mit csinál? Döntő körülmény ennél, hogy az ember a képzeletnél saját akaratát egészen vágja zsebre és a kép előállításánál ne engedje működni, ellenben minden képességét abban a gondolatban szedje össze, hogy az illetőt (aki lehetőleg előtte rokon-szenves egyén legyen) látni akarja.

Még inkább sikerül ez, így mondják, ha ketten a távolból összebeszélnek s ugyanabban az időpontban, homályban vagy sötétben, behunyott szemmel gondolnak egymásra, tapasztalataikat pedig ellenőrzés okáért nyomban pontosan följegyzik. De ezt is, mint minden megfigyelést, gyakorolni kell s az elsőben nem sikerült kísérletek nem jelentik még azt, hogy később, többszörös ismétlés után, nem sikerül a megfelelő, igaz képet előállítani, nagy messzeségekről is. Legalább két francia tanár azt mondja, hogy nekik sikerült egymást ilyenképen, habár elmosódva is, vizszoñtlátni.

Nem áll ellene semmi, hogy ezt a távolból való látást bárki megkísérelje. Nekünk nincs időnk rá, hogy ezzel is experimentáljunk.

De ezzel aztán mi is végeztünk a telepathikus esetekkel!

A mi Neukomot illeti, abban, hogy valaki tud hypno-

tisálni, nincs semmi. Hypnotisálni tud bárki, de olyan célokra nem szabad alkalmazni a hypnosist, a milyenre Neukom gyakran alkalmazta. Neukomnak, minthogy nem orvos-szakértő, nem szabad orvoslás céljából sem hypnotisálnia. Neukom kuruzslást követett el s egyetlen mentsége, hogy a katasztrófánál orvos is volt jelen, Vragassy doctor. Eljárása beleütközik a büntetőtörvénybe s a további eljárás attól függ, hogy tesz-e ellene az apa följelentést, vagy hogy a kir. ügyész emel-e vádat?

Arra a kérdésre, szabad-e orvosi szempontból alkalmazni hypnosist olyan célzattal, hogy az orvos valamit megtudjon, azt mondja Laufenauer, hogy igenis szabad. Az orvosnak tudnia kell, mi lelki baja van a betegnek, ha az nem akarja megvallani. A hypnosis föltárja a beteg titkát. A simulansokat gyakran szintén hypnosis segítségével leplezik le. Az elaltatás, a kloroformozás veszedelmesebb a hypnotisálásnál, mégis meg van engedve. A lerészegítést is alkalmazzák különféle célokra. Ha ezek megengedett dolgok, a hypnotisálást sem kell eltiltani.

Egy másik szaktekintély, Moravcsik Ernő dr., az egyetemen az idegbetegségek tanára, azon nézetének adott kifejezést, hogy Salamon Ella halálában azokkal a különös tünetényekkel állunk szemben, amelyek a hystero-epilepsiás betegségek jellemzői. Az ilyen betegeknél nagyon gyakori az agyvértelenség és sokszor eléri őket az ugynevezett »psychikus shock,* lelki rázkódás, amely évekig tartó idegbetegségeket, sőt halált is okozhat. Egészen direkt összefüggést nem lát a hypnotisálás és a halál közt. Valószínűleg más ok is működött közre. Bizonyos azonban az, hogy a gyakori hypnotisálás épen az idegességet — ami ellen orvosságuł használták a thuzséri kastélyban — fokozhatja a végletekig. Az ilyen hystero-epileptikus leányt pedig, a milyen Salamon Ella volt, a sűrű hypnotisálás könnyen disponálhatta a katasztrófára.

VII. FEJEZET.

A hypnosis története.

Ámbár a hypnotikus állapotot tudományos elemzéssel mystikus jellegétől csak századunk ernyedetlen kutatásai kezdik megfosztani, a hypnosis és autohypnosis tünetényei, a hypnotikus állapotot előidéző különféle módok már évezredek óta ismeretesek voltak különösen Kelet-Indiában. A gyakorlati életben a papok, mágusok és bűvészorvosok úgy testi, mint lelki bajok elhárítására alkalmazták. A hypnotizálás vagy autohypnosis gyógyított bizonyos testi betegségeket mint napjainkban, de másrészt a képzelő tehetségre való erős visszahatás segélyével eszköze volt az önfékezésnek, az elragadtatásnak, a világ érzéki örömeitől való elfordulásnak s gyakran következménye a mélységes aszketikus szemlélődésnek.

Serapis, Isis és Osiris templomaiban a vallásos szertartások alkalmával a papok kézzel, vonások-, lehelet- vagy suggestióval betegeket gyógyítottak. A görögöknél szokásban volt, hogy Aeskulap és más beteggyógyító istenségek templomaiban, a betegek és alvajárók extasisára emlékeztető álomba merítették füstölések, narkotikus füvek és italok által. Az áldozatul hozott, frissen leölt állatok bőreire feküdtek (*incubantes*) a templomokban, és álmaikban kinyilatkoztatásokat kaptak betegségeik mivoltára és azok gyógyszereire vonatkozólag. A papok aztán megfejtették az álmokat vagy ilyeneket retroactive suggeráltak s közreműködtek az egészség helyreállítására részint tapasztalataik

és tudásuk, részint pedig a suggestiók gyógyítás által. Egyébként az arra hajlamosított idegrendszer e rendellenes állapotban hyperaesthesia és a lelki tehetségek fokozott működése következtében, különösen bizonyos bajok felismerésében, könnyen lehetett szokatlan működésre képesítve. *Galenus* is vitatja, hogy az álommal való gyógykezelés mutathat fel üdvös eredményt. *Plautus* e szavai: *Quid si ego illum tractim tunc ut dormiat?* a régiek felfogása szerint a magnetizálásról, az újabb kutatások szerint azonban kétségkívül a hypnotizálásról értendők. *Tacitus* a magnetizáló druidák előrelátásáról tesz említést. A druidák jósltak a madarak röptéből és hangjából, az állatok beleiből, emberáldozatok alkalmával ezeknek vonaglásából is. Művelték ugyan az orvosi tudományt, de babonás, meggyökerezett előítéleteik termékeny talajt nyitottak a suggestiónak. Így a megölt ember husát betegségek gyógyítására nagyon biztos orvosságnak tartották, a tölgyfa virága, a *Verbena* és egy *Selago* nevű ismeretlen növény náluk csodagyógyszer, panacea számba ment. Mint sok más népnél, az ősrégi gallusoknál is találunk talizánt, amelynek suggestiv hatását bizonyos esetekben éppen sem lehet kicsinyelni. Azok a regeszerű elbeszélések, amelyek a régi classicusoknál, a strigák, lámiák, empusák magikus erejéről találhatók, amennyiben történeti alappal bírnak, nagyobbára hypnotikus tünetenyekre viendők vissza.

Az ausztráliai magusok működésük megkezdése előtt egész éjjeleket töltenek el a sirok felett, hogy így megzavart idegállapotukkal egyrészt rettegett tekintélyre tegyenek szert a nép előtt, másrészt magukat szokatlan működésekre ily módon alkalmasan előkészítsék. Ehhez járulnak még hivatalos működéseik alkalmával az előzetesen alkalmazni szokott izgató szerek. *Pythia* jóslásai következőleg történtek: Apollon templomának szentélye hasadék közé volt építve, amelyből kábító gőz párolgott ki. Jóslás alkalmával nagy aranyozott triposon e hasadék felett szokott ülni a páráktól elkábult, hypnotikus állapotban levő papnő (*Pythia*). Ez rendesen már éltesebb, jó családból való,

kifogástalan szűz vala, aki a jóslás napján előzetesen tisztulásoknak vetette magát alá, a hasadékba szakadó Kassotis vizéből ivott, az Apollónak szentelt babérfa levelein rácsált s végre a gőz felett a triposon elhelyezkedett. Mellette volt az ú. n. prophetes, aki neki a kérdéseket feladta és válaszait versben vagy prózában tudatta a közönséggel. A kábult állapotot ihletett állapotnak tartották, miként bizonyos időkben és országokban az epilepsia, hysteria vagy őrültség szentekké tette és teszi az értelmetlen tömeg szemeiben a szerencsétlen betegeket. E helyeken az istenség megnyilatkozásait vélték hallhatni maguk a papok is nagyobbára, noha néha úgy segítettek magukon, hogy a Pythia szavait rejtélyes kétértelműségbe burkolták. *Herodot* elbeszélése szerint a scythák a kender bizonyos fájának magvait izzó kövekre szórták, hogy a gőzben így elkábulva fogjanak bűvészi munkájukhoz. Az e fajta füstölések a magiánál mindenfelé fellelhetők. Az idegrendszer rendellenes állapotba való juttatására szolgálnak a különféle varázsitálok és varázskénőcsők is, amelyek az ősi recipe értelmében nagyobbára olyan dolgokból kotyvasztatnak, amelyekben a természet megromlása határozottabban kifejezésre jut, minők pl. mérgek, narcotikus növények, kigyó, pók stb. A lelki tehetségek fokozását akarják ily módon előidézni, vagy túlvilági szellemekkel összeköttetésbe lépni. A szibériai sámánok mérges növények decoctumával kábítják el magukat, vagy e fajta kenőccsel mázolják be magukat, mint annakelőtte a boszorkányok. A brahmanok a szomaital segítségével jutnak extasisba. Sok keleti látnok az opiumnak köszöni hírnevét. Több amerikai törzsnél a dohány mértéktelen élvezése is ilyen izgató szer gyanánt szolgál. Indiában a yoginok »trataka« által jutnak extasisba, azaz olyképen, hogy szemeiket erősen be- és felfelé fordítják. A Viti sziget lakóinak papjai e célra nyugodtan és hallgatva valamely delfinfogból készült ékszerszöveget, nemsokára ezután reszketni, mozogni és nyögni kezdenek, míg végre teljes paroxysmusban, forgó szemekfeldúlt vonásokkal kezdi hirdetni az állítólagos kinyilat-

koztatásokat, a hierophant. Mennél vadabb formát ölt fel s hangokat ad ki, annál félelmetesebb tisztelettel tekintenek rá az igaz hívők, keresztény missionariusok jelenlétében azonban képtelenek paroxismusba jutni és isteneiket megidézni. E tünetek s a néha mutatkozó telepathikus kijelentések tapogatózó, természetes megfejtését nyilván a lelki tehetségek egyensúlyának megzavartságában kell keresnünk. Minthogy a hierophantjelöltek megválasztásában az idegbeli praedispositio döntő befolyással van és többfelé epileptikus gyermekeket előszeretettel szemelnek ki, a sámánok bizonyos egyoldalú lelki működésben szakadatlanul gyakorolják magukat.

Egyes megtévedt vallásfelekezetek- és túlbuzgó rajongóknál az autohypnosis kultuszgyakorlat alakjában tűnik fel. A taskodrugiták úgy jutottak a kívánt extasisba, hogy óraszámra rögzítették az orrukra illesztett mutató ujjukat. Vallási rajongók, mint a massilianusok, az Athoshegyi barátok köldökük kitartó szemlélésével (omphalopsychikusok, hesychasták, quietisták) jutottak hypnosisba. Ilyen szerzetesek Athos hegyén kívül még némely konstantinápolyi kolostorban éltek szemlélődő életet szakadatlan imádságban, s e közben egy-egy zúgba huzódva, állukat mellükre horgasztva, mereven rögzítették köldöküket, azt remélvén, hogy ez által részeseivé lesznek annak a fényességnek, amely az istenség kisugárzása. Mások szerint — s ezt tartjuk a megbízhatóbb értesítésnek — a hesychasták (= nyugovók, quietisták) félreeső helyeken vagy elkülönített kis cellákban ima- és szemlélődésnek éltek s mint igazi mystikusok szemlélődő nyugalomban Istent lehetőleg megakarták közelíteni annak közvetlen látásával (visio immediata). Idővel sokat beszéltek bizonyos világosságról, amelyet úgy fogtak fel, mint az Istennel való érintkezés közvetítő eszközét. Ennek látására leginkább ima és böjt képesíti az embereket. Mikor aztán ennek a világosságnak a mivoltát speculative kutatták, abba az eretnek tévelybe estek, hogy realis különbség van az Isten és attributumai között. Hesychasta barátok és remetéik a keleti egyházban az emlí-

tett helyeken kívül tartózkodtak még Sinai hegyén Arábiában, Szíriában, sőt Szerbiában is. Szemlélődő működésük, imanyugalmuk a bőjtön és önsanyargatáson kívül különösen az által idéztetett elő, hogy állukat mellükre vagy (lehetőleg) köldökükre szorították, szemeiket elforgatták s léleketüket mennél tovább visszatartották. Ezen testi működéseknek állítólag az volt az eredménye, hogy csodálatos világosságot láttak s leirhatatlan gyönyört élveztek. A testi állás és a szemek forgatása következtében támadt kimerülés folytán ugyanis hypnózisba estek és az öntudatlan lelki állapotba átvitt élénk hallucinációk, miként a morphiumszedők is elbeszélhetetlen gyönyöröket élveznek, az Istenség látásának gyönyörét izleltették meg velök. Minthogy később azt az eretnokséget is felfrisítették, hogy testi szemikkel látják az Istent, érthető, hogy többszörös ellenmondásra bukkantak s hogy ügyüket nem egy zsinaton tárgyalták. Köldökszemlélésüket (omphalopsychia) metsző gúnnyal különösen *Barlaam* (calabriai szerzetes a XIV. században) vetette szemükre.

A táncoló és üvöltő dervisek úgy jutnak extasisba, hogy fejük szakadatlan mozgatása és folytonos »Allah« ordítása közben ugrálnak a végkimerülésig. Általában el lehet mondani, hogy physiologikus tekintetben a hysteria, katalepsia, epilepsia, sámánismus, extasis, a spiritisták »trance«-e és a hypnózis nem egy közös vonással bírnak.

A neoplatonikusok kétségbeesésükben a régi pogány babonaság teljes apparatusát felfrisítették. Az elmúlt idők varázsló igéi, képei, mondásai és vesszeje mellett ismét divatba jött az augurium, haruspicium stb. Kakasok, amelyek a homokba rajzolt betűkből az oda szórt magvakat felkapkodták, oraculum számba mentek. Asztalokat táncoltattak és psychographfal láttak el, hogy az Istenség kinyilatkoztatásait megismerhessék. *Jamblichus*, az istenek barátja, azzal dicsekedett, hogy bizalmas összeköttetéseket ápol a manes-, istenek- és a démonokkal, kezeiben tartva a Tartarus, Elysium és az Olympus kulcsait, hogy citálni képes Istent és az ördögöt, archont és herost, praeexistáló

és különvált lelkeket. Ebben az időben, mikor a keresztény csodák legyőzése véget a pogány magia újra virágzásnak indult, a rendellenes álom zagyva képeit szintén isteni kinyilatkoztatásnak tekintették és ezeket hypnotikus, extatikus állapotban álomba ringató dalok és részegítő italok segítségével igyekeztek előidézni.

Schaffer idézett művében úgy találja, hogy a régi időkből származó összes csodák csakis a suggestio eredményei, amelynek óriási hatása a vallásban, a tudományban és a politikában lépten-nyomon mutatkozik. A kereszténység elterjedésével csak annyiban változik a hypnosis és a suggestio szerepe, hogy a gyógyító suggestiók gyakorlata a keresztény papok és szerzetesek kezébe ment át; bizonyos zárdákban úgy gyógyítottak szavakkal és taglejtésekkel, mint a régi pogányok templomaiban.

A hypnotismusnak egyik érdekes megnyilatkozási alakja szerinte az ördögtől való megszállás. A rendkívül autosuggestibilis és extatikus hysteriásoknak egész serege lőn mint ördögtől megszállott s így elkárhozott lélek a máglyára hurcolva.

A súlyos hysteriások és görcsösök, szóval idegbetegek, különböző hypnotikus állapotai, mint az alvajárás és a tarantismus, s ezeknek utánzó hajlama által keletkezett psychikus járványok, mint a Vitus-tánc Strassburgban (1418) és a Sz. János-tánc (1374) Aachen és Köln városában, annyira helytelen elbirálásban részesültek, hogy e görcsösen vonagló betegek boszorkányperekbe fogattak s különböző idéetlen eljárások után elégettettek. Veszve volt az a szegény hysteriás, akin az »ördög jelét« találták, ami alatt azt értették, hogy, ha a testet tüzes vassal érintve, fájdalom nyilvánítását nem tapasztalták, mert ebből azt következtették, hogy az illető az ördöggel cimborál. Pedig csakis a hysteria súlyos képe alatt oly gyakran jelenlevő érzéstelenséget (anaesthesia) konstatálták, melyet ilyennek a középkor sötét és babonás szelleme még nem ismert.

Az aacheni táncjárványt *Hecker* a járványos népbetegségekről szóló könyvében így írja le: A betegségtől

meglepettek egymás kezeit fogva, látszólag öntudat nélkül, vad tombolás között órahosszant körben táncoltak, azután kimerülve ledőltek és nagy légzési nehézségről panaszkodtak. A tánc közben látományaik voltak, és a körülöttük történeteket se nem látták, se nem hallották. Némelyek nyitva látták az eget, látták a Megváltót, a szent Szűzet. A kiken a betegség teljesen ki volt fejlődve, azokon először a nehéz kórhoz hasonló rángások mutatkoztak.

E kornak leghíresebb orvosa, *Paracelsus*, e jelenségeket nem a gonosz szellemnek tulajdonítá, hanem ideges tüneteknek tartá; ő a hypnotismust gyógycélokra már igénybe is vette. Paracelsus a XVI. században Mesmer előhírnöke gyanánt azt tanítá, hogy létezik egy titokzatos hatása az égi testeknek az emberekre és a betegségekre. *Goclenius* és *Van Helmont* pedig azt a tételt állították fel, hogy egy ember a benne levő erőnél fogva a másokra hatni is tud. Ezzel meg volt vetve az állati delejesség alapja, melyet aztán Mesmer fejtett ki. (V. ö. Schaffer, A hypnotismus, 80. és 81. ll.)

Már ezeket a könnyedén, sőt könnyelműen oda vetett állításokat nem hagyhatjuk kommentár nélkül.

Schaffernek a csodákra tett megjegyzése egészen általános és így annál nehezebben lenne bizonyítható, ha szerzünk a bizonyításba egyáltalán bele bocsátkoznánk. Nem tudjuk, vajjon az ó- vagy újszövetség csodáira gondolt-e inkább, vagy azokra, amelyeket a szentek műveltek az egyházban, avagy az ú. n. csodákra az egyházon, a kereszténységen kívül. Minket az előbbiek érdekelnek, s mert a dolog közismert volta s tárgyunk meg nem engedik az érintett kérdés bővebb taglalását, mintegy mutatóványkép az új szövetségi könyvek csodatetteire akarunk itt néhány futólagos megjegyzést tenni.

Ezeket a magnetismus, a hypnotismus csodáival egy nap, egy értelemben lehetetlenség felemlíteni. Az újszövetség könyveiben említett igazi csodák történeti hitelre-méltósága annyira minden kételyen felül áll, hogy egyáltalán semmi sem lenne a történeti módszerrel bizonyítható,

ha ezekhez is hozzá férközhetnék a megokolható kételkedés. A hypnotismus rendkívüli tüneténeinek megtörtént voltában — mint láttuk — többen kételkednek. E tünetények analogiáit, s így azokat, mint a rendellenesen fokozott természeti erők működéseinek szokatlan eredményeit tudtuk főntebb bemutatni. Láttuk azt is, hogy az idegbetegségeknek minőségileg mennyire korlátolt eseteiben használható a suggestiv gyógyítási eljárás. Hol van itt az evangeliumban elbeszélt kigyógyított betegségek annyi válfaja, amely egyáltalán nem volt idegbetegség, még kevésbbé functionális idegbaj? Vagy tán lehetséges suggestióval a vizet borrá változtatni, a kenyeret megsziporítani, fákat egy szóval meddőkké tenni, szélvész- és tengernek parancsolni, a halakat előzetes kijelentés után roppant mennyiségben a hálókba csalni, sántát, vakot, belpoklost gyógyítani, halottakat támasztani, ördögöt kiűzni, a meghaltak saját erejéből holmi autosuggestióval halottaiból feltámadni? Avagy csak az orvosdoctorok a XIX. század végén tudják felismerni a különbséget a subjectiv hallucinatio és a való realitas közt, s a kereszténység első századainak annyi tanult, lángeszű hívője mind futó bolond volt, akiknek élő hitét legjobb esetben mi törpe epigonok, — mythologikus legendák, — a neki hevült fantázia ellenőrizetlen ábrándjának tekintetjük?

Krisztus nem keresi az alkalmasan disponált egyéneket, különbség nélkül gyógyít akárkit bármilyen bajból. Célja soha sem mutatványokat adni, előadást tartani, egyesek baját pillanatra enyhíteni: csodatevő hatalmas kezével a természet törvényeibe nyul, az összemberiség lelki üdvét, a kinyilatkoztatott igazság megbizonyítását, az emberiség valláserköleszi kioktatását tűzte ki magának utolérhetetlen fenséges végső cél gyanánt. Nem léha kíváncsiságát elégítette ki az embereknek, hanem az igazság után való kiolthatatlan szomjuságukat oltogatta. Gyógyításai nem bizonytalanok, pillanatig tartók, hanem előre kijelentettek és állandóak; kárt soha senkinek nem okoz, betegségbe, örültségbe soha senkit nem kerget; különféle manipula-

tiókra nem szorul: szól, gondol, akar s minden kívánsága szerint történik, *dixit et facta sunt*.

De hagyjuk ezt, hisz mire lenne jó Dunába vizet, Athenbe baglyokat hordani! Lehetnek a suggestiónak meglepő hatásai vallásban, politikában, sőt a tudományban is, de a kereszténység csodáinak hitelreméltóságát történetileg, azoknak természetfölötti jellegét természetbölcseletileg Schaffer úr sem fogja eldisputálhatni, és ha tisztelettel meghajtjuk is zászlónkat előtte az idegpathologus előtt, mint vallásbölcseelő nagyon kicsinek bizonyult.

Mikor azt írja, hogy bizonyos zárdákban érintéssel és szavakkal gyógyítottak, mint a régi pogányok templomaiban, a keresztény papságot a pogány hierophantok kategóriájába süllyeszti és igazságtalan annak a gyógyítás terén szerzett százados érdemeivel szemben. Igaz, hogy óriási küzdelmek árán s töméntelen előítélet leküzdése után juthatott csak az orvosi tudomány az exact természettudományos módszer segélyével századunk meglepő vívmányaihoz, de midőn köteles elismeréssel vagyunk kortársaink iránt, ne gyalázzuk meg őseinket és kortársainknak részben előfutárait. Hogy mily csigaléptekkel halad az emberiség égető szükségleteinek a fedezésében is akárhányszor, szembeszökő bizonyíték erre annak az ős kulturállamnak, Chinának belseje, ahol még napjainkban is a gyógyszeranyagok külső tulajdonságai a mértékadó a használat tekintetében, ahol pl. a sárgaság ellen sárga színű, a kigyómarás ellen kigyózó alakú gyökerek, vérzés ellen pirosszínű medicina, heregyuladásnál gumóalaku növényrészek, tüdőbetegségeknek pettyezett (minő a tüdő felszíne) levelek stb. jönnek alkalmazásba. Egyptom az őskorban a gyógyító ráolvasását és a beteg imáját hathatósabb orvosságnak tartotta mint az elrendelt gyógyanyagot, amelyek között bizony állati excrementumok, ecet, epe, asszonyi vaj stb. is szerepeltek. India, Persia, Görögország gyógyeljárása jórészen szintén theurgikus alapon áll; de *Hippokrates* már fordulópontot képez éles megfigyelésével és noha relative páratlan az ő nagysága minden orvosok között, sok olyan főbenjáró állítása

van, amelyeket az elmúlt idők iránt való minden tiszteletünk dacára sem olvashatunk ma már elfojtott mosolygás nélkül. Rómában a papokon kívül már görög rabszolga-orvosok is nyertek alkalmazást, hanem a kenyérkereset ezen módját a jogászok harcias nemzete a megvetés egy nemével nézte le. *Galenos*, minden érdemei dacára, századokra terjedő előítéleteknek lőn ősapjává, midőn a gyakorlati orvostudományba bevitte Plato bölcséletéből a teleologikus felfogást, amelynek alapján minden problémára raktáron tartották a felvilágosító a priori-választ, és a fanatizmus egy nemével ragaszkodtak felfogásukhoz a kísérletezés és tapasztalás kizárásával.

Az arabok, noha vallási szempontból hullát nem érintettek, a véres műtevő késtől irtóztak, mégis előbbre vitték (*Avicenna* »Kanon«-ja a XVI. századig szolgált az orvosok bibliája gyanánt) az orvosi tudományt: haladt a symptomatologia és a gyógyszerek ismerete, gyógyszerházakat, kórházakat, orvosi tanintézeteket állítottak fel, és ebben magas színvonalu műveltségök Európának is kívánatos mintául szolgált.

Mikor a középkori szerzetesek suggestióval vagy az egyiptomi papok imádsággal igyekeztek gyógyítani, úgy természetfeletti mint természeti szempontból ítélve meg a dolgot, körülbelül a legokosabbat tették, amit ama mostoha viszonyok között tenni lehetett. Ha nem tudtak a diagnoszhoz, ha nem ismertek alkalmas gyógyszereket, leghelyesebb volt a Gondviselésbe hívő emberekre nézve Istenhez fordulni, és a suggestio amaz időkben szintoly megnyugtató hatással volt bizonyára, mint midőn napjainkban a teljesen tehetetlen belgyógyász eljár a súlyos beteghez és csak azzal tud segíteni, hogy bizalomgerjesztő auctoritativ fellépése a beteget autosuggestio révén némileg lecsendesíti, megnyugtatta.

Mikor a tudományegyetemeket (Salerno, Nápoly, Montpellier, Páris, Prága, hazánkban Pécs) kezdték felállítani, az orvosi tudományt sok pap és szerzetes, de világi is, nagyobb buzgalommal és több sikerrel kezdte művelni,

noha az emberi test boncolását egyelőre az állatoké helyettesítette. Nálunk az Árpád-házból származott királyok korában a kolostorokban vagy azok szomszédságában állítottak fel kórházakat s ezekben a betegeket szerzetesek kezelték, akik az olaszországi főiskolákon nyerték szakmájukban a kiképeztetést és természetesen a suggestión kívül egyéb szerekekkel is tettek kísérleteket a tudomány akkori színvonalához képest. A XII. és XIII. században nálunk meghonosodott joanniták és templariusok szintén sokat fáradoztak a szenvedő emberiség szolgálatában. Idővel nemes világi ifjak is tanulmányozták a külföldi egyetemeken az orvosi tudományt, sebészettel pedig az egyházi férfiak rendszerint nem, csakis világiak foglalkoztak. A török hódoltság szomorú korszakában, a pécsi egyetem elpusztulása után, még inkább beállott annak a szüksége, hogy a külföldön szerezzék be ismereteiket az orvosjelöltek, úgy főurak mint egyes orvosok, sok orvos kiképeztnetéséről gondoskodtak a külföldi egyetemeken.

A régi mystikus hagyományoktól azonban igen lassan tudott az orvosi tudomány megszabadulni, művelték légyen azt papok vagy világiak. Ennek fényes igazolására szolgál egyebek közt az a körülmény is, hogy ámbár *Paracelsus* († 1541), baseli orvostanár előadásait az egyetemen azzal kezdte, hogy Galenos és Avicena könyveit nyilvánosan megégette és ezzel jelképileg inaugurálta az orvostudományok művelésének újabb korszakát, amelynek kidomborodó jellemvonását rendszerében a vegytan szélesebb körben való alkalmazandósága képezte: az orvosi tudományt mindazonáltal a philosophia, theologia és astronomia hármasszárán nyugvónak tartotta, amelyekhez az alchemia járul, noha vegytani ismereteit nem aranycsinálásra vagy a bölcsek kövének feltalálására értékesítette. Sokat megtartott a régi aprioristikus feltevéseiből és Van Helmonttal († 1664), iskolájának egyik legfőbb képviselőjével együtt, még mindig sok volt rendszerében a mystikus elem. *Hoffmann* (1660—1742) a XVIII. század orvosi tudományának egyik legkiválóbb alakja, de műveiben és gyakorlatában az astralis

és diabolikus befolyások még mindig tényezők gyanánt szerepelnek.

Mindazt, ami az ördögtől való megszállástól hitelre méltó történetekben és a Szentírásban olvasható, Schaffer úgy tekinti mint a hypnotismus egyik érdekes megnyilatkozási alakját, mely a kornak fajlagos jelleget kölcsönöz és e tünetmények okát az autosuggestioban és az extatikus hysteriában véli fellelhetni.

A *possessio daemoniát*, ennek lehetőségét sokan veszik újabban tagadásba vagy tagadván általában a lélek, szellem s így a bukott angyalok létezését is, vagy mert az a felfogásuk, hogy tisztán szellemi lény az anyagi, testi világgal semminemű összeköttetésbe nem léphet (már pedig az embernek nem szellemi tehetségei, az értelem és akarat, hanem teste és szervi tehetségei lehetnek közvetlen hatása alatt a gonosz léleknek), vagy pedig mert azt hiszik, hogy az isteni gondviselés egyáltalán meg nem engedhet ilyesmit. Ámde *contra factum non est argumentum*, az újabb és régibb időkből való minden hitelt érdemlő tények igazságát egyszerű tagadással eldisputálni nem lehet, és maga a szentírás is félreérthetetlen világossággal beszél e tekintetben. — A rationalista exegesis ugyan megkísérelte az illető szentírási szövegeket önkényes rendszerének procrustesi ágyába szorítani, ámde magyarázatainak sekély voltán megütközik laikus és theologus egyaránt. Az említett hármasság eloszlatását könnyen megtehetjük bármely theologiai vagy bölcséleti compendium segélyével, és az a diadallal hánytorgatott kifogás, hogy miért nem történnek ilyen dolgok napjainkban nálunk, a felvilágosodott, babonától megtisztult XIX. században, szintén könnyen eloszlatható.

Megengedjük, hogy ha a középkorban és az azt követő első századokban jobban ismerték volna az emberek a physiologiát, a psychologiát és a psychiatriát, hogy ha némelek vakbuzgósa, támogattatva a természetfölötti hitélet elevensége által, nem lett volna hajlandó különféle rendellenes, de még mindig természetes tünetményeknek okát a természeti erők körén túl keresni: megengedjük, hogy ebben

az esetben kisebb lett volna az ördögtől megszállottak száma és hogy több eset egyszerűen az idegbajok kategóriájába lett volna sorozható, ámde teljesen igazságtalan a feltevés, mintha nem lettek volna az illetők általában véve elég szigorú vizsgálsnak alávetve és mintha nem léteznének olyan tünetek, amelyek konstatálása a psychologikus orvostudomány minden előrehaladása dacára is ne mutatnának egész tisztasággal az ördögtől való megszállásra.

Tegyük fel, hogy a theologia teljesen zavarba jő arra a kérdésre, miért volt olyan sok ördögtől megszállott Krisztus idejében vagy a protestantismusnak keletkezése táján, a theologusok hallgatása csak annyit fog mondani, hogy ezek sem tudják megfejteti azt a problémát, amint-hogy igen sok dolognak a nyitját egyáltalán nem tudhatni. De a magyarázat hiánya mitsem árthat a megtörtént tények historiai igaz voltának. Egyébiránt a theologia jó hangzású érvekkel tud előállani. Így, hogy egyet említsünk, Krisztusnak az alvilág felett való teljes diadala és a bukott angyal kétségbeesett erőlködése egymagában érthetővé teszi a tömeges megszállásokat éppen az említett időszakokban, míg ellenkezőleg mai hithideg, skeptikus korunkban a démon nyílt megjelenése formális ügyetlenség lenne részéről annál is inkább, mivel korunk sokkal jobban félrevezethető incognito működései által. Egyébiránt a physikai és a psychikai rendben is vannak bizonyos járványos betegségek, amelyek ugyan természetes okokból keletkeznek, de ezeket sem képes megjelelni a tudomány és így soká vagy minden időre megőrzik problematikus jellegüket; éppen nem lenne csodálni való, ha akkor, midőn az Isten, az ördög és az ember szabad akarata veendő fel működő tényezők gyanánt, csak tapogatódzó okfejtéssel szolgálhatna a hittudomány. Az orvostudósokat pedig kénytelen lesz kettőre utalni: az egyik, hogy részrehajlatlan és részletes párhuzamot vonjon a possessio és a histeria symptomái között, mert e nélkül mitsem nyomhat szava a tudományban; a másik, hogy vizsgálja meg a szentírás és bizonyos

események értékét és értelmét, nehogy összeütközésbe keveredjék a historiával, a theológiával és a logikával.

Ha a XV. század körüli időkben a tudomány ismerte volna a görcs, epilepsia, hysteria, hallucinatio, Vitus-tánc stb. természetét, eredetét és tüneteit, nyilván sokkal kevesebb lett volna az emberiség történetében e századokban a véres lap. Az a felfogás azonban, mintha a *boszorkánypereknek* egyedüli vagy teljesen kimerítő okát az orvosi tudomány fogyatékságában kellene keresnünk, nagyon egyoldalú lenne.

Megtörtént ugyan akkor, midőn a boszorkányperek járványa végig sivított Európán, hogy jelentéktelen rendellenességekben is a boszorkányságot szimatolták, s hogy így üldözőbe vettek a boszorkányság gyanújával pl. Würzburgban egy leányt rendkívüli szépsége, egy diákot szokatlan bőséges nyelvismerete, egy városi tanácsost roppant torjedelme, s igen sokat a miatt, mert ügyes hasbeszélő volt.

Tény, hogy a XVI., a XVII. században még a legtanultabb férfiak is, mint *Paracelsus*, *Van Helmont*, *Pico de Mirandola*, *Reuchlin*, *Campanella* stb. több olyan dolgot tulajdonítottak az ördögnek, amit ma, midőn tért hódított az exact természettudományos módszer, physikai, physiologiai, pszichologiai ismereteink segélyével természeti erők működése gyanánt vagyunk képesek kimutatni. Igaz, hogy, ha a torturát ismét divatba hoznák, ma is sok boszorkányt lehetne még felfedezni s valamelyik német fejedelem hirdethet kinzómesterének ama szavai: ha a római pápa kerülne körmeim közé, arra is rá tudnám bizonyítani a boszorkányságot, e tekintetben nem nélkülöznek minden alapot: de sem az idegbaj, sem a kínvallatás általános kielégítő magyarázatát nem képezhetik a boszorkányokban való hitnek és a boszorkánypereknek. Manap már sok elme kutatásai fekszenek előttünk, amelyekben az emberi lélek sajátosságai és a kor különös viszonyai éles boncolásnak lőnek alávetve s mindazonáltal úgy látszik, hogy a rendes, természeti okfőkön kívül természetkívüli tényezőket is be kell vinni a fejte-

getésekbe, hogy e borzalmas történeti tüneménynek elégséges magyarázatát adhassuk.

A boszorkányokba vetett hitet megtaláljuk már a legrégibb kulturállamokban, minők Egyiptom, Perzsia, Babylonia. Görögország ismeri őket, Róma 12 törvénytábláján szintén megemlékezik róluk. A keresztény írók jó ideig kétségbe vonták létezésüket, míg a szentírásra és az élet tapasztalataira támaszkodva, megengedték annak a lehetőségét, hogy a gonosz szellemmel valaki szövetségre léphessen és annak segélyével emberfeletti dolgokat művelhessen. Annak megfejtésére, hogy a XVI. és XVII. században a boszorkányperek oly nagy méreteket ölthettek, több ok közreműködését jelölik meg e kérdés speciális tanulmányozói.

A vallásos élet több tekintetben hanyatlásnak indult és külsőségekre szorítkozott, az emberek szíven az élvek után való kiolthatatlan szomjuság vőn erőt. A bölcséleti kutatás elemeket tartalmazott a kabbala-, astrologia-, alchymia- és theurgiából, az orvosi tudomány olyan betegségekről is beszélt, amelyek varázsolás eredményei. A narkotikus szereket nagyban kezdték használni, a mysticismusba merült emberek epedtek a titokzatos után, rajongtak a magia- és nekromantiáért. Midőn az alchymia évszázadokon át fáradozott a kincsszomj és az élvvagy kielégítésén, midőn századokon át dolgozott a tudomány a bölcsék kövének felfedezésén, lehet-e csodálni, ha akadtak készséges vállalkozók, hajlandók magának az alvilágnak segélyével is kielégíteni forró vágyaikat? Az arab vegytan hozta a spanyol egyetemekről az aranycsinálásba vetett hitet. Európába, századokon keresztül hitte a tudomány, hogy előállíthatja a *nagy magisteriumot*, a *nagy elixirt*, a *bölcsék kövét*, amely, míg egyrészt mindent aranynyá képes átváltoztatni, másrészt minden betegség orvossága. Az ebbe vetett hitet sem Róma tilalma, sem a logika nem tudta megszüntetni; az emberek hittek benne, epekedtek utána, s heves vágyakodásukban a gonosz szellemmel való szövetséget sem tartották megvetendő eszköznek céljuk elérésére, miután azt természetes uton egyáltalán nem tehettk.

A XVI. század vallási nagy felforgatásaival karöltve járt a humanisták rajongása a neoplatonismusban letűnt pogány világnézet után és a klasszikus irodalom művelése szertelen divatba jöven, a régi pogányvilág magiájának minden meséje és története ismét napirendre került. Az orthodox protestáns theologia a lényegében megromlott emberi természet felett roppant hatalmat tulajdonított az ördögnek, ezt a témát gyakran megbeszélték a szószéken, volt olyan praedicator is, aki többet beszélt az ördögről mint Krisztus urunkról. Az egyszerű nép a szóbeli hagyományok és elbeszélések, az olvasni tudók pedig az azon időben módfelett felfezaporodott boszorkányhistóriákról szóló könyvek- és füzetekből szívta tele lelkét az ördögnek az emberrel való szövetkezéseivel. Gyakran a tudatlan nép kényszerítette a bíróságot boszorkányok felfedezése és büntetésére, ha a rossz termés vagy a drágaság felkorbácsolta szenvedélyét és babonája e csapások okát a gonosz szellem működésében vélte feltalálhatni. Mikor aztán V. Károly császár a keletrómai jogra (amely a bűbájosságot halállal büntetendő cselekménynek tartotta, az üldözöttek elfogatását gyanura is megengedte és a kínzás útján kivett önvallo- mást teljes bizonyításnak vette) támaszkodva fogott hozzá a boszorkányság kipusztításához, akkor persze óriási módon fel kellett az általánosan elterjedt boszorkányhit mellett a boszorkányok számának szaporodni.

A kinvallatás, a középkor kriminálistáinak megfoghatatlan rövidlátása következtében, különösen a boszorkány- perekben, jogos eszköznek tekintett. Ez legkegyetlenebbé Németországban fajult s különböző fájának alkalmazásával arra törekedtek, hogy a szerencsétlen áldozatoktól kicsikar- ják, vajjon okoztak-e kárt ember-, barom- vagy vetemény- ben, közreműködtek-e elemi csapások támasztásában, részt- vettek-e a levegőn át való nyargalások-, boszorkánytáncok- és az ördöggel való bujálkodásban és hogy kik az illetők bűntársai. A tett vallomások egybevágó értelme szerint az ördög mint díszes ifjú látogatta meg a boszorkányokat, tollakkal ékesítve. Az ördöggel kötött szövetség erejénél

fogva a boszorkánynak Istenről le kellett mondania, az ördög szolgálatába szegődnie, új nevet nyert s mert az ördög Istent majmolja, miként Isten az őszövétségben a körülmetéléssel, úgy az ördög is a testen valamely jellel (stigma) bélyegezte meg övéit. A boszorkányok bizonyos időpontokban, minők a kereszténység nagy ünnepei, a Wolfgang éjszaka (május 1.) erdőkben, elhagyatott helyeken, barlangokban, vesztőhelyeken, hegyeken (Gellérthegy) stb. összejöveteleket tartottak a gonosz szellemmel. Ilyenkor bekenvén magukat a boszorkánykenőccsel vagy miután ittak egyet a boszorkányitalból, meztelen nyargaltak seprőn, főzőkanálon, szalmaszálon, fekete macskán, kecskén stb. a találkozási helyre. A legfőbb ördögnek, aki kecske alakban, emberi ábrázattal elnőkölt a gyülekezésen, térdhajtással és farának megcsókolásával fejezték ki hódolatukat. Nagy lakomát csaptak só és kenyér nélkül, a bort lőfő- vagy tehéncsülökből itták. Lakoma után a párok egymásnak hátat fordítva, táncra kerekedtek. A főördög aztán hamuvá égette magát, amelyből minden boszorkány vitt magával egy adagot, mint kár okozására hathatós szert.

Meglepő tünemény, hogy a vádlottak ezen részletes pontok bevallásában a kínzás alkalmával teljesen egybevágó tanuságot tettek le. Még feltűnőbb azonban, hogy jóval azelőtt már, mielőtt az egyes országokban a boszorkányok üldözése és a kínvallatás divatba jött volna, sok boszorkány az említett összejövetelekről (boszorkányszombat) és az ördöggel üzőtt fajtalanságról (incubus, succubus) teljesen egybevágó módon nyilatkozott.

Minden bizonynyal ezek az orgiák soha tényleg meg nem estek, az ördög leirt kultusza, mint az Isten imádásának káromló caricaturája, soha meg nem történt, az ördöggel egyik boszorkány sem fajtalankodott. Mindez az illető nők beteg idegzetének hallucinációjá volt. De végzetes volt ez a hallucinatio és az utókor kutatása tűnődve áll meg a kérdés előtt, hogyan lehetett annyira elterjedt, oly állhatatos, annyira makacs e tisztán subjectív képzelődés, amelynek bére kínzás, máglya, elkárhozás lehetett csak, s a

melytől sokan, maguk e szerencsétlenek is borzalommal fordultak el.

Görres úgy találja, hogy e tünetmény oka kettős volt, az egyik pszichikai, a másik physikai. Ugyanis, mint már érintettük, abban a korban mindent elborított a boszorkányságba vetett hiedelem pusztító áradata veszedelmes lelki betegség járványa gyanánt. Ehhez járultak physikai eszközök gyanánt ama bódító szerek, amelyek mint varázssital vagy boszorkánykenőcs ezen örült hallucinációk keletkezését nagyban megkönnyítették, szellemlátásokat, gyönyörérzeteket, különböző hallucinációkat támasztva. *Cardanus* szerint akonit azt az érzetet kelti, mintha repülne az illető, atropin rémalakokat varázsol a hallucináló elé, a *datura stramonium decoctuma*, amelyet a varázssitalba kevertek, szokatlan kéjérzeteket támaszt. Ilyen lelki és testi, szellemi és anyagi behatásoknak lévén kitéve sok nő gyengébb vagy beteges idegszervezete, érthetők amaz utálatos extasisok, amelyekben a boszorkányszombatok minden förtelmükkel lejátsozódtak.

A lakomák e szerint csak képzeletben léteztek, a conbitusok merő egyéni fictiók, vagy szervi bajok kóros érseiteinek tekintendők. Minthogy azonban, az akkori közfelfogásnak megfelelőleg, a boszorkánytánc, a boszorkánynyargálás stb. a képzőművészetben plasztikus kifejezést is nyert, az ily módon érzékített jelenetek és a közszájon forgó leírások oly élesen vésődtek bizonyos hajlamosított nők fantáziájába, hogy ezeket, különösen extatikus, öntudatlan állapotban, reális valóságoknak tartották, s a kínvallatás minden szenvedése, sőt a máglya kegyetlen tüze sem volt képes őket jobb ügyhöz méltó, hősie kitartással védett képzelődéseikben megingatni. Hysterikusok- és typhusbetegekkel is gyakran megtörténik, hogy jóval még rohamaik után is szilárdan meg vannak győződve visiók tárgyi valódiságáról. Hogy az ilyen visiók támasztásában, ha azok szokatlanul tömegesen tűnnek föl, nincs-e esetleg része magának a gonosz szellemnek is, olyan kérdés, amelyre nem lehet egykönnyen megfelelni.

A boszorkányok létezésébe vetett hitet és a boszorkány-perek keletkezését és elterjedését a XIV—XVII. századokban nem lehet kielégítőleg magyarázni bármely elszigetelten felvételni szokott okfölből.

A kínvallatás egymagában elégtelen magyarázatnak, tudvalevőleg ugyanis sokan tettek vallomásokat az ördöggel fennállott szövetségükre és annak segélyével gyakorolt káros varázshatalmukra nézve a nélkül, hogy az üldöző igazgatszolgáltatás kegyetlen keze elérte volna őket. *Spee* Jézustársasági atya, korának legjobb ismerője, a boszorkányperek egyik legádázabb ellensége, aki saját tapasztalatai nyomán állította, hogy az áldozatoknak vagy 90%-a ártatlan, mint a máglyára hurcoltak gyóntatója is, természetesen a *sigillum sacramentale* megsértése nélkül, állította, hogy nem egy esetben valósággal fenforgott a gonosz szellem és a boszorkány között a szövetkezés. Ugyanebben a hitben megerősít bennünket az azon időkből való morális casuisticák tanulmányozása, amelyek a gyóntató atyák tapasztalataira támaszkodva állítottak egybe.

Mások a bírák ellenségeskedése-, kapzsiságából és egyéb aljas szenvedélyeiből akarnák érthetővé tenni az áldozatok nagy számát. Nyilván közreműködhetek ezek az okok is a szám mellékes nagyobbitásához, de ennek jelentősége nagyon másodrendű, ha tekintetbe vesszük az üldözések óriási elterjedését és ama körülményeket, amelyek között az egyesek a bírák elé hurcoltattak. A bírák általán véve jóhiszeműleg jártak el és azon meggyőződésben teljesítették embertelen hivatásukat, hogy a társadalom és az erkölcsi rend fentartásának érdekében cselekesznek. Egy protestáns bíró 15 év alatt 950 személyt ítelt el Lotharingiában máglyára, míg végre maga is boszorkánymesternek jelentkezővén, tűzhalállal mult ki. Sokan az előkelőbb osztályokból is önként jelentkeztek a bíróságoknál, boszorkányoknak jelentve magukat fel.

Mások egyszerűen abból akarják e szomorú világtörténeti tüneményt megmagyarázni, hogy, mert a boszorkányok a legtöbb esetben nők voltak, s ezeknél az idegzet

zavarai igen gyakoriak, a boszorkányságnak és a boszorkány-pereknek semmi történeti valóság sem képezi alapját, mindaz, amit a boszorkányok állítottak s a bírák bebizonyított tényeknek vettek, csak a beteg képzelődés lázas képzetei voltak minden reális alap nélkül. De ennek a feltevésnek szerzői és védői megfelelkeznek ama roppant méretekről, amelyeket a boszorkányság annak idején öltött; vagy arról, hogy nemcsak nők, nemcsak elme- és idegbetegek, hanem férfiak és testileg, szellemileg ép nők tettek akárhányszor önkéntes vallomásokat; meg arról, hogy tisztán subjectiv hallucinatiókból a vallomások oly meglepő egybevágóságát lehetetlen megérteni. Nem szükséges tudni a hallucinatio keletkezése módját, annak lefolyását és természetét, és mégis meg lehet különböztetni a beteges fantázia képeitől az igazi valóságot. Ha a boszorkányok nem is tudták a hallucinatio-t definiálni, miként azt manap teszik a psychophysikusok, de annyit nyugodtan feltételezhetünk felőlük, hogy ismerték a dologi különbséget képzelődés és valóság, álom és ébrenlét között.

Mejer (Die Periode der Hexenprocesse) azt a nézetet vallja, hogy a maszlagos redősirom (Stechapfel) praeparatuumainak elterjedése okozta mind eme hallucinatio-kat. A cigányok ugyanis a XIII. században Európában elszéledvén, mint a varázslás és mindenféle bűbajos fogások mesterségszerű terjesztői, magukkal hozták a *datura stramonium* használatát, azt terjesztették mint bódító szert és, miként bizonyos országokban a morfiumszedés, úgy lett volna ama századokban általánosan elterjedve eme cigány eredetű bódító szerek élvezete is, ami aztán nemcsak a boszorkányságra vonatkozó káprázatokot támasztotta volna, hanem egyuttal eme hallucinatio-knak a tett vallomásokban lelhető csodás egybevágóságát is kielégítőleg lenne hivatva megmagyarázni. — A cigányok azonban először is később (XV. sz.) kezdtek Európában elterjedni. A hagyomány szerint ők hozták magukkal, úgy látszik, még őshazájukból Indiából (és nem Egyiptomból) legalább is varázslati használatát a daturának, amelynek magvai egész napjainkig rendkívül fontos szerepet

játszanak náluk varázslásaikban. Hogy azonban oly széles körben elterjedt volna Európában e bódító szer használata ama századokban, önkényes feltevés történeti bizonyítékok nélkül. A boszorkányhiedelem és a boszorkányok üldözése a cigányok idejövetelét jóval megelőzte, gyarapodásához némileg különben a cigányok is a köznép révén hozzájárulhattak. Vándorcigányaink hiedelme szerint vannak olyan asszonyok, akik természetfeletti erővel rendelkeznek. Ezt vagy öröklí az illető anyai oktatás és egyéb eszközök révén, avagy a földalatti vagy vízi szellemekkel való copula segítségével jut hozzá. Mesterségüket nemcsak kár és baj okozására, hanem betegség gyógyítására és bajok elhárítására is fordítják. A boszorkányok összejövetelének hiedelmét náluk is megtaláljuk. Dívik náluk a chiromentia, varázssbot, töméntelen amulet, bűvös jel, talizmán, kártyavetés stb. Vén-asszonyaikat, mint boszorkányokat, rettegve tisztelik.

Miként ezen említett feltevések, úgy a hypnosis, suggestio vagy autosuggestio sem adhatja a boszorkányság és a boszorkányperek általános, egységes, kielégítő magyarázatát. A gonosz szellemmel való cimboráskodás nem lehetetlen, de kétségkívül csak akkor veendő fel, ha az elfogulatlan kutató egyáltalán nem találhatja a természeti tényezők közreműködését kielégítőnek. Minden egyes esetet külön, szigorú vizsgálatnak kell alávetni és csak ezután lehet megközelítőleg igazán azok természetét elbírálni. Legáltalánosabb ok gyanánt nyilván az elterjedt boszorkányhiedelmet és a kelet-római joggyakorlatot nevezhetjük meg, e magyarázat azonban nem terjeszthető ki minden egyes esetre; ezeken kívül más különös okok is erősen közreműködtek a kérdéses esetek egyedi jellegéhez képest.

Schaffer olvasása azt a benyomást is teszi, mintha a kereszténység (értsd catholicismus), a papok és szerzetesek lelken száradna ez a dolog, amint hogy mások az inquisitíóval hozzáák a boszorkánypereket összefüggésbe. Tény azonban, hogy pl. Spanyolországban, Portugálban, Olaszországban nagyban volt inquisitio, de alig voltak boszorkányperek. Rómában egy boszorkány sem mult ki a máglya.

tüzén. Katholikusok kezdtek buzgólkodni a boszorkányperek, a kínvallatás, a víz- és tűzpróba ellen. Ellenben szörnyen dúlt a boszorkányság mániája különösen protestans részeiben Németországnak, Scotiában csak a protestantismus behozatala után, Angliában. Magyarországon a boszorkányperek legutolsó áldozata két nő volt, akiket Nagy-Károlyban 1745-ben égettek meg nyilvánosan; egész Európában a legutolsó megégetett boszorkány (egy 17 éves leány) 1783-ban szenvedett kінhalált Glarusban.

Paracelsus a hypnotizálást már használja gyógyításra. *Van Helmont* azt tanította, hogy egyik ember a másikra a benne rejlő erőnél fogva hatást képes gyakorolni. Ebben a felfogásban benrejlík az állati delejesség feltevésének a magja, amelyet legteljesebben *Mesmer* fejtett ki. *Mesmer* eleinte a delejnek gyógyító erejében hitt, azonban több ezen elmélet keretébe nem illeszthető tapasztalat után, az állati delejesség hypothesisét állította fal. Szerinte van egy fluidum, mely az égi testek, a föld és a lélekkel bíró testek között kölcsönös határt tart fenn. Ez mindenütt el van terjedve, sehol üres teret nem hagy fenn, a mozgás minden benyomását képes felfogni és közvetíteni. Eddig még ismeretlen mechanikai törvényeknek van alávetve működésében, amelynek hatásai apály- és dagálylyal hasonlíthatók legjobban össze. Némelyek istenítették, mások erősen gúnyolták tanait és gyógyításait. Teljesen meglepők voltak azonban az eredmények, amelyeket aránytalan eszközökkel volt képes előidézni. Miután Bécsben sok sikeres gyógyítást tudott volna felmutatni, ottani szereplésének hirtelen véget vetett ama kudarca, amelyet egy megvakult zongora-művész-nőn (*Paradies, Maria Theresia* kegyence) vallott. Franciaországba menekülván, ott húsz gyógyintézetet állított fel, ahol rendszere értelmében kezelték a betegeket, állítólag állati delejességgel, tényleg suggestióval gyógyítva azokat. A magnetizáltak a delejes erő következtében egészen a delejező hatalmába kerültek. Egyetlen szó, egy tekintet, egy intés elégséges volt, hogy a delejezett a delejező kívánsága szerint cselekedjék. Utóbb azonban a kritikus szellem vele

szemben annyira megerősödött, hogy a király egy tanácskozás egybehívását rendelte el, amelynek alkalmával az egybegyűlt kiváló tudósok kimondották, hogy állati delejeség nem létezik, hogy a Mesmer által elért eredmények a képzeletnek tudandók be és a jól sikerült suggestiók gyümölcsei gyanánt tekintendők.

Mesmer rendszerében a tévedéseket igazságokkal keverten találjuk. Tévedés az egész theoria, mintha valamely rendkívül finom fluidum áramlanék át a delejezőből a delejezettre (Svengali is még így hypnotizálja a szegény Trilbyt) akkor, midőn amaz ezt megfogja, simogatja, tekintetével rögzíti (»az akarat delejes kiáramlása«); tévedés az a feltevés, mintha az említett módokon kiáramló folyadék összegyűjthető lenne és ama hírhedt delejes kádakban rak táron lett volna tartható minden energiájával. Való igaz ellenben, hogy az acéldelej neuropathikus és más igen ingerlékeny nem hysterikus egyénekre egészen különös hatással (*transfert*) lehetnek, és hogy a Mesmer-féle kezelések, amelyeket ő régi minták után módszer és részben világos tudat nélkül alkalmazott, hypnotikus álmod okozhatnak. Hogy e tekintetben a merev nézés sem képez kivételt, ez a hypnotizáló eszközök ismeretéből önként beviláglik. *Preyer* tekintélye biztosít felőle, hogy *Charcot*, *Richet* és más francia bűvárok e téren annyi tényadatot gyűjtöttek egybe, hogy az idegéletnek még jó darabig fog gondot okozni ezek kellő értelmezése. Ezek azonban nagyobbára pathologikus esetek, nem pedig physiologikus állapotok.

A király rendeletére összeült tanácskozás véleményének igaz voltát különben Mesmer egyik kiváló tanítványa, *Chastenot de Puységur* strassburgi gyakorló orvos is sejtette, aki az egyszerű magnetismust somnambulismussá léptette elő és újabb gyógyítási módszert hozott divatba. Jelszava: »Croyez et veuillez!« értelmében a delejező csodahatalommal rendelkezett és a delejezettnek csak hinni és akarni kellett a meggyógyulást, hogy a siker biztosítva legyen. Hogy tömegesen végezhesse gyógyításait, bizonyos tekintetben Mesmer eljárását utánozta. Ennek »baquet magnétique«-je

helyett egy százados szilfát delejezett meg, vastag kötelekkel vette körül s ezeket csavarták testükre betegek. Puységur a mai eszközöknek megfelelő módon altatott el és ébresztett fel, suggerált feledékenységet vagy visszaemlékezést és vetette akaratának teljesen alá a hozzá járulókat. *Pététin* orvos 1787-ben lefedezte a catalepsiát és az érzékek át-helyezését (transpositions des sens), amelynek valóságát, lehetőségét ma erősen tagadásba veszik, mint föntebb láttuk.

A francia forradalom mindent felforgató izgalmai feledtették az emberekkel Mesmer csodaszerű gyógyításait és *Cagliostronak*, aki Párisban nyomaiba lépett, bűvészi mesterfogásait. 1813-tól kezdve tettek ugyan *Bertrand*, *Deleuze* és mások némi kísérleteket, hogy a feledésbe ment állati delejességet a Mesmer tanai értelmében még egyszer forgalomba hozzák, de törekvésük csakhamar hajótörést szenvedett *Faria* abbé fellépésével. Ez a portugál pap, egy bálványimádó ind és egy portugál nő gyermeke, a hypnosis ős hazájából, Indiából származva, a magnetismust teljesen kiszorította, miként ma *Bernheim*, úgy ő már akkor tisztán pszichikus eszközzel, az alvás egyszerű suggestiójával (Dormez!) hypnotisálván. *Dupotet* 1820-ban kísérletekkel igen sok orvos előtt beigazolta, hogy a hypnotisált anaesthesiába eshetik, hogy teljesen függővé tétetik a hypnotisálótól, s hogy vele lép rapportba. 1831-ben *Husson* egy tekintélyes bizottság nevében referált az orvosi akadémiának s ez a jelentés teljesen kedvezőleg ütött ki az akkor még magnetismusnak nevezett hypnotismusra nézve. Az akadémia azonban a jelentés némely korai és téves megjegyzései következtében ellenszegült s 1837-ben 3000 frankot tűzve jutalmul annak, aki képes szemei használata és világosság nélkül olvasni, miután a díjat egyik pályázó sem vehette fel, nyilvánította, hogy beszünteti az e kérdéssel való bibelődését.

1841-ben *Braid*, Lafontaine akkori hirhedt vándor delejező előadásait élénk figyelemmel kísérvén, felfedezte, hogy bizonyos idegbénulások onnan származnak, mivel a szemeknek egy bizonyos pontra való huzamos rögzítése csakhamar fáradságot, kimerülést okoz. E feltevésében kísér-

letei megerősítették és következtetései kiderítették, hogy az u. n. delejes álom más ok behatása következtében támad mint eddig rendesen hitték. A delejező tehát mit sem fejleszt, vissz át magából a delejezetre, nem létezik delejes fluidum. Tőle származik a hypnotikus elnevezése az ismert állapotnak; kutatásaival alapját vetette meg mai ismereteinknek a hypnotismusról, sok manap is elfogadott hypnotikus tüneményt állapítva meg. Tanát, melyet braidismusként neveztek el, therapeutikus célokra szándékozott kihasználni és noha abban az időben a magnetismus és minden vele rokon dolog teljesen hitelt vesztett volt a tudományos világban, iskolát volt képes maga körül alapítani, amelynek tagjai egy darabig ama hiedelemben éltek, hogy a hypnotisálás hivatva lesz a chloroformot kiszorítani, amiben azonban csalatkozva, érdeklődésük is alább lohadt.

Wood volt az első, aki az 50-es évek elején kísérleteket tett annak a kipróbálására, hogy hypnosis alkalmával az agyvelőnek mely részei tüntetnek fel intenzívebb, remissívebb működést, vagy maradnak tétlenül. Az edinburgi orvossebész társaságban e kérdés körül sikerült neki igen érdekes vitákat támasztani, amelyeken az oroszánrészt Bennett és Simpson vették ki maguknak.

Bennett kiemelte, hogy az u. n. »delejes« (= hypnotikus) állapot összes symptomái a mozgási, érzési és értelmi élet gyarapodására, megszűnésére vagy rendellenességére vonatkoznak. Ugyancsak ő analógiákat talált e tünetek és azok között, amelyeket a tudomány nagy változatosságukban a monomaniánál, a delirium tremensnél, a hypochondriánál, a hysteriánál, az exstasisnál, a somnambulismusnál eddigelé megállapított. Új szempont a hypnosisnál, hogy ez előidézhető látszólag egészségeseknél is. Fáradtság következtében támad, s miként az alvajáró, a hypnotisált is hajlamosítva van suggerált eszmék befogadására. Boncolástani magyarázat-kép Bennett az összekötő rostokra hivatkozik, amelyek egy része a gerincdúcok sejtjeit összeköti az agy dúcainak az idegsejtjeivel, azaz fentartja az érző és mozgató középpontok összeköttetését a nagyagygyal. A rostok másik két csoportja

az agydúcok sejtjeit egymással hozza összeköttetésbe a pszichikus befolyások közvetítése végett. Hypnotikus állapotban szerint ezek bénulást szenvednek vagy nem működnek, innen van, hogy a sugalmazott eszme a hypnotisáltat megtevéstzi, mivelhogy a többi lelki tehetség ilyenkor corrigáló befolyását nem gyakorolhatja. Vannak szellemi és érzéki illusiók. Az egészségesnél amazokat a figyelem, az összehasonlítás, az ítélet javítja ki; ezeket a többi érzék közreműködése. Ha a szellemi és érzéki tehetségek egyensúlya zavart szenved, könnyen támadnak illusiók.

Simpson hangsúlyozta, hogy nem a delejező akarata, hanem ennek szava, parancsa befolyásolja a hypnotisáltat. A dolog azon fordul meg, vajjon a hypnotisált hisz-e a hypnotisáló befolyásának erejébe. A mily bámulatosak az így támadt téveszmék, oly meglepő a hirtelen változás, amit szóval ezekben előidézhetni. Semmiféle más betegség ehhez hasonló tüneteket nem mutat fel. *Bennett* feltevése szerint (fokozott emotiók és a középponti idegrendszerben a megszakított összeköttetések) nem magyarázhatók meg a parancsszóval mesterségesen támasztott amnesia, a helyhez kötött anaesthesia, a mély, hosszan tartó álom, amelyek a delejező akarata ellenére is szavának elhangzására beállanak. Azt sem lehet azzal az elmélettel megfelelőleg magyarázni, hogy a kísérleti egyén pl. másnap egy meghatározott órában elaluszik, feltéve, hogy neki előre megmondták, hogy abban a bizonyos órában holnap őt hypnotisálni fogják. A tünetmények egy része ugyanis tisztán pszichikus természetű.

Lassanként a hypnotikus tünetmények iránt egyre szélesebb körökben kezdtek érdeklődni. Nancyban *Liebeault* és *Bernheim* működése a hypnotismus történetében a szó szoros értelmében korszakot alkotó. Az itt alakult iskola eredményes vívmányaiban az említetteken kívül tevékeny részt vettek még *Beaunis* és *Liégeois*. Ezek azt tanítják, hogy a hypnotismus sarkalatos tünetménye a suggestibilitás és szerintök a hypnosis kizárólagos eszköze a suggestio. Ott is, ahol látszólag egyéb physikai módon idézik elő a hypnosist,

anélkül hogy tudomást vennének felőle, a támasztott hypnosis eszköze a suggestio vagy az autosuggestio.

A hetvenes években, Párisban *Charcot*, akinek gyógyosztályában, az idegbetegségek klinikáján igen sok hysterikus volt található, gazdag tapasztalatai és számos kísérlete alapján új iskolát létesített, a melynek főcélja volt a hypnotikus állapot somatikus jeleinek kutatása. Ők előbb az élettani nyilvánulásokkal akartak tisztába jönni, hogy így fokozatosan léphessenek elé a legbonyolultabb, a psychikus tünetek fejtegetéséhez. Ezen iskola kutatásaiból kerültek ki a »hyperexcitabilité cutano- és neuromusculaire« érdekes tünetényei, a melyekről föntebb említés történt; a hypnosist, legalább is a »grand hypnotisme«-et hysteriás, tehát kóros tüneténynek tekintik.

Breslauban *Heidenhain*, *Grützner* s mások a *Charcot*-féle tünetényeket saját kísérleteikkel beigazolták. A nancyi iskola tagjai ellenben tagadásba veszik a hyperexcitabilité tünetényeit, nem fogadják el a hypnosisnak *Charcot* által felállított három stadiumát (katalepsia, lethargia, somnambulismus) s azt vitatják, hogy a Salpêtrièrben kiderített összes tünetények előidéző okát a suggestióban kell keresnünk. Erre nézve bizonyíték szerintük, hogy a *Charcot*-féle élettani jelenségek a suggestio által is előidézhetők.

A felvetett kérdés tisztázásához, vajjon léteznek-e a hypnosisban élettani jellegű, u. n. reflextünetények, avagy tényleg nem léteznek-e ezek mint somatikus jelenségek, lényegesen hozzájárultak a magyar bűvárok, kik közül első helyen *Högyes* és *Laufenauer* tanárok neveit kell említeni. Egyébként *Laufenauer* tekinthető hazánkban a tudományos hypnotismus és az észszerű suggestiv therapia meghonosítójának. Több érdekes és eredeti értekezéssel gazdagítja a hypnotismus irodalmát *Jendrassik* tanár, ki egészben a nancyi iskola hívének vallja magát. *Schafferon* kívül még *Moravcsik* tanár és *Donáth* említendő, mint a hypnosissal foglalkozó magyar bűvárok. (*Schaffer*.)

Németország orvostudósai a hypnotismus kérdésével szemben sokkal zárkózottabbaknak mutatkoztak eleinte mint

Franciaország és Anglia. Némelyek közülök, mint *Meynert*, *Rieger* és mások a hypnosist kísérletileg előidézett butaságnak (experimentell erzeugter Blödsinn) deklarálták. *Czermák* és *Preyer* a hetvenes évek elején foglalkoztak a hypnotismus kérdésével, majd később *Rühlmann*, *Weinhold*, *Eulenburg* s mások, nevezetesen pedig a breslaui iskola a már említett nevekkal, amelyekhez még a zürichi psychiatert, *Forellt*, *Mollt* és Bécsből *Kraft-Ebinget* akarnám a többi közül e helyen hozzáfűzni. A breslaui iskola kísérletei következtében a bűvészmutatványok folytán gyanússá lett braidismus ismét a tudományos napirendre került és noha kevés újat voltak e tudós férfiak képesek felderíteni, amit Braid már nem ismert és le nem írt volna, de az a körülmény, hogy újra felfedezték a parancsra és utánzásból történő automatiát, a mesterséges egyoldali katalepsiát, a hyperaesthesiát, analgesiát és abuliát a nélkül, hogy ezeket Braid alig hozzáférhető irataiból alkalmuk lehetett volna megismerni, annál is inkább gyarapítja kutatásaiknak tudományos jelentőségét, mivel éppen a hypnotismus tüneteinek előidézésében a hypnotizáló egyénisége jelentékenyen módosító befolyást gyakorol és ennek következtében ezek az újból való felfedezések a jelzett tünetények objectiv értékét kedvezőbb világításba helyezik, mintha a már ismert kísérleteket egyszerűen ismételték volna.

E szerint a hypnosis történetében a szorosan vett tudományos kutatások és a módszer tekintetében három név emelkedik ki különösen: Braid, Charcot és Bernheim.

VIII. FEJEZET.

A hypnosis törvényszéki jelentősége.

Minthogy a hypnotikus állapot öntudatlan lelki állapot és benne az alvó szabad elhatározásában korlátozást szenvedvén más akarátának van kiszolgáltatva, e kettősnél, a szabad elhatározás hiánya és a fokozott suggestibilitásnál fogva önként érthető a hypnosis törvényszéki

jelentősége. Több kérdés merülhet itt fel, aminők pl.: Visszaélés-e valakit hypnosis révén önkívületi, akarat nélküli állapotba juttatni? Megkárosítható-e valaki akarata ellenére ebben az állapotban? Lehet-e valakivel a hypnosis segítségével büntetteket elvégeztetni a suggeráló érdekében? Fordulhat-e a vallatás érdekében sikerrel a hypnoshoz a vizsgálóbíró? Mi a teendő, ha a vádlott azzal védekeznék hogy hypnotikus állapotban idegen suggestióra követett el valamely tiltott cselekményt? És így tovább.

Mindeme kérdésekre természetesen csak úgy adhatjuk meg a kielégítő választ, ha szemeink előtt tartjuk mindazt, amit a hypnotikus állapot kellő megismertetése végett az előző fejezetekben előrebocsátottunk s ama tételes megállapításokat, amelyek az egyes országok törvénykönyveiben foglaltatnak. Ez utóbbiak figyelembe vétele mellett mindaz, amit mondani fogunk e helyen, csak következtetés, illetőleg gyakorlati esetekre való alkalmazása eddigi ismereteinknek.

A laikusok nagy közönsége, sőt a kérdésünkkel szakszerűleg foglalkozók jó része is túlzásokra ragadtatja magát a hypnosis törvényszéki jelentőségének tekintetében. Amazok nem igen reflektálnak arra a nagyon fontos körülményre, hogy a hypnosisnak csak mélyebb fokán van a suggerálónak kiszolgáltatva a kísérleti személy; emezek pedig néha a tisztán theoretikus fejtegetések terén mozogva is azt a benyomást teszik az olvasóra, mintha történeti tényeket, büntetteket registrálnának, holott fejtegetéseik csakis a lehetőség korlátaira vonatkoznak.

A hypnosisnak mélység tekintetében három fokozatát különböztethetjük meg, úgymint a somnolentiát, a hypotaxiát és a somnambul állapotot. A két elsőben nem szűnik meg teljesen az öntudat, az akarat még működhetik s az ellentétes képzetek még mindig gyakorolhatják az ellenőrzést, sőt gátlólag léphetnek fel. Minthogy itt a szabad akarat még érvényesülhet, különösen olyan dolgoknál, amelyek éber állapotban ellenszenvesek a kísérleti személyre nézve és különben is ezek az állapotok nincsenek összekötve a rosszat suggerálóknak annyira érdekében álló amnesiával, érthető,

hogy a hypnosis e két alantabb fokán aránylag mindössze is igen csekély visszaélések történhetnek, hacsak egyéb súlyosbító körülmények nem csoportosúlnak a hypotaxia körül. Csak a somnambul állapot maradván tehát meg öntudatlan állapotnak, ehhez képest a hypnotikus visszaélések száma is tetemesen csekélyebb lesz, mint első pillanatra gondolni lehetne. Schrenk-Notzing, müncheni hypnotista gyakorló orvos nézete s tapasztalatai szerint a hypnotisáltaknak csak 10—15%-a ejthető somnambul állapotba; hypotaxiába ellenben a legnagyobb rész, vagy 60%, míg a többiek csak somnolentiába merülnek. Mikor hypnotikus gyógyításokról, nem visszaélések- és büntettekről van szó, minthogy az előbbiekre vonatkozó suggestiókat minden gátló befolyás nélkül a legnagyobb készséggel szokták befogadni a páciensek, a hypotaxia a hypnosis rendes foka, amelyben üdvös eredménynyel alkalmazhatók a kezelő-orvos suggestioi. Hogy tehát hypotaxiánál is elérhesse ártalmas, gonosz célját a sugalmazó, feltéve, hogy a bemondások a kísérleti személy vallásos felfogása-, világnézete-, jellem-, neveltetése- stb.-be ütköznének, erre nézve már nem elégségesek az egyszerű bemondások, hanem egyéb segédeszközökre is szüksége van a suggeráló körülmények ügyességének, amelyek közt nyilván az első helyet foglalja el a psychikus dressura, a helyesen előkészített lelki idomítás.

A másik figyelembe veendő körülmény pedig abban áll, hogy ámbár különböző büntények lehetőségét involválják a hypnosis természete- s tulajdonságaira vonatkozó elméleti ismereteink, mégis, amit eddigelé ismerünk e tekintetben, tudomásom szerint csak erkölcstelen merényletekre, nemi vétségekre szorítkozik.

A legérdekesebb, a legfontosabb kérdés az említettek közül nyilván az, vajjon lehetséges-e, hogy a suggeráló mással büntényeket végeztesen el? A *párisi* iskola, amely különben, dacára a hystériásokon szerzett tapasztalatai nagy érdemének, több tekintetben megcáfoltnak tekinthető, azt vitatja, hogy ez lehetetlen. Ellenben a *nancy-i* iskola hívei állítják, hogy somnambul állapotban bizonyos egyének a

suggestio befolyása következtében rá voltak vehetők, hogy a hypnosisban vagy posthypnotice lopjanak, hazudjanak, hamisítsanak, gyilkoljanak. A *párisi* iskola ama kifogására, hogy egészen más a laboratoriumi vagy klinikai kísérletek alkalmával e fajta bűntényeket végeztetni a hypnotisáltakal és más a gyakorlati életben valóságos bűntényeket velük elkövetetni, azt feleli *Nancy*, hogy téves az ellenfél felfogása, mintha a somnambul állapotban az öntudat ellenállása minden esetben megakadályozhatná a suggerált cselekmény végrehajtását. A somnambul állapotban könnyebben leküzdhető még az ellenképzetek gátló befolyása is, ha a suggeráló némi ügyességgel rendelkezik és annyira psychologus, hogy felismeri azt a pontot, amelyről támadva a hypnotisáltat csakhamar teljesen hatalmába kerítheti.

Mondják ugyan, hogy, eltekintve a sexuális esetektől, eddig csak fictiv bűntényeket hozhat fel vémenye támogatására a nancy-i iskola, már pedig meg nem töltött revolverrel vagy papiros törrel nem lehetséges, hogy gyilkoljon a hypnotizált, mert a tényleges helyzetéről bizonyos homályos tudata mégis csak van a hypnosis tartalma alatt is. A kivitel lehetősége ellen látszik az is bizonyítani, hogy eddig a bűnesetek statisztikájában nem találunk feljegyezve olyan bűntényeket, kivéve az erkölestelen merényleteket, amelyeket idegen suggestióra hajtott volna végre valamely hypnotizált.

Elesik azonban ez az ellenvetés is *Bernheim* szerint, ha meggondoljuk, hogy van hypnotikus állapot alvás nélkül is, és hogy éber állapotban is teljesen fogékonyak a suggestiók iránt bizonyos erre hajlandósított egyének. Ha valaki egyéni alkatánál vagy annál fogva, mert kellőleg idomítva lőn, rendkívül suggestibilis, éber állapotban is lehet hypnozisban, s minden bemondott suggestio kényszerképzet gyanánt rögtön cselekvésbe megy át az ilyeneknél a tudatosaknak látszó ellenképzetek legyőzésével.

Bernheim e nézetét a *Bompard-Eyraud*-féle bűnper fejtegetése által támogatja. *Schaffer* nyomán ez a következőkben foglalható össze: Bompard Gabriella ösztöneinek

vakon engedelmeskedik, erkölcsi érzéke teljesen hiányzik. Bár értelmes, társalgásában szellemes s a megértett terveket ügyesen hajtja végre, de a mennyiben erkölcsi fékét vesztve, ösztöneiből eredő suggestióinak akaratlanul és erélytelenül ki van szolgáltatva, sorsát maga nem irányíthatja és másik akarata által üzetik.

Alig hogy felserdült, máris fiatal embereket vonzott magához. Bűnös cselekedeteinek emléke éppen nem nyugtalanítja, kacagva beszél róluk, felindulás nélkül látja viszont színhelyét, örül, hogy kiváló figyelem tárgyát képezi és nem érti, hogy miért tartják fogságban. Erkölcsi lelkiismerete egyszerűen nem létezik.

Gabriella rendkívüli mértékben suggestibilis és hypnotisabilis. Hypnotikus álom nélkül is suggerálható. Testesül-lelkestül átadta magát egy Eyraud nevű sokkal erősebb, kétes existenciájú és becsületű embernek; ő, aki fiatal és vonzó, bizonyos intelligenciával és pikáns bájjal bir, aki mintegy arra van a természettől felszerelve, hogy a félvilág egyik csillagát képezze, olyan ember hatalmában marad, aki őt kizsákmányolja, aki őt valószínűleg ütlegeli is. Suggestióinak engedelmeskedve Gouffé huissiert, akit E. meg akar ölni, hozzá vezet, a gyilkosságnál jelen van, sőt segédkezik is az áldozat megkötésében és a zsák bevarrásában, amelybe a tetemet dugták. Tettét legkevésbé sem bánja. Kedvesét két világrészen át követi és megengedi, hogy az őt más férfiak karjai közé vezesse. Végre akad egy intelligens ember, aki a leány iránt érdeklődik, őt lekötni képes, és akinek ez bevallja büntettét, sőt arra is képes a leányt rávenni hogy ez a rendőrségnél jelentkezik. Az igazi formális gonosztevő természetesen ezt az utóbbi suggestiót sohasem fogadta volna be.

Eleinte ugyan kisebbíteni igyekszik a bűntényben való részességét, sőt ártatlannak mondván magát, saját bűnét egy koholt szőke szakállú férfiura tolja. A legszemtelenebb hazugságokkal áll elő, vallomásait nap-nap után megmástitja és fortélylyal játszsza ki a bírák minden fáradozásait. Hogy azonban a leány nem beszámítható, tervtudatos

gonosztevő, világosan következik abból, mert később a vizsgálóbíró suggestióinak vetve magát alá, szépen bevallja bűnrészességét. Az ügyes, értelmes gonosztevő nyilván így nem cselekedhetett volna.

Nézetem szerint Gabriella a veleszületett erkölcsi elmezavar (moral insanity) tipikus példányképe, ami egyúttal rendkívüli suggerálhatóságának kulcsát is magában rejt. Az erkölcsi idiotismus — amelynek analogonja az értelmi idiotismus — jellemző vonásai közül csak néhányat kell felemlítenem, hogy szembeszökő legyen állításom igaz volta. Ez az erkölcsi színvakság ugyanis lényegében abban áll, hogy az illető nem képes elsajátítani az erkölcsi fogalmakat, vagy, ha azokat a maguk tisztán logikus mibenlétében és összefüggésében magáévá teszi is, ez mégis minden érzési vagy indulati hangsúlyozás nélkül, annyira színtelenül történik, hogy az illető életéből hiányzik minden altruismus, minden ethikus vezérfonal. A képzelő tehetség az ilyen betegeknél legalább is alakilag nem szenvedvén, a logikus ítéletek és következtetések rendben szoktak lefolyni, amint ezt Gabriella tanusított szellemessége és ravaszsága is igazolja. Minthogy azonban az erkölcsi anaesthesia ezen állapotában az ethikus fogalmak és ítéletek gyakorlati ellenőrzése, gátló befolyása a cselekvés keletkezésénél teljesen hiányzik, érthető, hogy nem ritkán kórosan fejlődött ösztöneit vagy a mástól eredő suggestiókat vakon követi, legyenek az így származott cselekedetek bármennyire erkösetelenek is. Rá nézve feltétlenül kötelező erkölcsi törvény nem létezik, legfőlebb holmi rendőri szabály-féle, amelynek áthágása vonhat ugyan maga után némi kellemetlenségeket a gyakorlati életben, ámde a lelkiismeret, a jellem mindezekben teljesen érintetlen marad. Tegyük még ezekhez az elmegyógyászok azt a tapasztalását, hogy az erkölcsi és emberszerető érzetek hiánya és az ebből származó nagyméretű önzés mellett az ilyen egyének még igen érzékenyek is szoktak lenni, s hogy náluk éppen a nemi ösztön mutat fel gyakrabban kóros fokozódottságot — és így teljes magyarázata áll előttünk Gabriella tetteinek. Az erkölcsi

elmezavar következtében hiányzik az ethikus fogalmak és ítéletek gátoló befolyása, és e szerint a hypnosisról adott meghatározásunkhoz képest a fantáziában ösztönszerűleg keletkező vagy más által bementott képzetek az értelem és akarat minden korlátozása nélkül akadálytalanul hajtataknak végre, mennek át cselekvésbe éppen úgy, mint pl. a hypnosis somnambul állapotában. Ezért: Gabriella ösztöneiből eredő suggestióinak erélytelenül ki van szolgáltatva és mások akarata által hajtatik, és innen van, hogy utóbb a bíró vallatása is, noha a saját kárára, erőteljes suggestió hatását gyakorolta rá utólagosan. Sőt az is a kór képéhez tartozik, hogy hiányzott nála a kellő elővigyázat (jelentkezik a rendőrségnél). Ugyanis noha ezeknél az elmebetegекnél nem fordulnak elő téveszmék és hiányzanak az érzéki csalódások, mégis ösztönszerű ravaszságuk dacára, a józan ész követelte elővigyázat náluk egyik-másik tekintetben rendszeren hiányzik. Elmésségükkel ügyetlenség párosul és erkölcsi foggyatkozásuk némi értelmi korlátoltsággal kapcsolatosan jelentkezik.

Bernheim ama felfogását, hogy suggestióval különféle bünteteket lehet végrehajtani, a dolog természetéből indulva ki, elfogadhatónak találom, ha nem feledjük, hogy a suggestiók akár a hypnosis tartama alatt akár posthypnotice hajtassanak is végre, az illető kísérleti személyeknek rendkívül suggestibiliseknek kell lenniök. A suggestiók végrehajtásának érdekében levő dolog a mondottakhoz képest, ha a suggerált személyben erkölcsi ellenképzetek nem működnek korlátozólag a bementott büntények végrehajtására, ami különösen akkor áll be, ha a nagyon suggestibilis személy egyszersmint bizonyos irányú, vagy általános jellegű erkölcsi foggyatkozásban szenved. Bénítólag hathat viszont az ellenképzetekre a suggeráló psychologikus leleményessége, különösen pedig az alkalmasan részletezett, jól előrekészített psychikus idomítás. Így lehet támasztani név szerint hazug tanúvallomásokat, retroactiv hallucinatiókat, emlékezeti csalódásokat.

Tudvalevőleg a normális lelki állapotban levő szokásos

hazudozók is annyira viszik bizonyos gyakran emlegetett hazug elbeszéléseik-, állításaikkal idővel, hogy maguk sem tudják utóbb a valóságon alapuló képzeiteket a tisztán egyéni fictióktól szabatosan megkülönböztetni. A hysteriások mint idegbetegek, ahogy azt már fentebb is említettem, gyakran hazudnak hogy hazudjanak, hogy különös, érdekes színben tűnjenek fel. Ezekről, miként a gyermekekről is állítják, hogy a törvényszék előtt gyakran hazudnak és ezt az említett okon kívül azzal magyarázhatni, mert a gyermek és a hysteriás rendesen suggestibilis egyének és kívülről támadt, bármi módon bemondott képzetek befogadására kellő értelmi ellenőrzés hiányában igen alkalmasak, és így megtörténhetik, hogy maga a vallatás meggy suggestio számba.

Bernheim tett e tekintetben kísérleteket is, hogy elméletét gyakorlati példákkal támogathassa. Ugyanis oly egyéneken, akik éber állapotban is suggerálhatók, fictiv emlékeket, retroactiv hallucinációkat támasztott s így könnyűséggel tétetett velük jóhiszeműleg hamis tanubizonyságot. Ez mind érthető a hypnosis természetéből: az értelem és akarat ellenőrző befolyása híján a bemondott képzetek akadálytalanul mennek át a cselekvésbe. Ez a magyarázata általában a suggestióra végzett bűnös cselekedeteknek, amelyek közül kísérleti példák gyanánt az irodalom különösen a lopatás, gyilkoltatás, mérgeztetés fájából mutat fel eseteket. Ha azonban az elmélet és a kísérletezés terét elhagyva, a tiszta lehetőséget konkrét magyarázat gyanánt akarja elénk adni *Bernheim Scharf Móricz* vallomásaira vonatkozólag a tiszta-eszlári bűnpörben, akkor Magyarországon igen sokan arra fogják utasítani, hogy előbb informáltassa magát kellőleg erre vonatkozólag, és csak azután mondja ki a véleményét. *Bernheim* ugyanis azt tartja, hogy »a tiszta-eszlári bűnpörben *Scharf Móricz* kimondásai hypnosis nélkül előidézett retroactiv hallucinációk voltak, melyeket a sajátos, gyermeket megfélemlítő vallatás létesített.«

A kérdésre, vajjon lehetne-e a hypnosist a vallatás érdekében kihasználni, határozottan tagadólag kell válaszol-

nunk: Először is az ily vallomás nem lenne értékesíthető, ha különben egészen megbízhatónak tesszük is fel egy pillanatra. Ugyanis a hypnosis öntudatlan állapot lévén, az ezen állapotban tett tanuvallomások nem lennének szabad elhatározásból eredetteknek tekinthetők. Továbbá az sem ellenőriztetik mindig kellőleg, vajjon öntudatosan nem csalja-e meg a kísérleti személy a fictiv hypnosisban a vallatót, tetetvén csak az őszinteséget feltételezni engedő hypnotikus állapotot. Hozzá járul még az a megfigyelés is, hogy néha az éber állapotban hazudozni szokott azonos kérdésekben a hypnosisban is hazudott, ami különösen a hypnosis nem mélyebb fokán történhetik meg könnyen, mint-hogy itt az öntudat némi foka még fenmarad akár az álomban, midőn abszurd álmoképeinket kijavítjuk felébredés nélkül. Végre, ha igazi a hypnosis és fenforog a suggestibilitás, akár indirecte is befolyásolhatók a teendő vallomások a vizsgálóbíró által és éppen ennek folytán megbízhatatlannak az ily módon nyert vallomások. Tekintettel az érintett szempontokra a hypnosist a vallatás céljából alkalmasan igénybe nem vehetjük.

Ha a vádlott azzal védekeznék, hogy a bűntényt suggestio folytán követte el, *Dessoir* szerint megállapítandó, vajjon: 1. a vádlott tényleg hypnotisálva volt-e; 2. vajjon ezen állapotban adatott-e neki a bűntényre nógató suggestio; 3. hogy ki adta a suggestiót és 4. a suggestibilitás foka. Ha tanuvallomások a három első kérdésre nem adnak felvilágosítást, közel fekszik a gondolat, hogy hypnoshoz forduljunk azok megtudása végett, noha feltétlen értékű kimondásokat így sem nyerhetnénk. Bonyolódottabbá lesz a dolog, ha a hypnotisáló bemondta a vádlottnak annak idején, hogy úgy végezze el a suggerált bűntényt, mintha saját akaratából tenné azt; vagy ha azt suggerálja neki, hogy nem fog emlékezni arra, aki a suggestiót adta neki (amnesia), vagy bemondja neki, hogy kivüle más egyáltalán nem lesz képes őt elaltatni. Moll ugyan azt hiszi, hogy nagyon ügyes ellensuggestiók- és kellő kitartással legyőzhetőek az említett akadályok — pl. Schaffer és Schrenk —

Notzing is tettek e fajta kísérleteket — ámde az előbbi pontban érintett okoknál fogva az így nyert eredmények nem teljesen megbízhatók. Ha tehát a vádlott azt állítja, hogy hypnotikus állapotban, illetőleg hypnotikus suggestio következtében végezte el a bűntényt, csak tüzetes megfontolás és aprólékos részletezés vezethetnek némi eredményre. Végül az is megeshetik, hogy a hypnotismusban járatos bűnös a vizsgálat érdekében eszközlött hypnosist csak színleli, hogy annál alaposabban félrevezesse a szakértőket és bírót. *Schaffer* nézete szerint, ha ily esetekben a törvényszék engedelmével a vádlottat hypnosisba ejtik, mindenkéltől a hypnosis valódisága felől kell meggyőződést szerezni, ez pedig nem oly nehéz dolog, mivel a büntettekre való suggerálhatóság excessiv suggestibilitást vagyis a hypnosis somnambul fokát tételezi fel, amelynek akaratlagos utánzása egykönnyen nem sikerül; legalább a hypnosisban szakértő rá nem szedhető.

Az összes hypnotikus bűnügyi esetek közt legfontosabbak az erkölcstelen merényletek, aminőknek mély hypnosisban már többen áldozatai lettek s ezek képezik egyuttal a suggestióra elkövetett vétségek ama egyetlen kategóriáját — ha egy abortus esetétől eltekintünk — amely tudomásom szerint eddigelé törvénykezés tárgyát képezi.

Noha éber állapotban is lehet bizonyos alkatilag kellőleg disponált egyéneket kellő ügyesség és kitartás mellett, kellő idomítással e tekintetben psychikus rabszolgává tenni, úgy hogy vakon engedelmeskedjék pl. egy nő a raffináltan erkölcstelen suggestióknak is, mégis az idevágó esetek legnagyobb része úgy történt, hogy a meggyalázott nők rendszeren hypnotikus állapotban voltak a bűntény elkövetésének idejében.

Delboeuf (Lüttich), aki a suggestio törvényszéki jelentőségét kizárólag a sexualis vétségekre szorítja, azt véli, hogy a kísérleti személyek homályosan mindig érzik, hogy velük csak kísérleteznek. Azért felfogása szerint a hypnotizáltban a suggerált büntett végrehajtásához mindig előfeltétel az illető bűntény iránt való némi hajlandóság a

kísérleti személy részéről. Így különböző társadalmi állásu nőkkel, lányok- és asszonyokkal több kísérletet tett somnambul állapotban e tekintetben és azt találta, hogy némelyek ezek közül, noha ellenkezés után engedtek sexualis tendenciájú suggestióinak, mások azonban minden erőlködése dacára sem voltak rávehetők, hogy engedelmeskedjenek suggestióinak. Ez azonban, ha tekintetbe vesszük a különböző egyéni alkatot és temperamentumot, erkölcsi felfogást és egyéni lelkiállapotot a hypnotizáltban, az ügyesség kisebb meg nagyobb fokát a hypnotizálóban, éppenséggel nem zárja ki a vétségek lehetőségét.

Ha erkölcstelen merényletek hypnotikus állapotban követtetnek el, az áldozatban a felébredés után a teljes amnesia dacára nagy felindulás nyomai észlelhetők. *Schrenk-Notzing* említi, hogy egy alsóbb társadalmi állásu leányt egy férfiú gyógyítási szándékkal hypnotizált. A hypnosisból nagy felindulással ébredt fel a leány anélkül, hogy visszaemlékezhetett volna arra, ami történt. Gonoszat sejtén, *Schrenk-Notzing*hoz fordult tanácsért. Ez hypnotizálta az illetőt s így felébresztvén emlékezetét az azelőtti hypnotikus állapotra vonatkozólag, kiderült, hogy a hypnotizáló sexualis manipulációkat végzett a leánynyal.

Delboeuf beszéli, hogy egy orvos Belgiumban egy fiatal asszonyt hypnotizált és rutul visszaélt öntudatlan helyzetével a hypnosis tartama alatt. A nő védekezett somnambul állapotában is a merénylet ellen s nagy felindulással ébredt fel a hypnosisból anélkül, hogy vissza tudott volna emlékezni az álom alatt történetekre. *Delboeuf*, akit tanács végett az asszony felkeresett, ezt újra elaltatta s így megtudta tőle kérdéseivel, hogy mi és hogyan történt vele. Ebben az esetben is érdekes az a körülmény, hogy elvei és életfelfogásának megfelelőleg még az öntudatlan állapotban is védte asszonyunk női becsületét.

1865-ben nagy port vert fel Franciaországban a *Castellan*-eset. *Castellan* egy 25 éves nyomorék lábú koldus volt, aki egy 26 éves, mindaddig kifogástalan erkölcsű leányt az u. n. magnetizáló vonásokkal (*passes*) somnambu-

lismusba ejtett és ebben az állapotában stuprált, a mi előtt különös magaviselete által (magát némának tetetvén s írás s jelek által a műveletlen parasztnak Isten gyanánt mutatva be magát) a leányt már nagy fokban fascinálta. A leány, elbeszélése szerint, bizonyos manipulációk folytán elájult, azután őt Castellán szobájába vitte s ágyára helyezte; ő ugyan mindent tudott és érezett, de nem tudott ellenállni, még a falat sem volt képes verni, noha evvel a szomszédokat segítségül hívhatta volna. Sőt az ajtón egyik rokona kopogott, akit megismert ugyan hangjáról, de nem volt képes neki válaszolni. A leány annyira hatalmába került e rút, rosszul öltözött hypnotizálónak, hogy kénytelen volt őt egy darabig mindenüvé követni. Castellant a szakértők kihallgatása után 12 évi kényszermunkára ítélték, mivel Hughes Josephinet annyira befolyásolta, hogy erkölcstelen merénylete erőszak jellegével bírt.

Lévy fogorvos (Rouen) 1879-ben egy leányt hypnotikus állapotban meggyalázott. A merénylet a leány anyjának jelenlétében történt. A fogorvos ugyanis vizsgálószkét úgy helyezte el, hogy tettét észrevétlenül végezhetette. A fogorvost *Brouardel* véleménye alapján 16 évre ítélték el.

A hypnotismussal való visszaélések között egyik legérdekesebb bűneset a *Czynski*-féle, amelyben egy bárónő úgy női becsületében, mint részben vagyonában is szenvedett rövidséget. A per 1894-ben, decemberben tárgyalatott le Münchenben a törvényszéken az esküdtszék előtt, és minthogy a szakértők véleményei a magában is érdekes esetet úgy világítják meg jó részben, hogy azok e könyvben fejtegetett nézeteinkhez konkrét illusztráció gyanánt szolgálnak és különben is lélektani szempontból rendkívül érdekesek, lehető rövidséggel befejezésül ismertetni fogom a per történeti előzményeit és lefolyását.

Czynsky Krakóban rendkívüli hallgató volt a filozófiai fakultáson s később mint a francia nyelv magántanítója kapott alkalmazást. 1887-től kezdve sokat foglalkozott hypnotismussal és occultismussal s nagyobb útjai közben előadásokat tartott a hypnotismus- és magnetismusról, egy-

úttal reklamot igyekezvén magának csapni magnetiko-hypnotikus gyógyítási módszere érdekében. 1893-ban Poroszországból kiuttasíttatván Drezdában üttette fel sátorfáját, itt két klinikát állítván fel a maga sajátos gyógmethódusa számára. Dr. medicinaenek nevezte magát és egy lithvániai hercegi család sarja gyanánt lépett fel. Orvosi képesítés nélkül gyógyított és csakhamar szép jövedelemre sikerült neki szert tenni. Gyógyított homoeopathiával, massage-zsal, electricitással, suggestióval, állati magnetismussal, chiromantiával, Kneipp-féle kurával és a régóta elhagyott psychikus transfert-tel, ami aban áll, hogy a beteg szenvedéseit, benulásait stb. átviszi valamely somnambul személyre.

Mint a rejtett tudományok szorgalmas bűvárlója a titokzatosság varázásával igyekezett magát körülvenni, ami tudvalevőleg a felsőbb és a női körökben ritkán téveszti el a hatását. Ennek biztosítására külseje, megjelenése is hatalmasan közreműködtek: 36 éves előkelő alak, választékos öltözködés, egy világfi fellépése, pompás bariton, fascinálo szemek, vérmes lengyel temperamentum s az a pikantéria, amit egyéniségének az idegen accentnal kezelt német és francia nyelv kölcsönzött. Másokat. de magát is igyekszik elvakítani és belső ürességét külső fellépésének cafrangjailal törekszik maszkirozni.

Ez említett külsőségek nagyon kezére jártak hypnotikus sikerei érdekében is. Természetes tehetsége és a hypnotikus irodalom ismerete ezekkel párosultan meglepő mutatókat biztosítottak számára nyilvános fellépései alkalmával.

Perünk drámájának második főszemélye, a hypnosis áldozata, Zedlitz Hedvig bárónő Szászországból. A 39 éves bárónő szigoruan vallásos nevelésben részesült és gyermeki kedélyét, érzelmeinek tisztaságát meglepő módon őrizte meg említett koráig. Mint igazi nő, a vele történt dolgokat saját érzelmeinek zsinórmértéke szerint ítéli meg; kedélyvilága gazdagon fejlődött, könnyen hozható rezgésbe és jóval túlhaladja értelmi tehetségeit. Kellő bánásmód mellett könnyen nyerhető meg áldozatokra is. Noha egyénisége támaszra

utalja, egyedül áll a világban mint egy tekintélyes vagyoni örököse. Ismeri a szerelmet egész a physiologikus szerelem határáig; egykor jegyes volt, és éveken át ragaszkodott választottjához, visszautasítva több állásához illő kérést, mert ezek mind hidegen hagyták szívét.

Megismerkedvén a spiritismussal, eleven fantáziája ebben szakadatlan táplálékra lelt és nem egyszer kereste az alkalmat gyakorlásához is, hogy a rejtelmek világát megközelíthesse. Így jutott arra a gondolatra, Czynski reklam-hireit olvasva a lapokban, hogy magát gyógyítási titokzatos eljárásának készséggel alávesse. Kedélyi életének az értelem rovására való túltengése megakadályozza abban a bárónőt, hogy e kalandor nyegleségét hamarjában felismerje, míg ugyanaz, párosulva eleven fantáziájával és mystikusan vallásos lelki szükségleteivel, egészen alkalmassá tette őt az ügyesen bemondott suggestiók befogadására annál is inkább, mert e pórul járt nő Czynskiben a suggerálás és a lelki idomítás elsőrendű mesterére akadt, mint ez az alább mondottakból csakhamar kiderül.

Cz. betegét a gyomron és fejen végezett Mesmer-féle vonásokkal ejtette hypotaxisba s ezen állapotban verbalis suggestiókat alkalmazván, a bárónő állapotában határozott javulás kezdett mutatkozni. A beteg ilyenkor karosszékben vagy ágyában foglalt helyet és saját vallomása szerint nem teljes álomba, hanem mámorba (Dusel) volt merülve, amelyben ugyan mindent hallott, ami körülötte történt, képtelen volt azonban mozgásokat végezni. A bemondások vidám kedélyállapotra vonatkoztak s környezetének meglepetésére ebben az értelemben egészen át is alakult. Eközben azonban Cz. regeszerü elbeszélésekkel igyekezett a bárónő fantáziáját lekötni, hogy annál erősebben vonhassa egyéniségének varázskörébe. Hogy az éberlét autosuggestióival is magához bilincselje, hajfűrtöket kért tőle, amelyek segítségével — állítása és a bárónő spiritistikus hite szerint — Cz. a bárónőt a távolban is bármikor felkeresheti. A Cz.-től kapott amulett (gyűrű) szintén hozzájárult a suggestiók befolyásának mélyítéséhez.

Képzőtehetségét még inkább feltűzelték egy Berlinben végigcsinált spiritisztikus ülés élményei, ahol a bárónő szellemeket érzett és látott. Ebből a séance-ból szerezte a bárónő éberállapotának egy szaglási hallucinációját, azt a kellemes illatot, amelyet egy Melita nevű volt barát-nőjének szelleme terjesztett maga körül, s amelyet később igen könnyen nagyon gyakran élvezett, pl. csak Cz. leveleit olvasva is. A gyakori együttlét és megfelelő manipulációk következtében egyre intenzívebb lett köztük a pszichikus rapport, belterjesebb a bárónő suggestibilitása.

Mikor már így lelkileg előkészítette Cz. a bárónőt, csak akkor kezdett egy hypnosis alkalmával iránta érzett szerelméről neki beszélni, amit aztán többször ismételt, sőt ennek megfelelőleg cselekedett éber állapotban is a bárónővel. Ez, aki ily értelemben egyáltalán nem érdeklődött iránta, nagyon meg volt lepelve, de egyúttal mély részvétet is érzett Cz. iránt, akit hűtelen felesége döntött állítólag a kétségbeesés örvényébe. A bárónő ellenállását végleg azzal törte meg Cz., hogy fantasztikus, spiritista vallásos felfogásával igyekezett hozzá férni, azt állítván, hogy bűnös lelkét csak a bárónő viszonszerelme tudná megmenteni, ha magát neki egészen átengedné, miként Utsarpini is teljesen oda engedte magát Punar-Bhavanak. (Ezek az exotikus nevek ugyanis a bárónő kijelentése szerint két lelket jelelnek: U. egy az égből azért alászállott lélek, hogy a bűn mocsarában fetrengő P.-B.-t megmenthesse.) Ezzel a kitűnő pszichológiával rendelkező kalandor eltalálta azt az utat, amelyen a spiritista, rajongóan vallásos nő lelkéhez legjobban hozzá lehetett férni. Mindazokat az ellenképzeteket, amelyeket a bárónőben társadalmi állása, női méltósága, tiszta multja és mélyen vallásos meggyőződése Cz. suggestiói ellen támasztottak, úgyszólván egy csapásra semmisítette meg annak a képzetnek a felébresztésével, hogy a nő átengedvén magát magasztos cselekedetet hajt végre, egy lelket mentvén meg hozott áldozatával. A kezelés és a szerelmi ostrom éber állapotban is tovább tartván, a bárónő nem érezte magát

többé akaraterősnek vele szemben és így befolyásának magát teljesen alávetette.

A bárónő a történetek után csak házasság által adhatta meg erkölcsi méltóságának az elégtételt, amire különben az a körülmény is biztatta, hogy így mentheti meg teljesen azt a bűnös lelket. Érthető tehát, hogy sikerült Cz.-nek a bárónőt egybekelésre bírni, ami azonban csak látszólag történt meg, minthogy a szertartást Cz. egyik ismerőse, egy borkereskedő, protestáns papnak öltözködve végezte. Hogy mennyire volt kiszolgáltatva a bárónő Cz. suggestiói varázshatásának abból is világosan kiderül, hogy a 38 esztendőszigoruan protestáns menyasszony a Salzburgból hozott kath. rituale szertartásai szerint végbement házasságkötést teljesen érvényesnek tartotta.

A bárónő atyja és fivére megtudván a történeteket, Cz. ellen megtették a feljelentést. A nő álférjének elfogatása után is még jó darabig erősítgette az iránta érzett szerelmét, de idővel lassankint kiszabadulva a varázshatás alól és tudomást szerezvén Cz. hazugságai és vétkes üzelmei felől, ellenszenvet kezdett érezni iránta. A törvényszék a vádlottat három évi börtönre és öt évi becsületvesztésre ítélte. Szakértők gyanánt a vádhatóság dr. *Grashey* egészségügyi főtanácsost és dr. br. *Schrenk-Notzing* müncheni hypnotista-orvost kérte fel; a védelem *Dubois-Reymond*-t s *Jollyt* Berlinből és *Binswangert* Jénából (akik azonban a megjelenésben akadályozva voltak) továbbá dr. *Fuchs* professort Bonnból, *Hirt* professort Breslauból és *Preyert* a physiologust.

E szaktekintélyek véleményei alkalmasan világítván meg a hypnotismus némely kérdését általában, különösen pedig a kérdésben forgó regényes esetet, jónak láttam azokból egyet-mást e helyen közrebocsátani.

Hirt azon véleményének adott kifejezést, hogy olyan férfiú, mint a minőnek röviden mi is vázoltuk a vádlottat, minden hypnotizálás nélkül is elcsábíthatott egy olyan nőt, mint a milyennek a bárónő mutatkozott. Ő nem hiszi, hogy a nő a suggestiók következtében szabad elha-

tározásától meg lett volna fosztva, hanem idővel megbarátkozott annak a viszonynak a gondolatával, amely eleinte lehetetlennek látszott előtte. Ha az elcsábított 14, nem 38 esztendő nő lenne, méltán érné az igazság sújtó karja Cz.-t; így azonban nézete szerint a bárónő egész mómora azonos Gretchenével, aki így énekel:

Mein armer Kopf ist mir verrückt,
 Mein armer Sinn ist mir zerstückt;
 Nach ihm nur schau ich zum Fenster hinaus,
 Nach ihm nur geh' ich aus dem Haus'

Faust sem hypnotizálta Gretchent és a bárónő, épp úgy mint Gretchen Faustba, idővel fülíg szerelmes lőn Cz.-be. Sajnálja ugyan, ha a kalandor a büntető törvénykönyv szerint nem lesz büntethető, de ő nem látja ebben az esetben, hogy a bárónő szabadakaratával nem élhetett volna a suggestiók következtében.

Preyer azt véli, hogy a bárónő akaratlan, ha nem is öntudatlan állapotban engedte magát át Cz.-nek. Akaratának megbénítására közreműködtek Cz. kiválóan fascinálo tekinete, elegáns megjelenése, pompás baritonhangja, személyiségének képzelt előkelősége és titokzatossága, különböző erotikus manipulációk, a spiritistikus hókusz-pókusz, a hypnotikus állapot és a szakadatlan verbálsuggestiók. Ezek egyesült erővel tehették csak azt, hogy elnémitsanak a bárónőben minden erkölcsi, vallási, társadalmi és női szempontból származó ellenkezést Cz. kívánságával szemben. Ez a szerelem nem volt természetes, hanem bementett kényszerképzetek következtében keletkezett, a nő suggerált abulia (akaratnélküliség) állapotában engedte magát át, és csak a bárónő felett gyakorolt varázshatás teheti érthetővé, hogy az oly esetlenül rendezett ál-házasságkötést valódinak tartotta. Véleménye a vádlottra nézve elmarasztaló.

Grashey véleménye szerint a hypnosis és a suggestiók megfosztották Zedlitzet szabad akaratának használatától. A többször hypnotizált egyének ugyanis éber állapotban is rendkívül fogékonyak lehetnek a suggestiók iránt. A bárónő

ugyan ama kritikus pillanatban, miként egyáltalán a hypnotizáltatások alkalmával, nem volt somnambul állapotban, ámde (láttuk a Castellan-esetben is) ez nem is szükséges, mivel a bemondott kényszerképzetek az előzmények után hypotaxiában, sőt éber állapotban is megtehették hatásukat. Hozzájárult mindezekhez a spiritistikus téveszmék befolyása (hajfűrt, az indiai regevilágból felléptetett szanszkrit nevű két léleknek a nemi összeköttetés szimbolizására annyi furfanggal felhasznált, raffinált szerepeltetése), e két név akusztikus amulettje mellett a szaglási amulett (az említett melittaillat) és az éber állapotban is szóval és írásban folyton ismételt szerelmi vallomások, verbálsuggestiók. A természetes, rendes szerelem megszűnik, ha megtudja az egyik fél, hogy a másik, ideálja, hazugság-, csalással igyekszik hozzá férkőzni; a bárónő azonban még akkor is ragaszkodott Cz.-hez, midőn ennek testvérje a Cz.-hez irt levelében világosan elárulta, hogy Cz.-t ravaszul kieszelt eljárásában egyetlen gondolat vezérelte, s ez a megélhetés, a kényelmes existentia biztosítása. Csak hónapok multán foszlott lassankint szét a bárónő mesterségesen keletkezett és furfanggal szított pathologikus szerelme, miután Cz. varázsbefolyásának eszközeitől darabonként megvált. Cz. suggestiói nélkül a bárónő sem a maga átengedésébe, sem a házasság megkötésébe soha belé nem egyezett volna és nyilvánvaló, hogy Cz. a bárónőt szabad elhatározásától megfosztván, a német birodalmi büntető törvénykönyv szakaszaiba ütköző cselekedetet követvén el, a vád alól fel nem menthető.

Lehet, hogy az ügy iránt való előszeretetenél fogva, lehet, hogy a praxisára való tekintetből a kérdéshez legbehatóbban egy müncheni gyakorló hypnotista-orvos, *Schrenk-Notzing* báró, szolt a tárgyalás alkalmával.

Mint a hypnotikus gyakorlat embere vonatkozással az elbirálandó esetre mindenekelőtt azt emeli ki, hogy a hypotaxia állapotában, sőt a gyakrabban hypnotizált, suggestibilis egyének az éber állapotban is minő készséggel fogadják be az illetékes helyről támadt suggestiókat, és hogy lelki idomítás, sugalmazások segélyével mint győzheti le az ügyes

hypnotiseur a kísérleti személy ellentétes képzeiteit. Rámutat egy-két esetre saját gyakorlatából, amelyeken suggestiókkal 3—5 esztendőre jellemváltozást volt képes eszközölni (iszá-kosság, ellentétes nemi érzet).

A szerelem természettudományi szempontból tekintve agyvelőműködés, amely, az agyvelő egyéb működéseinek analogiája szerint, a maga mivoltában és functionális módo-zatában a nemi szervektől, a vezető idegpályáktól és az agy- meg gerincevelő középponti szerveitől van függővé téve.

Miként az agyvelő betegségeiből a nemi ösztön téve-dései (nymphomania, satyriasis) keletkeznek, épp úgy lehet suggestiók segélyével az agyvelő rendellenes psychosexuális működése következtében pathologikus szerelmet támasztani, minthogy a szerelem alapjában véve a nemi ösztön lelki megnyilatkozása. Valamint a lelki beteg kényszerképzelei következtében a nemi vonatkozású tények egész sorozatát követi el szabad akarátának kizártságával, mert szervi kész-tetés és lelki kényszer állapotában cselekszik; épp úgy lehet megfosztani valakit intensív suggestiók révén is szabad elhatározásának gyakorolhatásától, miként ezt Zedlitz bárónő esetében is látjuk. Sőt éppen a nemi ösztön lehet e tekin-tetben különösen Achilles sarka némely hajlamosított egyénre nézve, amit *Krafft-Ebing* a nemi rabszolgaság (Sexuelle Hörigkeits: Jahrbuch für Psychiatrie) kérdésének tárgyalása alkalmával mutatott ki. A szerelem érzetéhez az erkölcsi ellenképzetek ellensúlyozásának megsemmisítésével akaratlanság, vak engedelmesség járulván, e beteges állapotban az illetők cselekedetei nem tekinthetők szabadoknak.

Ha pl. egy férj képes elhagyni gyöngéden szerető nejét, gyermekeit, társadalmi állását, jövedelmét, hogy egy utcai leánynyal megszökjék; ha egy férfin képes vagyonát, existenciáját egy bárki által megvásárolható nő pillanatnyi szerelméért feláldozni: az ilyen esetekben a fascinatió olyan példái forognak fenn, amelyekben a szolgai engedelmesség élenként emlékeztet a hypnotisáltak akaratlan állapotára.

Hogy suggestibilis egyénekre a legártatlanabb kis amulett is minő befolyással lehet, azt a gyakorlatból meri-

tett következő példával illusztrálta az esküdszék előtt: Egy neurasthenia következtében évek óta tökéletes álmatlanságban szenvedő uri nőt hypnotikus suggestiók segítségével annyira sikerült kigyógyítanom bajából, hogy éjjelenként rendszeren 6 órát tudott aludni. Minthogy a gyógykezelés Münchenből történendő több hónapra terjedő elutazásom következtében nagy megszakítás küszöbén állott, betegemnek egy amulettet adtam ama jól hangsúlyozott suggestio kíséretében, hogy annak közvetítésével éppen olyan rendszeren fog aludni azután, amint az eddig történt az én szóbeli suggestióimra. Az eredmény meglepő volt. Hölgyünk rendszeren aludt, hosszabb idő multával azonban egy alkalommal a rendelési időben ismét beállít hozzám és jajveszékelve panaszkodik, hogy nem tud aludni, mert az amulettet elveszítette. És megnyugtatom betegemet, adok neki egy másik amulettet és hölgyünk azóta ismét rendszeren alszik éjjelenként. A fantázia rendkívül fokozott működése mélyen benyulhat szervi életünkbe is.¹

Lehet ugyan, hogy később a bárónő azt képzelte, hogy szereti Cz.-t, vagy hogy tényleg bele is habarodott, de azért Cz. vétkes, mert pathologikus szerelmet gerjesztvén maga iránt, a bárónőt megfosztotta szabad elhatározásától. Nem hiszi, hogy Cz. rendes eszközökkel megkaphatta volna a bárónőt; a természetes szerelem a maga átengedésével rendszeren fokozatilag végződni szokott, itt ellenben ezzel kezdődött. A bárónő részleges erkölcsi anaesthesiája suggerálás következtében keletkezett; a bárónő kényszerképzetek behatásának varázsa alatt állt és noha különben értelmisége és szabad elhatározása csorbitás nélkül megmaradtak, a főkérdésben nem tudta magát Cz. hatalma alól emancipálni, ennek feltétlenül ki volt szolgáltatva. A bárónő a kritikus pillanatokban meg volt fosztva szabad akaratának használatától és Cz. ezzel az állapottal sexualiter visszaélt. Ez az akarat nélküli állapot ugyan részben a bárónő természeti hajlamosításában és értelmi ellenállási képtelenségében bírja

¹ V. ö. Dr. Szilvek L., Hogyan alszunk? Pécs, 1897.

alapját, teljessé azonban csak Cz. rendszeres psychikus és suggestiós idomítása következtében lőn. A bárónő szerelmében két pathologikus mozzanat tisztán felismerhető: a szerelem keletkezése szokatlan; a bárónő akarata nagyban lőn befolyásolva, — és ezért Cz. eljárása büntetendő.

Közelünkben, a szomszédos Austriában, a hypnotismusnak a polgári és büntető joghoz való viszonyát már a 90-es évek elején vizsgálódás tárgyává tette a többi között *Drucker* bécsi ügyvéd egy felolvasásban, amelyet a bécsi tudományos club-ben tartott e cím alatt: *Der Hypnotismus und das Civil- und Strafrecht*. Ebben röviden előrebocsátva a hypnotismus történetére vonatkozó néhány megjegyzést (amelyek közt az is olvasható, hogy már Göthe *Faust*-jában suggestiókkal dolgozik Mephisto: »Falsch Gebild und Wort Verändern Sinn und Ort, Seid hier und dort«), foglalkozik a suggestio retroactiva kérdésével; felemlíti, hogy rablás, lopás, testi sértés, gyilkolás, hamis vádolás bűntényére vehető valaki rá suggestio segélyével; rámutatott, hogy az osztrák büntető törvénykönyv szakaszainak értelmében a hypnosis állapotában mint *Sinnesverwirrung* oder *Sinnesverrückung* esetében a beszámíthatóság kizártnak tekintendő; felemlíti a bíróra nézve ama kényes helyzetet, hogy némelyek autohypnosisban ösztönszerűleg elrejtene minden fényes tárgyat és hogy (miként a hammelni patkányűző suggestio segélyével csalta maga után a gyermekeket) *Esdaile* angol orvos tanubizonysága szerint Indiában manap is használják a cigányok a hypnotizálást gyermekrablásra. A jogászra nézve legérdekesebb és legnehezebb esetnek azt tartja, mikor valaki éber állapotban, posthypnotikus suggestióra, ellenállhatatlan psychikai kényszer behatása alatt végez el bizonyos bűntényeket. Nézete szerint parancs, tanács, oktatás által lesz értelmi szerzővé a hypnotizáló. Kiterjeszti figyelmét azon esetekre, ha valaki azért hypnotizáltatná magát, hogy így jogilag beszámíthatatlan állapotban végezhesen el bűntényeket; felemlíti, hogy a vallatás érdekében senkit hypnotizálni nem lehet, minthogy vallatás alkalmával sen-

kinek szabad elhatározását befolyásolni nem szabad,¹ így a főntebb említett Gabriellát ugyan előzetesen többször hypnotizálták Párisban, de a gyilkosságra vonatkozó kérdésektől mindig tartózkodtak. Az önbeismerés is lehet suggestio eredménye, miként néha hysterikusok is minden alap nélkül vállalnak magukra bűntényeket (Justizmorde). Törvényszakaszokat idéz a polgári jogból, amelyek értelmében a hypnotikus állapotban aláírt kötelezvények, váltók, ajándékozások, végrendeletek, szerződések érvénytelenek. Valamely menyasszony rávehető suggestiókkal, hogy a kritikus pillanatban a sokat jelentő »igen« helyett konokul »nem«-et mondjon. Az osztrák büntető törvénykönyv 343. §-a a magnetismus animalis gyakorlását törvényes feljogosítás nélkül büntetendő cselekménynek bélyegzi, de a törvény ezen intézkedése a hypnotismusra ki nem terjeszthető, náluk azonban a 92. §. értelmében a hypnotizálás, mint a szabadakarat korlátozása büntethető. Értekezését azzal a megjegyzéssel rekeszti be, hogy a hypnosisból származható veszélyek valószínűségét nagyban csökkenti a körülmény, hogy első alkalomra egykönnyen nagyon kevés ember hypnotizálható, ha azonban a hypnotizálás sportját szélesebb körökben űzik, amint az Párisban és Bécsben (részben Budapesten is) történik, ezzel a veszély egyenes arányban növekedik. Mincket a magyar jogászok ide vonatkozó nézetei legközelebből érdekelvén, befejezésül még ezekre óhajtunk vetni egy futó pillantást.

A Magyar Igazságügy 37. kötetében (1892) Dr. Zollner-től található egy rövidebb közlemény: A hypnotismus és a magyar büntetőtörvény, amelynek kritikus szemmel tartásával ugyancsak a M. I. 38. kötetében *Részegh* Lajos értekezik a hypnotismus büntetőjogi jelentőségéről, hogy egyéb idevágó dolgozatokat hallgatással mellőzzünk.

¹ A magyar bűnvádi perrendtartás 135. §-ának 1. bekezdése így szól: A terhelt vallomásának vagy beismerésének kieszközlése végett nem szabad sem ígéretet, biztatást, ámitást, fenyegetést, erőszakot vagy kényszert használni, sem a terheltet éjjeli kihallgatással vagy más módon célzatosan kifárasztani.

Ez utóbbiból ki fogunk emelni néhány részletet, amelyek rövidre fogott szabatoságuk mellett is úgy a szakembert, mint a nagy közönséget érdekelhetik, hogy lássuk e kérdésre vonatkozólag egy magyar jogász felfogását is és hogy itt-ott észrevételeinket magunk is megtehessük annál is inkább, minthogy a büntetőjogi munkákban is e kérdés újsága miatt csak igen röviden és nagyobbára csak lélektani szempontból szokott tárgyalatni.

Adalékok gyanánt, az elmélet támogatása és megvilágításának céljából: *Bottey* egy fiatal hysterikus leánynak álomban megparancsolta, hogy egy visszataszítóan rút embert, a halottas kamara szolgáját szeresse; a leány felébredése után kijelentette, hogy e rút szolga iránt legyőzhetetlen vonzalmat érez, noha azelőtt irtózott tőle. *Liégois* egy asszonynak a hypnosisban azt suggerálta, hogy tartozik neki 1000 frankkal és megparancsolta neki, hogy a következő napon délutáni 4 órára legyen nála és írjon alá egy 1000 frankos váltót. Másnap a nő pontosan megjelent a kitűzött időben és ámbár mivel sem tartozott, némi ellenkezés után a váltót alá is írta. Inkább az eljárás, mint az anyagi jog szempontjából érdekes a következő eset: A *nantesi* törvényszék előtt egy tolvajlással vádolt egyén állott, aki a vádbeli cselekményt tagadta. Bizonyítékok hiányoztak. Ekkor egy, a közeli nyaralóhelyen tartózkodó hypnotiseur ajánlkozott a tolvajlás kiderítésére. Beköttette szeméit, aztán megragadva a tolvaj kezét, azzal keresztül-kasul járkált az utcákon, míg végre egy kőfal előtt megállott, lábával föl kezdte túrni a földet s ime csakhamar előtűnt az ellopott összeg, néhány frank híján. A törvényszék a vádlottat ezen az alapon el is ítélte. Az ügy a jogászkörökben roppant sensatiót keltett s nagyméretű vitákra szolgált alkalmul. Azt hozták ugyanis fel, hogy nincs kizárva ama lehetőség, miszerint a hypnotiseur maga rejtette az illető helyre a pénzt, hogy aztán a tolvaj felfödözésével reklamot csináljon magának.

A dolog nagyon röviden lévén ismertetve, a hypnosis, az occultismus szempontjából, hiányozván az egyes körül-

mények pontos elősorolása, alig szólhatok érdemlegesen a dologhoz. Olyan mutatókat, amelyeknél pl. Magyarország térképén a valaki által gondolt helynevet bekötött szemekkel is megtalálja a produkáló, feltéve, hogy ennek ügyessége, gyakorlata és ennél fogva nagy mértékben csiszolódott tapintása van, azt hiszem olvasóim nagyobb része szintén látott már. A dolog magyarázata természetesen abban áll, hogy az illető kezét fogván a kutató, midőn a többi között a kérdéses helyhez viszi azt, ezen a megilletődés, az elfogódás következtében az érlökés változásából vagy bizonyos izommozgásokból azonnal tisztába jön az iránt, hogy most a gondolt helynél vannak. Ehhez persze a hypnosisnak, az occultismusnak éppen semmi köze sincs és majdnem annyi joggal mondható az ilyen ügyes mutató gondolatolvasásnak, mint e soraim elolvasása, minthogy itt is, ott is érzéki közvetítés segítségével történik a gondolat eltalálása. Azt sem vehetem ki a közleményből, vajjon hypnosisba ejtetett-e a tolvaj és hogy ehhez képest csukott szemekkel járt-e körül, avagy posthypnotikus suggestióra (nyitott szemekkel) árulta el magát a kritikus helyen. Érdekes lenne azt is tudni, hogy mért kötötte be szemeit a »hypnotiseur«. Ha fentebb adott magyarázatom a kulcsa e rejtelmes felfedezésnek, azzal lehetne indokolni, mivel bekötött szemekkel, kevésbé levén szórakozott, jobban összpontosíthatta megfigyelését tapintási érzékeléseire. Minden esetre a közönségre így sokkal hatásosabb lehetett a tolvaj leleplezése, különösen ha meggondoljuk, hogy egy 120 ezer lakóval bíró tengeri kikötő város mekkora területet foglal el, mennyi utcával és kőfallal rendelkezik. Szerzőnk megjegyzi, hogy ma a hypnotikus kísérletek által elért eredmények után nincs jogunk tagadásba venni a most jelzett esetet sem. Ezzel szemben röviden csak arra akarom olvasóimat utalni, amit fentebb megjegyeztem a hypnosisnak a vallatásra való használhatóságáról, minthogy, különösen első suggestióra, ilyen vallomás a hypnotisálttól psychologice nem várható. Viszont azonban annyi kétségtelen, hogy feltéve a hypnotikus vagy posthypnotikus állapotot a sugges-

tiók következtében, ha nem is lett volna a tolvaj rendkívül suggestibilis, önuralma nagyon csökkent volna s így könnyebben elárulhatta magát.

Szerzőnk a francia és belga (akkor, 1892-ben, magy. kir. belügyminiszteri rendelet még nem volt kiadva) *codificatio praeventiv* megtorlását helyteleníti, úgy okoskodván, hogy 1. a medium beleegyezése nélkül hypnotisálni nem lehetvén, a beleegyezéssel történt hypnotisálás, amennyiben a hypnotisáltra vagy másokra nézve rosszat nem eredményezett, az anyagi igazság megsértése nélkül nem büntethető. 2. Ez az igazságszolgáltatásnak arculütése lenne, mert kényszeríthető-e a családapa arra, hogy ideg- vagy kedélybetegségben szenvedő leánya gyógyítása végett alkalmazandó hypnosist orvos által teljesíttesse akkor, mikor erre ő vagy családja valamelyik tagja, ha nem is orvosok, képes? 3. Vagy kényszeríthető vagyok-e én arra, hogy — miután a hypnotizálás speciális (orvosi) szakképzettséget nem tételez fel — egy orvosban jobban bizzam, mint legjobb barátomban, aki, dacára annak hogy nem orvos, a hypnosist éppen oly jól alkalmazhatja s aki lelki tulajdonságaimat, kedélyvilágomat, esetleg idegbajomat jobban ismeri mint bárki más s mint akár az orvos is? 4. Téves a törvény intézkedése azért is, mert a tilalomnak csak akkor szereshető érvény, mikor a hypnosis valamely a büntény criteriumával bíró ténynek volna szülő oka, amidőn a tény ezen tilalom nélkül is büntetőjogi megtorlás alá esik. A törvény — úgy mond — ha annak érvényt szerezni nem lehet, holt betű, mely inkább árt, mint használ az állam tekintélyének. 5. Nem indokolt a hypnotisálás alkalmazhatásának az orvosi diplomától való függővé tétele sem, mert a hypnotisáláshoz orvosi szakképzettség nem szükséges, ezt, miként a tapasztalat mutatja, minden értelmes ember megteheti az orvosi tudomány bővebb ismerete nélkül is.

Ezekre az érvekre az eddig mondottakban könnyen megtalálhatja az olvasó a kellő választ. Hogy ismétlésekbe ne essem, csak röviden akarok egy-két dolgot emlékezetébe idézni: 1. A »medium« (rövidség kedvéért megtartható e

kifejezés) tudvalevőleg nem mindig állhat ellen az elaltatásnak és a suggestióknak. Vannak nagyon suggestibilis természetek s állapotok, amelyekben hypnotikus, psychikus dressura nélkül is önkívületi állapotba helyezhető a medium, vagy legalább szabadakaratának független használata nagyban korlátozható. Lehetnek tapasztalatlan, félrevezetett mediumok, akik könnyen rávehetők a beleegyezés megadására a nélkül, hogy sejténék a hypnosis mivoltát és esetleges következményeit. 2. A családfőt nem kényszeríti a magyar törvény — járvány vagy ragály esetén kívül — orvos, még kevésbé *ügyes* orvos meghívására, de megtiltja neki a kuzuslást, már pedig a nem szakértő hypnotikus kezelése átlag véve ebbe a kategóriába tartozik. Lehetnek ártatlan esetek, nem mindig jelentkeznek a veszedelmes következmények; de hogy mennyire szükséges az orvosban is a speciális szakavatottság a hypnotikus gyógyításhoz, arról eléggé tájékoztat könyvem VI. fejezete. Bizonyos könnyebb esetekben a hypnotizálás »házi« alkalmazását a törvény vagy rendelet éppen úgy nem üldözheti, mint a házi orvosságokat. 3. A hypnotizálás annyira igényli a speciális szaképzettséget, hogy az orvos sem konyít hozzá külön tanulmányok nélkül. Hogyan fogja a laikus megállapítani a diagnosist, honnan tudja, hogy hogyan és mit lehet gyógyítani hypnotikus suggestiókkal? 4. Az enyhébb esetekben a szerző is azt kívánja velünk együtt, hogy büntetlen maradjon a hypnotizálás. A törvény vagy rendelet üdvös, ha sok bajt praeventive elhárít, ha védi a gyámoltalanokat, ha *a potiori* indokolható. Nem is intentiója mindig a törvényhozónak vagy rendeletkibocsátónak minden egyes, magánjellegű, ártalmatlan esetet üldözni a paragraphus betűjének szigorú alkalmazásával. Egyesek korlátlan szabadsága gyakran szenved a közjó érdekében. Az államtól abszolút értékű intézkedéseket sok esetben úgy sem várhatunk; tekintélyéből azért még mindig marad elég, s legvégső esetben támogatja azt a karhatalom. 5. Más hypnotizálni meg suggerálni és egészen más dolog ezeket megfelelőleg gyógyításra alkalmazhatni.

A hypnotikus állapot büntetőjogi beszámíthatóságáról szólván, megjegyzi Részegh, hogy a suggerált képzetek hatása alatt levő egyének tényei beszámítás alá nem esnek. Tagadja, hogy a hypnotizáltra az ittas állapotban elkövetett bűntény analógiája lenne alkalmazható, mintha a hypnotizált nem az elkövetett bűntényért lenne büntethető, hanem azért, hogy magát hypnotisáltatta, feltéve, hogy a hypnotizáltatás nem a bűntény elkövetése céljából történt, amely esetben teljes felelősség terheli. Mindezt Részegh tévedésnek tartja. Ugyanis az előbbi esetben maga a hypnotizálás ténye büntetettnek, már pedig felfogása szerint ez még rendőri tilalom tárgyát sem képezheti. Erre vonatkozólag legyen elég a fentebb elősorolt ellenérveimre hivatkozni. Részegh nem találja a büntethetőség criteriumát még akkor sem, ha a hypnotisált előzetesen beleegyezett abba, hogy neki valamely büntetendő cselekmény véghezvitele suggestio által meghagyassék. Ő azt tartja ugyanis, hogy a hypnotikus állapotban az öntudat megszűnése következtében az előzetes elhatározás és a hypnotikus állapotban elkövetett bűntény között teljesen megszakad az akarati összefüggés, és minden oly momentum és tény, mely a lethargia (öntudatlan állapot) után a hypnotisált szellemi életében végbemegy és melyet külsőleg végrehajt, egyenesen a hypnotizáló akaratára vezethető vissza, minthogy Liégeois szerint is a hypnotizált személy a kísérlettevőnek kezében egyszerű automata lesz úgy erkölcsi, mint physikai tekintetben. Zollner és Schnierer ellen egyszerűen a magyar büntető törvénykönyv 76. §-ára hivatkozik, amely határozottan kimondja: »Nem számítható be a cselekmény annak, aki azt öntudatlan állapotban követte el«. Persze a »*Lex strictissimae est interpretationis*« és az »*Odiosa sunt restringenda*« értelmében megkímélhető a hypnotizált bűnös, ámde előttem kétségtelen, hogy lélektani, ethikai és természetjogi szempontból nem menthető, minthogy az öntudatos állapotban megfogamzott elhatározása virtualiter még öntudatlan állapotában is fennáll és a külső tény később volta ez esetben nem szünteti meg az összefüggést az elhatározás és végrehajtás között. A büntett ily

módon való elkövetése in fraudem legis, a törvény egyenes kijátszására történnék és inkább lenne sújtandó, mint az a bűnös, aki teljes kockázattal, öntudatos állapotban hajtja végre bűnös cselekedetét. A hypnotizált ilyen eljárása a B. T. K. 75. §-ában említett gondatlanságnál súlyosabb beszámítás alá esik. Aztán azt se feledjük, hogy a hypnosisnak csak mélyebb fokain szünetel az öntudat teljesebben. Liégeois idézete túlzás; ugyanis, amint az az előző fejezetekből kiderül, csak rendkívül suggestibilis egyénekre s hosszabb pszichikai idomítás, huzamosabb hypnotikus dressura után alkalmazható. Azaz: csak ritka és nagyon tüzetesen megvizsgálendő esetekre illenek Részegh ama szavai, hogy a hypnotizált tettei egyenesen a hypnotizáló akaratára vezethetők vissza.

Nem hallgatom azonban e helyen el kiváló kriminálistánk (Edvi Illés K.) okoskodását sem, noha ellenem látszik bizonyítani, midőn írja: A részegségben, amennyiben az a teljes öntudatlanság állapotáig fokozódik, az ember szándékos gyanánt beszámítható büntetendő cselekményt egyáltalában nem, tehát akkor sem követhet el, ha magát azért itta le, hogy részegségében a kérdéses cselekményt elkövesse. Ha ugyanis valaki ily célból részegedik le: akkor vagy az következik be, hogy teljes öntudatlanságba jut s ez állapotában már nem emlékezik vissza arra, hogy miért itta le magát, — vagy nem jut ily állapotba, de ekkor részegsége nem is oly teljes, amely a beszámítást kizárná. (A büntető törvénykönyv magyarázata, I. 266.)

Más a kibuvó, amit a paragrafus szigorú értelmezése nyújt és ismét más a tárgyilagos igazság, a méltányosság. Lehet a summum jus summa injuria. Így dr. Frey Frigyes a bécsi »Geritchshalle«-ban írja a következőket: Helytelen az a nézet, hogy a hypnotizált által elkövetett bűntény csakis a hypnotizáló suggerálónak számítassék be; de az is helytelen, hogy a hypnotizált egyenlő mértékben vonassék felelősségre a hypnotizálóval, a bűntény szerzőjével. Ezen esetben inkább az ittas állapotban elkövetett bűntény analogiája volna alkalmazható és a hypnotizált nem az elkövetett bűntényért volna büntetendő, hanem azon vétkes-

ségért, hogy magát hypnotizáltatta, feltéve természetesen, hogy nem az elkövetendő büntett céljából hypnotizáltatta magát, mely esetben őt, magától értetődőleg, a teljes felelősség terheli (az osztrák törvény értelmében). V. ö. Magyar Igazságügy, XXVII., 173.

A posthypnotikus suggestióra elkövetett tény sem esik beszámítás vagy legalább is teljes beszámíthatóság alá, mert ha öntudatosnak mondható is, a bemondott képzet hatása következtében pszichikai kényszer befolyása alatt állott a hypnotizált, a cselekvő személy tudata megtévesztetvén.

Részegh a hypnotizálót a szó legszorosabb értelmében a tény értelmi szerzőjének tartja; felbújtónak szerinte azért nem tekinthető, mivel a felbújtás fogalma büntetőjogi beszámítás alá eső tettest tételez fel, már pedig a hypnotizált soha sem lehet büntetőjogi értelemben vett tettes s így a hypnotizáló nem felbújtó, hanem megtévesztő; a hypnotizált a suggestiónak akarat nélkül engedelmeskedik, míg a felbújtónak ellenállhat a tettes. Az okoskodás helyes mindazon esetekre, amelyekben a hypnotizált teljesen a hypnotizáló hatalmában áll. Amde minden esetben ez éppenséggel nem forog fenn és ez a körülmény a gyakorlat terén jórészt illusoriussá teszi e fejtegetés értékét. A félig öntudatos állapotban és nem teljes kényszer alatt elkövetendő büntény részben a hypnotizált rovására jegyezhető.

A különböző felfogástól függ, hogy mennyi tudható be a büntényből a hypnotizálónak. Ha azonban a hypnotizáló a tény végrehajtását megakadályozza, noha az megkezdett, vagy az eredményt elhárítja, a büntetés őt nem éri. Büntető törvénykönyvünk idevonatkozó 67. §-a azt a keresztény gondolatot juttatja a maga hatáskörében érvényre, hogy a megtérő bűnösnek bűnei megbocsátandók.

Suggestiókkal egy harmadik személy ellen bármely büntényt el lehet végeztetni, minők az állam, az uralkodó, a polgárok élete és testi épsége, a vagyon, a személyes szabadság elleni büntetendő cselekmények válfajai. A hypnotizált ellen való visszaélés leggyakrabban a nők ellen irányul mint szemérem elleni büntett vagy vétség. A suggestio

a nőre nagyobb veszedelem mint az egyszerű erőszak, mert amaz ellen alig tud védekezni, sőt a hypnotisáló a suggestiók segítségével a hypnosis után is még hosszabb időn át képes a maga érdekében az illető nőt befolyásolni anélkül, hogy a nőnek erről bár tudomása is lenne és így természetesen ellenállást sem fejthet ki. Ehhez képest kívánatos, hogy a megtorlás is szigorúbb legyen mint az egyszerű erőszak esetében. Ha lopást vagy csalást követ el a hypnotisáló a hypnotisált ellen, a magyar törvénykönyv szakaszai erre vonatkozólag világosan intézkednek.

A hypnotisált élete és testi épsége ellen a hypnosis tartama alatt a hypnotisáló követhet el vétséget; azt azonban, hogy maga a hypnotisált legyen erre rávehető, természetesen csak azon esetekben tartom lehetségesnek, ha már a hypnotisált annyira suggestibilis, hogy minden ellenképzet kizárásával vakon engedelmeskedik a bemondásoknak. Az irodalomban olvasható különben olyan eset, amelyben a hypnotisált suggestióra bevette a képzelt mérget.

Hogy minő fontosságú lehet esetleg a hypnosis a bizonyítási eljárásban, Részegh a következő esettel igazolja: Bernheim egy hysterikus leánynyal elhitette, hogy látta kulcslyukon át, midőn A. B.-én erőszakot követett el. Később mint vélt tanút a bíróság elé idézték, ahol egész határozottan azt állította, hogy látta a dolog megtörténtét s midőn azt kérdezte tőle a bíró, hogy vajjon nem-e csak úgy elhitették vele az esetet, hajlandónak nyilatkozott valloását esküvel is megerősíteni.

Frey nyomán ez az eset pontosabban elbeszélve a következő: Bernheim egy G. Mária nevű fiatal hysterikus leányt szokott hypnotisálni. Egy alkalommal a hypnosisban azt kérdezte tőle, hogy hol lakik, amire a leány a második emeletet jelezte meg azon megjegyzéssel, hogy lakása alatt egy család több fiatal leánynyal és egy öreg szobaúr laknak. Ezek után Bernheim a következőket mondja be a leánynak: F. é. augusztus 3-án d. u. 3 óra tájban ön hazament, az első emeletre érve, zajt hall, amely egy szobából jön. Ön betekint a kulcslyukon és ijedten látja, hogy a szobaúr

a legfatalabb leányon erőszakot követ el, látja, hogy a leány védekezik és hogy a szobaúr a leány száját betömi. Ön látja mindezt, azonban félelem- és ijedtségből nem mer szólani. Fel fog ébredni a hypnózisból; amit mondtam, nem álom, hanem tény; nem én beszéltem ezeket el önnek, hanem ön saját szemeivel látta. Ha vizsgálatot indítanak és a vizsgálóbíró erre vonatkozólag önt kérdezné, mindent be kell vallania, mindent el kell beszélnie, amit csak látott. Ezek után B. felkölti a leányt. Másnap B. megkeresésére barátja, Guillon M. ügyvéd tett nála látogatást és B. távollétében kikérdezte a leányt. Ez a fentemlített tényeket a legnagyobb határozottsággal állította és azon kérdésre, vajjon nem álmolta-e mindezt, vajjon nem-e csak elhitették vele mindezeket, egész elszántan azt válaszolta, hogy ő mindent látott és kész erre esküt is tenni.

Bármely nehéz feladat legyen is hát ezekhez képest a hypnotikus állapotban az öntudatlansági fokozatot és a szabadakaratú befolyásoltatást lélektanilag szabatosan megállapítani, ha ez egyszer megtörtént, ámbár névszerint a hypnosit és a suggestiót büntető-törvénykönyvünk nem is említi, a magyar bíró konkrét esetben tudja magát mihez tartani. Legyen szabad e kivonatos jogi tanulmányomat büntető-törvénykönyvünk egy-két §-ának ideigtagtatásával bekecsztenem:

67. §. Nem büntettetik a kísérlet:

1. ha a tettes a megkezdett büntett vagy vétség véghezvitelétől elállott; 2. ha a büntett vagy vétség tényálladékához tartozó eredményt — mielőtt cselekménye fölfedeztetett volna — önkényt elhárította. (Kísérlet.)

92. §. Ha az enyhítő körülmények annyira nyomatékossak, vagy olyan nagy számmal forognak fenn, hogy a cselekményre meghatározott büntetés legkisebb mértéke is aránytalanul súlyos lenne: ez esetben ugyanazon büntetési nem a legkisebb mértékig leszállítható és ha ez is túlszigorú volna: határozott időtartamhoz kötött fegyház helyett börtön, börtön helyett fogház, fogház helyett pénzbüntetés, ezen büntetési nemek legkisebb mértékéig állapítható meg.

Halálbüntetés helyett tizenöt évi, életfogytig tartó fegyház helyett pedig tíz évi fegyháznál kisebb büntetés a jelen §. esetében sem állapítható meg. (Félöntudat, korlátozott szabad elhatározás mint rendkívüli enyhítő körülmények.)

Különösen pedig:

345. §. Rablásnak tekintetik a lopás: ha oly módon követtetik el, hogy véghezvitele céljából valamely személy öntudatlan, vagy védelmére tehetetlen állapotba helyeztetik.

76. §. Nem számítható be a cselekmény annak, aki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elme-tehetsége meg volt zavarva és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.

77. §. Nem számítható be a cselekmény, ha elkövetője ellenállhatatlan erő, vagy oly fenyegetés által kényszerítetett arra, amely saját, vagy valamelyik hozzátartozójának életét, vagy testi épségét közvetlenül veszélyeztette, amennyiben a veszély másképen nem volt elhárítható. (Psychikai kényszer.)¹

A római Szentszók álláspontját a hypnosis kérdésében kellőleg megvilágítják a következők: Egy orvos, lelkiismeretének megnyugtató végett, azon kérdéssel fordult a római Szentszékhez, vajjon részt vehet-e olyan vitákon, melyeket az orvosi egyesület beteg gyermekeknek hypnosis által való gyógyításáról rendez. Az orvos nemcsak a megtörtént, de a következő esetekre is tekintettel volt kérdésénél, melyre a következő feleletet kapta:

Quoad experimenta iam facta, permitti posse, modo absit periculum superstitionis et scandali; et insuper Orator paratus sit stare mandatis S. Sedis et partes theologi non agat. — Quoad nova experimenta, si agatur de factis quae certo naturae vires praetergrediantur, non licere; sin vero de hoc dobitetur, praemissa protestatione nullam partem

¹ V. ö. Dr. Schaffer, *A hypnotismus*; Der Process. Czynski, Stuttgart. 1895.; Dr. Drucker, *Der Hypnotismus und das Civil- und Strafrecht*; Magyar Igazságügy 37., 38. k.; Dr. E. Illés Károly, *A büntető törvénykönyv magyarázata*.

habere velle in factis praeternaturalibus, modo absit periculum scandali.

Magyarul: Amennyiben kísérletek történtek, megengedhető a jelenlét azok megvitatásánál, csak távol legyen a babona és a botrány veszélye; és ezenfelül a kérdező legyen kész a Szentszék határozatainak alávetni magát és ne játssza a theologus szerepét. — Amennyiben új kísérletekről van szó, ha olyan esetek fordulnak elő, melyek biztosan túlhaladják a természeti erőket, nem szabad; ha pedig eziránt kétség merül föl, azon előzetes tiltakozás mellett, hogy természetfölötti tényekben részt kíván venni, szabad, csak távol legyen a botrány veszélye.

FÜGGELEK.

Azon általános érdeklődés következtében, melyet a hypnotismus problémája minden irányban támasztott, ennek irodalmát nem lehet áttekinteni. Már egyes orvosi encyclopaediákban is rengeteg számban szokás azokat idézni, akik physiologikus vagy pathologikus szempontból írtak a hypnotismusról. *Perty* úgy véli, hogy az 1880-ig róla megjelent írásművek száma meghaladja a 10,000-es számot. Megközelítőleg összeállította e tekintetben a bibliographiát *Dessoir* »Bibliographie des modernen Hypnotismus« és »Erster Nachtrag zur Bibliographie des modernen Hypnotismus« című műveiben. Különösen gazdag e tekintetben az angol tudományos irodalom. Mi alább csak a magyar, francia, német és latin nyelven megjelent írásművekből azokat említjük fel igen kivonatossan, amelyeket a hypnotismus behatóbb tanulmányozása szempontjából a legalkalmasabbnak tartunk. Ilyenek:

Bernheim, Neueste Studien über Hypnotismus, Suggestion und Psychotherapie. Leipzig, 1892.

W. Preyer, Der Hypnotismus. Leipzig, 1890.

W. Schneider, Der neue Geisterglaube. Paderborn, 1885.

A. Moll, Der Hypnotismus. Berlin, 1890.

Schaffer, A Hypnotismus. Budapest, 1895.

Forel, Der Hypnotismus. Stuttgart, 1891.

Méric, Le merveilleux et la science.

W. Wundt, Hypnotismus und Suggestion. Leipzig, 1892.

Krafft-Ebing, Eine experimentelle Studie auf dem Gebiete des Hypnotismus. Stuttgart, 1893.

Finlay, Der Hypnotismus. Aachen, 1892.

Krafft-Ebing, Az elmebetegségek tankönyve. Budapest, 1885.

Braid, Neurypnologie. (Dr. J. Simon fordításában.)

Gilles de la Tourette, L'hypnotisme et les états analogues. Paris, 1887.

Binet et Féré, Le magnétisme animal. 1887.

Ochorovitz, La suggestion mentale. Paris, 1887.

Beaunis, Le somnambulisme provoqué. Paris, 1887.

Liébault, Du sommeil et des états analogues. 1866.

Lelong, La vérité sur l'hypnotisme.

Comptes rendus du premier congrès international de l'hypnotisme.

Revue de l'hypnotisme expérimental et thérapeutique. Paris.

Zeitschrift für Hypnotismus. Berlin.

Archives de Neurologie.

Castelein, Cours de philosophie. Namur, 1890.

T. Pesch, Institutiones psychologicae. Freiburg, 1897.

Haan (Stimmen a. M. L.), 1890.

Schütz (Philosophisches Jahrbuch), 1897.

Lelong, Annales de philosophie chrétienne. 1889. tom. 21.

A Berlin- és Bécsben megjelent orvosi *Realencyclopaedie* s. v. H. (részen *Preyer*-től).

Budapesti Szemle (Brassai ford.), 1892.

Coconnier, L'hypnotisme franc. Paris, 1897.

Schriften der Gesellschaft für psychologische Forschung.

Végezetül megjegyezzük, hogy a hypnotismus és occultismus tüneményeinek tudományos megvizsgálására külön társulatok léteznek, minők: »Society for Research« (London), »American Society for Psychical Research« (Amerika), »Société de Psychologie physiologique« (Páris), »Gesellschaft für psychologische Forschung« (Németország).

